

Revija za družbena vprašanja

TEORIJA in PRAKSA

3

1971

letnik 8

iz vsebine

- STANE KRANJC: Kako smo pripravljeni?
- JOVAN ĐORĐEVIĆ: Znanost in nacionalno vprašanje v sodobnem svetu
- FRANCE ČERNE: John Maynard Keynes in problemi socializma
- PETER KLINAR: Vzroki študentskih nemirov in protestov
- ŽIVKO PREGI: Politična organizacija v republiki
- JOŽE GORIČAR: Samoupravnost in (ali) državnost
- LADO RUPNIK-PETER SUVOROV: Nejasnosti okoli kompenzacij
- DAVID EASTON: Nova revolucija v politični znanosti

TEORIJA in PRAKSA

IZDAJA:

Fakulteta za sociologijo, politične vede
in novinarstvo Univerze v Ljubljani

UREJUJE UREDNIŠKI ODBOR:

Vlado Benko, Adolf Bibič, Rudi Crnkovič,
Zvone Dragan, Lojze Filipič, Mitja Gor-
jup, France Hočevnar, Peter Klinar, Jože
Knez, Božo Kovač, Stane Kranjc, Milan
Kučan, Boris Majer, Boštjan Markič,
Zdravko Mlinar, Mojca Murko-Drčar,
Milan Osredkar, Zdenko Roter, Lojze
Skok, Majda Strobl, Mitja Švab, Zvonimir
Tanko, Ivo Tavčar, Niko Toš, Franc
Urevc, France Vreg, Boris Ziherl

GLAVNI UREDNIK:

Stane Kranjc

ODGOVORNI UREDNIK:

Zdenko Roter

SEKRETARIAT UREDNIŠTVA:

Adolf Bibič, Zvone Dragan, Albin Mah-
kovec, Boštjan Markič, Mojca Murko-
Drčar, Zdenko Roter, Ivo Tavčar, Ruža
Tekavec

OBLIKOVALEC:

Jure Cihlař

LEKTORJA:

Mojca Močnik, Jože Snoj

UREDNIŠTVO IN UPRAVA:

Ljubljana, Titova cesta 102, tel. 311-039
in 311-377 int. 232

1971

3

NAROČNINA:

Letna naročnina za *posameznike* 30 din,
polletna 15 din, posamezen izvod 3 din,
za *organizacije* letna naročnina 40 din,
posamezen izvod 4 din. Cena dvojne šte-
vilke za nenaročnike je 6 din. Celoletna
naročnina za tujino je 80 din, za posa-
mezen izvod 8 din.

TEKOČI RAČUN:

501-3-386/2, Fakulteta za sociologijo, po-
litične vede in novinarstvo — za revijo
Teorija in praksa; devizni račun FSPN:
501-620-7-3204-10-646 — za revijo Teorija
in praksa

ROKOPISI:

Rokopise sprejema uredništvo do 20. v
mesecu. Maksimalni obseg uvodniških
čankov je do 10 novinarskih strani, za
članke in razprave do 20 strani, za po-
glede, glose, komentarje do 10 strani,
za prispevke v rubriki »Brez ovinkov«
do 5 strani; rokopisov ne vračamo

TISK:

ČGP »Delo«, Ljubljana, Titova cesta 35,
februar 1971

TEORIJA IN PRAKSA

revija za družbena vprašanja, let. 8,
št. 3 str. 353—528, Ljubljana,
marec 1971

TEORIJA IN PRAKSA

revija za družbena vprašanja, let. 8,
št. 3, str. 353—528, Ljubljana,
marec 1971

vsebina

STANE KRANJC: Kako smo pripravljeni? 355

ČLANKI, RAZPRAVE:

JOVAN ĐORĐEVIĆ: Znanost in nacionalno vprašanje v sodobnem svetu 361
FRANCE ČERNE: John Maynard Keynes in problemi socializma 370
PETER KLINAR: Vzroki študentskih nemirov in protestov 381

AKTUALNI INTERVJU:

ZIVKO PREGI: Politična organizacija v republiki 397

AKTUALNA TEMA:

JOŽE GORIČAR: Samoupravnost in državnost (ali) 403

POGLEDI, KOMENTARJI:

LADO RUPNIK-PETER SUVOROV: Nejasnosti okoli kompenzacij 410
ROMAN OBERLINTNER: Izredni študij učiteljev na pedagoških akademijah 420
JOŽE ŠTER: Štipendiranje znanstvenih kadrov 428

MNENJA:

MARIJA VOGELNIK: Samoupravljanje v prostem teku 432

DRUŽBA IN RELIGIJA:

ESAD ČIMIĆ: Aktualnost Leninovega odnosa do religije 438

DRUŽBA IN ARMADA:

DRAGIŠA KOCIĆ: Polemika o odnosih v JLA 448

GOSPODARSKE ORGANIZACIJE:

DUŠAN REBOLJ: Vsebina glasil delovnih organizacij 452

DRUŽBA IN ZNANOST:

DAVID EASTON: Nova revolucija v politični znanosti 464

MEDNARODNI ODNOSI:

RADOVAN VUKADINOVIĆ: Kako je Lenin pojmoval koeksistenco 479

BREZ OVINKOV:

M. MERCUN: Odgovor RTV 488
L. VEZOČNIK: Različna pričakovanja 488
I. RAVNIKAR: Na predzadnjem mestu v Evropi 491
M. MARKIČ: Politika in znanost 493
S. PREGI: Aktualiziran spomin na Miko Spiljka 495
J. ČESNIK: Na temo: enotnost načel brez enotnosti organizacije 498
Z. ROTER: Obeti po govoru 500

NAGRAJENI TEKSTI:

RAJKO PAGON: Mir, velika želja ljudi 20. stoletja 504

PRIKAZI, RECENZIJE:

NAJDAN PAŠIĆ: Politično organiziranje samoupravne družbe (A. Perenič) 507
BORISLAV ĐUROVIĆ: Transformacija boljševiske partije po Oktobru 1917—1924 (M. Miljanović) 510
MIROSLAV PEČUJLIĆ: Prihodnost, ki se je začela (F. Žagar) 512
Kronika 516
Iz domačih revij 518

BIBLIOGRAFIJA KNJIG IN ČLANKOV 519

Avtorski sinopsisi 525

CONTENTS

STANE KRANJC: How Are We Prepared? 355

ARTICLES, STUDIES:
 JOVAN ĐORĐEVIĆ: Science and the National Question in the Contemporary World 361
 FRANCE CERNE: John Maynard Keynes and the Problems of Socialism 370
 PETER KLINAR: The Reasons for Student Unrests and Protests 381

TOPICAL INTERVIEW:
 ŽIVKO PREGI: Political Organization in Republic 397

TOPICAL THEME:
 JOZE GORIČAR: Self-government and (or) Statehood 403

VIEWS, COMMENTS:
 L. RUPNIK-P. SUVOROV: Lack of Clearness concerning Compensation 410
 ROMAN OBERLINTNER: Extraordinary Study of Teachers at Pedagogical Academies 420
 JOZE ŠTER: Scholarships for Scientific Cadres 428
 MARIJA VOGELNIK: Self-Government in Neutral Gear 432

RELIGION AND SOCIETY:
 ESAD ĆIMIĆ: Topicality of Lenin's Attitude to Religion 438

SOCIETY AND ARMY:
 DRAGISA KOČIĆ: Polemic concerning the Relations in Yugoslav Peoples Army 448

ECONOMIC ORGANIZATION:
 DUŠAN REBOLJ: Contents of the Periodicals of Working Organization 452

SCIENCE AND SOCIETY:
 DAVID EASTON: The New Revolution in Political Science 464

INTERNATIONAL RELATIONS:
 RADOVAN VUKADIHOVIĆ: Lenin's Concept of Coexistence 479

STRAIGHT AWAY:
 M. MERČUN: RTV's Answer 488
 L. VEZOČNIK: Various Expectations 488

I. RAVNIKAR: The Last but one in Europe 491
 B. MARKIĆ: Politics and Science 493
 S. PREGI: Memory of Mika Špiljak on a more Topical 495
 J. ČESNIK: To the Theme: Unity of Principles without Unity of Organization 498
 Z. ROTER: Promises after a Speech 500

TEXTS GIVEN AWARDS:
 RAJKO PAĞON: Peace the Great Wish of 20th Century People 507

REVIEWS, NOTES:
 NAJDAN PAŠIĆ: Political Organizing of Self-government Society (A. Perenić) 507
 BORISLAV ĐUROVIĆ: The Transformation of the Bolshevik Party Following October 1917—1924 (M. Miljanović) 510
 Chronicle 516
 From domestic reviews 518

СОДЕРЖАНИЕ

СТАНЕ КРАНЈЦ: В какой степени мы готовы? 355

СТАТЬИ, ОБСУЖДЕНИЯ:
 ИОВАН ДЖОРАЖЕВИЧ: Наука и национальный вопрос в современном мире 361
 ФРАНЦЕ ЧЕРНЕ: Джон Мейнард Кейнс и проблемы социализма 370
 ПЕТЕР КЛИНАР: Причины студенческих волнений и протестов 381

АКТУАЛЬНОЕ ИНТЕРВЬЮ:
 ЖИВКО ПРЕГА: Политическая организация в республике 397

АКТУАЛЬНАЯ ТЕМА:
 ЕЖЕ ГОРИЧАР: Принципы самоуправления и (или) государственности 403

ВЗГЛЯДЫ, КОММЕНТАРИИ:
 Л. РУПНИК — П. СУВОРОВ: Неясность в связи с возмещением 410
 РОМАН ОБЕРАЛИНТНЕР: Заочное обучение учителей в педагогических академиях 420
 ЕЖЕ ШТЕР: Стипендирование научных кадров 428
 МАРИЯ ВОГЕЛНИК: Самоуправление на свободном ходу 432

ОБЩЕСТВО И РЕЛИГИЯ:
 ЭСАД ЧИМИЧ: Актуальность отношения Ленина к религии 438

ОБЩЕСТВО И АРМИЯ:
 ДРАГИША КОЧИЧ: Polemika об отношениях в ЮНА 448

ХОЗЯЙСТВЕННЫЕ ОРГАНИЗАЦИИ:
 ДУШАН РЕБОЛЬ: Содержание печатных органов трудовых организаций 452

НАУКА И ОБЩЕСТВО:
 ДЕИВИД ИСТН: Новая революция в политической науке 464

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ:
 РАДОВАН ВУКАДИHOVIЧ: Существование в понимании Ленина 479

БЕЗ ОБИНЯКОВ:
 М. МЕРЧУН: Ответ РТВ 488
 Л. ВЕЗОЧНИК: Различные ожидания 488
 И. РАВНИКАР: На предпоследнем месте в Европе 491
 Б. МАРКИЧ: Политика и наука 493
 С. ПРЕГА: Актуальное воспоминание о Мике Шпильяке 495
 И. ЧЕСНИК: На тему: единство принципов без единства организации 498
 З. РОТЕР: Обещания после речи 500

ПРЕМИРОВАННЫЕ СТАТЬИ:
 РАJKO ПАĞON: Мир, великая мечта людей 20 века 504

ОБОЗРЕНИЯ, РЕЦЕНЗИИ:
 НАИДАН ПАШИЧ: Политические организации в самоуправляющемся обществе (А. Перенич) 507
 БОРИСЛАВ ДЖУРОВИЧ: Трансформация большевистской партии после Октября 1917—1924 (М. Миланович) 510
 МИРОСЛАВ ПЕЧУИЛИЧ: Будущее, которое началось (Ф. Жагар) 512
 Хроника 516
 Из наших журналов 518

Kako smo pripravljeni?

Živimo v času, ko postopoma in ne brez zamude in odporov spoznavamo in sprejemamo misel o nujnosti, da tudi k nam prodre znanstveno-tehnološka revolucija v vsej svoji širini in z vsemi posledicami — tehničnimi, družbenimi, kulturnimi in drugimi. Ta spoznanja se počasi uveljavljajo v naši zavesti in tudi v naših dejanjih. V embrionalni obliki, včasih tudi kot modni okras, so navzoča v političnih in drugih dokumentih. Vprašamo se lahko, ali smo z intenzivnostjo tega procesa lahko zadovoljni, ali smo pripravljeni in sposobni — vsak na svojem področju in vsi skupaj — za velike naloge, ki nas čakajo.

Človeštvo, narodi, gibanja so se od časa do časa znašli na raznih razpotjih, pogosto tudi na usodnih razpotjih, ki jih lahko imenujemo razpotja civilizacije. To je bila in je zakonitost razvoja. V preteklosti je bilo marsikdaj težko ali celo nemogoče predvideti vlogo različnih znanstvenih, tehničnih in drugih odkritij ter njihovih družbenih in drugih posledic. Znanost je bila manj razvita in njene spoznavne možnosti so bile bistveno manjše, kot so danes. Kdor je v teh znanstveno-tehničnih, ekonomskih, kulturnih in splošnih družbenih razkrižjih imel sposobnost in možnost, tako tehnično, materialno, znanstveno, je napredoval hitreje kot drugi in si s tem pridobil znatne komparativne prednosti v različnih oblikah. Drugi so zaostajali in stalno plačevali davek za to zaostalost. Sedanji svet z raznimi nasprotji, neenakostmi, krivicami, izkoriščanji in ostrimi socialnimi, političnimi konflikti in nasprotji je med drugim tudi plod takšnega razvoja.

Današnji čas daje veliko večje možnosti za znanstveno predvidevanje, spoznavanje in programiranje prihodnosti. Zato vedno pogosteje v obliki znanstvenih spoznanj, javnih opozoril, kritike obstoječega, delno tudi v strahu pred prihodnjim, govorimo o novih razpotjih civilizacije, razpotjih, ki jih nosi s sabo nagel prodor znanosti in s tem revolucija v raznih sferah človekovega življenja od proizvodnje, organizacije dela, proizvodnih odnosov, vloge in funkcije izobraževanja do načina življenja itd. V zgodovinskem razvoju, v

daljšem časovnem zaporedju se nam to kaže kot resnično veliko razpotje, kot zgodovinska alternativa. V vsakdanjem življenju se nam ta nasprotja, te dileme, vzroki in posledice zde marsikdaj nekaj vsakdanjega, sprejemamo jih kot številne druge spremembe v načinu življenja, ki jih določa napredek proizvodjalnih sil. Sprejemamo jih kot nekaj samo po sebi umevnega, kot nekaj, kar nas ne vznemirja posebej in ob čemer si na žalost premnogi ne belimo preveč glave. Neopazno in pogosto z veliko zamudo se ta spoznanja vključujejo v našo zavest in še to pogosto bolj kot sprejemanje posledic, ki jih tak razvoj prinaša. Manj pa se izražajo kot ostra in usodna dilema, kako, s kakšnim tempom naj se razvijamo, kdo so glavni nosilci razvoja, katere dileme ta razvoj prinaša, kako povezati tehnični in splošni socialni razvoj, kako doseči višjo raven humanizacije odnosov in kulture nasploh.

Ob tem sta zaznavni dve ne vedno dovolj izostreni kritiki. Na eni strani primerjajo naš razvoj z razvojem drugih in ob tem zgolj tarnajo o našem zaostajanju, na drugi strani pa pogosto enostransko kritizirajo negativne pojave, ki jih nosi s sabo tehnični in družbeni razvoj v obliki raznih oblik dehumanizacije. Vsaka izmed teh kritik izraža del občutja in razmišljanja ob sedanjem trenutku in pri iskanju možnih poti prihodnjega razvoja. Pogosto pa nobeni ne uspe, da bi pokazala na prelomnost in razpotnost, na zgodovinsko usodnost časa, v katerem živimo. Zato smemo in moramo z vso ostrino in odgovornostjo zastaviti vprašanje, kako smo pripravljeni na ta razpotja, na velike možnosti, pred katerimi stojimo. Ali bomo v razmerah, ko postajajo znanost, znanje, nova tehnika temeljna gibala, glavne proizvodjalne sile, šli v korak z razvitimi gospodarstvi, družbami in narodi ali pa bomo tako znanstveno, tehnološko, gospodarsko in s tem tudi družbeno civilizacijsko ter kulturno postajali provinca z vsemi posledicami.

To ni in ne sme biti retorično vprašanje, ampak je velika dilema in odgovornost vseh, posebej še vseh vodilnih družbenih sil. Z odgovori na ta vprašanja je usodno povezan razvoj samoupravne družbe, razvoj naroda, človeške blaginje, možnosti za bogatejše življenje posameznika in vseh. Marsikdaj se zdi, da v času, ko smo vse preveč ujeti v težka vprašanja sedanjosti, pogosto tudi preteklosti, in razpeti med vzpostavljanje novih političnih in samoupravnih odnosov na vseh ravneh družbe in velikokrat težaven proces sporazumevanja ter praktična operativna gospodarska vprašanja sedanjega trenutka, da v tej nujni razpetosti nismo vselej in dovolj sposobni, da zaznamo bistvena splošna razkrižja, ki jih prinaša tehnološki in civilizacijski razvoj. Danes je bolj kot kdajkoli v preteklosti potrebno, da povežemo sedanjost in prihodnost, prihodnost, ki se je že začela. Sposobnost treznega analiziranja sedanjosti, njenih odprtih vprašanj ter njihovo razreševanje moramo povezati z vizijo prihodnosti, s svetom, ki je pred nami, z jutrišnjim »planetarnim vekom«. Nič ni dano

samo od sebe, svet je in bo takšen, kakršnega ustvarjamo sami. Ne želje, sposobnost in delo mu dajeta temeljni pečat.

Včerašnja utopija se danes spreminja v stvarnost. Del te utopije je že tu. Pogosto še v začetni razvojni obliki, vendar deluje, učinkuje, pred našimi očmi postaja del širše sedanjosti in tudi del naše zavesti. Razvoj znanosti, posebej še računalniško-informacijske dejavnosti, tehnološke novosti, hitrost in obsežnost sprememb v proizvodnji, nove strukture kadrov, vse to nas napeljuje k spoznanju, da doživljamo procese, ki ne le, da že spreminjajo in bodo še bolj spreminjali strukturo proizvodjalnih sil in materialnih temeljev človekovega življenja, ampak bodo nasploh odločilno posegli v družbeni razvoj. Specifičnost teh procesov — lahko bi rekli tega gibanja — specifičnost, ki si utira pot, tisto, kar temu gibanju daje razsežnosti, ki jih z vso upravičenostjo imenujemo znanstveno-tehnološka revolucija, je v dejstvu, da to gibanje vodi k celoviti spremembi proizvodjalnih sil in s tem tudi odpira možnosti za nov položaj človeka, za višjo, bolj humano vsebino družbenih odnosov.

Dejali smo, da odpira možnosti. Ali bodo in v kakšni meri bodo te možnosti izkoriščene? V kakšni smeri, s kakšno kvaliteto? To je seveda novo vprašanje. Ali bo gigantski razvoj proizvodjalnih sil pripeljal do novih dominacij, do novih odtujitev človeka, novih oblik manipuliranja z ljudmi, do povečevanja moči birokratsko-tehnokratskih struktur? Ali pa bo ta prodor in tehnični in materialni napredek povzročil obči socialni razvoj, višjo raven proizvodnih, političnih in drugih odnosov, zarisal nov obraz politike, omogočil višjo in bogatejšo kulturo, odprl večje možnosti za preseganje individualističnih teženj in raznih oblik individualnega in skupinskega egoizma in drugega?

Vsa ta vprašanja so seveda že del današnjih razmišljanj in delovanj. Toda prav je, da jim damo v izhodišču razsežnost pomembnosti, ki ni ujeta le v trenutek sedanjosti. Od ljudi, naprednih sil, njihove usmeritve, spoznanj in razumevanj je odvisen razvoj. In če se spet vrnemo k zastavljenemu vprašanju, kje smo mi, kako smo pripravljeni na velike možnosti, ki nam jih daje tak razvoj, kakšen bo naš jutrišnji dan, kakšen bo naš delež v tej gigantski bitki s časom, z napredkom? Ali bomo dosegali in uresničevali družbeno najnaprednejše usmeritve in rešitve ali se bomo zadovoljili s poprečjem in se nanj že vnaprej obsodili ali pa bomo celo postajali znanstveno-tehnološka in s tem bolj ali manj tudi civilizacijska provinca. Vse te možnosti v mnogoterih različicah so pred nami. Ali smo dovolj pripravljeni, organizirani za velike spopade in naloge, ki nas čakajo? Da te bitke ne bodo lahke, je jasno že danes.

Takšno vprašanje velja posebej temeljnim družbenim strukturam in družbenim institucijam. Posebej pa velja trem sferam ali družbenim institucijam: politiki, gospodarstvu in znanosti. Vsaka zase in vse skupaj stoje pred zelo odgovornimi nalogami. Stopnja njihove medsebojne odvisnosti in potreba koordiniranega dela in usmerjanja

je izredno velika. Vsaka sfera zase pa ima veliko posebnosti in tudi velik delež avtonomne odgovornosti. Kako bodo vsaka zase in vse skupaj izvršile postavljene naloge? Ali nekatere zadrege, zakasnitve ob izdelavi konceptov dolgoročnega razvoja od delovnih organizacij, republike, do federacije ne govore o določeni nemoči vseh skupaj in tudi vsakega izmed teh dejavnikov posebej? Verjetno nismo daleč od resnice, če rečemo, da vsi ti dejavniki skupaj in tudi vsak zase bolj vemo (ali pa tudi ne), da stojimo pred pomembnimi odločitvami, kot pa znamo kvalitativno in kvantitativno opredeliti glavne smeri in naloge. In ravno tu mora vizija in »utopija« prehajati v sposobnost znanstvenega in političnega predvidevanja in načrtovanja, kar pa zahteva, da imamo ustrezno metodologijo in da načrtujemo realne kategorije, razmerja, trende. Tu se morajo združiti vse glavne komponente celovitega ekonomskega, socialnega in kulturnega razvoja. To je velik izpit za vse in vsakogar. In vse to v razmerah, ko menimo, da je normalno, da se izražajo različni interesi in težnje, ki izvirajo iz različnih družbenih skupin, sfer združenega dela, regij ali se oblikujejo na drugih temeljih. Zato se ob tem z vso odgovornostjo zastavlja vprašanje znanstvene, idejnopolitične in akcijske sinteze. V ospredje stopa potreba, da smo sposobni biti hkrati realisti in vizionarji. Vprašanja prihodnosti so del sedanjosti, postajajo merilo za današnja ravnanja in dejanja. To še posebej velja za družbene sile, ki subjektivno žele biti nosilke napredka, ki žele biti idejnopolitična vodilna sila. Razumevanje narave zakonitosti, ki jih prinaša znanstveno-tehnološka revolucija, socialnih implikacij, ki jih nosi s sabo, možnosti in dilem, ki jih odpira, postaja vse bolj eden glavnih kriterijev za resnično naprednost. In ker je družbena praksa, gledano v zgodovinski razsežnosti, tisti nezmotljivi razsodnik in merilo, nam ta praksa že danes ponuja elemente za ocene. Ne v številu resolucij in referatov, velikih besed, v smelosti in širokopoteznosti dejanj, akcij, ravnanj, seveda tudi projektov, ambicij, moramo iskati ključ prihodnosti. To je čas — kot so zapisali že mnogi — ko je treba misliti in ukrepati pogumno, zavedajoč se ob tem tudi številnih nevarnosti in enostranosti, ki jih ta razvoj nosi s seboj. Znanje, vitalnost, pogum, odločnost, razumevanje povezanosti tehničnega in družbenega (samoupravnega) napredka in razvoja družbe postajajo glavne vzmeti. Hitrejši razvoj bo marsikod neposredno odvisen od učinkovite kadrovske preosnove proizvodnih, gospodarskih, znanstvenih, šolskih ter drugih družbenih ustanov. Mlačnost, neodločnost, neznanje, enostranska zamaknjenost v preteklost, omejeni pragmatizem vse bolj postajajo bistvena ovira. Brez odločnega spopada z njimi ne bo hitrejšega in skladnega razvoja. Znanstveno-tehnološki napredek daje nepričakovane možnosti tudi za razvijanje in spreminjanje proizvodnih odnosov, za počlovečenje družbe. To je velika dilema, to je kvalitativna možnost procesa znanstveno-tehnološke revolucije.

Lahko pritrdimo trditvi, da ima znanost — kolikor je prava znanost — univerzalen pomen in da je zato težko govoriti o socialistični ali kapitalistični različici znanstveno-tehnološke revolucije, posebej še, če govorimo o njiju v ožjem pomenu besede. Temeljni pogoji, gibalne sile, tehnični sistemi in tudi nasprotja, ki jih poraja, ter ekonomske in družbene posledice so v glavnih značilnostih enaki. To velja poudariti zato, ker mnogi zaradi ozkih kulturnih in ideoloških obzorij s prevelikim in neutemeljenim strahom in staro idejno aparaturo spremljajo zakonitosti sodobnega razvoja in zato ne le ne morejo biti nosilci najnaprednejših konceptov in smeri razvoja, ampak pogosto tudi vsebino procesov in sprememb ocenjujejo le po nekaterih obrobni spremljajočih pojavih. Seveda ima razvoj in prodor znanstveno-tehnološke revolucije poleg marsičesa univerzalnega tudi specifičnosti, predvsem glede na družbene posledice, ki jih povzroča. Razumeti in spoznati moramo obče, univerzalne zakonitosti na eni strani, hkrati pa v okviru naših razmer in možnosti ter samoupravnega koncepta socializma razvijati tiste specifičnosti, takšne odnose, ki so dani kot možnost in so v skladu z občimi značilnostmi našega socialističnega projekta.

Kadar govorimo o tehnološkem in znanstvenem razvoju, o tem, da znanost postaja glavna sila razvoja, glavno gibalno, se pogosto srečujemo z dvema ocenama, dvema težnjama, ki smo ju že omenili. Ena se kaže v obliki neomejene vere v vsemogočnost, v univerzalno sposobnost tehnologije in tehničnega napredka, kot neomejena vera in slepo podrejanje tehnološkim zakonitostim, ki da bodo same po sebi neodvisno od naše volje in usmeritve presegale tako ekonomsko, socialno in kulturno zaostalost, gospodarsko avtarkičnost, neracionalno proizvodnjo in razvijale tudi nove družbene odnose. To mnenje zanemarija človeške interese, vrednote in družbene odnose, socialno podobo velikih proizvodno-tehničnih sistemov, ne postavlja vprašanja novih proizvodnih odnosov, sredstvo zamenjuje s ciljem, tehnični progres enači z obče človeškim in kulturnim napredkom. Pogosto pa se srečamo s tej težnji nasprotno oceno, ki izraža velik strah pred tehnologijo, velik strah pred posledicami znanstveno-tehnološke revolucije. Takšen strah se pogosto sublimira v pesimistični viziji prihodnjega sveta. Delno ga povzročajo podobe razvitih potrošniških družb zahoda, delno pa odseva enostranske ali celo primitivne predstave o socializmu. Če smo omenili ti skrajnostni težnji, ki sta navzoči, potem je treba še dodati, da nosi vsaka v sebi nekaj racionalnega, prinaša opozorila, spoznanja, ki jih velja upoštevati. Vsaka zase pa je skrajnost, ki bi — če bi jo sprejeli — nujno vodila v slepo ulico.

Prodor novih proizvodjalnih sil je povezan tudi z mnogimi spremembami v sistemu vrednot, v ideologiji, teoriji. Marsikaj, kar se nam je še včeraj kazalo kot bistveno, sveto, neodtujljivo, se danes kaže v drugi luči, kot razmeroma omejeno, celo kot konservativno. Del naše miselne, politične in idejne aparature je še vedno zelo

enostransko prilagojen in ostaja navezan na sistem vrednot in odnosov, ki so izhajali iz zgodnjega obdobja, zgodnje faze socializma, ali še začetnega obdobja družbene transformacije v samoupravni socializem. To od nas zahteva, da hkrati s prodori v tehnološko-proizvodni, znanstveni in gospodarski sferi gradimo nov obogaten sistem vrednot.

To je še posebej velika naloga zveze komunistov, drugih subjektivnih sil, družbene znanosti, naprednega gibanja kot celote. Če in kolikor zveza komunistov in druge napredne sile ne bodo sposobne, da opredelijo glavna vprašanja, bistvene tokove sedanjosti in prihodnosti, toliko tudi ne bodo mogle biti nosilec najnaprednejših teženj in vrednot v družbeni praksi. Veliko znakov govori za to, da zveza komunistov kot tudi drugi dejavniki niso vedno in povsod sposobni, da te prodore na idejni teoretični fronti izpeljejo. Marsikdaj zveza komunistov izraža bolj družbeno poprečje, poprečje družbene zavesti. Daje, nudi poprečne rešitve, ki so bolj ali manj enako sprejemljive za različne strukture. Toda če hoče biti zveza komunistov na ravni svojih zgodovinskih nalog, potem mora biti — tako politični, idejni kot teoretični — izraz najnaprednejših sil, teženj, smeri v sferi proizvodnje, družbenih odnosov, kulture in znanosti. Napredna gibanja pa je treba ocenjevati ne le z ozkih regionalnih, nacionalnih in državnih vidikov, ampak jih moramo povezovati, primerjati s tokovi v svetu nasploh. Kolikor zvezi komunistov ne bo tudi na tem področju uspelo, da je nosilka novega, kolikor se ne bo v vsej svoji širini zavedala razpotij, pred katerimi stojimo, dilem, ki se nam ponujajo, kolikor ne bo odgovarjala na vprašanja, ki jih terja čas, toliko bo nujno ostajala v sferi preteklega in se naslanjala na oblike delovanja, ki bolj sodijo v preteklost kot v sedanost.

Znanost in nacionalno vprašanje v sodobnem svetu

Narod je proizvod sodobne zgodovine. Časovno je nastajal pozneje kot socialno vprašanje, ki spremlja celotno človekovo zgodovino. Od začetka 19. stoletja do danes sta se ta problema med seboj pogojevala, prepletala in zaradi tega ju je človeška misel nezadostno izražala, znanost pa nepopolno in pogosto dvoumno postavljala in obravnavala. To se zlasti nanaša na narod oziroma na nacionalno vprašanje. Socialno vprašanje je sorazmerno bolj vsestransko in so ga zgodovinarji, politologi, sociologi, ekonomisti, etnologi, antropologi in filozofi obravnavali z večjo resnostjo in odgovornostjo. Nacionalno vprašanje je bilo in je še zanemarjeno, zlasti v družbenih vedah, čeprav je močno prevladovalo v politični zgodovini Evrope v 19. in 20. stoletju, danes pa postaja celo univerzalno vprašanje — svetovni problem. Dovolj je, če pogledamo bolj znane enciklopedije »družbenih ved« in različne sociološke in politične »sisteme«, da se prepričamo o pravilnosti te trditve. Povsod je narod »pozabljen«.

Številni so vzroki, da je nacionalno vprašanje zapostavljeno v politični teoriji in sploh v družbenih vedah. Dolgo so sodili, da je nacionalno vprašanje problem Evrope ter da je bolj ali manj »rešeno« s tem, da so bile ustanovljene posamezne »homogene« nacionalne države, ali pa, ker so bile nekatere umetne večnacionalne tvorbe razkosane v posamezne nacionalne politične celote. Dejansko pa je bilo in je še danes izraz razrednega boja, dvoumnosti in nemoči politike do mednarodnih odnosov. Nacionalno vprašanje je imelo za posledico ne le dvoumnost in sence sile, temveč tudi misterije, romantizem, včasih pa tudi množične histerije. Bilo je tako prepuščeno politikom, pesnikom in tendencioznim publicistom, ni pa bilo privlačno za umirjene in nevtralizirane metode akademskih piscev, zlasti piscev vladajočih narodov, ki so bili vplivni tudi v družbenih vedah, posebno v 19. stoletju, vplivni pa so tudi danes.

Nacionalno vprašanje, ki še zdaleč ni rešeno ali preživeto, se zastavlja danes z različno ostrino in v zelo različnih oblikah. V določenem smislu ga je moči srečati povsod. V nasprotju z mnenji

optimistov oziroma kratkovidnih filozofov in piscev 19. stoletja se kaže kot nova »prikazen«, ki obiskuje ne le dvore in banke, temveč tudi odbore, trge in vaške kolibe. To »prikazen« se projicira v svetu, ki se združuje in išče sebe kot celoto, ki pa je hkrati razdeljen na različne celote, te pa so podrejene posebnim, še vedno globokim socialnoekonomskim, političnim in psiho-socialnim dinamizmom in plastem.

Prvo tehtno teoretično stališče o nacionalnem vprašanju je delc marksizma ter posledica kritike večnacionalnih in vladujočih struktur v srednji Evropi in v caristični Rusiji. Otto Bauer in tako imenovani avstromarksizem sta prva, čeprav omejeno in nejasno, sprožila nacionalno vprašanje in ga povzdignila na raven enega temeljnih problemov sodobne zgodovine in naprednega delavskega gibanja. Takoj nato je prišel Lenin, ki je podal do danes najgloblje postavke o bistvu nacionalnega vprašanja in o problemih njegovega reševanja ne le v mejah »ječe narodov«, kot je definiral caristično Rusijo, temveč v širšem evropskem, pa tudi svetovnem merilu. Po Leninu je bilo nacionalno vprašanje zbrisano z dnevnega reda marksizma, res pa je, da sta se tudi za Lenina tako kot pozneje nacionalno in socialno vprašanje tako prepletala v mislih in tudi celo v akciji, da je bilo nacionalno vprašanje skoraj podrejeno socialnemu ali ga je le-to določalo. Takšna stališča zastopata ne le Rosa Luxemburg in Buharin, temveč tudi cela vrsta sicer ostroumnih, iskrenih intelektualcev in delavskih borcev ne le v boljševiški partiji, temveč tudi zunaj nje.

Kakor se je pod vplivom Stalina Sovjetska zveza zapirala vase, s čimer je bila sprejeta teorija o bolj ali manj dokončno rešenem nacionalnem vprašanju v »bratski družini« narodov in narodnosti, tako so gledali na ta problem konvencionalno ali dogmatično ali pa sploh ni bil predmet znanstvenega zanimanja ter celo niti resnejšega raziskovanja načina in rezultatov njegovega uresničevanja v eni izmed najbolj zamotanih mnogonacionalnih struktur v zgodovini sploh. Značilno je, da je Stalin, sicer ustanovitelj ene izmed pomembnih teorij (definicij) o narodu (pri tem pustimo ob strani posamezne trditve, češ da je v svoji knjigi *»Marksizem in nacionalno vprašanje«*, napisana leta 1913, zgolj predelal temeljne Leninove ideje), v svojih poznejših delih posvečal zelo malo pozornosti problemom, ki so ga zanimali v mladosti in ki so bili značilni za ustvarjalno obdobje politične teorije marksizma.

Jugoslavija sodi med tiste maloštevilne dežele, v katerih se je o nacionalnem vprašanju pisalo z več razumevanja, čeprav v senci dogmatizma, nacionalizma, provincializma ter težavnih in zamotanih balkanskih problemov. Pred ustanovitvijo skupne jugoslovanske države, zlasti pa v času njenega življenja (od 1918 do 1941), je nacionalni problem preveval celotno družbeno in politično življenje, ga omejeval in dinamiziral. Vendar pa ni pripeljal do resnih znanstvenih študij. Uradna politična misel se ni bistveno zanimala za

nacionalni problem ali pa je prepustila razpravo o tem uradnim ideologom, politikom in nekakšni integralistični »filozofiji zgodovine«, v kateri je prevladoval koncept in celo mistika tako imenovanega unitarizma ali integralnega jugoslovanstva. Vse to je sodelo v okviru naivne, intelektualno omejene in idejno uspalvalne politične ideologije, ki je opravičevala državni unitarizem, pozneje pa tudi popolni centralizem. Ta »teorija« je postopoma izgubljala sleherni vpliv, na drugi strani pa se je nacionalno vprašanje diferenciralo in razraščalo v stvarnosti kot problem obstoja ali razpada skupne jugoslovanske države.

Ta je bila poražena v osvobodilni vojni vseh narodov in narodnosti Jugoslavije, v kateri je bilo razglašeno načelo pravice narodov do samoodločbe. Hkrati so nastajali družbeni oziroma politični pogoji — posebno po zaslugi vpliva komunistične partije kot odločno jugoslovanske enotne organizacije delavskega razreda in drugih naprednih slojev ljudstva — za njihovo prostovoljno politično in državno združitev v okviru socialistične federativne skupnosti. Ekonomske in politične razmere, v katerih se je ta skupnost začela uresničevati, sorazmerno omejeno znanje o nacionalnem vprašanju v državi kakor tudi običajno prepričanje revolucionarjev, da so rešili veliko več vprašanj, kot je bilo objektivno mogoče, so vplivali na to, da so uradno šteli nacionalni problem za rešen ali vsaj v temelju uresničen.

Ni mogoče reči, da je bilo nacionalno vprašanje »zbrisano z dnevnega reda«, toda v njem je bilo zaslediti konvencionalna, neangajirana in protislovna stališča. Značilno je, da je v času, ko so bili sprejeti republiški ustavni zakoni leta 1954, republika dobila definicijo »država delovnega ljudstva« v nasprotju z določenimi njenimi značilnostmi kot nacionalne tvorbe, ki jih najdemo v prejšnjih dokumentih, pa tudi v prvih ustavah republik iz leta 1946-1947.

V času, ko smo sprejemali ustavo iz leta 1963 in pozneje, zlasti pa v zadnjih letih, se nacionalno vprašanje prebija v ospredje javnega, ali pravilneje, uradnega zanimanja. Glede tega vprašanja zasledimo različna nezadostno poglobljena ter celo protislovna ali dvoumna stališča. Rešujemo ga z določenimi političnimi akti ali ravnanjem, vštevši zadnje amandmaje iz leta 1968. O nacionalnem vprašanju se veliko govori, in to zlasti pomešano z vprašanjem generacije, položajem republik in s pojavi nacionalizma. Vendar do danes nimamo niti ene tehtne in poglobljene študije ne le o nacionalnem vprašanju kot takšnem, temveč tudi ne o nacionalnem vprašanju v svetu in v sami Jugoslaviji. Izjema je študija Edvarda Kardelja (Speransa) o »slovenskem nacionalnem vprašanju«, ki je bila pred vojno najresnejša in sodobna obravnava nacionalnega vprašanja. Po tem pa prav do danes sociologi, politologi in drugi pisci niso imeli intelektualne moči, domišljije in znanja, pa tudi ne objektivnih možnosti, da bi se spoprijeli z odnosom, ki postaja čedalje bolj eno izmed temeljnih vprašanj ne le družbe, v kateri živijo, tem-

več tudi današnjega sveta. Posamezne razprave o nacionalnem vprašanju so normativistične (in apologetične) ali popolnoma nacionalistične (in neznanstvene), vsem pa manjka razumevanja zgodovinskega, sodobnega in mednarodnega pomena narodov.

Ne glede na vse to, se pravi, koliko in zakaj je znanost v Jugoslaviji v zaostanku, je nacionalno vprašanje neločljivo od socialnega, ker je sestavni del nastanka in razvoja sodobne družbe, danes pa postaja to v bolj celostnem, skoraj bi rekel planetarnem pogledu. Hkrati s tem so nacionalni odnosi postali danes v Jugoslaviji temeljno družbenopolitično in celo eksistenčno vprašanje.

Splošno znano in priznано je, da je marksizem odkril ne naroda, temveč nacionalno vprašanje in da je zlasti po Leninovi zaslugi postavil določena temeljna načela za njegovo reševanje. Ta načela so pripeljala do ustanovitve treh socialističnih federativnih skupnosti, poleg tega in povrh tega pa do tistih idej in gibanj, ki so omogočila nacionalnoosvobodilne procese na celih celinah, kjer narodi niso imeli svoje politične, s tem pa tudi ne nacionalne osebnosti in svoje subjektivitete v skupnosti z drugimi narodi. Toda marksizem kot teorija, delno pa tudi v praksi, ni razvil oziroma ni postavil svojih dragocenih idejnih postavk in pogledov v sodobne oblike in mutacije družbe ter nastajanja nove zgodovine. V tej smeri ima marksizem nove naloge in velike odgovornosti kot sodobna znanstvena teorija, ki to ne more ostati, če se ne razvija in ne vzpenja, pa tudi kot ideologija delavskega razreda oziroma tistih sil, ki so po svojem družbenem položaju, ne le po svojem zgodovinskem poslanstvu poklicane, da rešujejo svoje politične in obče človeške probleme zunaj ozkih meja narodov, nacionalistične ideologije in fiksiranosti na obstoječe, na status quo ter stukturo sile in oblasti.

Splošno vzeto dobiva nacionalno vprašanje v sodobnem svetu štiri temeljne oblike, kar pomeni, da se postavlja v odnosu do štirih novih zgodovinskih procesov. Ti procesi so:

1. dekolonizacija, ki jo spremlja in jo mora zavarovati ustanavljanje in kristalizacija novih narodov ne le v Afriki, temveč tudi v Aziji in Ameriki;

2. ustanavljanje večnacionalnih federativnih skupnosti, zlasti v procesu ustvarjanja razmer za socialistično družbo, s tem da je temeljno vprašanje takšne skupnosti ne le odnos med deli in celoto, temveč tudi razumevanje in uresničevanje novih razsežnosti federalizma tako v vodoravnem kot v navpičnem smislu;

3. sprožitev notranjega družbenega in političnega, kulturnega in etničnega vprašanja, ki je sestavni del globalnega nacionalnega vprašanja celo v tistih narodih, ki so postali ali veljajo za najbolj homogene ter najbolj zedinjene in centralizirane (Francija itd.);

4. nastanek ali nastajanje postindustrijske družbe ali sploh višjih ekonomskopolitičnih oblik integracije, kar vse hkrati razkriva ozkost in preživelost starega koncepta naroda ter nacionalnih ozemeljsko-

državnih okvirov za delovanje in pozitivne rezultate ekonomsko-tehnoloških, znanstvenih in človeško emotivnih sil sodobnega sveta.

Na nobenem področju sodobne družbe, v nobeni enotni ali sestavljeni strukturi ni mogoče reševati, predvsem pa postaviti in razumeti nacionalnega vprašanja, če ni postavljeno v enotnosti vseh štirih oblik, če ne poznamo dovolj in ne proučimo vseh teh procesov, v katerih se nacionalno vprašanje danes kaže ter na ta ali oni način rešuje ali mora reševati.

Da bi te procese razumeli vsakega zase, je nujno odkriti njihovo celoto oziroma novo zgodovinsko zakonitost, ki deluje v sodobnem svetu. Ta zakonitost je tako kot vsaka prava zgodovinska zakonitost dialektična. Ta zakonitost kaže čedalje bolj zanesljivo, da se narod bolj in bolj posplošuje, univerzalizira v družbi, v kateri se hkrati problemi njegove preživelosti objektivno in nujno postavljajo za vsakogar in za vse. To dvojno gibanje, ki hkrati ločuje, prepleta, združuje in postavlja nasproti univerzalizacijo nacionalnega fenomena in njegovo neizbežno preživelost, povzroča eno izmed pomembnih in skoraj splošnih kriz družbe.

Ta kriza ne zadeva le obstoja nacionalnih, posebno pa večnacionalnih skupnosti, temveč prizadeva ves svet. V globljem sociološkem in političnem smislu je ta kriza oziroma relativna neresenost nacionalnega prašanja navzoča povsod. Ne le na območjih, kjer nastajajo novi narodi in dejansko obstajajo ali pa se vzpostavljajo večnacionalne gospodarske in politične skupnosti, temveč tudi v takšnih deželah, ki so bile v prejšnjem obdobju definirane kot dokončno oblikovani narodi. V klasičnem homogenem francoskem narodu se postavlja problem priznavanja identitete in participacije tako imenovanih »perifernih narodov« ali etnij. V nekoč hvaljeni in popolni tradicionalni ameriški federaciji se postavlja problem njene »rekonstrukturalizacije« glede priznanja avtonomije ter aktivne politične in kulturne participacije tako imenovanega temnopoltega prebivalstva, katerega dejanska družbena in politična segregacija grozi, da bo vnesla resno dezintegracijo v obstoječi federalni, pa tudi ves družbeni sistem te dežele.

Iz vsega tega jasno izhaja, da je nacionalno vprašanje danes sorazmerno novo, da ima nove razsežnosti in da ga je treba reševati v skladu z včlenitvijo nacionalne stvarnosti v procese sprememb sveta in vzpostavljanje novih, bolj produktivnih ter bolj združenih in združujočih družbenih in političnih »sistemov«. Nacionalno vprašanje ni samo, pa tudi ne predvsem v tem, da se priznajo določeni obstoječi ali nastali narodi ter da se spremeni obstoječi ali vzpostavi nov ustavni aranžma, ki bo zagotovil eno ali drugo stopnjo avtonomije za te »dele«. Vse to hkrati zahteva, da se ne le spreminjajo, temveč tudi globlje preobražujejo obstoječe politične in državne strukture, pa tudi, da se prodre globlje v morfologijo nacionalnih skupnosti in celotne človeške družbe.

Problem univerzalizacije nacionalnega fenomena ni le politična ugotovitev, temveč hkrati poudarjanje dejstva, da je v sedanjih pogojih nemogoče, da bi se neka družba normalizirala (v smislu, o katerem smo govorili), če ne postaja hkrati nacionalna skupnost. Proces dekolonizacije nujno zajema nacionalno fazo, ki jo je treba hitreje in bolj učinkovito graditi ter postopoma premostiti. Spričo tega je treba ta proces osvoboditi vseh konvencionalnih pogledov na državo in državnost zahodnega kapitalizma in svetovnega birokratskega etatizma, predvsem pa nacionalističnih ideologij in zablod. Če tega ne bi dosegli, je potrebno, da se na vseh območjih sveta rešujejo nerešeni nacionalni problemi in najdejo nove oblike federalizma, boljše od oblik, ki prevladujejo danes.

Nujno je, da zahodna (in socialistična) misel in praksa opustita napačno gledanje, da je v afriški ali azijski družbi nemogoča samoustanovitev naroda ter da morajo za to sprejeti evropske ali ameriške družbene ali politične modele. Ne le Japonska, temveč tudi procesi, ki se danes dogajajo v Afriki in Aziji, jasno pričajo, da zgodovina potrjuje zakonitost, po kateri ima vsaka globalna družba v sebi dovolj socialno-psiholoških moči za samodoločitev in samomodernizacijo ter da s tem lahko preide v fazo nacionalnega konstituiranja. Vmešavanje od zunaj, zlasti pa kolonializem in kulturni hegemonizem, so preprečili tem družbam, da bi se razvijale avtonomno in da bi dosegle obliko notranje unifikacije in modernizacije, ki ni nikogaršnji privilegij. Vse to se nanaša tudi na nujnost »policentrizma« v socializmu.

Nacionalne buržoazije tam ni, nadomeščajo pa jo tiste sile ljudstva in inteligence, ki so sposobne doseči jezikovno, politično-gospodarsko in kulturno enotnost, iz katere se rodi sleherni narod. To hkrati potrjuje, da narod ni le kmečko vprašanje, pa tudi ni vedno zgolj delo buržoazije. Kapitalizem in buržoazija sta bila nosilca procesa oblikovanja, pravzaprav kristaliziranja številnih evropskih narodov. Če je ta proces v zamudi ali če se je pokazalo, da buržoazija ni sposobna, da bi reševala nacionalno vprašanje, bo le-to ostalo nerešeno, če tudi novi razredi ali vladajoče sile niso sposobni ali pripravljeni, da bi ga reševali. Toda isti proces modernizacije, ki ustvarja elemente narodov, objektivno vpliva na njihov nastanek, celo proti volji ljudi.

Afriška in azijska družba lahko z ustanavljanjem nacionalnih skupnosti pomaga tako Evropi kot drugim območjem, na katerih so nacionalno vprašanje reševali z mečem, kot je dejal De Gaulle, ponavljajoč ustrežnejšo formulo Engelsa o tem, da je tudi ta oblika nastajanja družbe potekala predvsem »z ognjem in mečem«. Kolonializem je globoko prizadel te narode in povzročil njihovo stagnacijo, vendar pa je hkrati spričo svojega konservativizma ohranil tudi določene demokratične, komunitarne, etnične in kulturne vrednote tradicionalne družbe. Vse etnične skupine ali narodnosti tradicionalne Afrike so v medsebojnih odnosih in sodelujejo v bistvu

v isti civilizaciji. V procesu modernizacije lahko afriška družba jemlje iz tega tradicionalnega sklada prvine, ki dovoljujejo hitrejšo in višjo demokratično integracijo ne le v okviru združevanja etničnih skupin na obstoječem ozemeljsko-ekonomskem in političnem temelju, temveč tudi na veliko širših in ustreznih družbenoekonomskih in kulturnih temeljih. Vse to zahteva, da poteka modernizacija od spodaj na podlagi misli in akcije narodov in nacij ter celin.

»Evropeizacija« (zahodna ali vzhodna) in »amerikanizacija« lahko le vnašata večjo zapletenost v te procese, temu pa se že tudi ostro postavlja po robu prebivalstvo teh celin. Po drugi strani pa lahko »afrikanizacija« oziroma nov način integracije od spodaj in s pomočjo prvin skupne civilizacije in kulture kot oblika modernizacije oziroma reševanja nacionalnega vprašanja pomaga tistim evropskim narodom, ki vztrajno menijo, da so vse rešili ali pa da ima Evropa modele za vse. Kompleksno in dinamično razumevanje procesa univerzalizacije nacije dokazuje, kako so vse ideje o modelih zgodovinsko škodljive in politično nevarne, pa tudi neoportune. Če Evropa (pa tudi Zdužene države Amerike) ne bo razumela tega, potem lahko imamo samo izgubo, s tem pa tudi ves svet.

Poraz Nemčije v drugi svetovni vojni, odnosi med ZSSR in LR Kitajsko, odpori, ki se na vseh koncih sveta porajajo proti novim in starim oblikam hegemonije in imperializma, kot tudi univerzalizacija nacionalnega fenomena so zadostni dokazi, da so se preživeli vsi koncepti, po katerih naj bi se nacionalni in politični problem reševal z ustanavljanjem velikih imperijev, supersil, blokov in sfer dominacije. Vendar pa je zmaga osvobodilnih teženj odvisna od rešitve dvojnega in protislovnega procesa univerzalizacije naroda ter politične in gospodarske integracije narodov, regij, celin pa tudi vsega sveta.

V tem zgodovinskem trenutku je zlasti pomembno poudariti, da rešitve te protislovnosti ni iskati v podcenjevanju naroda, ki se izenačuje z nacionalizmom (celo ko se je zapletel v njegove mreže), in v golem prepričanju, da globalne družbenoekonomske oziroma lastninske in razredne politike, to je globalno socialistične spremembe, zagotavljajo avtomatično preseganje naroda. Nasprotno, nacionalni problem je treba reševati, da bi se narod mogel preseči.¹

Preseči ne pomeni zavreči in zanihati, temveč zajeti v okviru novih in kvalitativno višjih zgodovinskih sintez. Znanost je dolžna, da zavest o teh resnicah posreduje v zaostale politično-provincijske odnose povsod, tudi v Jugoslaviji. Ta država ima redko priložnost, da v praksi in na območju nekdanje »balkanizacije« pokaže Evropi, da je balkanizacijo mogoče in da jo je treba preseči, ker je povsod navzoča.

---

¹ De Gaulle je pravilno poudarjal, da narod, ki se ne presega, slabi in uničuje samega sebe.

Nacionalno vprašanje se ne rešuje s priključitvami, globalnimi politično pravnimi aranžmaji, še manj pa z ozemeljskimi razširitvami. Čas ekspanzije v širino je minil. Narodi so globalna oblika obstoja družbe, ki združuje v sebi določene lastne zgodovinske elemente. Narod se ne more preseči s tem, da se vključuje v širšo državno skupnost, ki zgolj »odpravlja« njegove ozemeljske osnove, še manj pa, če se zapira v »svoje« državne meje. Za resnično preseganje naroda je potrebna in nujna poglobitev njegove eksistence, njegove vsebine, tako da so nove skupnosti, federativne in konfederativne, ki nastajajo kot nova družbena potreba, ki jo spremlja zavest ljudi, sposobne, da zajamejo ta narod ter vse svoje narode in etnične (narodnosti) in druge skupine, ki jo sestavljajo in če jo sestavljajo. S tem prihajamo hkrati do nove teoretične in praktične ugotovitve.

Vse narode je treba ponovno raziskati in definirati, da bi odkrili njihove dejanske in prikriti etnične, kulturne in narodnostne strukture. To hkrati priča o preživelosti mehanističnih, posebno pa nasilno centralističnih in birokratsko-centralističnih nacionalnih celot in državnih ureditev. To sočasno sociološko, zgodovinsko in kulturno psihološko ponovno raziskavo je treba opraviti tudi v vseh obstoječih federacijah.

Za stare ali nove teritorialno-politične, asimetrične ali pretežno nacionalistične federacije je neizogibno, da ponovno definirajo svoj sociološki temelj in s tem omogočijo porajanje novega federalizma v globino. Nobena izmed obstoječih federacij ni raziskala vseh teh odnosov in tudi ni glede vsega izoblikovala takšnih rešitev, ki bi omogočale, da se hitreje in bolj učinkovito modernizira ter da se pripravi za novo postindustrijsko družbo, katere podobe v malem so ali bi vsaj zgodovinsko morale biti. To se nanaša tudi na jugoslovanski federalizem.

Jugoslavija ima glede tega neko prednost, ki se kaže ne le v avtonomiji, temveč tudi v samoupravljanju. Samoupravljanje nasploh in regionalizem na njegovi podlagi sta okvir, pa tudi instrument, v katerem je mogoče zagotoviti stvarnejše participacije skupin, ki imajo svojo etnično in kulturno individualnost, katerih zgodovinsko oblikovani elementi lahko le poglobijo in obogatijo tudi samo realnost naroda v obstoju ali preseganju. Imeti poti pa ne pomeni vedno, da bodo tudi uporabljene.

Te spremembe so nova oblika uresničevanja idej participacije in udeležbe, ki postaja čedalje bolj sila, ki pomika svet k novejšemu in resničnejšemu. Te spremembe so nujne za sedanjo in prihodnjo modernizacijo narodov ter njihovih preprostih ali sestavljenih državnih skupnosti. To vračanje k virom, v zgodovinske in kulturne globine, je hkrati eden izmed temeljnih pogojev za hitrejšo in aktivnejšo integracijo ter oblikovanje višjih in novih skupnosti. Ni takšnih skupnosti brez resnice o slehernem delu in brez resnične udeležbe slehernega. To novo reševanje nacionalnega vprašanja je

na videz obrnjeno v preteklost, da bi zavarovalo prihodnost. Le družbene in druge skupine, ki so zadovoljne s svojim prostorom, to je, ki se uresničujejo v sodelovanju in udeležbi z drugimi, lahko nosijo nove procese federalizacije Evrope, pa tudi vsega sveta.

Dokler svet tega ne bo razumel in reševal, bo »bog«, katerega smrt je razglasil Nietzsche, oziroma spekulativna in navsezadnje »razredna filozofija« ostala, kajti ta uči ljudi, kako naj manipulirajo z drugimi ter jim vsiljujejo svoje modele misli in življenja. Prav tako bo ostal v sodobni civilizaciji tisti psiho-nevrotični sindrom, ki ga je odkril Freud in ki je podlaga za zmedenost in občutek obupa v mnogih intelektualnih in mladinskih gibanjih v svetu. Osvojitve iz oblasti manipulativne filozofije in odprava tega sindroma sta danes v rokah ljudi, ki niso prepuščeni samim sebi.

Univerzalizacija nacionalnega fenomena je hkrati pogoj in nova možnost za globlje in stvarnejše univerzalizacije, toda s pogojem, da se realnejše skupine in stvarni človek ne izgublajo iz njih, temveč da so njihovi svobodni nosilci, to je subjekti, osvobojeni vseh vrst neenakosti, zatiranja in mitov. Nacionalno vprašanje je danes izgubilo svetoven obseg in ni ga mogoče razumeti niti reševati, če ga hkrati ne postavimo v razmerja s pripravami in nastajanjem nove družbe, ki bo odpravljala narode, s tem da jih bo uresničevala, zbliževala ljudi na nov, sodobnejši način in s tem izpolnila tudi zgodovinsko obljubo, ki jo je nacionalna preobrazba dala sebi in svetu, a je ni bila sposobna rešiti drugače kot v bistvu koncept in blemov sodobne civilizacije in če je ne bomo pripravljali z več resnoč razredne in razdeljene družbe ter nacionalno teritorialne države.

Ni mogoče ustvarjati nove civilizacije, če ne bomo rešili probleme oziroma z več razumevanja in zadovoljevanja globokih potreb in teženj skupin in človeka. Sem sodi tudi nacionalno vprašanje, postavljeno in reševano v njegovi zgodovinski funkcionalnosti, ne pa v malomeščansko-birokratskem finalizmu.

John Maynard Keynes in problemi socializma

(poskus primerjave z našo teorijo in stvarnostjo)

Nadaljnji razvoj naše gospodarske ureditve nas postavlja pred zgodovino s širšega vidika: kaj so ekonomisti že menili o posameznih ekonomskih kategorijah ter o sistemu.

Pustimo Keynesove gospodarskopolične implikacije; obrnimo tisti list biografije, kjer piše, kakšen je bil *Keynes kot socialni filozof* oziroma *filozof gospodarskega sistema*. Mnogi ga imenujejo sovražnika socializma in reševalca kapitalizma. Tale zapis naj ga prikaže v nekoliko drugačni luči.

Pred sabo imam njegovo znamenito knjigo (v srbohrvaškem prevodu): »Opšta teorija zaposlenosti, kamate i novca«, Kultura, Beograd 1956. Iz dela sem izbral šest vprašanj ter jih primerjal z »našo« socialnoekonomsko filozofijo. Do kakšnih sklepov sem prišel?

Delo — edini (pravi) produkcijski faktor

Keynes takole pravi (kot da bi brali Marxa): »Namesto da pravimo, da je kapital *produktiven*, bi bilo mnogo bolje reči, da daje v teku svojega trajanja donos, ki je večji od njegove originalne lastne cene (to je stroškov za proizvodjanje proizvodjalnih sredstev — op. pisca). Kajti edini razlog, zakaj neki kapital obeta, da bo dal, dokler obstaja, storitve z večjo vrednostjo, kot pa je njegova originarna cena ponudbe, je to, da je redek. Redek pa ostaja dalje zato, ker mu konkurira obrestna mera na denar (podčrtal pisec). Če bi postal kapital manj redek, potem bi se tudi zmanjšala razlika med njegovim donosom in njegovo ceno ponudbe, zaradi česar ne bi postal nič manj produktiven — vsaj v fizičnem pomenu ne. Zaradi tega se strinjam s predklasično doktrino, da vse proizvodjamo z *delom*, ob pomoči tistega, kar so nekdanj običajno imenovali izkušnje, zdaj pa temu pravimo tehnika, ob pomoči naravnih virov... kot ob pomoči rezultatov preteklega dela, opredmetenega v dobrinah, ki imajo prav tako svojo ceno... Bolje je šteti *delo*,

razumevaajoč z njim seveda tudi osebne storitve podjetnikov in njihovih pomočnikov — kot delo, ki se opravlja ob danih tehničnih razmerah, naravnih okoliščinah, kapitalni opremi in učinkovitem povpraševanju, *kot edini produkcijski faktor* (podčrtal F. Č.).¹

S tem odstavkom pa je J.M.Keynes povedal skoraj dobesedno isto o delu in kapitalu kot K.Marx.

Iz tega, kar smo povedali, izhajajo *glede na razpravo o delu in kapitalu pri nas*:

1. da kapital sam po sebi ni produktiven, da je treba ločevati vrednostno »produktivnost« (kot obrestni donos) zaradi tega, ker je kapital redek, od produktivnosti tehničnega sredstva;

2. da je cena (»vrednost«) kapitala večja (za donos — obresti oziroma obresti kot stroškov) od lastne cene produciranega proizvajalnega sredstva samo zato, ker je redek. Če bi zmanjšali njegovo redkost (o tem kasneje), bi skoraj v celoti ali v celoti eliminirali njegov donos (obresti) ter tako reducirali njegovo (iracionalno) »vrednost« na njegovo pravo produkcijsko vrednost;

3. da bi bil donos (cena) kapitala nižji, če bi bila obrestna mera na denar nižja;

4. da si lastnik kapitala (imenujmo ga kapitalist) prisvaja dohodek od kapitala (kot obresti) — kot izkoriščanje posebne vrste (kot pravi Keynes) zaradi tega, ker izvaja kumulativno tlačiteljsko oblast zaradi »vrednosti« kapitala, ki jo le-ta ima zaradi redkosti;

5. da je pravilno govoriti, da je samo delo originalni, edini produkcijski faktor, ki pa funkcionira ali ob ugodnejših ali ob manj ugodnih tehničnih, naravnih, tržnih in drugih razmerah.

S to Keynesovo teorijo prihajamo do spoznanja, da je *socialistični doktrini* še manj potrebno uvajati pojem »vrednostna produktivnost« kapitala (družbe, podjetja, zasebnika); da je kapital kot družbenoekonomski, vrednostni odnos — odnos, ki obstoji le, kadar je zadosti redek in kadar so razviti zasebni tržni odnosi. To pomeni, da bi, če bi bila organizacija družbenega dela takšna, da bi imeli optimalno stopnjo rasti, usklajeno proizvodno-potrošno strukturo, zaradi česar bi bila tudi obrestna mera na denar nizka ali blizu nič, »napihnjeni« lastniški donos na kapital vidno padel.

Ni naša naloga v tem članku, da bi se ob soočanju »naših« poskusov razložiti kapital in obresti — nasproti Marxu in Keynesu (Marxovega nauka menda ni potrebno razlagati), do podrobnosti ukvarjali s Keynesovimi argumenti. Naj nam zadošča le to, da je to rekel veliki ekonomski teoretik in socialni filozof, katerega citirajo vsi meščanski ekonomisti kot očeta »nove ekonomije«.

Sledi zato le kot vprašanje —

— *prvič, glede teorije*: ali je Marxova ali Keynesova teorija kapitala napačna, pa moramo potem pritrditi Seniorjevi vulgarni razlagi kapitala in obresti (profita) z žrtvovanjem ali pa podvomiti,

¹ Cit. delo, str. 247.

da je takšna teorija (ki se že pri nas sliši) »znanstveno odkritje« (mimogrede povedano, Keynes dobesedno pravi, da obrestna mera ni nobena nagrada za kakršnokoli storitev — npr. za varčevanje ali kaj podobnega — vsaj v razmerah 20. stoletja ne);

— *drugič, glede prakse*: če nameravamo pri nas razviti obližajski sistem z visokimi obrestnimi merami (npr. nad 10%), celo z državno zagotovljeno revalorizacijo »realne vrednosti« obveznic (zaradi inflacijskega razvrednotenja), potem se le vprašamo, ali je to umetno, družbeno ustvarjanje redkosti kapitala ali pa je to dejanska objektivna nujnost (kot nagrada za »storitev« — varčevanje), opozarjajoč, da je bilo to že po Keynesu tipično in nujno le za gospodarstvo 19. in ne 20. stoletja. Ali pa ni zopet »objektivna nujnost« ter nastaja pač zaradi nerešenih drugih sistemskih problemov.

Odprava rentništva

J.M.Keynes je bil velik *nasprotnik rentništva*, to je tistih oseb, ki z *obrestmi* na plasirane prihranke v banko ali v proizvodnjo vlečejo visoke obresti ali pa kot zemljiški lastniki vlečejo *rento*. Te osebe imenuje Keynes *kapitaliste*, v nasprotju s podjetniki oziroma vodstvenimi osebami v gospodarstvu, katerih funkcija je še vedno potrebna in jo lahko nagrajujemo z višjo plačo.

V tem pogledu se Keynesov rentnik skoraj enači z *Marxovim kapitalistom*. Eden kot drugi že vidita, da je ta oseba odveč in da je parazit.

Poslušajmo v tej zvezi, kaj o tem pravi Marx. Ustvarjanje delniških družb pomeni, *po Marxu*, »spreminjanje dejanskega aktivnega kapitalista v preprostega dirigenta, upravnika tujega kapitala, a lastnike kapitala v navadne lastnike, navadne denarne kapitaliste...« In nadaljuje: Tako »se vleče ta skupni profit (kot npr. dividenda — op. F. Č.) le samo v obliki obresti, to je kot čista nagrada za lastnino kapitala... Tako se profit kaže... kot prosto prisvajanje tujega presežka dela... (podčrtal F. Č.)«²

Zdaj pa poslušajmo še Keynesa:

»Vidne pomanjkljivosti ekonomike družbe, v kateri živimo, so: njen neuspeh, da bi zagotovila polno zaposlenost, in njena samovoljna in nepravična razdelitev bogastva ter dohodka.«³ Keynes nasprotuje ideji (zaradi česar v kapitalizmu niso šli dlje z obdavčevanjem itd.), da je individualno varčevanje glavni vir akumulacije kapitala, zaradi česar naj bi ohranili *bogataše*, ker le-ti najbolj »varčujejo« (povečanje bogastva je daleč od tega, da bi bilo »odvisno od varčnosti bogataša, kot to navadno nekateri razumejo«.⁴ Keynes je namreč mnenja, da do točke polne zaposlenosti ne vpliva nizki nagib k potrošnji na povečanje akumulacije kapitala, ampak ga, na-

² K. Marx, »Kapitale«, III, »Kultura«, 1948, str. 392, 393.

³ Cit. delo, str. 394.

⁴ Cit. delo, str. 395.

sprotno, omejuje. Toda Keynes meni, da *obseg investiranja* določa obseg efektivnega povpraševanja. Ker pa je obseg investiranja v obratnem sorazmerju z višino obrestne mere, je razumljivo, da bi po Keynesu zelo nizka obrestna mera pomenila veliko investiranja in visoko efektivno povpraševanje (naravno le do točke polne zaposlenosti).

Keynes nadalje trdi: a) da »varčevanje« v obliki amortizacijskih skladov zadostuje za normalno rast kapitala;

b) če pa še dodamo močno progresivno obdavčevanje dohodka, bi zaradi tega povečani nagib k potrošnji še v večji meri prispeval k povečanju kapitala.

Ker Keynes meni, da je povpraševanje po kapitalu strogo omejeno (str. 397), bi ne bilo težko *povečati količine kapitala do točke*, pri kateri bi njegova mejna efikasnost zdrknila na zelo nizko raven ali k nič. Odtod trditev, da bi bila *obrestna mera* (kot oblika donosa na kapital) *precej nižja in bi se prav tako približevala k nič* oziroma da bi bilo potrebno, da bi bil donos na kapital le malo večji od amortizacije za obrabo in zastarelost. To je enako: amortizaciji in neki premiji za tveganje, strokovnost in za sposobnost spodbujanja razvoja (skratka — za podjetniško dejavnost).

S takšno argumentacijo je Keynes spet dokazal, da bi se tako *cene vsega blaga približevale delovni vrednosti*, to je, višini družbeno potrebnega opredmetenega in živega dela, kot trdi Marx.

V tej družbi, »ki bi jo pravilno upravljali,« kjer bi bila mejna efikasnost kapitala približno enaka nič, bi dosegli stacionarno stanje, »v katerem bi bile spremembe in napredek rezultat edino tehničnih sprememb, okusa, števila prebivalstva kot tudi sprememb v institucijah, kjer bi se proizvodi kapitala prodajali po ceni, sorazmerni delu...«⁶

Še drugače povedano, 1. funkcijo varčevanja (akumulacije) prevzame v glavnem amortizacija, 2. presežek pa se zniželira samo na normalno podjetniško nagrado aktivnih voditeljev (organizatorjev) gospodarjenja. Nagrade za varčevanje ni več, je nesmiselna. Isto, kar pravi Marx: »Prav tako postane nesmiselna trditev, da je poreklo kapitala varčevanje.«⁷ Obresti (kot oblike profita) ni več; izginil je lastnik kapitala-rentnik. In zato, ker bi mejna efikasnost na kapital padla k nič. To pa bi bilo možno le, če bo kapital prenehal biti redek, za kar pa bo morala skrbeti država z *ustreznim »varčevanjem skupnosti«* (str. 397) oziroma s *»socializacijo investiranja«* (str. 399), o čemer bomo govorili kasneje.

Takšna teorija pa je zelo blizu: 1. Marxovi teoriji delovne vrednosti ter 2. njegovemu zakonu tendenčnega padanja profitne mere. Proces izginjanja klasičnega kapitalista-lastnika imenuje Keynes

⁵ Cit. delo, str. 253.

⁶ Cit. delo, str. 254.

⁷ Cit. delo, str. 395.

»evtanazijo rentnika«, s tem pa tudi izginjanje »rentne oblike kapitala« kot prehodne faze.⁸

Keynes s to svojo prognozo ne odpravlja vsakega, tudi t.i. *potrošniškega varčevanja*. »Človeku bi še vedno ostala odprta možnost, da nakopiči svoj zasluženi dohodek, z namenom, da ga porabi kasneje«⁹ ali da si zadovolji nagnjenje k igri na srečo.¹⁰

To je podoben sklep kot Marxov o »ekspropriaciji ekspropriatorjev« (glej »Manifest komunistične partije«), o »odpravljanju kapitalističnega načina proizvodnje v okviru samega kapitalističnega načina proizvodnje«¹¹; ali podoben *Engelsovi trditvi*, da kapitalist zdaj nima nobenega drugega opravila, kot »da pospravlja v svoj žep dohodke, striže kupone in igra na borzi«¹²; kar *J. Schumpeter* imenuje »zastarelost podjetniške (beri — kapitalistične — op. F.Č.) funkcije« ter »izzivanje institucije lastnine«.¹³

Ta proces »tihe likvidacije rentnika«, tega »investitorja — po Keynesu — brez funkcije« naj bi bil po liberalističnem pojmovanju angleškega ekonomista le postopen, dolgotrajen proces; trajal naj bi npr. eno ali dve generaciji, ne da bi bila potrebna »karkršnakoli revolucija«.¹⁴ Zato Keynes imenuje to svojo teorijo »zmerno konservativno«.¹⁵

V praksi bi dosegli *takšno stanje* na dva načina: 1. s povečanjem kapitala, dokler ne preneha biti redek, s čimer bi »investitor brez funkcije« (rentnik) ne prejemal nobene nagrade, ali pa 2. s takšnim sistemom neposrednega obdavčenja, »ki bi omogočilo, da inteligenco, odločnost in operativno sposobnost finančnikov, rentnikov, podjetnikov *et hoc genus omne* ... vprežemo v službo skupnosti ob umirjeni nagradi«.¹⁶ V vsakem primeru pa ob veliki manipulativni moči angleške države.

Ne glede na to, ali sprejmemo vse te Keynesove ugotovitve kot zgodovinsko pravilne ali ne, bi bilo za nas pomembno vsaj vprašati se: 1. ali naše gospodarstvo in družba (materialno in institucionalno) nista še dosegla točke, ko *bi ne bilo nič več potrebno razvijati rentništva*. V čem je razvijanje rentništva prek visokih obresti na vrednostne papirje, na devizne račune itd. (kot oblike rentniškega kapitalizma) a) ekonomsko potrebno — za razvijanje še potrebne podjetniške funkcije in b) socialno — povzročitelj nadaljnje diferenciacije na nedelovni osnovi in vir novih družbenih konfliktov; 2. *ali bo individualno varčevanje resda lahko kaj več*

⁸ Cit. delo, str. 397.

⁹ Cit. delo, str. 254.

¹⁰ Cit. delo, str. 396.

¹¹ K. Marx, cit. delo, str. 394.

¹² F. Engels, »Anti-Dühring«, Cankarjeva založba, Ljubljana 1948, str. 321.

¹³ J. Schumpeter, »Kapitalizam, socializam i demokratija«, (prevod) »Kultura«, Beograd 1960, str. 195 in 209.

¹⁴ Keynes, cit. delo, str. 398.

¹⁵ Cit. delo, str. 399.

¹⁶ Cit. delo, str. 398.

prispevalo k pospešenemu akumuliranju, ob predpostavki, da bo dobršen del akumulacije »vrnjen« lastnikom z visoko obrestno mero; 3. kako je s centralnim uravnavanjem nagiba k investiranju, k potrošnji, obrestne mere ter s tem z oblikovanjem ustreznega obsega investiranja ter učinkovitega povpraševanja; 4. kako je z evidentiranjem in obdavčevanjem rentnih dohodkov vseh vrst ter z dednimi taksami pri nas?

Skratka, ali ni Keynes »v analitičnem boju« z rentništvom bolj napreden, kot pa postaja naša uradna ideologija?

Doseganje polne zaposlenosti ob ravnotežju — eden glavnih ciljev ekonomskega sistema

Če prištejemo trenutno vse naše delavce, zaposlene v inozemstvu (okrog en milijon) kot potencialno doma nezaposlene — k doma registriranim brezposelnim (približno 330.000), potem bi trenutno ob danih sredstvih in organizaciji dela ne našlo zaposlitve približno 33% povprašujočih po delu. To pa je porazna številka, in ne le v nasprotju z enim vsebinskih postulatov socializma (vsakdo ima pravico do dela), ampak že zaostajanje za Keynesovim moderniziranim (reformiranim) kapitalizmom. Saj Keynes sam pravi, da je brezposelnost »javna sramota«, da so »očitne pomanjkljivosti ekonomike družbe, v kateri živimo: njen neuspeh, da bi zagotovila polno zaposlenost...«¹⁷

Keynesova ideja je, da potrošnja ne gre v korak z dohodkom. Zaradi zaostajanja nagiba k potrošnji ob večanju dohodka nastaja vse večji razmik med potrošnjo in dohodkom. Od tod potreba po vse večjem investiranju, da bi le-to zapolnilo ta razmik ter tako omogočilo polno zaposlenost.

Toda tako Keynes kot Schumpeter prihajata do sklepa, da gre za vse slabše induciranje k investiranju, da izginjajo možnosti za profitonosne investicije, tudi zaradi visokih obresti kot stroškov (Keynesova ideja).

Keynes postavlja *tele funkcijske odvisnosti*: polna zaposlenost je funkcija zadostnega učinkovitega povpraševanja, učinkovito povpraševanje je funkcija zadostnega investiranja, zadostno investiranje pa je funkcija zadosti nizke obrestne mere.

Zato po Keynesu dosežemo polno zaposlenost samo v enem ravnotežju, ko je varčevanje (denarna akumulacija) enako investiranju. Če je varčevanje večje kakor investicije, dosežemo sicer lahko tudi ravnotežje, toda ne polne zaposlenosti (dosežemo t.i. podzaposleno ravnotežje).

Po njegovem mnenju tega ekonomisti pred njim niso razumeli. In sicer zaradi tega ne, ker so verjeli v *laissez faire* sistem. Keynes

¹⁷ Cit. delo, str. 401 in 394.

pa meni, da sile laissez faire sistema zahtevajo preveč časa in sredstev, da bi zagotovo dosegli takšno stanje.

Zato mora nastopiti država, ki manipulira: a) agregatne investicije, b) nagib k potrošnji (s tem pa tudi nagib k varčevanju) ter c) obrestno mero. Ker pa meni, da bo državna intervencija malo učinkovita, če bo skušala regulirati omenjene kategorije, ohranjajoč pri tem laissez faire sistem, bo morala najprej odpraviti sam laissez faire sistem.

Keynes takole govori v t.i. pogrebnem govoru nad laissez faire sistemom: »Ni res, da imajo posamezniki predpisano ‚naravno svobodo‘ v svojih gospodarskih dejavnostih. Svet ni upravljan od zgoraj tako, da bi se privatni in družbeni interes vedno ujemala. Ni pravičen sklep iz ‚Načel ekonomike‘ (Ricarda — op. pisca), da prosvetljeni samointeres vedno deluje v javnem interesu. Tudi ni res, da je samointeres sploh prosvetljen...«¹⁸

Glede na našo decentralizacijo vseh odločitev, tudi glede akumulacije oziroma investiranja (razširjene reprodukcije), ter nasprotovanje vsaki državni manipulaciji nagiba k potrošnji, k varčevanju, agregatnega investiranja (kot etatizem) se zastavlja tole vprašanje: mar te Keynesove besede niso namenjene tudi nekaterim našim idejam, pa čeprav kolektivnemu tipu laissez faire sistema. In dalje, ali je možno brez centralne (demokratsko organizirane) avtoritete, imenujmo jo najvišji organ združenega (družbenega) dela, zagotoviti polno zaposlenost delovne sile in sredstev?

Gremo še dalje in se sprašujemo, mar ne velja za nas že tale Marxova ugotovitev: »Združene tovarne samih delavcev so v okviru stare oblike naravni preboj stare oblike, čeprav naravno povsod reproducirajo in morajo reproducirati v svoji dejanski organizaciji vse pomanjkljivosti danega (to je kapitalističnega — op. pisca) sistema.«¹⁹ Keynes pa meni, da je ena velikih pomanjkljivosti »danega sistema« prav gotovo nepolna zaposlenost ali brezposelnost, odkrita ali prikrita, ki je že državni kapitalizem ne sme več trpeti.

Socializacija investiranja

K. Marx je prav na procesu kapitalistične reprodukcije pokazal, kako in zakaj sam kapitalistični blagovni sistem nujno proizvaja takšna protislovja, ki ga končno pripeljejo v uničenje. J. M. Keynes samo drugače prikazuje (ne pa želi), kot smo videli, prav isti problem z odvisnostjo potrošnje (efektivnega povpraševanja) od investicij. Kot Marx tako tudi Keynes ni privrženec vulgarne teorije nezadostne potrošnje, ampak veže krize (depresije) s stalno nezaposlenostjo na specifičen način oblikovanja akumulacije, kjer sta varčevanje in investiranje igra profitno-tržnih sil.

¹⁸ »Essays in Persuasion«, str. 312—313.

¹⁹ »Kapital«, III, str. 396.

Nezaupnica, ki jo je dal Keynes tržnim silam, predvsem na področju razširjene reprodukcije, je očitno minimalno spoznanje, da se kapitalizem, kaj šele socializem, ne more nič več normalno razširjeno reproducirati na temelju laissez faire sistema. Čeprav Keynes predlaga reguliranje obrestne mere kot regulatorja razširjene reprodukcije, pa tudi meni, da dvomi »o uspehu izključno denarne politike, ki je preračunana le na to, da vpliva na obrestno mero.«²⁰ Ogreva se za »neposredno organiziranje investicijske dejavnosti.«²¹

Lahko pa se pokaže, »da je precej obsežna socializacija investiranja (podčrtal pisec) edino sredstvo, da zagotovimo približno polno zaposlenost...«²²

V čem pa naj bi bila socializacija investiranja? V tem, »da državi uspe določiti skupni znesek virov, namenjenih za povečanje sredstev«²³, torej, da določi denarno akumulacijo. Le tako bi centralna oblast zagotovila skupni obseg proizvodnje, ki bi čimbolj ustrezal polni zaposlenosti. Šele v okviru tako zagotovljene razširjene reprodukcije bi lahko dopustili »široko področje za izvajanje zasebne iniciative in odgovornosti.«²⁴

Seveda je *Keynes s tem predlogom nedosleden*. Problem je v tem, kako socializirati denarno akumulacijo (in tako izločiti kapitalista — rentnika), toda še naprej ohraniti inventivnega industrijskega podjetnika. Ali ne bi takšna socializacija investiranja ekspropriirala tudi industrialce — podjetnike (kar je napovedal J. Schumpeter) ter jih tako spremenila v navadne plačane uradnike — direktorje, o čemer je govoril že Marx.

Pustimo zdaj ob strani to *Keynesovo nedorečenost*. Za naše razmišljanje je vendar pomembna ugotovitev, da *Keynes mora ugotoviti, da je tržni oziroma zasebni finančni mehanizem odpovedal na področju razširjene reprodukcije*. Pa se vprašujemo, ali pri nas ne razvijamo z decentralizacijo akumulacije, z baziranjem razširjene reprodukcije na tržnem mehanizmu, ne glede na proklamirano družbeno lastnino proizvodjalnih sredstev, sistema, ki bo zelo podoben tistemu, ki ga kritizira Keynes? Keynesov odločni »ne« nas lahko spodbudi vsaj k razmišljanju.

Toda razvijmo ta argument podrobneje.

Nasprotovanje laissez faire sistemu ter bojazen pred avtoritarnim državnim sistemom

Za Marxom je bil Keynes eden velikih in redkih ekonomistov, ki je tako odločno govoril na pogrebu laissez faire sistema, to je

²⁰ Keynes, cit. delo, str. 202.

²¹ Prav tam.

²² Cit. delo, str. 399.

²³ Prav tam.

²⁴ Cit. delo, str. 401.

prostega tržnega sistema. Pa čeprav je skušal *ohraniti njegov podjetniški značaj*. Schumpeter je nehote pokopal še tega.

Po *Keynesovem mnenju avtonomno delujoči tržni mehanizem ne pripelje družbe niti do polne zaposlenosti niti do pravične razdelitve bogastva in dohodka*. Celotna njegova teorija je usmerjena k temu, da je potrebno, da se marsikje obrzda »prosto delovanje gospodarskih sil ali pa se podvržejo nadzoru«. ²⁵ Čeprav državna kontrola gospodarskih procesov, socializacija investiranja itd. za Keynesa ne pomeni, da je treba iti *k državnemu socializmu*, ki bi že obsegal dovršen del gospodarskega življenja; ali pa da je potrebno, da država prevzame vsa proizvodjalna sredstva v svoje roke. Še več, omenjeni »nujni ukrepi socializacije« ²⁶ bi se lahko uvajali postopno, ne da bi pretrgali splošne družbene tradicije.

Pri tem se Keynes, kot angleški liberalec, očitno ustraši konsekvencnosti svoje lastne dolgoročne kritične analize ter poskuša z reformo ohraniti kapitalistični sistem kot tak, ko pravi: »Medtem ko bi se torej zdela publicistu 19. stoletja ali sodobnemu ameriškemu finančniku razširjena funkcija vlade strašen napad na individualizem — jaz jo, nasprotno branim kot edino možno sredstvo, da bi se izognili uničenju danih gospodarskih oblik v njihovi celoti, in kot pogoj uspešnega delovanja iniciative posameznika«. ²⁷

Ne glede na takšen njegov socialnofilozofski sklep pa vendar ostane dejstvo, da je *reguliranje razširjene reprodukcije tudi mimo tržnega mehanizma zgodovinska nujnost* ter da prosto delujoči tržni mehanizem na podlagi podjetniškega samointeresa po njegovem mnenju ne more voditi k optimalnim rezultatom gospodarjenja.

Pa odtod za *nas zopet pomembno vprašanje*: ali natančno vemo, kakšne posledice nam bo prinesel »popolnoma razvit tržni mehanizem« v razvijanju vseh gospodarskih procesov?

Nevarnost stagnacije ter tendenca h quasi stacionarnemu stanju

Če Keynes ni uporabljal besede stagnacija tako kot kasneje nekateri njegovi učenci (predvsem A. Hansen), je pa vendar menil, da je *sistem, kakršen je bil pred 1. 1930*, lahko zagotavljal le nepopolno zaposlitveno ravnotežje in da bo gospodarstvo postopoma stagniralo na tej ravni nezaposlenosti. Rekli bi, da je po Keynesu *stagnacija bazična tendenca (klasičnega) kapitalističnega sistema*. Pri tem meni, da je bil *kapitalizem 19. stoletja* v izjemnem položaju hitrega razvoja zaradi zunanjih sil, ki so inducirale investiranje (hitra rast prebivalstva, izumi, odkritje novih dežel, stanje zaupanja, po-

²⁵ Cit. delo, str. 401.

²⁶ Cit. delo, str. 399.

²⁷ Cit. delo, str. 401.

goste vojne), ne pa zaradi kapitalističnega načina gospodarjenja. V 20. stoletju so te sile po njegovem mnenju izginile.²⁸

Izhod iz stagnacije je po Keynesu a) ali v tem, da se porodijo sile zunaj tržnega mehanizma, tako kot npr. v 19. stoletju, b) ali pa državna intervencija ter manipuliranje z nagibom k potrošnji in varčevanju, z agregatnim investiranjem ter z obrestno mero. Keynes je za drugi izhod.

Pri tem pa Keynes razlikuje stagnacijo od quasi stacionarnega stanja, ki ga tudi napoveduje. To zadnje je po njegovem mnenju tisto, kjer dolgoročna zgodovinska dinamika ne bo več prisotna (to je obdobje t.i. zrele ekonomije). Prebivalstvo se bo še večalo ter tako širilo proizvodnjo. Toda sile, kot so neto investicije, varčevanje, mejna efikasnost kapitala, obrestna mera, ki povzročajo spremembe, bodo po vrednosti enake nič.

Če se je po Keynesu stagnaciji moč izogniti (čeprav ne lahko), pa se quasi stacionarnemu stanju ne bo mogoče. Keynes celo meni, da na le-to ni treba gledati kot na neko nezaželeno stanje. V nekem pogledu bo stacionarno stanje dejansko cilj dolgoročnega gospodarskega razvoja, ki ga bomo dosegli v času ene ali dveh generacij.

S tega vidika bi lahko rekli, da je za Keynesa stacionarno stanje že neka nova kvaliteta družbenoekonomske ureditve, imenujmo jo sramežljivo socializem²⁹ ali celo komunizem (ne s Keynesovimi besedami), ali pa ne.

Zakaj in kako naj bi dosegli stacionarno stanje?

Če po Keynesu želja po potrošnji ne more biti nikoli popolnoma zadovoljena, pa je želja po diferencirani potrošnji lahko. Če bi bilo varčevanje reducirano na nič, bi dosegli polno investiranje. To pa pomeni, da bi bila celotna akumulacija zmožna zadovoljiti agregatno povpraševanje po diferencirani potrošnji. Kakorkoli, dana družba išče vedno končni obseg diferencirane potrošnje. In ko akumulira kapital, se približuje tej končni točki in jo bo morda sčasoma tudi dosegla.

To pa bi pomenilo, da bi se proizvodnja tako rekoč avtomatsko širila, ob veliki monotonni saturaciji potrošnje, ob obilju standardnih dobrin.

Dasiravno npr. J. Schumpeter meni, da je »takšno stanje zelo daleč«,³⁰ ali da je sploh nemogoče, pa vendar predpostavlja takšno stanje tudi kot možnost. V tem stanju bi se po njegovem mnenju »socializem zelo razumnega tipa avtomatsko uresničil«.³¹

²⁸ Če danes dejansko niso ali pa so se pojavile nove, npr. s povojno konjunkturo po 1. 1950, bi prav tako lahko rekli, da ta novi gospodarski vzpon ni rezultat samih sil, na katerih temelji celotni kapitalistični sistem, ampak predvsem rezultat drugih, zunajsistemskih sil, kot so npr. nova znanstveno-tehnična revolucija, svetovne socialnoekonomske strukturalne spremembe, hladne in vroče vojne itd.

²⁹ In tako tudi razumejo socializem nekateri ekonomisti, kot npr. japonski ekonomist-marksist Shigeto Tsuru.

³⁰ J. Šumpeter, cit. delo, str. 195.

³¹ Cit. delo, str. 196.

Ne glede na to, da bi bila potrebna diskusija, ali je socializem stacionarno stanje ali ne, pa vendar lahko ugotovimo (po naši interpretaciji), da Keynes:

1. popolnoma jasno vidi stagnacijo kapitalizma kot sistema, ki leži v sami njegovi naravi, sloneči na avtomatiki sil tržnega mehanizma, zaradi česar ga je treba zavestno ozdravljati z državno intervencijo;

2. napoveduje za eno ali dve generaciji quasi stacionarno stanje kot pozitiven zgodovinski dosežek, to je, kot neko novo družbeno stanje, in

3. — to je moja dopolnilna misel — nas sili k razmišljanju o nekem novem tipu gospodarske ureditve kot velikega organizacijskega sistema.

Za naše razmere bi ta hipotetični izziv lahko pomenil troje vprašanj:

a) ali ni v našem sistemu tudi prisotna stalna tendenca k stagnaciji, zaradi česar se mora kdaj pa kdaj pojaviti država, kljub temu da se odreka intervencije,

b) ali je sam tržni mehanizem sposoben v naših okoliščinah organizirati zadovoljive inovacijske procese, da bi ostal sistem dinamičen,

c) ali ni poskus oživiti klasično tržno podjetništvo v nasprotju z logiko institucij, na katerih temelji institucionalni del sistema (npr. to dejstvo, da so vsi delavci v delovnem razmerju itd.).

Dokler ne odgovorimo na ta temeljna vprašanja, ki jih je postavil že Keynes, bo tudi vsaka gospodarska politika polovičarska ali deloma netočna.

* * *

Vsekakor so dokazi, da je Keynes, — kot vsi veliki misleci (podobno tudi Marx) — »zbežal« daleč naprej od sodobnikov in neučakano, zaradi kritike anomalij danega sistema, zanikal tudi ekonomske kategorije kot prezrele, kar se je pozneje pokazalo za nepravilno. Toda pustimo ob strani to zgodovinsko, vsaj do zdaj neuresničeno Keynesovo predvidevanje. Končno ni bil namen te razprave, da tako oceni Keynesovo generalno teorijo. Namen je bil skromnejši. Pobuditi k razmišljanju, v čem je šel Keynes dalje od naše teorije in prakse glede nekaterih kategorij, neposredno vsekakor povezanih s problemi graditve socializma pri nas.

Tako Marxa kot Keynesa, vsaj videz je tak, zgodovina razvoja tržnega gospodarstva zanikuje. Toda ali nas ta videz ne vara, gledano dlje v prihodnost?

Vzroki študentskih nemirov in protestov

1. Uvod

Ko so pred nekaj leti izbruhnili množični študentski protesti na vseh koncih sveta, so bili družboslovci malce presenečeni. Silovitost študentskega gibanja ni bila namreč prav nič skladna z ocenami mlade intelektualne generacije, ki so jo označevali kot nezainteresirano za ideologijo in kot nepolitizirano. Ker pa je študentsko gibanje nedvomno pokazalo na interes in zahtevo študentov, da se vključijo v politično dogajanje kot vpliven političen subjekt, so se začele mrzlične raziskave vzrokov, ki so povzročili študentske proteste in spodbudili njihovo gibanje. Razglabljanja o vzrokih študentskega gibanja so bila pomembna tudi zaradi tega, ker pomenijo izhodišče za sklepanje o perspektivah tega gibanja. Ker je večina raziskav vendarle iskala vzroke za študentsko gibanje v temeljnih družbenih nasprotij in konfliktov, kar je ne nazadnje povezano z nater v hipokriziji, je bilo spričo tega mogoče sklepati o permanentnejši naravi študentskega gibanja. Študentsko gibanje je nedvomno dokaj heterogeno in spremenljivo v prizadevanjih za reševanje temeljnih družbenih nasprotij in konfliktov, kar je nenazadnje povezano z naravo in intenzivnostjo teh konfliktov v posameznem nacionalnem ali širšem družbenem prostoru. Tako nakazuje reševanje konfliktov po nesistemski poti, v obliki parcialnejših akcij ali širših radikalnih sprememb, manj pa po reformski poti v okviru sistema v obliki pozitivnih funkcionalnih rešitev. Vendar ta heterogenost v načinih reševanja temeljnih družbenih konfliktov, ki temelji na različnih ideologijah študentskega gibanja, dinamika študentske populacije ter pogosto elitni značaj študentskega gibanja po našem mnenju niso usodni za obstoj študentskega gibanja, ker gradi svojo dejavnost ravno na temeljnih konfliktih sodobne družbe. Spričo tega ne moremo pritegniti tistim stališčem, po katerih je študentsko gibanje, s tem ko so prenehali nemiri, že zamrlo. Kolikor bodo nadaljne študentske akcije, ki pa ni nujno, da bodo tako silovite in množične, kot so bile na vseh koncih sveta 1968. leta, verificirale hipotezo, da

je vir gibanja v temeljnih družbenih konfliktih, in kolikor bo študentom uspelo revolucionirati številne podrejene sloje in še posebej delavski razred, bo postopno mogoče opaziti posledice, ki se bodo kazale v spreminjanju družbene strukture in v delovanju družbenih institucij. Verifikacije omenjene hipoteze o vzrokih študentskega gibanja je potemtakem povezana z razvojem organiziranih in spontan- nih oblik ter spodbud, usmerjenih v razreševanje temeljnih družbenih konfliktov, in spreminjanje obstoječih institucij.

Na splošno lahko ugotovimo, da se kot vzroki študentskega gibanja omenjajo pravzaprav vsi problemi globalnih družb oziroma dejavniki, ki povzročajo najbolj izrazite konflikte. Očitno je, da je v zadnjem obdobju prišlo do interakcije več dejavnikov in da so se konflikti zaostri, kar z drugimi besedami pomeni, da so družbe ustvarjale le malo možnosti za njihovo razreševanje. Komulacija tenzij in zaviranje reševanja konfliktov sta pripeljala družbe do eksplozivnih situacij študentskih revoltov. Med vzroki študentskega gibanja, ki izvirajo iz splošnih družbenih konfliktov, zasledimo predvsem tele: koncentracija politične moči, nedemokratski politični sistemi, neustreznost in nemoč političnih strank, omejevanje osebnih in političnih pravic in svoboščin, manipuliranje vodilnih političnih struktur z državljani in neučinkovita kontrola. Politično neenakopravnost in hipokrizijo dopolnjujejo še različni drugi vidiki socialne — predvsem ekonomske — neenakosti, bede in revščine na svetu. Sodobnega sveta pa ne spremlja le ekonomska beda, marveč tudi duhovna revščina, ki je proizvod enosmerno — relativno ekonomsko — razvite potrošniške družbe. Deklarirane norme so v nasprotju z obstoječo prakso, to pa pomeni, da je med viri študentskega gibanja mogoče iskati tudi pomanjkanje etičnih norm in vrednot, ki bi uravnavale družbeno življenje na izhodiščih resnice in poštenja. Vsi ti koncentrirano naštetih družbeni konflikti so večne teme človeške družbe. Njihovo zaostritev ter medsebojno interakcijo pa so povzročili številni dogodki mednarodnih razsežnosti, ki so pričali o tem, da so kanali za razreševanje temeljnih konfliktov zaprti, in ki so hkrati bili povod za izbruh študentskih revoltov. Mednje štejemo nedvomno vietnamsko vojno, neustavljivo tekmo v oboroževanju in nerešeni kompleks nerazvitega sveta, intervencijo v Češkoslovaški in druge podobne mednarodne dogodke, ki odmevajo v vseh družbenih sistemih.

Mimo vzrokov študentskega gibanja, ki izvirajo iz temeljnih družbenih konfliktov, se pojavlja še vrsta vzrokov, ki so povezani s statusom študentov. Le-ti so seveda tesno povezani s prej naštetimi vzroki, ker demokratična univerza ne more obstajati v nedemokratski družbi. Status študenta je marginalen, malo sodelujejo v procesih odločanja in njihova delovna prizadevanja v obliki študija se neustrezno vrednotijo. Spričo tega so v materialno odvisnem ali neurejenem položaju. Univerze odsevajo splošno družbeno krizo in so večinoma dokaj konservativne ter neustrezno družbeno vplivne

institucije. Hkrati pa so notranji odnosi na univerzi, predvsem med profesorji in študenti — izrazito hierarhični in avtoritativni. Mimo tega univerze zgublajo svojo avtonomijo in prispevajo k temu, da se znanost podreja državi oziroma določeni politiki. Ko univerze vzgajajo predvsem specialiste, pa hkrati zanemarjajo svojo kulturno-humanistično vlogo pri vzgoji kritične, razmišljajoče odgovorne inteligence. Diplomanti so preveč specialistično orientirani, ne vidijo celote, spričo tega se čutijo osebno neodgovorne, so nevtralistično pasivno in konformno orientirani, kar pomeni, da niso nosilci globljih družbenih sprememb.

Akcije študentskega gibanja so prispevale k temu, da so se zamajale iluzije in miti o urejenosti sodobnih družb. Ideologije o brezrazrednosti so zgubile svoj pomen. Socialna diferenciacija in hierarhična družbena struktura z odnosi nadrejenosti in podrejenosti sta prodrli v zavest kot temeljna nerešena družbena problema. Represivni značaj obstoječih institucij je bil ponovno obujen, ker je že nekoliko tonil v pozabo. Aktivirala se je ideja o vsestranskem pluralizmu in odprti — dinamični družbi, kot reakcija zoper različne vidike uniformnosti, zaprtosti, standardizacije in centralizacije. Nasprotovanje hierarhiji, represivnim institucijam in centralizmu hkrati odseva zahtevo in interes za vsestransko družbeno participacijo. Odveč je posebej poudarjati, da slonijo kritike obstoječih družbenih struktur in zahteve po spremembah, izražene predvsem na ravni destrukcije, na novi etiki medsebojnih družbenih odnosov.¹

2. Vzroki študentskega gibanja v Jugoslaviji

Hipotetično lahko trdimo, da je treba izvore študentskega gibanja v Jugoslaviji iskati predvsem v problemih globalne družbe. Spričo tega postavljamo hipotezo, da lahko med vzroke študentskega gibanja štejemo koncentracijo politične moči in nedemokratske odnose, različne oblike socialne neenakopravnosti, ekonomske in duhovne revščine, neustrezne etične norme, skratka, vse tiste družbene probleme in konflikte, ki smo jih prej označili kot večne teme človeške družbe. Problemi različnih vrst neenakosti in nedemokracije so v Jugoslaviji postajali še posebej pereči spričo tega, ker gre za socialistično družbo, ki je proklamirala odpravljanje neenakosti, demokratično samoupravo in humanistične odnose. Zaradi tega so bila pričakovanja velika, verjetno večja kot drugje, in razočaranja nad obstoječimi institucijami, ki jim ni uspel uresničiti deklarirane politike v praksi, bolj globoka. Hočemo reči, da je prepad med

¹ I. Kuvačić: »Studentski pokret i nova ljevica«, »Praxis«, 3—4/69.

Razprava: »Uzroci, značenje i domašaji savremenog studentskog pokreta«, »Gledišta«, 1969, str. 901—976.

Glej R. Supek: »Uloga inteligencije i neke pretpostavke reforme univerziteta«, »Praxis«, 3—4/69.

N. Smailagić: »Vidiki ideologije nove levice dec. 69«, CDPI pri VSSPN, Ljubljana.

P. Klinar: »Zapis o študentskem gibanju«, »Teorija in praksa«, št. 8—9/1969.

deklaracijami in prakso puščal izrazite posledice v razpoloženju in prizadetosti ljudi. Pri tem je zanimivo, da študentsko gibanje ni slonelo na ideji destrukcije sistema, kar velja za gibanja na Zahodu, marveč je gradilo svojo akcijo na zahtevah po energičnem in kratkoročnejšem odpravljanju vsega tistega, kar nasprotuje demokratičnemu samoupravljanju, podrejenosti političnega sistema človeku, humanizmu, odpravi različnih vrst neenakopravnosti itd.

Izbruh študentskega gibanja pri nas sovpada s socialno situacijo, v kateri narašča število konfliktov ob hkratnem sproščanju družbenih napetosti. Obdobju prevladujočih občnih interesov, katerim so bili podrejeni posebni interesi, je sledilo obdobje, ko so se pojavljali številni posebni interesi, kar je pripeljalo do interakcij med posebnimi interesi in seveda tudi do konfliktov, za reševanje katerih pa ni bilo vedno na voljo dovolj demokratičnih sredstev in drugih ustreznih možnosti. Sproščanje posebnih interesov je hkrati vodilo v dizintegracijo. Navrglo je probleme učinkovitejše integracije, ki se seveda z administrativnimi centralističnimi sredstvi ni bilo mogoče doseči.

Jugoslavija se je znašla v težavah, ki spremljajo zaostale družbe, ko se pričnejo razvijati. Socialne razlike so postajale očitne, ker so posamezni sloji ostajali na nizki ravni življenjskega standarda, drugim pa je uspelo relativno hitro dvigniti svojo raven standarda z različnimi — tudi neupravičenimi — oblikami bogatenja. Na eni strani so objektivni ekonomski zakoni trga začeli učinkovati brez kakršne koli sentimentalnosti, na drugi strani pa je državna intervencija pogosto neupravičeno enim odvzemala in ne dovolj pretehtano dajala drugim. Učinkovati so pričele posledice potrošniške družbe, za katero velja, da sta rast materialne in rast duhovne kulture v obratnem sorazmerju, in te se kažejo v kulturni revščini oziroma različnih pojavnih oblikah socialne patologije.

Ne nazadnje ni mogoče prezreti še velikih razlik v stopnji razvitosti med posameznimi jugoslovanskimi narodi in narodnostmi, ki so največkrat bile vir mednacionalnih konfliktov; ti so z omejevanjem administrativnega centralizma postajali bolj očitni in vidni. Te razlike so odsevale v različni orientaciji jugoslovanskega študentskega gibanja, ki je imelo svoja specifična nacionalna obeležja. Beograjski študenti so bili na primer predvsem orientirani pri svojih zahtevah v probleme zaposlovanja, odpravljanje brezposelnosti, revščine, v probleme investiranja — skratka, v tiste probleme, ki so bili značilni za razmere v Srbiji. Po drugi strani so hrvaški študentje zanemarjali zahteve po novih investicijah, zanimala jih je predvsem modernizacija obstoječe proizvodnje in gospodarskega potenciala. V Sloveniji so npr. študentje podpirali reformski program svoje administracije, napadali so neupravičene bogatitve in zahtevali do-ločitev pravil igre.²

² Glej F. Pivec: »Beograjski, zagrebški ali ljubljanski študentski nemir«, »Problemi«, 89/69.

Splošni družbeni problemi in posebni jugoslovanski problemi, ki smo jih omenili kot vzroke študentskega gibanja, so odsevali v svojih specifičnih manifestacijah tudi v odnosih, v katere so vključeni študenti. Stvarno samoupravljanje na univerzi vendarle ni razvito, posebno kar zadeva udeležbo študentov, in njihov status je družbeno nizko ovrednoten. Socialna struktura študentov je neustrezna, kar pomeni, da je študij privilegij srednjih in višjih socialnih slojev. Materialni položaj študentov ni ustrezno urejen. Študente defektna distribucija kadrov, kot posledica neustreznega vrednotenja znanja in sposobnosti, še prav posebej prizadeva, ker zapira njihove perspektive. Z odprtostjo meja so jugoslovanski strokovnjaki množično pričeli emigrirati v tujino. Kolikor odtok možganov strokovnjakom vendarle zagotavlja možnosti za njihovo specializacijo in poklicno promocijo, pa vendarle mlado generacijo ta problem zadeva v dveh smereh. Prvič, z emigracijo se pričenejo številni osebni problemi in težave, povezane z imigrantskim bivanjem v tujem socialnem okolju. Drugič pa, pojavlja se skrb, kakšne so sploh možnosti razvoja jugoslovanske ali ožje nacionalne skupnosti ob tako intenzivnem odtoku tistih, ki so nosilci razvoja, in kakšne so sploh možnosti lastnega individualnega razvoja v tako okrnjenem domačem okolju.

Številne že omenjene pomanjkljivosti univerz kot najvišjih znanstvenih in pedagoških institucij poznamo tudi v Jugoslaviji. Zanje prav gotovo ni mogoče trditi, da so postale dovolj pomembne in vplivne družbene institucije, ki jim je uspelo organizirati pedagoško in raziskovalno delo s študenti tako, da so le-ti aktivni udeleženci pedagoškega in raziskovalnega procesa ter manj pasivni sprejemniki informacij. Pedagoški proces je sicer venomer podvržen spremenjanju, toda ni še uravnotežen v smeri izpolnjevanja dveh temeljnih funkcij: usposabljanja specializiranih strokovnjakov in vsestransko široko kulturno izobraženih kritičnih intelektualcev. Ekstenzivni razvoj visokošolskih institucij v Jugoslaviji je povezan s kvaliteto študija, ki se kaže v neustrezno velikem številu študentov in v majhnem številu diplomantov, v neugodnem razmerju med učitelji in študenti, v materialnih problemih univerzitetnih institucij itd. Odnosi med znanostjo in politiko so zapleteni, v zvezi z njimi lahko opazimo nekaj aktualnih problemov. Prevelika specializacija znanosti povzroča zgubljanje sintetičnih pogledov in ciljev, kar pospešuje dejavnost birokratskih slojev, ki spričo tega utrjujejo monopol na upravljanje, vštévši monopol na upravljanje znanstvenih ustanov. Uporaba rezultatov znanstvenih ekspertiz je družbena nujnost, ki se pri nas le postopoma prebija. Takšna interakcija med politiko in znanostjo ima dve plati. Pozitivno, če rezultati humanistično orientiranega znanstvenega dela rabijo demokratični politiki, in negativno, če rezultati tehnokratsko orientiranega znanstvenega dela služijo avtoritarni politiki. V prvem primeru znanost ne zgublja svojih sintetičnih pogledov, kar velja za drugi primer, ko znanosti spričo njene specialistične orientacije uhaja celota. Po vsem tem se zastavlja vprašanje, koliko

je univerzi uspelo razviti se do tiste stopnje, da nastopa kot varuh svobode znanstvenega dela pred zunanjimi intervencijami in kot varuh kvalitete znanosti pred monopolom znanosti in njenim ekstenzivnim razvojem.³

3. Ocena vzrokov študentskih protestov v Jugoslaviji

Naša prejšnja hipotetična razmišljanja bomo poskušali nekoliko osvetliti s pomočjo rezultatov iz raziskovanja javnega mnenja. Pri tem opozarjamo, da gre le za subjektivno posredno vrednotenje hipotez. V raziskavi »Slovensko javno mnenje 1969«⁴ smo spraševali reprezentativno slovensko populacijo, kaj sodi o vzrokih študentskih nemirov in protestov pri nas. Struktura odgovorov je takšnale:

Rang	Vzroki	v %
1	Majhne možnosti zaposlovanja, nezadostno vrednotenje in izvoz strokovnjakov	37,2
2	Slab materialni položaj študentov, omejene možnosti za študij	26,8
3	Posnemanje študentovskih protestov po svetu (moda)	25,2
4	Predobro jim gre, sami ne vedo, kaj hočejo	24,0
5	Izkoriščajo demokracijo, družba je preveč popustljiva	14,4
6	Protest proti razlikam med obljubami, deklaracijami in prakso	10,4
7	To sploh niso gibanja, ampak dejanja prenapetih posameznikov	8,5
8	Majhne možnosti samoupravljanja na univerzi	6,1
9	Kaj drugega	6,0
10	Neenakosti v družbi	4,9
11	Nasprotje med generacijami	4,0
12	Protest proti birokratizmu in nedemokratskemu ravnanju z ljudmi	3,8
13	Brez odgovora	3,6

a) Majhne možnosti zaposlovanja, nezadostno vrednotenje in izvoz strokovnjakov

Anketiranci z izrazito največjo frekvenco odgovorov sodijo, da je treba iskati vzroke študentskih protestov v majhnih možnostih zaposlovanja, v nezadostnem vrednotenju strokovnjakov in v njihovem emigriranju. Gre torej za splošen družbeni problem, ki neposredno prizadeva tudi študente oziroma diplomante. Akcent tega stališča je v problemih zaposlovanja nasploh in zaposlovanja strokovnjakov še posebej. Očitno je, da slovensko javno mnenje najbolj prizadeva brezposelnost in zaposlovanje strokovnjakov na neustreznih delovnih mestih, kar seveda ni naključje, saj poklicni status

³ Glej R. Supek: »Uloga inteligencije i neke predpostavke reforme Univerzitet«, »Praxis«, 3—4/69.

⁴ Raziskava »Slovensko javno mnenje 69« centra za raziskovanje javnega mnenja pri fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo v Ljubljani je bila opravljena maja 1969 na temelju reprezentativnega vzorca polnoletnih Slovencev.

v marsičem določa človekov družbeni status. Intenzifikacijo gospodarjenja spremljajo problemi zaposlitvenih možnosti, kajti ekstenzivno zaposlovanje je mogoče le v administrativnem ekstenzivnem gospodarjenju. Vendarle pa so možnosti zaposlitve premalo znane številnim učencem in študentom, kar z drugimi besedami pomeni, da ni ustrezne usklajenosti med vpisi na posameznih šolah različnih stopenj in predvidenimi kapacitetami za zaposlitev.

Poseben problem, ki je povezan z vrednotenjem strokovnjakov, pa je zaposlovanje strokovnjakov. Sedanja struktura zaposlenih v Sloveniji je kritična, saj je glede na višjo in visoko izobrazbo celo slabša v primerjavi z jugoslovanskim poprečjem. V Jugoslaviji ima 4,5 % zaposlenih visoko izobrazbo in 2,6 % višjo izobrazbo. V Sloveniji pa je zaposlenih z visoko izobrazbo 3,3 %, z višjo izobrazbo pa 2 %. Po podatkih iz leta 1966 je bilo v Sloveniji kar 62 % strokovnjakov z visoko in višjo izobrazbo podrejenih osebam z manjšo stopnjo izobrazbe.⁵

Ob teh ugotovitvah se vsiljuje vprašanje, kako je z vrednotenjem strokovnjakov v Sloveniji in kakšne so njihove možnosti v procesih vertikalne socialne mobilnosti. Odgovore na zastavljeno vprašanje lahko iščemo v naslednjem. Poglavitni dejavniki mobilnosti, znanje, delo, prizadevanje, sposobnosti itd., niso uveljavljeni dovolj izrazito. Socialni vzpon se neredko doseže z osebnimi zvezami in znanstvom, s pomočjo prejšnje politične dejavnosti itd. Spričo tega lahko upravičeno sodimo, da v naši dobi še premalo gojimo kulturo dela, da neustrezno vrednotimo izobraževanje in da premalo učinkovito delujejo kontrolni mehanizmi selekcije. Pretok iz hierarhije politične moči v strokovno vodilno hierarhijo je pogost pojav, posebno še spričo tega, ker ugled političnega dela pojema. Spojitev politične in strokovne hierarhije vpliva na procese selekcije, v katerih igrajo prevladujočo vlogo ravno omenjeni nadrejeni vodilni kadri. Le-ti si izbirajo v nižjih stopnjah hierarhije kadre z lastnostmi, ki ustrezajo njihovim interesom. Nedvomno vpliva opisani selekcijski proces destimulativno na promocijo strokovnjakov, ker je za njihovo rast potrebna postopnost in kontrola strokovne selekcije. Tej neučinkoviti selekciji v delovnem procesu je treba dodati še zaprtost promocijskih kanalov za kmečke in delavske sloje in še nekatere druge sloje spričo omejenih možnosti za njihovo šolanje na višjih in visokih šolah, kar povzroča neustrezno selekcijo še med izobraževanjem, ko se zgubi veliko talentov. Posledice vsega tega so očitne: prihaja do defektne distribucije kadrov, neustreznega vrednotenja ustvarjalnih sposobnosti ter do premajhne uporabe kadrov s takšnimi sposobnostmi v strokovni hierarhiji. Spričo spojitve politične moči s strokovno hierarhijo je prišlo do skokovitega vzpona nekaterih socialnih kategorij. Posledice tega se kažejo v pojavih konservativizma pri socialnih kategorijah, ki so pridobile položaj s pomočjo takšne

⁵ Glej M. Kos: »Izobrazba in narodna prihodnost«, »Naši razgledi«, 9/69.

skokovite mobilnosti, pri drugih, ki so bile zaradi tega blokirane, pa se kažejo znamenja ravnodušnosti in nezadovoljstva.

Seveda pa ni mogoče šteti le nezadovoljstva strokovnjakov zaradi defektne distribucije kadrov in ovir za promocijo, ki zaradi tega nastajajo, med vzroke njihove emigracije. Prevzeti seveda ni mogoče dejstva, da slovenski nacionalni sistem zaradi svoje majhnosti vendarle omejuje možnosti za vsestranski razvoj strokovnjakov v smislu zagotavljanja širših možnosti glede kumulacije identitet, komplementarnosti razlik in kompetitivnosti alternativ, ki te možnosti iščejo v razvitejših širših sistemih. Ne nazadnje je treba še omeniti, da so migracijski procesi, ki jih Slovenija danes doživlja z odtokom svojih »možganov« v razvitejše družbe, del svetovnih tovrstnih procesov, ki jih povzročajo razrešitve komunikacije, odprtost sistemov in številni drugi razlogi. Manj razvita območja potemtakem izobražujejo kadre za bolj razvite družbe.

Ko slovensko javno mnenje ocenjuje vzroke študentskih protestov pri nas in med njimi potencira probleme zaposlovanja, vrednotenja strokovnjakov in njihovo emigracijo, potem s tem predvsem opozarja na probleme zaposlovanja, še posebej strokovnjakov, na neustrezno vrednotenje strokovnjakov, ki se kaže predvsem v opisanih zavorah njihove socialne promocije, in na premalo usmerjano migracijo, ki vse preveč postaja stalna, ne pa občasna. Migracije strokovnjakov namreč ni mogoče več dopuščati kot enosmerno izseljevanje strokovnjakov, marveč jo kaže obravnavati in usmerjati tudi kot remigracijo, kar pomeni načrtovati pogoje, ki zagotavljajo možnosti za to, da se bodo emigranti iz tujega vrnili v domače okolje. Pri tem gre za kompleksen problem, ki je tesno povezan s promocijskimi možnostmi strokovnjakov in z družbeno ustreznim vrednotenjem njihove vloge. Probleme zaposlovanja občutijo tudi študenti. V raziskavi »študentske vrednote«⁶ so jih anketirani študenti uvrstili med glavne notranje probleme, s katerimi se srečuje Jugoslavija. Možnosti zaposlovanja so ne nazadnje povezane tudi s procesi tekmovanja, medsebojne konkurence med strokovno usposobljenimi kadri. Če so ti procesi sestavine vertikalnega gibanja navzgor, zahtevajo odprto demokratično družbo, v kateri kandidati konkurirajo pod enakimi pogoji za razpisana mesta, kar pomeni izločitev vseh tistih elementov promocije, ke ne spadajo med delovne sposobnosti. Konkurenca pa je učinkovit način spodbujanja družbenega napredka — kot to sodijo tudi študenti v ravnokar omenjeni raziskavi.⁷

⁶ Mednarodna raziskava: »študentske vrednote«, Center za raziskovanje javnega mnenja pri FSPN, opravljena maja 1969. Zajela je 179 študentov pravne, filozofske in ekonomske fakultete ter VSSPN.

⁷ Popolnoma se strinjam, da je konkurenca učinkovit način spodbujanja družbenega napredka — 38,54 %

Zelo se strinjam, da je konkurenca učinkovit način spodbujanja družbenega napredka — 32,40 %

b) Slab gmotni položaj študentov, omejene možnosti za študij

Tudi za ta vzrok študentskih nemirov se anketiranci odločajo z dokaj visokim odstotkom odgovorov. Povezan je s prejšnjim vzrokom. Pri njegovi interpretaciji smo omenili, da je med vzroke neustrezne selekcije treba uvrstiti tudi dejstvo, da se številni sloji ne morejo šolati na višjih in visokih šolah in da zaradi takšne neustrezne selekcije med šolanjem prihaja do izgube številnih talentov. Omejene možnosti za šolanje prizadevajo otroke gmotno slabše preskrbljenih socialnih slojev, kot so kmetje, delavci in drugi. Očitno je, da je družba dolžna pomagati in skrbeti za otroke, ki izhajajo iz teh slojev, in jim zagotoviti enake startne možnosti. Socialno krivično je namreč, če družba že v zgodnji mladosti determinira status posameznika spričo neugodnega materialnega statusa družine, ker mu ne omogoča enakih možnosti za izobraževanje, saj je izobrazbo mogoče šteti med osnovne kazalce vertikalne mobilnosti. Podatki o vpisu študentov na visoke šole v Sloveniji niso spodbudni — opozarjajo, da Slovenija zaostaja za drugimi republikami, mimo tega, da je njena struktura zaposlenih z visoko in višjo izobrazbo — kot smo že omenili — pod jugoslovanskim poprečjem. Kritično kadrovsko stanje v Sloveniji je povezano z intenzivnim upadanjem štipendij na visokih in višjih šolah, ki je izrazito za obdobje zadnjih petih let. V Sloveniji potemtakem z dosedanjo štipendijsko politiko ni mogoče spremeniti minimalnega dotoka študentov na visoke in višje šole in spremenili kritične kvalifikacijske strukture zaposlenih.⁸

Ta vzrok za pojav študentskega gibanja spada med trajne študentske zahteve, ki so bile bolj rigorozno postavljene tudi v obdobju študentskih protestov. Je odsev občega neustreznega vrednotenja strokovnjakov pri nas, kar je naša posebnost. Neustrezen gmotni položaj študentov prispeva tudi k temu, da je njihov socialni status marginalen. Spričo iskanja honorarnih zaposlitev in drugih možnosti za preživljanje je njihova participacija v družbenem življenju manjša, razcepljeni so med zaposlitev in študij, tako da igrajo dve vlogi, o nobeni ne bi mogli trditi, da ima značaj temeljne vloge. Ko se sprašujemo, kaj so vzroki dolgotrajnega študija študentov oziroma nesorazmerja med vpisanimi študenti in diplomanti, ni mogoče mimo analize njihovega gmotnega položaja. Velik del študentov se tako pridružuje tistim socialnim slojem, ki so v podrejenem položaju brez ustreznega družbenega vpliva, ker se znajdejo v odtujenih mezdnih odnosih tako na fakulteti kot na začasnem delovnem mestu. Neurejen materialni položaj podaljšuje obdobje študentskega marginalnega statusa, ker pripelje do novih konfliktnih situacij. Študentje namreč čedalje hitreje zorijo, ker razpolagajo z relevantnimi informacijami, hkrati pa se podaljšuje obdobje njihovega marginalnega statusa.

⁸ Z. Siferer: »Študij in štipendije«, »Naši razgledi«, 19/69. P. Kogej: »Izgubljeni talenti«, »Delo«, 6. in 7. X. 1969.

Ekonomska nepreskrbljenost študentov nastopa, tako kaže, kot vzrok študentskega gibanja bolj izrazito v manj razvitih družbah oziroma v družbah, ki tega problema niso uredile, med katere sodi tudi Jugoslavija. V razvitih družbah je bil nosilec gibanja sloj študentov, ki ga lahko uvrščamo med ekonomsko preskrbljene sloje.

Ocene slovenskega javnega mnenja o slabem materialnem položaju študentov kot vzrok študentskih protestov, katerega študentje neredko omenjajo, nas navajajo k sodbi, da je v slovenski javnosti močno prisotno stališče, da obstoječi izobraževalni sistem prispeva k neupravičeni socialni diferenciaciji.

c) Posnemanje študentskih protestov po svetu

Anketiranci z dokaj visokim deležem odgovorov sodijo, da je vzroke študentskih protestov pri nas treba iskati v posnemanju tega gibanja po svetu. Čeprav ne izključujemo spodbude, ki je izhajala iz množičnih in intenzivnih gibanj po vsem svetu, se ne moremo strinjati, da je posnemanje drugih vzrok za razvoj študentskega gibanja pri nas. Če bi se strinjali s takšno oceno slovenskega javnega mnenja, potem bi zanimali specifične družbene vzroke, spričo katerih se je razvilo jugoslovansko gibanje oziroma jugoslovanska gibanja. Ne nazadnje so se študentska gibanja razvila v različnih družbenih sistemih, v različnih razmerah in z različnimi zahtevami. Skupni temelj vsem tem gibanjem je mogoče le izrazito antiavtoritarna kritika. Kot smo že omenili, so bile tudi zahteve študentskega gibanja v posameznih jugoslovanskih nacionalnih središčih različne, kar nas hkrati utrjuje v prepričanju, da so nastale na temelju različnih družbenih konfliktov. S teorijo posnemanja potemtakem ni mogoče obrazložiti vzrokov študentskih protestov pri nas.

Anketiranci, ki se odločajo za to modaliteto, ne priznavajo študentom zrelosti samostojnega političnega subjekta in verjetno ocenjujejo gibanje bolj kot ne-gibanje, ki caplja na repu svetovnih dogodkov. Da bi študenti vendarle opozorili nase in na svoje puntarstvo, se zapoznelo pričnejo z gledovati pri drugih študentskih gibanjih in jih posnemajo.

d) Predobro jim gre, sami ne vedo, kaj hočejo

Kako obrazložiti to izrazito prisotno oceno slovenskega javnega mnenja o vzrokih študentskega gibanja, ki ima prizvok odklonilnega stališča. Anketiranci, ki se odločajo za ta vzrok, nedvomno sodijo, da je za študente danes dobro poskrbljeno in da nimajo velikih problemov. Verjetno neutemeljeno primerjajo sedanji položaj študentov s predvojnimi in spričo tega ugotavljajo napredek. Pri takšnih ocenah gre mogoče tudi za nepoznavanje študentskih problemov, saj je očitno, da so le-ti številni in neustrezno rešeni. Domnevamo tudi lahko, da se v teh stališčih skriva določeno nerazpoloženje do štu-

dentov oziroma da pomenijo določeno pojavno obliko antiintelektualizma.

Ko anketiranci hkrati sodijo, da študentje s svojimi protesti ne vedo, kaj hočejo, potem imajo najbrž v mislih to, da so zahteve študentov preveč usmerjene na kritiko obstoječega stanja in da premalo ponujajo pozitivnih rešitev. Seveda so takšne ocene površne, ker izhajajo vendarle iz kritike študentskega gibanja tudi zahteve, ki so izhodišče za progresivni razvoj.

e) Izkoriščajo demokracijo, družba je preveč popustljiva

Na petem mestu po zaporedju vzrokov je s 14,4 % odgovorov vzrok, ki krivi družbo zaradi njene popustljivosti, spričo katere se izrablja demokracija, da je dopustila protestno dejavnost študentov. Pri tolmačenju tega vzroka bi dejali, da bi sile, ki si prizadevajo za nedemokratično politiko močne roke, dobile nekaj opore med posameznimi sloji slovenske populacije.

Ta stališča zavračajo spontano in organizirano gibanje, ki se odvija deloma zunaj obstoječih institucij, in ga ne ocenjujejo kot demokratično gibanje.

Po našem mnenju celotnega družbenega dogojanja ni mogoče vključiti v obstoječe institucije, ki se le počasi prilagajajo družbenim spremembam. Spričo dinamike družbenega življenja in pospeševanja kritične iniciativnosti sodimo, da so spontane dejavnosti — dejavnosti zunaj institucij, koristne za družbeni razvoj. Zaradi tega in pa zato, ker sodimo, da v naši družbi nismo še dosegli zadovoljive stopnje demokratizacije in vplivanja občanov na družbene odločitve, zavračamo takšne ocene javnega mnenja, ki jih tolmačimo pod naslovom izkoriščanja demokracije. Hkrati pa tudi sodimo, da s prisilnimi ukrepi ni mogoče omejevati študentskih protestov in še manj razreševati globljih družbenih vzrokov, zaradi katerih so se le-ti razvili.

f) To sploh niso gibanja, ampak dejanja prenapetih posameznikov

Zadnji izmed negativnih vzrokov študentskih protestov odreka le-tem značaj gibanja. Po zaporedju vzrokov so ga anketiranci z 8,5 % odgovorov uvrstili na sedmo mesto.

Pod gibanjem največkrat razumemo organizirano politično dejavnost, ki skuša doseči določene politične cilje. Če pogledamo dejavnost študentov pri nas, potem lahko ugotovimo, da je bilo njihovo protestno delovanje političnega značaja, da je šlo za spontano in organizirano delovanje, ki je težilo k temu, da študentje postanejo politični subjekt. Iz zahtev študentskega gibanja pa je razvidno, da si je zastavilo določene politične cilje, katerim so tudi vodilni politični organi priznali upravičenost in s tem ustrezno zrelost študentskega gibanja.

Politično razpoloženje in njihove cilje nekoliko ponazarja odnos študentov do temeljev, na katerih je družba organizirana.

V že omenjeni raziskavi⁹ o »študentskih vrednotah« se večina študentov ne strinja s tem, da bi bilo treba temelje organizacije naše družbe v celoti spremeniti. Iz tega je videti, da cilji študentskega gibanja niso bili le rušilnega značaja, marveč da je v zavesti študentov predvsem prisotna težnja po uresničitvi temeljnih ciljev stvarno socialistične, demokratične in učinkovite družbe.

Študentski protesti tudi niso bili sami sebi namen, marveč so si študentje prizadevali revolucionirati družbo, razgibati druge socialne sloje in tiste sloje delavskega razreda, ki so v podrejenih odnosih¹⁰. Spričo povedanega sodimo, da je treba študentske proteste pri nas ocenjevati kot gibanje.

Če poskušamo razložiti stališča, ki odrekajo študentskim protestom značaj gibanja, potem se nam dozdeva, da so anketiranci, ki so se zanje odločali, predvsem imeli pred očmi sorazmerno kratkotrajnost intenzivnih protestov ter dinamiko študentske populacije, znotraj katere se v kratkem obdobju nekaj let zamenjajo generacije. K tej ugotovitvi jih je napeljevala mogoče tudi ugotovitev o tem, da velik del študentov ostaja politično neaktiven. Hkrati so verjetno tudi sodili, da bolj ali manj spontanosti, dejavnosti zunaj institucij in ne dovolj čvrsto organiziranih dejavnosti ni mogoče označiti kot gibanje. Končno lahko tudi domnevamo, da v zahtevah študentskega gibanja, predvsem pa v načinu izražanja teh zahtev v obliki protestov in nemirov, ta kategorija anketirancev ni videla takšne politične dejavnosti in ciljev, ki bi lahko bili temelj za trajnejše in množično aktiviranje študentov in za revolucioniranje drugih socialnih slojev.

g) Protest proti razlikam med obljubami, deklaracijami in prakso

V skupino političnih vzrokov lahko uvrstimo proteste zaradi razlik med deklaracijami in prakso. Ta vzrok se uvršča glede na frekvenco odgovorov po zaporedju vseh vzrokov na 6. mesto z 10,4 % odgovorov. Slovensko javno mnenje tedaj političnim vzrokom, ki naj bi spodbudili študentsko gibanje, ne pripisuje posebnega pomena. Težišče sodb je osredotočeno — kot je razvidno iz prejšnjih skupin odgovorov — na skupino materialno-zaposlitvenih vzrokov in na skupino zavračajočih ocen tega, iz česar izvira študentsko gibanje. Naša predhodna hipoteza, da so razlike med deklaracijami in prakso pomemben specifično jugoslovanski vir študentskega gibanja, se z raziskavo slovenskega javnega mnenja ni bolj izrazito verificirala. Spričo deleža odgovorov lahko sklepamo, da velik del sloven-

⁹ Vprašanje 52 raziskave »študentske vrednote«; opravljena je bila v Ljubljani maja 1969; CJM pri FSPN v Ljubljani.

¹⁰ Glej »Revolucioniranje družbe in univerze — vendar kako?«, *Komuniste*, 26/6—70.

ske javnosti tem razlikam ne pripisuje ustreznega pomena in značaja pobudnika študentskih protestov. Da ne bi ponavljali, kar smo o tem vzroku že prej omenili, dodajamo k temu le to, da so vizije razvoja naše družbe precejkrat preveč daljnosežne in nerealne, skratka, da ne temeljijo dovolj na realnih družbenih odnosih in da ne upoštevajo dovolj vseh obstoječih družbenih nasprotij. Mimo tega pa je naš politični sistem velikokrat premalo učinkovit. Politični organi se pritožujejo, da nimajo dovolj pristojnosti, sprejemajo veliko število različnih deklaracij in resolucij, ki pa se v praksi ne uresničujejo. Ker se deklarirana politika ne uresničuje, se sformulirajo nove deklaracije, ne da bi poprej podrobno analizirali vzroke, zakaj prejšnje deklaracije niso zaživele, in ugotovili odgovorne krivce, ki so bili tvorci nestvarnih deklaracij ali ki so odgovorni za neuresničevanje deklaracij in njihovo kršenje. Spričo tega seveda ne obstaja odgovornost političnih organov za formuliranje politike in za njeno uresničevanje.

h) Majhne možnosti samoupravljanja na univerzi

Ker le 6,1 % odgovorov anketirancev tej modaliteti priznava značaj vzroka študentskih nemirov in ker je uvrščen po zaporedju vzrokov ta šele na osmo mesto, lahko sodimo, da slovensko javno mnenje samoupravljanju na univerzi večidel ne posveča večje pozornosti oziroma da ne pozna njegovih problemov. Samoupravljanje na univerzi spričo najrazličnejših organov precej zaposluje učitelje, ki razpravljajo in sklepajo o celi vrsti manj pomembnih vprašanj, ki bi jih lahko reševala strokovno usposobljena univerzitetna uprava. Sveti kot družbeni organi, sestavljeni tudi iz predstavnikov zainteresirane javnosti, povečini ne opravljajo svojih predvidenih funkcij, ker predstavniki javnosti ne kažejo posebnega zanimanja za reševanje univerzitetne problematike. Študentom ni priznan status članov delovne skupnosti, zaradi tega so njihove pristojnosti v samoupravljanju okrnjene. Bolj formalna participacija študentov v samoupravljanju univerze izhaja iz hierarhično organiziranega pedagoškega procesa, v katerem igrajo študentje bolj ali manj podrejeno pasivno vlogo. Učitelji in študentje igrajo v pedagoškem procesu različne vloge — prvi nadrejene in drugi podrejene, pa je spričo tega težko pričakovati, da bi lahko študentje pri upravljanju fakultet sodelovali kot popolnoma enakopravni subjekti. Končno ni mogoče prezreti v zvezi s samoupravnimi problemi na univerzi tudi tega, da le-ta ni finančno neodvisna ustanova, kar daje samoupravljanju na teh ustanovah specifično obeležje.

i) Protest proti birokratizmu in nedemokratičnemu ravnanju z ljudmi

Temu obče političnemu vzroku, če ocenjujemo frekvenco odgovorov, anketiranci ne pripisujejo skorajda nikakršnega pomena. Po zaporedju je na zadnjem mestu med vzorki — to je 12. mesto

s 3,8 % odgovorov. Takšna stališča lahko pojasnimo s tem, da slovensko javno mnenje ne daje študentskim protestom pristojnosti, da bi presojali o problemih birokratizma in nedemokracije. Lahko tudi sodimo, da slovenska javnost problemov birokratizma ne občuti v takšni ostrini, da bi jih lahko uvrščala med dejavnike občih družbenih konfliktov. Zaradi takšne porazdelitve odgovorov pri presojanju o tem vzroku študentskih protestov lahko rečemo, da se naša prejšnja hipoteza o koncentraciji politične moči in o nedemokratskem ravnanju z ljudmi, ki ima za posledico omejevanje pravic in svoboščin, kot občimi družbenimi problemi, ki so spodbujali študentsko gibanje, prek stališč slovenskega javnega mnenja ni verificirala.

j) Neenakost v družbi

Čeprav imamo vrsto družbenih neenakosti, običajno pod tem pojmom razumemo predvsem ekonomske neenakosti, ki so posledica različnega družbenega statusa. Presenetljivo je, da tej modaliteti slovensko javno mnenje spričo majhne frekvence odgovorov ne daje ustreznega značaja dejavnika študentskih protestov. Sklepamo lahko, da problemi diferenciacije, ki ne nastaja le na temelju dela, marveč tudi s pomočjo različnih deviacij, kot smo že omenili, slovenske javnosti ne razburjajo do takšne mere, da bi jim priznavala značaj pobudnika protestnega gibanja. Verjetno ne bomo delali preveč samovoljnih sklepov, če ob tem zapišemo, da je potrošniška mentaliteta slovensko javnost že tako preoblikovala, da je ne skrbijo problemi neenakosti, ki vsebujejo tudi pojave revščine in bede. Ko tako posredno opozarjamo na neprizadetost slovenskega javnega mnenja do pojavov neenakosti, s tem kažemo tudi na stopnjo solidarnosti in obče človeške kulture.

Seveda so možne tudi drugačne razlage tega raziskovalnega podatka. Domnevamo lahko, da slovensko javno mnenje sodi, da študentske populacije ne prizadevajo neenakosti v družbi do takšne mere, da bi zaradi njih lahko javno protestirala. S takšno možno razlago se ni mogoče strinjati. Študente različni vidiki neenakosti prizadevajo, kot intelektualci lahko občutijo prizadetost drugih. Zaradi svojega študentskega statusa so lahko nekonformni in opozarjajo na različne vidike neenakosti, ker s takšnim nastopanjem ne tvegajo, da bi se jim zaradi tega poslabšal njihov lastni ekonomski status.

k) Nasprotja med generacijami

Odstotek odgovorov pri tej modaliteti je neznaten, tako da slovensko javno mnenje torej sodi, da nasprotja med generacijami povečini ni mogoče šteti med vzroke študentskih nemirov in protestov. Iz takšne ocene izhaja, da anketiranci tega nasprotja ne ocenjujejo kot zaostreno ali pa ga sploh ne občutijo kot nasprotje. Čeprav ne zanikamo nasprotja med generacijami, ki se kaže v različ-

nih medsebojnih vrednotah, pa vendarle sodimo, da je spopadanje med generacijami bolj posledica drugih globljih sprememb, ki jih po svoje doživlja mlada generacija, kot pa vzrok mladostnega nemira in študentskih revoltov.

l) Sklepi ob koncu razlage sumarnih podatkov

1. Porazdelitev podatkov o deležih odgovorov kaže na to, da anketiranci predvsem poudarjajo zaposlitveno-ekonomske vzroke kot tisto, iz česar izvira študentsko gibanje.

2. Političnim in drugim vzrokom pripisuje slovensko javno mnenje manjši pomen.

3. Anketiranci potencirajo različne modalitete, iz katerih so razvidne zavrnilne, negativne ocene študentskega gibanja nasploh in še posebej njegovih vzrokov.

4. Na splošno lahko iz zaporedja vzrokov ugotovimo tudi to, da anketiranci dajejo močnejši značaj vzrokov študentskih nemirov tistim, ki neposredno prizadevajo študente in njihove interese. (Zaposlovanje in vrednotenje strokovnjakov ter slab materialni položaj študentov.) Drugi vzroki, ki imajo širši družbeni značaj in ki predstavljajo probleme globalne družbe, pa po sodbah anketirancev nimajo odločilnega pomena za študentske protestne dejavnosti (razlike med deklaracijami in prakso, neenakosti v družbi, birokratizem in nedemokratično ravnanje z ljudmi). Iz tega sledi, da slovenska javnost študentske nemire ocenjuje bolj kot posebne slojevske akcije in manj kot dejavnost, ki naj bi revolucionirala tudi druge družbene sloje.

5. Spričo vrste dokaj potenciranih negativnih ocen in pa koncentracije odgovorov okrog specifičnih posebnih študentskih vzrokov sodimo, da anketiranci študentskemu gibanju povečini ne priznavajo vloge kritičnega odkrivanja nekaterih temeljnih konfliktov globalne družbe, povezane z zahtevami za njihovo razreševanje.

m) Sklepi ob interpretaciji stališč različnih kategorij anketirancev o vzrokih študentskih protestov in nemirov

1. Zaposlitveno-ekonomske vzroke študentskih protestov potencirajo tiste kvalificirane kategorije anketirancev, ki lahko presojujejo te probleme, in pa tiste kategorije anketirancev, ki jih ti problemi neposredno prizadevajo. Spričo tega tudi takšna porazdelitev deležev odgovorov posameznih kategorij anketirancev potrjuje pomen teh vzrokov za študentske proteste.

2. Glede skupine političnih vzrokov študentskih protestov lahko ugotovimo, da so ti vzroki, kljub temu, da so deleži sumarnih podatkov nižji, vendarle bolj pomembni zaradi tega, ker se zanje odločajo z višjimi deleži od poprečja ustrezno kvalificirane in neposredno prizadete kategorije anketirancev.

3. V zvezi s skupino modalitet, ki zavračajo in negativno ocenjujejo študentsko gibanje nasploh, lahko poudarimo, da se ustrezno kvalificirane in prizadete kategorije anketirancev večinoma odločajo zanje z nižjimi odstotki od poprečja, kar daje tem modalitetam manjšo vrednost, kljub temu da so v poprečju odgovorov dovolj izrazito poudarjene.

Samo modaliteto, da je študentsko gibanje pri nas posnemanje podobnih pojavov po svetu, ocenjujejo ustrezno kvalificirane in prizadete kategorije anketirancev v okviru poprečja sumarnega podatka.

4. Bolj izobraženi in kvalificirani anketiranci ter mladi anketiranci dajejo s svojim deležem, večjim od poprečja odgovorov, večjo težo dvema vzrokoma protestov: razlikam med deklaracijo in prakso ter birokraciji in nedemokratičnemu ravnanju z ljudmi, ki pomenita probleme globalne družbe. Ta ugotovitev nekoliko omili prejšno ugotovitev, navedeno v sklepih o sumarnih podatkih, da študentske nemire slovensko javno mnenje ocenjuje bolj kot posebne slojevske akcije, ki jih spodbujajo specifični študentski vzroki, in manj kot akcije, ki bi jih spodbujali konflikti globalne družbe.

5. Končno lahko še ugotovimo, da je delež odgovorov delavcev različnih kvalifikacij takšen, da niti ne potencirajo niti ne zapostavljajo posameznih vzrokov študentskih protestov, to pa pomeni, da jih ocenjujejo povečini tako, kot to izhaja iz sumarnih podatkov slovenskega javnega mnenja.

Politična organizacija v republiki

Uredništvo je povabilo nekaj vodilnih družbenih in političnih delavcev, da bi odgovorili na nekatera vprašanja o »politični organizaciji v republiki«. V tej številki objavljamo odgovore, ki nam jih je poslal Živko Pregl, predsednik republiške konference Zveze mladine Slovenije. Odgovore drugih bomo objavili, ko jih bomo prejeli.

TiP: Iz nove vloge narodov in narodnosti, organiziranih v suverenih republikah in pokrajinah, izhaja tudi njihova pravica in dolžnost, da ob upoštevanju temeljnih načel skupnega političnega sistema v federaciji grade v svojih republikah lastno politično (državno in samoupravno) organizacijo v skladu s posebnimi pogoji. Kateri so po tvojem mnenju takšni pogoji v Sloveniji, ki bi jih morali pri graditvi politične organizacije v SR Sloveniji upoštevati?

Ž. PREGL: Seveda je že zdaj, ko komaj začenjamo široko razpravo o ustavnih spremembah, mogoče razmišljati o posebnih pogojih, ki bi jih morali v Sloveniji upoštevati pri oblikovanju naše lastne, samosvoje politične organizacije v skupnosti držav jugoslovanskih narodov in narodnosti. Toda še preden se tega lotim, naj ugotovim, da si ni mogoče delati nobenih utvar o tem, kako hitro se bomo kot slovenski narod oziroma občani Slovenije dokopali do novih spoznanj o tem. Jugoslavija sicer doslej ni bila izključno centralizirana država, omogočala je (in dobesedno omogočala, kajti proces delitve in razprševanja političnih pristojnosti in moči do danes poteka od federacije k republikam) določeno stopnjo samostojnosti republikam. Vseeno menim, da šele s sedanjimi načrti o državnosti republik, ki bodo določena opravila prenesle na skupne, paritetne organe v federaciji, ko bomo torej jugoslovansko skupnost gradili na medsebojnih dogovorih republik, nastajajo razmere, v katerih bodo lahko naše, slovenske posebnosti popolnoma »udarile na dan«.

Izhodišča za razmišljanje o naši državnosti se torej še oblikujejo. V celoti postajamo odgovorni (krivi) za vse, kar se bo v republiki dogajalo. Graditev republiške državnosti ne bo preprosta niti lahka. Pri tem bo neizogibno upoštevati ne zgolj slovenske »posebnosti«, kajti v tem primeru bi bilo čisto dovolj, če bi v republikah oblikovali neke »diferencialne« organe. Slovensko državnost bomo morali graditi na vsem, kar v Sloveniji je, in ni rečeno, da je vse naša »posebnost«. To konec koncev obeta tudi perspektivo jugoslovanskim integracijam na novih temeljih.

Mislím, da že zdaj, še preden se nam pokaže čista podoba republike (brez sedanjih federativnih primesi v naših temeljnih družbenih odnosih), lahko naštejemo nekatere značilnosti, ki se jim ob koncipiranju slovenske politične organiziranosti ne bomo smeli izogniti. Delim jih v dve glavni skupini: nekatere bi morali upoštevati, jim v političnem sistemu omogočiti čim širši razmah in čim hitrejši razvoj, druge bi kazalo »aktivno neupoštevati«. Stvar analitikov naj bo, v čem smo po vsem tem izvirni, kajti geslo: »Izvirnost po vsi sili!« ne more biti uspešno vodilo.

Družbena, kulturna in gospodarska razvitost, tradicija in stopnja preobrazbe našega delavskega razreda, kakršno smo v Sloveniji dosegli, naša odprtost in izpostavljenost svetu, prisotnost naprednih družbenih, kulturnih in gospodarskih razvojnih jeder ter razvijajoča se nacionalna zavest morajo dobiti svoje mesto v naših snovanjih. Verjetno so to temelji, na katerih bodo morala sloneti naša prizadevanja, ko bomo oblikovali našo pot in odpravljali značilnosti v naši družbi, ki jih štejem za negativne; družbena, kulturna in gospodarska razdrobljenost, ki povzroča protislovja in konflikte čisto posebne narave, ter nerazčiščena in tudi premalo iskana vloga subjektivnega dejavnika, ki je zanj ravnanje spričo trga v socializmu še posebno trd oreh.

TiP: Kakšna naj bi bila po tvojem mnenju posebnost politične organizacije v SR Sloveniji (kot npr. vloga integrativnega dejavnika, skupščine, izvršnega sveta, uprave itd.)?

Ž. PREGI: Vseskozi bomo morali težiti k večjemu neposrednemu vplivu občana in združenega proizvajalca na družbene odločitve. Priznati moram, da me bolj kot možnost republiškega etatizma skrbi naša razcefranost, ki se je razvijala in se ohranja pod vidikom večjega neposrednega vpliva delovnih ljudi. Morda zapiranje v ozke okvire politično-teritorialnih, delovnih in interesnih skupnosti res omogoča ponazoritev reprezentativnega vzorca naših samoupravljalcev, vseeno po imam dva pomisleka:

tisto, zaradi česar včasih pravimo našemu komunalnemu sistemu predsedniški in težnjam nekaterih naših delovnih organizacij liberalno kapitalistična tendenca, ne dopušča, da bi naša razdrobljenost omogočala res zvesto podobo palete naših mišljenj; verujem, da nam ni do političnega sistema, ki bo le odsev stvarnosti, ki bo nevtralen, nepristranski posredovalec in katalizator obstoječih mnenj in interesov. Potrebujemo v idejnem smislu opredeljeno, usmerjeno in selektivno politično organiziranost. Politični sistem v ožjem pomenu (tu izključujem družbenopolitične in družbene organizacije) mora spodbujati k napredni poti našega razvoja, kar v naših konkretnih razmerah pomeni, da mora omogočiti razcvet vsemu, kar je v naši družbi naprednega, kajti že so se oblikovale in še se rojevajo družbene, kulturne in gospodarske sile, bolj ali manj sklenjene v jedra napredka, katerih dejanskim izkušnjam in uspehom moremo zaupati. Ne gre za to, da jih je treba sistemsko obvarovati pred pritiski konservativizma iz okolice — zdrava so, varuštva ne potrebujejo — doseči pa je treba, da bodo izvajala nenehen in silovit pritisk na vse, kar ni kos sodobnosti. Takšna diferenciacija nastaja na zelo različnih ravneh, v raznolikih razsežnostih in na vseh področjih združenega dela. Kot načelo bi morali v sistem vgraditi teorijo in prakso prodorov, klinov, ki naj s svojo napredno ostjo pretresejo zastarele misli in dejanja in v njihovem lastnem ozadju prebude napredne sile.

Neposredne demokracije, ki je naša vizija, nikdar nisem pojmoval kot šopek delavcev, šolnikov, uslužbencev, zdravnikov itd., v recimo, republiški vazi. Zelo resno spoštujem kategorijo združenega proizvajalca in zato mislim, da bo »napredne družbene prodore« spodbujal sistem, če bomo še naprej intenzivno razvijali samoupravne odnose v osnovnih delovnih, krajevnih in interesnih skupnostih. Le tako bodo občani imeli možnost ugotavljati, kje je mogoče njihove interese najboljše uresničevati. Objektivno postajamo družba, čeprav subjektivno tega še nismo popolnoma dojeli, ko se moramo povezovati, združevati. Danes so to nekateri dojeli napol, začutili so, da je to moderno, in ponujajo povezovanje subjektov različnih sfer združenega dela (npr. izobraževanje in gospodarstvo), ne da bi bili pri tem pripravljani razmišljati o morebitnih potrebnih korekturah in preobrazbah v samih osnovnih celicah povezovanja. Stvari ostajajo na ravni kvantitete, nova kvaliteta se počasi prebija. Potrebe občanov in napredka so še zmerom nezadovoljene. Povezovanje dela udarja ob omejitve, še vedno so pogoji, ki porajajo aspiracije in prakso predstavniskega sistema, kajti še vedno ne prevladuje stvaren interes večine, ki je dinamična kategorija (interes) in ga torej ni mogoče štiri leta a priori zastopati, prevladujejo oblike, institucije, ki terjajo svoje priznanje in predstavništvo.

Prepričan sem potemtakem, da je uresničevanje celotnega interesa združenega dela bistveno odvisno od premikov v temeljnih okoljih našega družbenega življenja. Odtod poteka proces ustvarjalne sinteze različnih, ožje utemeljenih interesov, ki se v določeni meri na dani ravni realizirajo, deloma pa v širšem okviru soustvarjajo sestavino nove, višje, širše sinteze, ne nazadnje, kar je nujno in edino mogoče, bolj abstraktne, vendar v vsakem primeru nedvoumne in razredno opredeljene.

V takšnih odnosih so dani pogoji za napredne »prodore«: gre za preseganje tistih institucionalnih, formalnih ovir, ki se osamosvojijo in prično fungirati kot interes, ki mu včasih uspe prikriti in prekriti dejanskega. Seveda so tudi interesi institucij kot takšnih, interesi ljudi; tistih, ki jim je uspelo zaseči »škarje in platno« pred večino in v imenu večine.

Predvidena krepitev materialne osnove samoupravljanja je zame ključni vzvod za krepitev vpliva delovnih ljudi.

Naj nanizam še nekaj kratkih misli.

Zelo se bomo morali poglobiti v iskanje in uresničevanje vloge subjektivnega dejavnika. Tudi v razmerah družbene, kulturne in gospodarske svobode je nujno potreben. Njegova najpomembnejša aktualna funkcija je brez dvoma integrativna. Seveda, ne zgolj njegova; boriti se mora, da bo vgrajena v sam politični sistem.

Subjektivne sile se nikakor ne smejo podrediti stihiji nešteti dnevni, drobnih in velikih protislovij družbenega razvoja. V razmerah vse večje duhovne in materialne blaginje se bodo vse bolj morale usmeriti v sfero napredne zavesti, ki se v čedalje večji meri oblikuje pod vplivom zblíževanja dolgoročnega in kratkoročnega, družbenega in individualnega interesa.

Še nikdar si zgodovinski in aktualni interes delavskega razreda nista bila tako blizu. Izkoristiti je treba nove možnosti in na temeljih vizije, ki tiči v naši zavesti, graditi praktično akcijo. Mislim, da smo doslej s kategorijo »objektivni faktor družbenega razvoja« vse preveč razumeli predvsem ekonomske pojave, ki smo se jim vdano podrejali, zanemarjali pa smo objektivne dejavnike, ki nastanejo s čvrsto voljo in dogovorom prepričanih ljudi. Izraz tega vidim v tem, da se ZK, SZDL, ZS in ZM prepogosto kot organizacije spuščajo v operativo, delujejo resorsko (komisija za gospodarstvo, komisija za izobraževanje, itd.), premalo »interdisciplinarno«, in to postaja cokla.

Doseči moramo, da bodo v vsakem našem dogovoru — bolj ali manj »strnjen« v institucijo — jasno porazdeljene naloge, pristojnosti in odgovornosti. Naša vsesplošna odgovornost za vse in nič postaja resnično že tako obsežna, da utegne ogroziti naše poti. Postati moramo bolj pravna država, ob tem pa, kar se morda zdi protislovno, ne smemo računati zgolj z normativnimi akti,

kadar bomo hoteli zaostri odgovornost, kajti ni zakona, ki bi ne imel lukenj. Vprašanje odgovornosti torej ni stvar stoddotnega sankcioniranja vseh naših odnosov s pravnimi normami, temveč je tudi problem naše pripravljenosti, da komu kdaj pa kdaj povemo kaj v obraz, našega spoznanja, da ne moremo biti kratko malo z vsakomer prijatelji, čeprav je kdaj storil kaj koristnega, vemo pa, da na primer hudo zavira prodor samouprave. Zakoni torej niso tisti rešitelji, ki bodo namesto nas opravili neprijetno delo zaostrovanja odgovornosti. Na žalost in k sreči je to prepuščeno nam, ljudem.

Perspektive našega političnega organiziranja bodo zahtevale modernizacijo našega političnega poslovanja. Javne razprave, denimo, so čisto koristna stvar, nismo pa jih še obvarovali pred subjektivnimi mnenji in pred subjektivno izbiro pogledov, ki so se pojavljali. Mnenjske raziskave bo treba bolj vključevati v procese samoupravnega dogovarjanja, čeprav ne izključujem možnosti, da bo potrebno še veliko razpravljati o njihovi konkretni ustreznosti na temelju doseženih izkušenj.

TiP: Pogosto se omenja, da vsebuje naš sedanji skupščinski sistem še elemente klasičnega parlamentarizma. V čem vidiš te elemente, kako naj bi jih po tvojem mnenju v prihodnje presegli?

Ž. PREGI: Da ne bi na to vprašanje odgovarjal še enkrat — mislim namreč, da sem to storil hkrati z odgovorom na prejšnje — naj se osredotočim zgolj na njegov prvi del.

RK ZMS dobro sodeluje s skupščino SRS. Tako zožujemo vrzel, ki je nastala leta 1969 in ki ji pravimo: odsotnost mladih v skupščini.

Kljub temu tudi z vidika medgeneracijskih odnosov (ne mislim, da je le-ta najpomembnejši) izzveni absurdno, da zaradi volilnega neuspeha mladih na volitvah pred dvema letoma le-teh ni v skupščini, ko razpravlja v pripravah na program dolgoročnega razvoja Slovenije, o izobraževanju, o socialnem zavarovanju, ko bo v njej tekla beseda o telesni kulturi, itd. itd. Jasno je, da republiška skupščina ni edini medij samoupravne uveljavitve mladih. Vendarle pa vemo, kaj je skupščina, in kaže, da bi v njej moralo biti več mladih.

Skupščina republike je predvsem odraz razmer v občinah. Nič boljše ni tam. Klasični parlamentarizem je v našem okolju dobil svojo specifično podobo predvsem v pojmovanju poslanca kot »močnega človeka« in skupščine kot »matere, ki reže kruh«. Normalno, človeško je, da nam je vsem veliko do čim večjega kosa, malo manj normalno pa je, da vidimo vsak samo svoj kos in to v imenu istega — socializma.

Naš »parlamentarizem« je tako pogojen z dejstvom, da združenemu delu ogromen del njegovih rezultatov odvzemamo in nekaj od tega se vrača po takšnih in drugačnih kriterijih prek skupščine nazaj.

Sicer pa, proces je odprt: v najbližji prihodnosti bodo sprejeti ukrepi, ki naj okrepijo materialno osnovo samouprave in dane bodo možnosti, da bodo skupščine politično-teritorialnih skupnosti (poleg delovnih in interesnih) postale medij političnega dogovarjanja občanov in samoupravnega združevanja sredstev kot materializacije sprejetih dogovorov.

Samoupravnost in (ali) državnost

Razgovor za okroglo mizo na temo »Demokratizacija političnega sistema« (Teorija in praksa, št. 1/1971) smo sklenili z dogovorom, da bo redakcija čimprej organizirala podoben razgovor na temo »Država in samoupravljanje«. Zato v tej številki objavljamo prispevek profesorja Jožeta Goričarja, ki naj bi bil spodbuda in podlaga za ta razgovor. Vse zainteresirane vabimo, da pošljejo prispevke na to temo ter da se tudi udeležijo razgovora za »okroglo mizo«, h kateri jih bo redakcija še posebej povabila.

1. Problem, ki ga izraža naslov tega zapisa, kaže na zadnjo pojavno obliko »večnega« vprašanja politične znanosti, tistega o razmerju med (civilno) družbo in (politično) državo; na zadnjo obliko zaradi tega, ker v socializmu po marksistični teoriji država odmira. Ko bo enkrat odmrila, ne bo več nasprotnega pola razmerja, o katerem govorimo. V ospredju razmišljanja o zastavljenem vprašanju je tedaj odmiranje države v socializmu. Vendar — spet v skladu z marksistično misijo — država ni nikdar bila in ni samo »organizacija v rokah vladajočega razreda«, marveč zdaj v večji zdaj v manjši meri izraža interese družbe v celoti. Le-te izraža in tudi varuje z institucionaliziranimi sistemi socialne kontrole, se pravi s pravnimi sistemi in ustreznimi (pozitivnimi in negativnimi) sankcijami. Prav tako kakor države tedaj tudi pravni sistemi niso zgolj »orodje v rokah razreda«, marveč v večji ali manjši meri varujejo koristi družbe v celoti, neredkokdaj tudi proti neposrednim koristim vladajočih razredov, kar velja zlasti za novejši čas. Problem, o katerem razmišljamo, vsebuje tedaj tudi vprašanje o pravu in pravnem redu, oziroma — ker odmira pravo po marksistični doktrini skupaj z državo — vprašanje, kakšen sistem institucionalizirane socialne kontrole naj stopi na mesto »odmrlega« prava. Mišljenje, da bodo ljudje v socializmu rešeni vsakršnih alienacij in drugih tegob delitve dela in razredne razklanosti, živeli in urejali svoja razmerja samo po nekakšnih obče sprejetih moralnih normah, ki jih bodo prav vsi spoštovali in se jih držali, je seveda čista utopija. Še celo pa, dokler bo družba primorana živeti v eko-

nomskem sistemu blagovno-tržnega gospodarstva. Takšen sistem (socialističnega) gospodarjenja, tudi če je le-to samoupravno, ne more porajati drugačnih družbenih razmerij kakor konkurenčna in konfliktna razmerja na vseh ravneh družbenega dogajanja. In ravno ta razmerja ter iz njih izvirajoče ekscese — mora držati družba »v šahu« s sistemom institucionalizirane socialne kontrole, če se hoče obdržati in razvijati. Tako nam je vsaj sklepati, če hočemo ostati na tleh marksistične znanstvene misli. In končno, ker se vse to, o čemer govorimo (odmiranje države in prava, vprašanje praznine, ki nastaja ob »odmirajočem« pravu, vprašanje morebitne drugačne, ne-pravne socialne kontrole, ki naj zapolni to praznino itn.), dogaja v razvijajočih in utrujajočih se samoupravnih strukturah, smo dolžni pri našem razmišljanju izhajati ravno iz teh struktur. Zaradi tega tudi menimo, da je problem, kakor smo ga nakazali v naslovu, med najpomembnejšimi problemi naše politične teorije in prakse danes.

2. Znano je, da je štel Marx državo za politično organizacijo družbe, s pojmom »politični« je v tej zvezi označeval organizirano moč (oblast) enega razreda nad drugim, moč, ki se je dvignila nad družbo in je postala tako »sila nad družbo«. Država, ki naj v socializmu odmre, je prav takšna politična država, prav takšna sila nad družbo. S tem pa seveda ni rečeno, da naj v socializmu odmre vsaka organiziranost družbe, zakaj takšno »odmiranje« bi vodilo v družbeni razkroj. Očitno je na to okoliščino mislil tudi Marx, ko je pisal, da je svoboda (družbe) v tem, da se spremeni država iz organa, ki je družbi nadrejen, v takšen organ, ki bi bil družbi popolnoma podrejen, in da so celo danes (v Marxovem času, op. J. G.) državne oblike v tolikšni meri bolj ali manj svobodne, kolikor bolj ali manj omejujejo »svobodo države« (Kritika Gothskega programa, CZ, 1962, str. 22, 23). To pa se pravi, da bo družba najsvobodnejša takrat, ko bo svoboda države najbolj omejena, torej takrat, ko bo prenehala obstajati kot politična država, kot organ, ki je družbi nadrejen, ali drugače povedano, kot monopol samo enega dela družbe nad družbeno močjo. Družba pa bo ostala seveda še naprej organizirana. S tem v zvezi se velja spomniti tudi še na to, da Marx celo enači državo z družbo: »Država, to je organizacija družbe«. (MEGA I, 2, str. 14.) Čeprav je navedena trditev mišljenja s političnega zornega kota, bi vseeno lahko v skladu z Marxom označili tudi organizacijo prihodnje brezrazredne družbe s pojmom država, kolikor tega pojma ne bi ohranili samo za označevanje »klasične« razredne države.

3. Najbolj močno se kaže narava države kot politične sile nad družbo na področju ekonomskih odnosov. To velja prav gotovo za države današnjega zahodnega sveta z bolj ali manj poudarjenimi državnokapitalističnimi značilnostmi, velja pa tudi za vse tiste socialistične države, pri katerih je lastnina produkcijskih sredstev v bistvu državna lastnina. Za te ekonomske strukture je značilno, da odtujujejo presežno delo producentom, ali, drugače povedano, v njih producenti ne odločajo o pogojih in rezultatih svojega dela. O le-teh

v imenu države odloča neka posebna družbena plast, birokracija. Seveda se kaže »nad družbo stoječa« politična moč države tudi na vseh drugih družbenih ravninah, vse do kulture, kar velja zlasti za socialistične dežele z državno lastnino produkcijskih sredstev. Takšna politična stanja upravičeno označujemo za etatistična. »Upravičeno« poudarjamo zategadelj, ker *naši aktivisti* (sam bog vedi zakaj) *ne razlikujejo med etatizmom in državnostjo*. Tako vsaj sklepamo iz njihovih izjav in govorov. Za etatistične pa je šteti edinole takšne politične strukture, v katerih država prek birokracije odtuja od producentov presežno delo in posega z regulativnimi ukrepi (po večini ideološke narave) tudi na druga družbena področja. Gre tedaj — če se vrnemo nazaj k Marxu — za takšna stanja, v katerih je svoboda države dejansko neomejena, ustrezno temu pa je seveda svoboda družbe močno omejena, oziroma je sploh ni. Razvijanje samoupravnosti odpravlja takšno etatistično politično strukturo, ne odpravlja pa — trditev je morda nekoliko drzna — državnosti. Z odpravo državnosti bi namreč prenehala vsakršna organizacija družbe. Če po vsem tem poskusimo dati delovno definicijo državnosti, bi se glasila takole: *Državnost je neetatistična organiziranost socialistične družbe*. Tudi takšno neetatistično organizacijo družbe lahko, celo v skladu s K. Marxom, označimo za državo. Iz tega pa — tako vsaj upamo — nikakor ni mogoče sklepati, da se, ko odpiramo vprašanje o razmerju med samoupravnostjo in državnostjo na naši današnji razvojni stopnji, zavzamemo za etatizem in »močno roko«, oziroma da ne razumemo bistva samoupravljanja.

4. Koliko je državnost, kakor smo jo pravkar opredelili, že identična z našo samoupravnostjo, je drugo vprašanje. Ko je Marx enačil organizacijo družbe z državo, je to storil — kakor smo omenili — s političnega zornega kota. To pa se pravi, da smo upravičeni označevati tudi organizacijo socialistične družbe z državo vsaj tako dolgo, dokler je v njej še navzoča politika kot monopol (razreda, kakšne družbene plasti ali skupine) nad družbeno močjo. O tem, da takšen monopol pri nas še obstaja, ni dvoma. Razmišljanje o tem, kdaj v naši družbi ne bo več politike (pred leti smo v rahlo romantičnem zanosu govorili o odpravljanju politike kot monopola in politikov kot poklica, vendar je poznejša praksa to pričakovanje demantirala in ga še zmeraj demantira), takšno razmišljanje bi nas pripeljalo do socialne filozofije, ki se je izogibamo. Izogibamo se je zato, ker se njenih izjav ne da empirično preskusiti. Dejstva očitno kažejo, da obstajata v naši družbi dve strukturi, državna in samoupravna. Obe obstajata deloma ločeni druga od druge, zlasti na temeljni družbeni ravni, v bazi, deloma pa sta med seboj prepleteni, zlasti na višjih ravneh družbene organizacije. Ta prepletenost pa je po našem mnenju prej deklarativne kakor pa dejanske narave, na kar smo že opozorili (Naši razgledi, 11. decembra 1970). Na področju družbene organizacije je poglobitna naloga danes v tem, da vertikalno izgrajujemo samoupravni sistem, naloga, ki je

izredno težka in zapletena, o čemer priča tudi to, da je doslej kljub mnogim poskusom in naporom še nismo mogli rešiti. Trdimo celo — in ta trditev bo spet malce drzna — da te naloge sploh ni mogoče rešiti vse dotlej, dokler bo v družbi navzoča politika. Bistvo politike je, kakor smo dejali, monopol (nekoga) nad vsaj nekaterimi (bistvenimi) podočji družbenega dogajanja, *bistvo samoupravljanja pa je v tem, da je (dialektična) negacija vsakršnega monopola, tedaj tudi politike kot monopola*. Razvija in razrašča se lahko le v družbi, kjer ni nikakršnega monopola nad družbenim dejanjem in nehanjem. Monopola in ne-monopola ni mogoče uskladiti, lahko se samo spopadata, o čemer pričajo ponavljajoče se konfliktna situacije pri nas in iz njih nastajajoči (začasni) kompromisi na najrazličnejših družbenih področjih.

5. Ko označujemo politiko za monopol družbene moči, ji s tem nikakor ne pritikamo kakršnegakoli negativnega vrednostnega predznaka, marveč samo ugotavljamo dejansko stanje. Menimo celo, da je tako definirana politika sleherni organizirani družbi potrebna, zakaj sleherni organizacija mora živeti in delati po načelih družbene delitve dela, zato da je uspešna. *Procesi družbene delitve dela pa funkcionalno diferenciacijo pripadnike organizacije, porazdeljujejo jih — če nekoliko poenostavimo — na takšne, ki opravljajo vodilna opravila, in na takšne, ki opravljajo izvršilna opravila*. V organizirani globalni družbi, kakršna je država in kakršna naj bi bila razvita samoupravna družba (tu ne gre za naziv), so potrebna tudi takšna vodilna opravila, ki skrbe za koristi družbe kot celote, za njeno učinkovitost in za njen skladen razvoj, skratka, potrebna so politična opravila v tradicionalnem pomenu besede. Vsako vodilno opravilo terja večjo količino družbene moči od tiste, ki gre drugim, izvršujočim pripadnikom organizacije. Vodilnim v organizaciji gre tedaj neki določen monopol moči na področjih, ki jih imajo na skrbi. To velja za sleherni organizaciji, od najmanjše pa do organizirane globalne družbe. Iz tega izhaja, da politike kot monopola družbene moči ni mogoče preprosto odpraviti, likvidirati. Gre pa za to, da se zmeraj bolj *demokratizira in racionalizira*; da je postavljanje kandidatov za vse vodilne položaje, od »najnižjih« do »najvišjih« čim bolj neposredno in široko (seveda ob upoštevanju strokovnih in idejnih kvalitet kandidatov), da je pri volitvah za vsak vodilni položaj več enakovrednih kandidatov, da so vse volitve splošne, neposredne in tajne, da se uvede in dosledno spoštuje omejena funkcijska doba na vseh vodilnih položajih, da se dosledno izvaja načelo politične, materialne in kazenske odgovornosti na vseh področjih odločanja, da se spoštuje načelo rotacije, vendar ne kot horizontalno kroženje na isti ravnini funkcionalne hierarhije, marveč kot vertikalna socialna mobilnost, tako da bo slehernemu državljanu ob enakih pogojih *dejansko* omogočen dostop do vseh vodilnih položajev ter da so mu ob strogem upoštevanju časovne omejitve vodilnih političnih funkcij in pa načela vertikalne rotacije ti položaji tudi *dejansko* odprti. Pou-

darek na strokovnih pogojih kaže na potrebo po racionalizaciji ter intelektualizaciji političnih funkcij, kar vodi neposredno k nuji izobraževanja, ki mu bržčas posvečamo še vse premalo skrbi. Takšna racionalizacija in demokratizacija političnega življenja je po našem mnenju tudi edina pot za vertikalno graditev samoupravnega sistema, o katerem smo dejali, da vidimo njegovo bistvo v dialektični negaciji politike kot monopola družbene moči. Zakaj ko bo enkrat v družbi ustvarjeno takšno stanje, da bo slehernemu ob enakih pogojih dejansko odprta pot do vseh vodilnih položajev in se bo večina državljanov zaradi dosledno izvajane vertikalne rotacije dejansko tudi zvrstila na teh položajih, bo postala politika monopol vseh, s čimer se bo spremenila v svoje nasprotje, v ne-monopol. Šele takšna družba se bo upravičeno označevala za samoupravno. Obči pogoj, da do nje sploh lahko pride, je mimo intenzivnega in permanentnega izobraževanja, ki naj zajame čim širše plasti, tudi takšno »kulturno ozračje«, v katerem bo delo kot ustvarjalno samouresničevanje človeka obče priznana in sprejeta družbena vrednota. (Spet smo se znašli na meji s socialno filozofijo. Včasih, posebno kadar razmišljamo o daljnji prihodnosti, je to skoraj neizogibno).

6. Če hočemo ostati na tleh družbene realnosti, moramo tedaj računati s hkratnim obstojem državnosti in samoupravnosti. To stanje ni statično, marveč je dinamično: država naj bi v skladu z objektivnimi možnostmi zgubljala etatično naravo, samoupravljanje pa naj bi se, prav tako v skladu z objektivnim možnostmi, vertikalno gradilo z zmeraj širšo demokratizacijo in zmeraj temeljitejšo racionalizacijo političnega življenja. »V skladu z objektivnimi možnostmi« pravimo zavoljo tega, ker praksa kaže, da se od časa do časa po sili razmer vendarle vračamo k etatičnemu ukrepanju. To se dogaja zlasti v periodično se ponavljajočih kriznih obdobjih, ki bi jih naj presegle gospodarske in družbene reforme. Vprašanje je seveda, koliko so takšna krizna obdobja objektivna ekonomska nujnost socializma? Tako se sprašujemo zgolj hipotetično, zakaj kolikor bi bil odgovor pozitiven, se država že zaradi koristi družbe kot celote ne bi mogla odreči nekaterih etatičnih elementov in se ne bi mogla spremeniti v »državnost«, kakor smo jo opredelili. Blagovno-tržno gospodarstvo namreč nujno poraja neko določeno mero »laissez-faire« odnosov in iz njih izvirajoče poslovne »morale«, kar seveda terja ustrezne regulativne ukrepe etatične narave na ravni nacionalnega gospodarstva. Ukrepi takšne narave so, med drugimi, tudi zdajšnji stabilizacijski ukrepi. Začaran krog? Kakor smo dejali, postavljamo ta vprašanja zgolj hipotetično.

7. Naposled je tu še vprašanje o institucionalizirani socialni kontroli. To vprašanje se postavlja zategadelj, ker po teoriji pravo odмира hkrati z državo. Kaj naj tedaj pride na mesto »odmirajočega prava«? Vprašanje je upravičeno, zakaj nobena družba ne more živeti brez kakršnegakoli normativnega sistema, še več, brez družbeno sankcioniranih norm. Mislimo, da o tej preprosti resnici ne kaže

zgulbljati besed. Hkrati z obstojem dveh sistemov, samoupravnega in državnega, obstajata v naši družbi tudi dva normativna sistema: državni kot tradicionalni pravni sistem in pa samoupravni kot tako imenovana notranja zakonodaja delovnih organizacij. Praksa zadnjih let kaže, da ne enega ne drugega naši ljudje ne jemljejo preveč resno. Raziskovanje, kje so vzroki tega nerazveseljivega pojava, ki kaže že znake anomičnosti, bi nas odvedlo predaleč od poglobitve teme našega razmišljanja. Če pa bi na primer raziskali, koliko gospodarskih organizacij in njihovih vodilnih organov spoštuje veljavne stabilizacijske ukrepe in druge predpise, ki so po svoji pravni naravi akti državnega normativnega sistema, bi bržčas prišli do poraznih rezultatov, ki bi našo hipotezo o anomiji potrdili. Zaradi tega imamo za zelo razumne in nujne predloge, o katerih smo zadnji čas brali v časopisih, da naj bi vse, ki ne spoštujejo stabilizacijskih ukrepov, zadele ostre kazenske sankcije, tedaj sankcije državnega pravnega sistema. Tudi vsako *resnično* reševanje vprašanja odgovornosti — individualne prav tako kakor kolektivne — se ujema z vprašanjem o učinkovitem sistemu družbenih sankcij. Vsako drugo zgolj verbalno »reševanje« tega vprašanja s tem, da se sklicujemo na zavest in podobne okoliščine, ne pelje do cilja, o čemer v zadostni meri govori praksa nekaj zadnjih let. Kar pa zadeva tako imenovano notranjo zakonodajo delovnih organizacij, le-ta doslej ni prav zaživela. Medtem ko naj bi bila ta zakonodaja mimo drugega tudi sredstvo, s katerim naj bi se človek osvobodil fetiša države, kažejo podatki empiričnih raziskav, da se komaj četrtnina zaposlenih zares identificira s samoupravnimi akti, 39,4 % se obnaša do njih indiferno, 34,7 % zaposlenih pa želi, da se restavrira državna normativna intervencija. Medtem ko naj bi notranja zakonodaja izražala čimbolj avtonomno hotenje samoupravljalcev, pa državni predpisi nenehno posegajo v to avtonomijo in nalagajo delovnim organizacijam, da svoje splošne akte spreminjajo, dopolnjujejo ali izdajajo nove, s čimer se tudi krepko manifestira navzočnost države v naši družbi. Skratka, realni domet notranje zakonodaje je precej omejen, ne nazadnje tudi zaradi tega, ker so sankcije državnih norm učinkovitejše od sankcij, ki jih predvidevajo samoupravne norme, katerih izvajanje je povrh odvisno še od delovnega mesta kršitelja (Vlado Vodopivec, Reforma in »mitologizacija« samoupravnosti, Teorija in praksa, št. 5, 1968, str. 726 in 730).

8) Spregovoriti nam je še nekaj besed o samoupravnem in družbenem dogovarjanju kot novi obliki ustanavljanja pravic in prevzemanja obveznosti. Če želimo, da bo to dogovarjanje učinkovito, nam je predvsem rešiti vprašanje resničnega spoštovanja sklenjenih dogovorov oziroma njihovega sankcioniranja, o čemer smo pred časom že nekaj pisali (Naši razgledi, 5. junij 1970). V družbi, kakršno imamo in v kateri se križajo najrazličnejši, mnogokrat tudi hudo nasprotujoči si interesi, lahko zagotovi veljavo družbenim oziroma samoupravnim dogovorom po našem mnenju edinole sankcija

državnosti. S pravnega stališča postane s tem družbeni dogovor v večini primerov obvezen normativni akt tega ali onega državnega organa, samoupravni dogovor pa pogodba, ki navezuje svojo učinkovitost bodisi na ustrezen državni normativni akt ali pa na državno pogodbeno pravo.

Če se po vsem tem povrnemo k naslovu tega razmišljanja, kjer smo alternativni veznik »ali« postavili v oklepaj, nam je skleniti z ugotovitvijo, da bo ta besedica še dolgo v oklepaju, če bomo hoteli ostati na tleh političnega realizma (le-ta naj bi upošteval tudi ugotovitve in pomisleke znanosti) in če bomo računali z okoliščinami in možnostmi, kakršne v naši družbi resnično so.

Nejasnosti okoli kompenzacij

Izraz »kompenzacija« izvira iz latinščine in v slovenskem prevodu pomeni »nadomestilo, poravnavo, zamenjavo, odškodnino«. V ekonomski terminologiji izraz ni nov in tudi ni specifično jugoslovanski; v politični terminologiji pa je pri nas dokaj nov: na VIII. kongresu ZKJ je o njem tekla razprava, na IX. kongresu pa je že dobil ustrezno mesto v resoluciji. Čeprav kakšne posebno natančne definicije kompenzacij nismo zasledili, naj bi kompenzacija v prevladujoči jugoslovanski ekonomskopolitični interpretaciji pomenila ekonomski instrument ali skupino instrumentov, s katerimi se priznava in plačuje neko finančno nadomestilo tistim panogam, predvsem pa tistim regijam, ki so prizadete bodisi zaradi enotnega trga, enotnega gospodarskega sistema ali diskriminacijskih ekonomskopolitičnih instrumentov države, zlasti federacije. Takoj je treba povedati, da se za kompenzacije zavzemajo predvsem manj razvite republike, zaradi česar so kompenzacije tudi dobile pomembno mesto v razpravah o prihodnji ureditvi mednacionalnih ekonomskih odnosov v naši državi.

Razprave o kompenzacijah so postale še posebno živahne po odločitvi, da se tudi dejansko občutno zožijo ekonomske funkcije federacije, zlasti na investicijskem področju. Na manj razvitih območjih je bilo zlasti v zadnjem desetletju razmeroma veliko federalnih investicij (poleg investicij iz sklada za razvoj) in zaradi tega je razumljiva njihova zaskrbljenost spričo tega, da je omejen pomemben dotok dodatnega kapitala. To naj bi nadomestile kompenzacije, ki jih utemeljujejo s hipotezo, da po raznih osnovah z manj razvitih območij odteka v korist razvitih pomemben del dohodka. To odtekanje kljub nekaterim poskusom¹ še vedno ni dokazano in

---

¹ Prvi poskus praktično opredeliti in izračunati kompenzacije je bila študija ekonomskega inštituta iz Beograda »Međuregionalno prekrivanje dohotka i sistem kompenzacija u uslovima sistema samoupravljanja«, Beograd, maja 1970, ki v tem dokazovanju nikakor ni uspela, pač pa je prispevala k razčiščevanju dejstev o med-republiških odnosih in vlogi federacije pri enotnosti trga in v razvojni politiki.

kvantitativno opredeljeno, tako da je vprašanje kompenzacij teoretično in praktično še zmerom docela nerazjasnjeno.

Poglavitni spor se suče okoli vprašanja, ali naj se kompenzacije priznavajo panogam ali območjem. Prva verzija ustavnih amandmajev je v tem pogledu svojevrsten kompromis, saj poleg kompenzacij panogam uvaja tudi regionalne kompenzacije. Pri tem pa tudi ustavni amandmaji niso veliko bolj jasni kakor resolucija IX. kongresa, ki je v zadnjem odstavku 9. točke takole opredelila kompenzacije: »S pogoji gospodarjenja je treba zagotoviti pravico narodov oz. delovnih ljudi v socialističnih republikah, da razpolagajo z rezultati svojega dela. V okviru enotnega jugoslovanskega trga je treba razviti vse instrumente gospodarskega sistema tako, da zagotavljajo uresničitev tega načela. Če ukrepi ekonomske politike rušijo to načelo, je treba razviti sistem kompenzacij, s katerimi bodo omiljeni negativni učinki različnega delovanja enotnih instrumentov in ukrepov ekonomske politike, ki jih sprejema federacija. Praviloma je treba taka razmerja določiti za srednjeročne obdobje, da ne bi kompenzacije vnašale nestabilnosti in negotovosti v pogoje gospodarjenja.«

Ker večina sedanjih idej o kompenzacijah izhaja prav iz te formulacije, bo za nadaljnje razglabljanje o kompenzacijah najbrž koristno, če bomo posvetili nekaj več pozornosti malo podrobnejši analizi navedene formulacije. Pri tem moramo izhajati iz besedila, kakršno je bilo objavljeno, in torej ne smemo upoštevati morebitnih pojasnil, da gre pač za formulacije, sprejete v redakcijski naglici, ko so usklajevali različna stališča na kongresu. Iz navedene formulacije lahko izluščimo:

a. *Namen kompenzacij* naj bi bil uresničiti načela, da narodi oziroma socialistične republike razpolagajo z rezultati svojega dela. Na prvi pogled je jasno, da gre pri navedenem načelu za ohlapno politično, ne pa za precizno političnoekonomsko formulacijo. Izraz »razpolagati z rezultati svojega dela« namreč skriva celo vrsto fenomenoloških vprašanj, katerih razjasnitev še zdaleč ni akademski sofizem, ampak je odločilnega pomena za idejno utemeljitev in praktično izvedbo sistema kompenzacij. Za ponazoritev jih bomo skušali nekaj navesti:

— ali naj z »delom« razumemo individualno vloženo delo proizvajalcev neke republike ali družbeno potrebno, tj. na enotnem jugoslovanskem trgu priznано delo;

— kako ugotoviti »rezultat dela« — kateri tip »normalne cene« je imel v mislih kongres;

— dejanska vsebina načela »razpolagati z rezultati svojega dela« je odvisna od razjasnitve prvega vprašanja. Če je »delo« indi-

---

Vse druge razprave o kompenzacijah v dnevnem tisku in skupščinskih organih pa temeljijo zgolj na ocenah in osebni prepričanosti njihovih zagovornikov. Navedene obsežne študije skopskega ekonomskega inštituta pa vsaj doslej strokovna javnost še ni dobila v roke.

vidualno vloženo delo, bi morali priznati republikam z manjšo produktivnostjo del rezultata, ki so ga dosegle republike z večjo produktivnostjo. Če pa je mišljeno družbeno potrebno delo, naj bolj produktivne republike tudi razpolagajo z rezultati svojega bolj produktivnega dela.

Ohlapnost formulacije seveda dopušča najrazličnejše arbitrarne ali celo voluntaristične razlage. Morda je formulacija namenoma ohlapna. O navedenih vprašanih namreč v Jugoslaviji doslej še nikoli nismo dosegli ne teoretičnega ne praktičnega soglasja.² Takega soglasja tudi kongres ne bi dosegel.

b. *Delovanje kompenzacij*: sistem kompenzacij naj omili negativne učinke različnega delovanja enotnih instrumentov in ukrepov ekonomske politike federacije. — Temeljna izhodišča za delovanje kompenzacij so torej tale:

— enoten sistemski in ekonomskopolitični instrumentarij v Jugoslaviji baje ustvarja privilegije za nekatera in diskriminacije za druga območja. Vzrok za to so statično različne strukture in dinamično različne razvojne potrebe in možnosti posameznih nacionalnih gospodarstev. Samo tako si namreč lahko logično razlagamo tezo o negativnih posledicah različnega delovanja enotnih instrumentov;

— izhod je ali v neenotnem instrumentariju federacije ali pa v kompenzacijah. Kongres se je zavzel za *delne* kompenzacije, ki naj *omilijo* negativne učinke »diskriminacij«, ne pa za neenoten instrumentarij.

Seveda pa je tudi ta formulacija kongresnih sklepov dokaj neprecizna in dopušča najrazličnejše razlage. Tudi ob njej je treba navesti vsaj nekaj spornih vprašanj.

1. Kakšen potemtakem sploh je ekonomski »ratio« enotnega gospodarskega sistema in ekonomskopolitičnega instrumentarija? Odločitev za neki enoten sistemski oziroma ekonomskopolitični instrument mora biti v vsaki racionalni družbi rezultat spoznanja, da bo njegovo delovanje zagotovilo bolj smotrno ravnanje ekonomskih subjektov in s tem večji narodnogospodarski ekonomski učinek kot pa delovanje kakega drugega enotnega instrumenta. Če pa bomo rezultate delovanja takega instrumenta kompenzirali, se bomo lahko upravičeno vprašali, zakaj smo se sploh odločili zanj. Vzpostavljati prejšnje stanje, ko smo neki cilj že dosegli, nedvomno pomeni, da je naše vrednotenje ciljev pri družbenih odločitvah zmedeno.

2. Kje so meje tega, da se »negativni učinki« pripisujejo različnemu delovanju enotnih instrumentov? Takšna metafizika nas

---

² Prim. razprave o »ekstra dobičku« in »medrepubliškem izkoriščanju« v preteklih letih. Strokovna in politična publicistika je bila v zadnjem desetletju z njimi preplavljena. V slovenščini med drugim: Černe, »O nekaterih odprtih vprašanih nenakomernega razvoja in delitve dohodka med republikami«, »Ekonomska revija«, 4/66, in Bukovec-Rupnik, »Izredni dohodek v našem gospodarskem sistemu«, »Ekonomska revija«, 1/67.

namreč kaj lahko pripelje do ekonomskih absurdov. Poglejmo si stimuliranje izvoza in diskriminiranje uvoza, kar mora biti nedvomno vedno ena izmed pomembnih sestavin enotnega instrumentarija federacije. Ali naj npr. območju, ki je zaradi svoje gospodarske strukture izvozno »siromašno« in uvozno »bogato«, priznamo kompenzacijo zaradi uvozne diskriminacije in manjše možnosti, da bi dobivalo izvozne stimulacije?

3. Kako naj struktura gospodarstev posameznih regij vpliva na enoten gospodarski sistem? Ali je struktura gospodarstva neke republike nekaj absolutno objektivnega, nekaj danega, kar moramo vzeti takšno, kakršno je? Ali pa je gospodarska struktura republik ne samo posledica objektivnih okoliščin, ampak hkrati tudi rezultat neke razvojne politike? Ali naj odgovornost samega območja za takšno razvojno politiko docela zanikamo? Ali bi bili potemtakem sploh še smiselni naporji za to, da se zboljša neugodna gospodarska struktura, da se preusmeri gospodarstvo in da se poiščejo resnične »komparativne prednosti«? In nazadnje: nekoliko tehniščno, pa vendar zelo pomembno vprašanje: *kako sploh ugotavljati regionalno gospodarsko strukturo? Ali po produkcijskih tvorcih, s katerimi republika razpolaga (delovna sila, kapital, tehnologija), ali pa po rezultatih, ki jih z danimi tvorci dosega (produkt, dohodek, dobiček)? Če bi bile uvedene regionalne kompenzacije, katera od teh dveh skrajno različnih opredelitev strukture gospodarstva naj bo odločilna za višino kompenzacij?*

Kongresnim formulacijam torej teh vprašanj o kompenzacijah ni uspelo razjasniti. To naj bi bila naloga znanstvenoraziskovalnih študij in družbenopolitične presoje, ali je tak instrument sploh v skladu z našim gospodarskim sistemom in razvojno politiko.

1. Regionalne kompenzacije ali kompenzacije po panogah

Glavni zagovorniki kompenzacij so v sedanjih razpravah predvsem predstavniki nerazvitih območij. Pri tem se zavzemajo skoraj izključno za regionalne kompenzacije, medtem ko kompenzacije po panogah bolj ali manj kategorično zavračajo. V prid regionalnim kompenzacijam navajajo, da se dohodek z nerazvitih na razvita območja preliva v glavnem po dveh osnovah:

- zaradi ekstra dohodka podjetij na razvitih območjih in
- zaradi diskriminacije, ki prizadeva nerazvita območja zaradi instrumentarija federacije.

Zagovorniki prelivanja na osnovi ekstra dohodka ugotavljajo, da podjetja na razvitih območjih dosegajo ugodnejše poslovne rezultate, s čimer argumentirajo, da so pogoji poslovanja na razvitih območjih ugodnejši.³ S tem skušajo dokazati, da so večja produk-

³ M. Trklja npr. dobesedno ugotavlja: »Privredne organizacije sa privredno razvijenih područja zemlje po pravilu se nalaze u povoljnijim uslovima privređivanja nego privredne organizacije sa privredno nerazvijenih područja, što uslovljava pre-

tivnost dela in vložene kapitala ter organizacijske sposobnosti v istih panogah nekakšna »nezaslužena« prednost razvitih območij.

Zagovorniki prelivanja na osnovi diskriminatorskega instrumentarija federacije pa trdijo, da federacija predvsem s politiko cen in zunanjetrgovinskim instrumentarijem izvaja diskriminacijo nasproti nerazvitim območjem, na katerih so pretežno locirane surovinske panoge, ki imajo depresirane cene, nizko carinsko zaščito in nezadostno izvozno stimulacijo. Nasprotno pa so na razvitih območjih locirane predvsem predelovalne panoge, ki imajo proste cene, visoko carinsko zaščito in zadovoljivo izvozno stimulacijo.⁴ Tako diskriminacijo je treba kompenzirati, vendar ne v korist prizadetih panog, ampak v korist regij, kjer so locirane.

V sedanjih razpravah poskušajo regionalne kompenzacije argumentirati predvsem z diskriminatorским instrumentarijem federacije, medtem ko so teze o ekstra dohodku začasno utihnile, ker so preveč absurdne za sedanje ekonomskopolitično ozračje. Zato bomo v nadaljevanju problem kompenzacij tudi v tem članku obravnavali samo z vidika diskriminatorskega instrumentarija federacije. Po naši sodbi je v zvezi s tem treba upoštevati tale dejstva:

1) v enotnem sistemu in na enotnem trgu mora biti temeljni sistemski in ekonomskopolitični instrumentarij federacije praviloma enoten. Če zaradi razvojnih ali kakšnih drugih potreb federacija v svoj instrumentarij vgradi posamezne privilegije ali diskriminacije za nekatere ekonomske subjekte, morajo biti take izjeme predvidene za vse ekonomske subjekte, ki se srečujejo na istem trgu. Isti trg v tem smislu je jugoslovanski trg proizvodov in storitev iste vrste. Zato bi bil regionalno različen instrumentarij federacije nesmiseln in škodljiv za enotnost trga, saj bi spravljal proizvajalce istega blaga ali storitev samo zaradi njihove lokacije v konkurenčno neenakopraven položaj;

2) če se bomo odločili za kompenzacije, moramo najprej doseči popolno soglasje o vprašanju, kateri federalni sistemski oziroma ekonomskopolitični privilegij oziroma diskriminacije terjajo eliminiranje pozitivnih oziroma kompenziranje negativnih učinkov. Očitno je namreč, da v vseh primerih neenakega obravnavanja posameznih panog kompenzacija ne pride v poštev, saj bi v tem primeru postala nesmiselna kakršnakoli razvojna ali druga politika, zaradi katere smo se odločili za privilegije oziroma diskriminacije v instrumentariju;

3) ko bi bilo doseženo soglasje o tem vprašanju, bi bilo treba popolnoma nedvoumno ugotoviti nepretrgano vzročno zvezo med neenakim federalnim instrumentarijem ter negativnimi in pozitivnimi

---

livanje dohotka sa privredno nerazvijenih na privredno razvijenija područja u obliku ekstradohotka.« (M. Trklja, »Prelivanje dohotka i poreski sisteme«, »Gledišta«, Beograd, št. 2/1969, str. 357.)

⁴ Prim. »Borba«, 23/12-1970, str. 4, »Sistem kompenzacija zaustavit će produbljanje razlika« (stališča makedonskog sobranja).

učinki takih instrumentov v prizadetih panogah. Če namreč kompenzacije definiramo kot delno nadomestitev negativnih učinkov diskriminatorskega instrumentarija federacije, je treba dokazati, kateri del poslovnih rezultatov prizadetih proizvajalcev je ali bo slabši zaradi takega posega federacije. Popolnoma jasno je, da lokacija in različne organizacijske sposobnosti proizvajalcev istega blaga niso v vzročni zvezi z diskriminatorским instrumentarijem federacije in zato ne smejo imeti nobenega vpliva na višino kompenzacije;

4) iz vsega povedanega tudi nedvomno izhaja, da morajo morebitne kompenzacije dobiti vsi ekonomski subjekti brez izjeme in ne glede na lokacijo:

a. če so bili z diskriminatorским instrumentarijem federacije prizadeti,

b. če je bilo doseženo soglasje, da se v njihovem primeru negativni učinki instrumentarija federacije sploh kompenzirajo, in

c. če so dokazali, kolikšen del slabših poslovnih rezultatov je ali bo posledica ukrepov federacije;

5) tako koncipirane kompenzacije so *primarno kompenzacije po panogah*, šele posredno tudi regionalne, in sicer toliko, kolikor so v posameznih republikah bolj kot v drugih locirani proizvajalci panog, ki so prizadete zaradi diskriminacije federacije. V zvezi s tem se tudi *nikakor ni mogoče strinjati s tezo zaovornikov regionalnih kompenzacij, naj bi kompenzacije v imenu svojih zaradi diskriminacije prizadetih proizvajalcev pobrale republike*. S tem bi kompenzacijam vzeli vsak smisel: kar je zaradi diskriminacije prizadetim proizvajalcem s svojim instrumentarijem pobrala federacija, pa bi jih morale s kompenzacijami nadomestiti, se steka v korist republik, proizvajalci pa ostajajo enako prizadeti kot v primeru, če kompenzacij sploh ne bi bilo;

6) v tako koncipiranem sistemu kompenzacij seveda tudi *ni nobenih* vnaprej določenih republik-prejemnic kompenzacij in republik-dajalk kompenzacij. Kdo bo neto prejemal in kdo bo neto dajal, je odvisno od konkretne konstelacije in usmeritve federalnega instrumentarija ter dogovora o tem, katere diskriminacije instrumentarija bo sploh treba kompenzirati v danem obdobju;

7) ker so tako zasnovane kompenzacije po panogah vezane na obstoječe gospodarstvo in njegove poslovne pogoje, ki mu jih določa federacija, seveda tudi sklada za nerazvita območja ni moči šteti za tako kompenzacijo. Ta sklad je pomoč za hitrejši razvoj, torej »kompenzacija« zaradi neenotnega starta v razvoju, ne pa nadomestilo za nekaj, kar naj bi ta območja izgubila. Izgubila namreč niso ničesar, ker je sklad za razvoj sam zelo tipična oblika teritorialnega favoriziranja nerazvitih območij in kot tak s svojimi ugodnejšimi pogoji kreditiranja ruši enotnost trga, saj posredno izvaja diskriminacijo nasproti konkurenčnim podjetjem z razvitih območij;

8) decentralizacija ekonomskih funkcij federacije, prenos sredstev, obveznosti in odgovornosti na republike ter gospodarstvo in soodgovornost republik za sistemski in ekonomskopolitični instrumentarij federacije pa bodo verjetno sprožili sploh vprašanje smiselnosti kompenzacij na ravni federacije. Kolikor manj bo namreč diskriminatorских instrumentov federacije⁵ — z zožitvijo njenih funkcij pa jih bo prav gotovo *moralo* biti manj — toliko manj bo razlogov za uvedbo kompenzacij. Prav zato se zavzemamo, da bi čimbolj »očistili« federalni instrumentarij diskriminacij in privilegijev, saj bo samo tako možno res zagotoviti popolno enotnost trga, odpraviti sumničenja o možnih mednacionalnih prelivanjih in sprejemati kar najmanj kompromisnih rešitev v gospodarskem sistemu. V taki koncepciji sistema so kompenzacije kvečjemu lahko le skrajno redke izjeme, nikakor pa ne — kot bi radi dosegli in izsilili njihovi zagovorniki — trajna oblika dopolnilnega financiranja nekaterih panog ali celo območij.

2. Objektivnost osnov za kompenzacije po panogah

Ko se zavzemamo za koncept kompenzacij po panogah, se zavedamo zelo velikih težav, ki bodo nastale pri njegovi uveljavitvi v praksi. Naloga pričujočega članka seveda ni podrobno analizirati vprašanja, ki v dosedanjih razpravah o kompenzacijah sploh še niso bila načeta, želimo pa opozoriti na nekatera vprašanja, ki jih bo treba rešiti ob uveljavljanju sistema kompenzacij po panogah. Po naši sodbi so namreč tudi ta vprašanja v praksi tako težko rešljiva, da bodo kompenzacije po panogah v našem gospodarskem sistemu lahko le skrajno izjemen instrument.

a) Kdaj uporabiti kompenzacijo za panogo?

Že v prejšnjem poglavju smo bežno opozorili, da kompenziranje ne prihaja v poštev pri vseh instrumentih federacije, ki izvajajo diskriminacijo nasproti posameznim panogam. Argument je bil razmeroma preprost: kompenzacije bi povzročile, da ne bi dosegli ciljev, zaradi katerih smo sprejeli diskriminatorски instrumentarij.

---

⁵ Dosedanji sistem gospodarskih intervencij federacije je verjetno prav zato zašel v slepo ulico, ker je obsegal toliko različnih favorizacijskih in diskriminatorских ukrepov. Po vsebini bi namreč lahko med kompenzacije po panogah ali teritorialne »kompenzacije« uvrstili celo vrsto dosedanjih instrumentov federacije, kot npr.:

- zvezne investicije brez obveznosti vračanja,
- dotacije iz zveznega proračuna,
- odstopanja prispevkov in davkov,
- regresij, premije in refakcije,
- beneficirane in anticipirane obresti,
- ugodnejše pogoje dobivanja domačih in tujih kreditov,
- privilegije v zunanjetrgovinskem in deviznem režimu itd.

Odkrito moramo priznati, da seznama federalnih instrumentov, ki bi jih bilo treba kompenzirati, nismo sposobni sestaviti. Zdi pa se nam, da bi moral biti tak seznam omejen samo na nekatere poglavitne instrumente federacije, nadalje, omejen samo na najbolj grobe primere diskriminacije do posameznih panog in končno — kot smo že poudarili — temeljito pretehtan ne samo z vidika pravičnosti do posameznih panog, ampak predvsem z vidika širših družbenih ekonomskih interesov.

Ne glede na to, da je večina nakazanih vprašanj v zvezi s kompenzacijami po panogah še odprta, pa se vendarle zdi, da kljub obstoju zveznih diskriminatorских instrumentov kompenzacije po panogah očitno ne prihajajo v poštev v tehle primerih:

— federalna kontrola monopolnih panog. Popolnoma očitno je namerč, da bo treba v primeru monopolov podrediti ožje interese proizvajalcev monopolne panoge interesom uporabnikov njihovih proizvodov in storitev, zaradi česar kompenzacije ne prihajajo v poštev;

— federalne diskriminacije nasproti posameznim vrstam potrošnje; npr. davčna diskriminacija nasproti zdravju škodljivi porabi, katere namen je tudi omejiti tovrstno produkcijo (alkohol, tobak), davčna diskriminacija nasproti pornografiji, luksuznim in manj potrebnim proizvodom (zlatnina, kozmetika itd.), carinske diskriminacije nasproti tovrstnim proizvodom (kava, dišave, tekoča goriva itd.);

— uvozne diskriminacije. Carinska politika bo še nadalje v pristojnosti federacije. Visoke carine na posamezne vrste proizvodov pomenijo tudi visoke reprodukcijske ali investicijske stroške pri uporabnikih, pa naj gre za blago, ki ga proizvajamo doma ali ne (če ga proizvajamo, so visoke carine vzrok za visoke cene domačega blaga). Če želimo izvajati smotrno politiko uvoza, mora carina odigrati svojo vlogo; kompenziranje visoke carine posameznim panogam bi seveda diskriminacijo izločilo in kompenzirane panoge bi še toliko bolj težile k uvozu;

— »propadajoče panoge«. Nekatere panoge se bodo, tudi če neposredne federalne instrumentalne diskriminacije ne bo, znašle v težavnem položaju zaradi zastarelosti tehnologije, konkurence substitutov, sprememb v porabi itd. Vendar pa si je treba v takih primerih biti popolnoma na jasnem, da kompenzacije rabijo za nadomestitev federalnih diskriminacij, nikakor pa ne kot neka splošna solidarnost za vse primere nezadovoljivega ekonomskega položaja posameznih panog.

Priznavanje kompenzacij po panogah bo torej nujno moralo biti zelo restriktivno. Vzrok za restriktivnost tega *navidezno novega* instrumenta mora biti prav gotovo tudi v tem, da ne ustvarimo v gospodarstvu neupravičenih pričakovanj, da je federacija še vedno glavni odgovorni dejavnik za ekonomski položaj posameznih panog.

Če se bomo odločili za kompenzacije po panogah, bo treba razjasniti tudi vrsto vprašanj, povezanih s pripadnostjo podjetij posamezni panogi, ki naj bi bila upravičena do kompenzacije. V politični ekonomiji se »panoga« razmeroma pogosto uporablja za oznako proizvodnje *istovrstnih* izdelkov. Panoga iz našega dnevnega ekonomskopolitičnega žargona pa seveda nima vsebine, ampak pomeni največkrat oznako za statistično konvencijo o klasifikaciji podjetij.

Večina federalnih instrumentov (carine, cene, prometni davki, devizni instrumenti itd.) je določena po proizvodih ali vsaj skupinah proizvodov. Že samo to dejstvo pomeni, da je za praktično uporabo »po panogah« brez pomena konvencionalna razporeditev podjetij v statistične panoge. Vse dosedanje analize »prizadetosti« posameznih »panog« so praviloma izdelovali na podlagi podatkov statističnih panog, ki so zlivali v en sam rezultat veliko pisano mešanico diskriminiranih, nediskriminiranih in včasih tudi favoriziranih proizvodov. Zato so rezultati vseh takih proučevanj vse prej kot zadovoljiva in zanesljiva osnova za kakršnokoli kompenzacijo.

Analiza po proizvodih tudi edino ustreza položaju v praksi. Ne samo izvedene integracije, ampak čisto normalna poslovna logika samostojnih podjetij je ustvarila v gospodarstvu organizme, ki so že zdavnaj prerasli konvencionalno statistično klasifikacijo v panoge. Vse kaže, da v našem poznavanju gospodarstva precej zaostajamo za prakso oziroma se preveč oklepamo nekaterih že preživelih dogem. Ena takih dogem je npr. zahteva po čim večji specializaciji. Izkušnje razvitih gospodarstev, pa tudi naših naprednejših podjetij, pa nedvomno kažejo, da ta zahteva izraža samo polovico naloge sodobnega podjetja. Velika specializacija je nedvomno *tehnološka* nujnost sodobne proizvodnje, a v realnem življenju lahko ob nezanesljivem trgu in instrumentih povzroči ekonomsko *katastrofo* podjetja. Sodobno podjetje ima pogoje za uspeh, če *tehnološko specializacijo posameznih proizvodno zelo diverzificiranih obratov poveže v poslovno enotnost podjetja*. Tako podjetje je tvorba, ki združuje specializirane obrate najrazličnejših proizvodnih usmeritev na temelju enotnega tržno-razvojnega koncepta in politike. Popolnoma jasno je, da vsakršna analiza rezultatov takih podjetij pomeni samo analizo uspešnosti izvajanja *koncepta podjetja*, nikakor pa ne daje zanesljive osnove za kakršnokoli analizo »panoge«. To bi lahko zagotovila samo analiza po proizvodih, za katero se zavzemamo tudi pri kompenzacijah.

Tudi po proizvodih definirane panoge skrivajo z vidika kompenzacij vrsto notranjih protislovij. Če bi se odločili za kompenzacije proizvajalcem nekaterih najbolj diskriminiranih proizvodov, bi ob praktični analizi, ki naj pokaže, kolikšna naj bo kompenzacija, kaj lahko ugotovili, da dosegajo proizvajalci teh proizvodov kaj raz-

lične ekonomske rezultate, pa čeprav proizvajajo iste oziroma *skoraj iste izdelke*.⁶ V zvezi s tem takoj nastane vprašanje, kaj je resnična posledica diskriminatorских ukrepov in kaj posledica drugih okoliščin, ki z instrumenti federacije nimajo zveze in zato tudi ne smejo biti relevantne za kompenzacije.

Vsa ta in podobna vprašanja, ki so celo dokaj nesistematično zastavljena, nedvomno terjajo bolj eksakten odgovor, kot lahko z njim postrežejo zagovorniki kompenzacij. Čeprav smo kompenzacije tudi v našem konceptu opredelili razmeroma restriktivno in jih omejili samo na kompenzacije med panogami (tj. po proizvodih), ostajajo, še vedno zelo nejasne, še zlasti, ko je praktično težko določiti, kako jih uvesti, in njihovo višino. Še posebej pa ostaja odprto temeljno vprašanje: ali je instrument, ki je povezan še s tolikšnimi nejasnostmi, kot so kompenzacije, res že toliko »zrel«, da ga lahko uvrstimo med ustavne amandmaje?

---

⁶ Za primer navajamo troje panog. *Bombažna panoga* velja v Jugoslaviji za sistemsko diskriminirano (nabava dragih surovin, nizka zaščita, vezava uvoza z izvozom itd.). Vendar na Gorenjskem nekaj kilometrov vsaksebi dosegajo podjetja, ki proizvajajo *kolkor toliko iste izdelke*, tudi diametralno različne rezultate (nekatera visok dobiček, druga so na meji rentabilnosti). Kaj bi bilo v tem primeru merilo za višino kompenzacije?

Železniški transport je nedvomno sistemsko diskriminiran zaradi politike cen. Vsa ZŽTP v Jugoslaviji — razen Ljubljane in Skopja — poslujejo z visokimi izgubami. ZŽTP Ljubljana dosega skromen, toda konstanten dobiček, čeprav je prav na njegovem območju največja konkurenca cestnega transporta. Spričo zelo različnih stroškov po posameznih podjetjih je dokaj nejasno, kateri stroški naj se upoštevajo pri določitvi »normalne cene« železniškega prevoza. Če bo tudi v prihodnje federacija to ceno držala na nizki ravni, bi morala priznati kompenzacijo. Vendar v kakšni višini? Po stroških ZŽTP Ljubljana?

Industrija pohištva velja v Jugoslaviji za panogo, ki je v težavnem položaju; zato bi se morda našel kakšen razlog za kompenzacijo. Vendar kako meriti višino kompenzacije? V Hrvaški dosega ta industrija dvakrat nižjo akumulacijo kot v Sloveniji ob enaki izrabljenosti osnovnih sredstev in enakih drugih sistemskih in tržnih pogojih.

Izredni študij učiteljev na pedagoških akademijah

Pomen izrednega študija

Nobenega dvoma ni, da moramo našo celotno družbeno pozornost še bolj usmeriti k vsebinskim problemom vzgoje in izobraževanja, ker smo si dali doslej nekoliko preveč opraviti z nerešenimi materialnimi vprašanji šolstva. Zato je potrebno, da se intenzivneje lotimo izpopolnjevanja našega šolskega sistema, modernizacije pouka in njegove vsebine, uvajanja sodobnih metod, načinov ter oblik vzgojno-izobraževalnega dela. Teh problemov pa ni mogoče uspešno reševati brez strokovno, pedagoško in družbenopolitično dobro usposobljenih učiteljev. Že pedagoški klasiki so opozarjali, da šola stoji in pade z učiteljem! Zato je razumljivo, da si moramo vsi skupaj nadvse prizadevati, da bi izboljšali raven učiteljeve izobrazbe ter ga usposobili za kvalitetno pedagoško delo. Zato tolikšni naporu samoupravnih skupnosti, pedagoške službe, kadrovskih šol in učiteljev samih, da se izboljša nezadovoljliva kadrovska struktura pedagoških delavcev na vseh stopnjah izobraževanja. To je med drugim tudi namen tistih določb zakonov, ki zahtevajo, da si morajo učitelji pridobiti ustrezno izobrazbo.

1. Učitelji *osnovne šole* (učitelji za razredni pouk in predmetni učitelji) si morajo pridobiti zahtevano izobrazbo do 27. decembra 1972 — po prvem odstavku 97. člena zakona o osnovni šoli (»Uradni list SRS«, št. 9-51/68 in št. 14-108/69).

2. Učitelji in vzgojitelji v *srednjih šolah in domovih za učence teh šol* (učitelji za praktični pouk, predmetni učitelji in profesorji) si morajo pridobiti zahtevano izobrazbo do 16. maja 1972 — po 60. členu zakona o srednjem šolstvu (»Uradni list SRS«, št. 18-138/67 in št. 20-113/70).

3. Strokovni delavci *zavodov za usposabljanje* (učitelji, vzgojitelji in drugi strokovni delavci) si morajo pridobiti ustrezno pedagoško, strokovno in dopolnilno izobrazbo do 6. avgusta 1975 — po 11. členu pravilnika o pogojih glede vrste in stopnje izobrazbe ter glede osebnostnih in moralno-političnih kvalitet, ki jih morajo iz-

polnjevati strokovni delavci zavodov za usposabljanje (»Uradni list SRS«, št. 27-186/70), in v zvezi z drugim odstavkom 21. člena zakona o usposabljanju otrok in mladostnikov z motnjami v telesnem in duševnem razvoju (»Uradni list SRS«, št. 5-26/68 in št. 20-114/70).

4. Učitelji srednjih šol in vzgojitelji v domovih za učence teh šol si morajo pridobiti *pedagoško izobrazbo* po pravilniku o načinu pridobitve pedagoške izobrazbe za učitelje srednjih šol in vzgojitelje v domovih za učence teh šol (»Uradni list SRS«, št. 40-311/69 in št. 24-137/70) — najpozneje v treh letih, potem ko so stopili na delo v srednjo šolo oziroma v dom za učence srednjih šol.

Ni dvoma, da zahtevajo navedena zakonska določila tako od učiteljev kakor tudi od šol, v katerih delajo, velike napore. Hkrati pa seveda obvezujejo zlasti kadrovske šole, strokovne službe, samoupravne in upravne organe na področju šolstva, da posvetijo usposabljanju učiteljev ob delu res vso potrebno skrb. Ustrezna izobrazba učiteljev je gotovo eden izmed temeljnih pogojev za napredek naše šole.

Poleg tega ne moremo tudi mimo dejstva, da je vse več učiteljev, ki se žele prostovoljno izpopolniti v svojem poklicu, pa čeprav jih predpisi v tem pogledu ne zavezujejo. To nam nazorno dokazuje veliko število izrednih slušateljev na razrednem oddelku pedagoških akademij. Posledica tega je, da se je izredni študij na pedagoških akademijah (PA) nasploh zelo razširil, saj zajema že okoli 2.800 učiteljev, ki so zaposleni v osnovnih šolah. Vpisanih izrednih slušateljev je sicer še veliko več, to je le število tistih, ki tudi opravljajo izpite.

Zaradi izjemnega pomena, ki ga ima v naši sedanji situaciji izredni študij učiteljev, in pa zaradi tolikšnega števila študirajočih je prav, da temu vprašanju posvetimo posebno pozornost. Nasploh moramo ugotoviti, da ima izredni študij na višjih šolah neprimerno večji obseg kot na visokih šolah in fakultetah. Kot primer naj navedem letošnje prijave izrednih slušateljev: na vseh 10 fakultetah ljubljanske univerze se je prijavilo samo 420 izrednih študentov, na 10 višjih šolah — kolikor jih imamo v naši republici — pa se je prijavilo kar 2.427 izrednih slušateljev, ki se bodo izobraževali ob delu. Ali druga primerjava: na 16 oddelkov filozofske fakultete v Ljubljani se je lansko leto vpisalo le 28, letos pa se je prijavilo 40 izrednih slušateljev; na pedagoško akademijo v Ljubljani pa se je lansko leto vpisalo 340 izrednih slušateljev in letos 192. Kaže, da so višje šole na Slovenskem v mnogo večji meri in ustrežneje razvile sistem izrednega študija oziroma so se bolj posvetile izobraževanju zaposlenih ob delu. Res pa je, da daje izredni študij na višjih šolah glede na trajanje zaposlenim realnejše možnosti, da študij dokončajo, in večje možnosti za hitrejšo napredovanje na delovnem mestu.

Poudariti želim — da me ne bi kdo napačno razumel — tole: s tem ko poudarjam pomen izrednega študija na PA, ga ne želim precenjevati, saj se zavedam, da je naša prva naloga širiti redni vpis slušateljev na PA skladno s potrebami po posameznih vrstah učiteljev za osnovno šolo. Ker pa je položaj za učitelje, ki izredno študirajo, glede na bližajoče se leto 1972 zelo občutljiv in težaven, je treba vendarle nekoliko bolj podrobno opozoriti na nekatera neurejena vprašanja izrednega študija na PA. Poleg tega moramo upoštevati, da ima izredni študij ob delu še več problemov kot redni študij. Zaradi vsega navedenega želim v svojem prispevku:

1. spregovoriti o stanju in poteku izrednega študija na obeh PA,
2. prikazati potencialne možnosti, v kolikšni meri bomo lahko zadovoljili zahteve zakona do leta 1972,
3. opozoriti na nekatere nerešene probleme učiteljev, ki se izobrazujejo ob delu, in
4. predlagati nekatere ukrepe za še bolj učinkovit izredni študij na PA.

Izredni študij z vidika kadrovskih potreb osnovne šole

Vsem šolam in domovom je republiški sekretariat za prosveto in kulturo poslal v juniju lani (1970) vprašalnike, iz katerih sem povzel podatke o številu učiteljev, ki študirajo, o šoli oziroma oddelku, na katerem študirajo, ter o pomoči, ki jo pri študiju dobivajo. Hkrati je poslal vprašalnik tudi pedagoškima akademijama in vsem temeljnim izobraževalnim skupnostim. Zbrani so bili tudi podatki o učiteljih osnovnih in srednjih šol, ki nimajo predpisane izobrazbe, so pa v delovnem razmerju za nedoločen oziroma določen delovni čas s polno delovno obveznostjo. Tako lahko uporabim najnovejše podatke.

Zbrani podatki so dali takole podobo:

Na obeh PA je vpisanih skupaj kar 4.222 izrednih študentov — učiteljev na predmetnem oddelku, od tega 2.099 na PA v Ljubljani in 2.123 na PA v Mariboru. Tem številkam je treba dodati še število izrednih slušateljev na oddelku za razredni pouk, kjer je vpisanih doslej skupaj 1.978 učiteljev. To je nenavadno veliko število izrednih študentov! Ker pa je zelo veliko število učiteljev samo vpisanih in ne opravljajo izpitov, jih dejansko ne moremo šteti med tiste, ki bodo študij dokončali. Bodisi da študija sploh ne bodo končali bodisi da ga ne bodo končali do roka, predpisanega z zakonom. Zato so seveda mnogo realnejši podatki o tistih izrednih študentih, ki imajo opravljen vsaj en izpit ali več. Naprej bomo v našem prikazu upoštevali samo to skupino izrednih slušateljev.

Iz podatkov, ki sta jih dali pedagoški akademiji, opravlja izpite na pedagoški akademiji v Ljubljani 1.745 učiteljev — izrednih slušateljev, na pedagoški akademiji v Mariboru pa 1.046 izrednih sluša-

teljev, skupaj 2.791; od tega na oddelku za razredni pouk 897 učiteljev, na oddelku za predmetni pouk 1.554 učiteljev, na oddelku za domsko vzgojo 37 učiteljev in na oddelkih za defektologe 303 učitelji. Poleg tega študira na filozofski fakulteti v Ljubljani še 118 učiteljev, na visoki šoli za telesno kulturo 87 učiteljev in na drugih višjih in visokih šolah 74 učiteljev osnovne šole.

Če primerjamo študij učiteljev po regijah, opazimo, da študira sorazmerno veliko učiteljev v podeželskih občinah, kar je razveseljivo glede na to, da je za podeželje zelo težko dobiti ustrezen kvalificiran kader (na primer: občina Lendava 77, občina Šmarje pri Jelšah 71, občina Lenart 43 itd.).

Na oddelku za razredni pouk izredno študira in dejansko opravlja izpite 897 učiteljev. To je zelo lepo število glede na to, da te učitelje zakon v ničemer ne zavezuje, da bi si morali pridobiti višjo izobrazbo. Učitelji študirajo iz svojih lastnih nagibov, da bi se izpopolnili v pedagoškem poklicu in dosegli tudi v formalnem pogledu višjo stopnjo izobrazbe. Na ta način pa si upravičeno pridobe tudi nekoliko višje osebne dohodke. To pozitivno dejstvo, da se ob delu izobražuje tolikšno število učiteljev, je dokaj izjemen primer ne le v družbenih službah, temveč sploh v našem družbenem življenju. Brez dvoma študij učitelja na razrednem oddelku veliko prispeva k izboljšanju kvalitete vzgojno-izobraževalnega dela na stopnji razrednega pouka.

Žal pa moramo hkrati ugotoviti, da tako v Ljubljani kot v Mariboru ni ustreznega vpisa rednih slušateljev na oddelku za razredni pouk. Sedanje število redno vpisanih študentov nikakor ne more zadovoljiti potreb po razrednih učiteljih. Odkar je PA prevzela usposabljanje razrednih učiteljev, je diplomiralo na razrednem oddelku v Ljubljani 164, v Mariboru pa 182 rednih in izrednih slušateljev. Med temi diplomanti je zelo malo rednih slušateljev, tako da je dotok novih razrednih učiteljev v osnovno šolo izredno majhen in ne zadovoljuje niti sedanjih potreb na Slovenskem, saj je na obeh PA diplomiralo doslej v vseh letih le 69 rednih študentov. Upoštevati namreč moramo, da se vse bolj razvija podaljšano bivanje v osnovnih šolah in da uvajamo male šole. Izredni slušatelji na oddelku za razredni pouk že poučujejo kot učitelji in zato ne pomenijo novega dotoka v osnovno šolo. Sicer pa nima predpisane izobrazbe samo 28 učiteljev (srednje pedagoške izobrazbe), ki poučujejo v osnovnih šolah in si jo bodo pridobili do predpisanega roka.

Na stopnji *predmetnega pouka* je trenutno položaj zelo pereč, saj manjka okoli 44 % učiteljev z ustrežno izobrazbo. Največje pomanjkanje predmetnih učiteljev je zdaj pri matematiki, pri slovenskem jeziku, pri tujih jezikih (zlasti pri nemščini), pri tehničnem pouku in telesni vzgoji. Najslabše stanje je na območju Murske Sobotne, Novega mesta, Dravograda, najboljše pa na območju Nove Gorice, Kranja in Ljubljane.

Kadrovska analiza za šolsko leto 1969/70, ki jo je pripravil republiški sekretariat za prosveto in kulturo SRS, je pokazala tole: 2.074 učiteljev osnovnih šol, ki so bili v delovnem razmerju za nedoločen in določen delovni čas (na dan 30. junija 1970) in imajo *polno* delovno obveznost, ni imelo predpisane izobrazbe. Med temi je največ učiteljev matematike — 464, sledijo pa učitelji slovenskega jezika 354, telesne vzgoje — 245, tujih jezikov — 223, zgodovine — 112, tehničnega pouka — 149, glasbenega pouka — 132, biologije in kemije — 108, zemljepisa — 70, likovnega pouka — 61 itd.

Glede na to, da imamo na predmetni stopnji osnovnih šol v delovnem razmerju za določen in nedoločen delovni čas 2.074 učiteljev, ki nimajo predpisane izobrazbe, izredno pa jih študira in opravlja izpite na oddelku za predmetni pouk obeh akademij, na filozofski fakulteti in drugih visokošolskih zavodih le 1.542, lahko rečemo, da si do konca l. 1972 precejšen del učiteljev ne bo pridobil predpisane izobrazbe. Če primerjamo število učiteljev matematike in fizike, slovenskega jezika in tujih jezikov, ki nimajo ustrezne izobrazbe, s številom teh učiteljev, ki izredno študirajo, lahko ugotovimo tole: učiteljev matematike in fizike, ki nimajo predpisane izobrazbe, je 464, izredno pa jih študira le 203; učiteljev slovenskega jezika, ki nimajo predpisane izobrazbe, je 354, izredno pa jih študira 293; učiteljev tujih jezikov, ki nimajo predpisane izobrazbe, je 223, izredno pa jih študira 120. Iz te primerjave podatkov izhaja, da je položaj najslabši pri matematiki, pri tujih jezikih in deloma pri slovenskem jeziku, to je, pri osrednjih učnih predmetih, kjer je učni uspeh najslabši. Pri drugih predmetnih skupinah bo po predvidevanjih večidel zadoščeno zakonskim določilom glede ustrezne izobrazbe do kraja leta 1972. Hkrati je treba dodati še to, da je tudi vpis rednih študentov pri teh predmetnih skupinah premajhen. Upoštevati pa moramo še to, da bodo tisti izredni slušatelji, ki so doslej naredili le 1 do 2 izpita, stežka diplomirali do konca leta 1972.

Tudi v zavodih za usposabljanje otrok in mladostnikov z motnjami v duševnem in telesnem razvoju je vprašanje kvalificiranega kadra zelo pereče, saj je bilo v šolskem letu 1969/70 543 učiteljev in vzgojiteljev, ki niso imeli predpisane izobrazbe. Okoli 62 % teh učiteljev nima ustrezne izobrazbe. Glede na to, da izredno študira le 351 učiteljev in vzgojiteljev, je pri sedanjem obsegu izrednega študija videti, da tudi do l. 1975 še del učiteljev in vzgojiteljev ne bo imel predpisane izobrazbe. Pomanjkanje učiteljev v posebnih šolah bo čutiti vse do leta 1980, čeprav se bo stanje glede na dotok diplomantov precej izboljšalo do leta 1975, tj. do predpisanega zakonskega roka.

Na *poklicnih šolah* stanje prav tako ni zadovoljivo, saj je okoli 65 % učnih mest zasedenih z učitelji, ki nimajo ustrezne izobrazbe. Izredno pa študira razmeroma zelo malo učiteljev. Ugotovili smo, da je v poklicnih šolah 345 učiteljev, ki so v delovnem razmerju za določen in nedoločen čas, pa nimajo predpisane izobrazbe. Mnogim

med njimi manjka predpisana pedagoška izobrazba, imajo pa sicer strokovno izobrazbo. Ker jih izredno študira le 198, bo leta 1972 na teh šolah nastal problem, ker bodo morali odpovedati delovno razmerje za nedoločen čas precejšnjemu številu učiteljev, ki si izobrazbe ne bodo pridobili. Na tehniških in drugih strokovnih šolah pa je stanje veliko boljše.

V lanskem šolskem letu je opravljalo vzgojno delo v *dijaških domovih* 81 vzgojiteljev brez predpisane izobrazbe. Glede na to, da izredno študira 80 vzgojiteljev, bodo zahteve glede stopnje izobrazbe do l. 1972 povečini izpolnjene.

Iz navedenih podatkov izhaja splošen sklep, da je treba obseg izrednega študija v nekaterih skupinah še precej povečati, usmerjati učitelje v izreden študij tistih strok, ki so najbolj deficitarne, in sprejeti ukrepe, ki bodo zlasti *omogočali intenzivnejši in uspešnejši študij*. Hkrati s tem pa seveda pridobiti tudi več rednih študentov za razredni pouk in tiste predmetne skupine, kjer so potrebe največje.

Pomoč pri izrednem študiju učiteljev

Učiteljem, ki izredno študirajo, pomagajo matične šole, temeljne izobraževalne skupnosti in pedagoške akademije.

Pomoč matičnih šol je v tem, da učiteljem omogočajo obiskovati seminarje in vaje ob sobotah, da poskrbe za nadomestila, kadar so izpiti, da dajejo izredne dopuste in da jih oprostijo izvenšolskega dela. Kolikor jim dopuščajo možnosti, tudi denarno podpirajo učitelje, tako da jim plačujejo dnevne in potne stroške. Večina šolskih kolektivov podpira izredni študij svojih kolegov, so pa tudi šole, kjer za to ni dovolj razumevanja. Odnos šolskih kolektivov je precej odvisen od stališč, ki jih imajo glede tega ravnatelj šol. Čim nižjo izobrazbo ima ravnatelj, tem manj je seveda razumevanja za izredni študij učiteljev. To je ravno tako kot v podjetjih.

Temeljne izobraževalne skupnosti pomagajo učiteljem oziroma šolam predvsem z denarjem. Oblike podpiranja učiteljev so zelo različne, zelo neenotne. Nekaterne temeljne izobraževalne skupnosti plačujejo šolnine, nekatere celotne stroške prevoza in dnevnice, nekatere plačujejo suplenice. Skoraj vse temeljne izobraževalne skupnosti pa se trudijo, da bi učitelja med študijem nagrajevale, vendar je višina denarne pomoči učiteljem dokaj različna. Nasploh bi bilo treba denarno pomoč nekoliko povečati.

Pomoč pedagoških akademij je predvsem v organizaciji študija za izredne študente (seminarji in vaje ob sobotah in nedeljah), v organizaciji cikličnih predavanj zunaj centrov, kjer sta akademiji, v organiziranju seminarjev med počitnicami in podobnem. Priznati je treba, da so predavatelji PA zelo požrtvovalno sprejeli hude dodatne obveznosti v svojem prostem času na terenu, kjer potekajo predavanja in seminarji. To še zlasti velja za tiste, ki predavajo splošne predmete. Hkrati pa je vendarle treba poudariti, da je vse

premalo učbenikov, skript in drugih pripomočkov za samostojen študij, kar še posebej občutijo izredni slušatelji. Nerazumljivo je, da ni ustreznih učbenikov ali skript celo pri nekaterih predmetih, ki jih predavatelji poučujejo že 10 let. Glede tega bi resnično morali več narediti.

Sicer je treba ugotoviti, da je uspeh izrednih slušateljev na PA v primerjavi z drugimi visokimi šolami in fakultetami večji; terja pa poprečno 3 1/2 do 4 leta. Precejšnje težave so le pri nekaterih predmetnih skupinah, kjer poprečno traja študij tudi do 5 let in še več. Tam, kjer je osip študentov izjemoma in nenormalno visok pri posameznih strokovnih ali pedagoško-psiholoških predmetih ali pa v predmetni skupini kot celoti, bi bilo nujno potrebno, da bi študijske komisije zelo pozorno in natančno proučile sedanje predmetnike, učne programe, izpitne režime ter odnos asistentov in predavateljev do študentov.

Nekateri problemi izrednega študija učiteljev

Na splošno lahko delimo probleme, ki nastajajo ob izrednem študiju, na:

1. probleme, ki jih imajo zaradi tega šole, na katerih učitelji poučujejo;

2. probleme, ki tarejo učitelje ob študiju.

Mnenje vseh šol je, da izredni študij učiteljev precej ovira organizacijo pouka. Nadomeščanje učiteljev ob dnevih, ko so seminarji in vaje, v bistvu ni tolikšen problem, nastajajo pa problemi ob izpitih, zlasti če na šoli študira več učiteljev in če PA nenapovedano menjavata razporede izpitov.

Obremenjenost učitelja z izrednim študijem se kaže tudi v načinu podajanja učne snovi, ki postaja bolj verbalno, priprave za pouk so površne, uporaba modernih metod pouka, ki terja več časa, pa nezadostna.

Z obremenjenostjo učitelja usiha njegov izvenšolski vpliv, njegovo delovanje v izvenšolski dejavnosti in družbenopolitičnem delu.

Večina šol meni, da povzroča izredni študij neprijetno ozračje v šolskem kolektivu. Kolektiv je močno obremenjen z nadomeščanji študirajočih, z nenadnimi spremembami urnikov, s plačevanjem nadomestil za potne in druge stroške. Menim, da so to v bistvu prehodni pojavi in jim zato ne bi smeli pripisovati prevelike teže.

Poleg teh problemov pa se večina podeželskih šol boji tega, da bodo učitelji po uspešno končanem študiju zapustili šolo in odšli na druga delovna mesta v večja središča.

Najhujši problemi, ki se porajajo ob izrednem študiju, tarejo vendarle učitelja samega.

Dvojna obremenitev, zlasti pri učiteljicah materah, ki imajo pri tem še skrb za družino, ima brez dvoma hude posledice za učitelja, družino in šolo.

Poleg dela na šoli, študija in dela v družini je za učitelje, po mnenju večine šol, največja obremenitev negotovost in strah pred prihodnostjo, kar se brez dvoma zrcali pri delu v šoli, pa tudi v družini.

Problemi, ki tarejo učitelje, so še: pomanjkanje literature in s tem velika odvisnost od predavanj, kar sem že omenil; velika oddaljenost od središč, kjer so predavanja; slabe prometne zveze in s tem izguba časa. Poleg tega je iz odgovorov številnih šol in prosvetno-pedagoške službe moč sklepati, da na PA mnogo premalo upoštevajo pedagoško znanje učiteljev, ki imajo vendarle za seboj že učiteljišče in precejšnjo vzgojno-izobraževalno prakso v razredih. To je brez dvoma zelo pomembno pri študiju na PA. Še posebej pa je treba priporočiti predavateljem, da bi bolj upoštevali, da so izredni slušatelji vendarle odrasli ljudje, ki imajo že mnogo življenjskih izkušenj in zato z njimi ne moremo ravnati tako kot z razvijajočimi se dijaki. Vsem, ki imajo opraviti z odraslimi študenti, bi bilo nujno potrebno temeljno znanje iz andragogike. Ne smemo posplošiti, je pa vendarle res, da nekateri predavatelji tudi na PA ravnajo nepedagoško s študenti, zlasti pri preverjanju in ocenjevanju znanja, kar še zlasti boleče odmeva med izrednimi slušatelji — učitelji na terenu.

Največjo živčno obremenitev starejših učiteljev pomeni zahteva, da si morajo po toliko letih dela pridobiti predpisano izobrazbo. Tudi sindikat družbenih dejavnosti bi moral več storiti za tisto svoje članstvo, ki ima probleme in težave pri obveznem izrednem študiju.

Nekateri ukrepi za pospešitev izrednega študija učiteljev

Ker je rok, ki ga predpisujejo zakoni za dokončanje študija, sorazmerno kratek, nerešenih problemov pa je precej, je treba takoj rešiti tole:

— Temeljne izobraževalne skupnosti in republiška izobraževalna skupnost naj poenotijo financiranje izrednega študija in učitelja čimbolj spodbudijo k učenju. Nagrajujejo naj zlasti uspešnost študija ter študij v deficitnih predmetnih skupinah. Temeljne izobraževalne skupnosti in republiška izobraževalna skupnost naj zagotovijo sredstva za šolnine, potne stroške in dnevnice, hkrati pa materialno nagrajujejo uspeh izpitov.

— Uresničiti je treba predloge pedagoških akademij in šol, naj se omogoči izrednim študentom v II. letniku, potem ko opravijo več kot polovico vseh izpitov, plačan dopust za redni študij oziroma krajši dopust za pripravo na izpite. V ta namen naj bi pedagoške akademije skupaj z izobraževalno skupnostjo SRS vsako leto pripravile poimenske predloge za učitelje, ki naj bi v naslednjem šolskem letu redno študirali na pedagoških akademijah, seveda glede na že dosežene učne uspehe.

— Šole naj organizirajo pouk tako, da bodo imeli učitelji, ki študirajo v predmetnih skupinah, proste sobote za obisk predavanj, vaj in seminarjev. S tem bi se zmanjšalo nadomeščanje in motenje pouka. Pri tem naj več kot doslej pomaga tudi prosvetno pedagoška služba.

— Pedagoški akademiji naj intenzivirata izredni študij in v večji meri zagotovita učne pripomočke za samostojni študij (učbenike, skripta, zbirke vaj in podobno). Hkrati naj proučita skupaj z republiškimi strokovnimi službami predmetnike, učne programe in izpitne režime v tistih predmetnih skupinah in posameznih predmetih, kjer so učni uspehi študentov nenormalno slabi oziroma je osip pretirano velik.

— Šole, na katerih učitelji poučujejo, naj učitelje bolj spodbujajo in jim pomagajo pri njihovem študiju tako, da jih razbremenijo pri izvenšolski dejavnosti in s prostimi dnevi.

— Tistim učiteljem, ki so kot redni študenti absolvirali študij, naj dajo šole v sporazumu z izobraževalno skupnostjo 2 do 4 mesece študijskega dopusta, da bodo lahko končali študij.

— Zavod za šolstvo SRS naj skupaj s svojimi organizacijskimi enotami ugotovi, zakaj konkretno učitelji osnovnih šol, ki nimajo predpisane izobrazbe, ne študirajo, in jih ponovno opozori na posledice.

— Republiški sekretariat za prosveto in kulturo naj v sodelovanju z zavodom za šolstvo SRS, izobraževalno skupnostjo SRS in visokošolskimi zavodi, ki izobražujejo učitelje, kontinuirano spremlja učinkovitost izrednega študija učiteljev in daje ustrezne predloge za ukrepe.

Jože Šter

Štipendiranje znanstvenih kadrov

Nedvomno so kadri danes v narodnem gospodarstvu eden najpomembnejših dejavnikov razvoja in napredka. Kadrom in znanju, ki ga prinašajo ti kadri, pripisujejo nekateri celo odločilno vlogo pri rasti nacionalnega dohodka. Seveda vse to še toliko bolj velja, če govorimo o znanstvenoraziskovalnem kadru, zakaj znanje in inovacije postajajo danes vse bolj bistven dejavnik celotnega družbenega razvoja v vseh razvitih deželah.

Velikokrat slišimo, da za vzgojo in izobraževanje raziskovalnih kadrov dajemo odločno premalo sredstev. Nekateri trdijo, da bi prav

z večjimi in smotrnimi naložbami v mlade perspektivne raziskovalne kadre — in pri tem omenjajo kot zgled Japonsko — najlaže in najhitreje dohiteli razvite dežele tako na področju znanosti kot v gospodarstvu. Majhna dežela, kot je naša, bi prav gotovo morala dajati precej več sredstev za izpopolnjevanje raziskovalnega kadra kakor pa razvite velike dežele, ki so v znanosti na svetovnem vrhu. Ob tej ugotovitvi lahko nedvomno rečemo, da so bila sredstva za vzgojo in izobraževanje znanstvenih kadrov odločno preskromna. To še zlasti velja za obdobje pred 1970. letom. (V šolskem letu 1969/70 je namreč zvezni svet za koordinacijo znanstvenih dejavnosti na tem področju interveniral s precejšnjimi sredstvi.)

K temu problemu pomanjkanja sredstev se pridružuje še ena bistvena pomanjkljivost. Štipendije za izpopolnjevanje znanstvenega kadra so dajale številne ustanove (republiški sekretariat za prosveto in kulturo, sklad Borisa Kidriča, univerza in zdaj se jim pridružuje še republiška izobraževalna skupnost). To je seveda imelo za posledico dokaj različne kriterije in politiko podeljevanja teh štipendij. Ta neuskklajenost seveda nikakor ni zgolj posledica različnih namenov, ki so si jih posamezne institucije zastavljale ob podeljevanju teh raznovrstnih štipendij.

Nezadostna sredstva in neenotna temeljna izhodišča pri štipendiranju znanstvenega kadra razločno kažejo, da nismo imeli jasne kadrovske politike, iz katere bi potem izhajala tudi določena politika štipendiranja. Z zadostnimi sredstvi in jasno štipendijsko politiko bi lahko prav gotovo naredili marsikateri potreben premik na tem področju.

Treba je torej natančno določiti, katere kadre potrebujemo in koliko, kje jih bomo izsolali in kako in pa kje bo njihovo mesto v družbi. Treba se je torej nedvomno odločiti, ali bomo vzgajali fizike in hidrobiologe, ali strokovnjake za elektroniko in energetiko, ali predvsem ene ali druge ali pa kar vse počez. Treba se je odločiti, ali jih bomo šolali doma ali v tujini, ali potrebujemo magistre ali specialiste ali doktorante itn. Le iz takih temeljev lahko izhaja jasna in enotna politika štipendiranja, ko se ne bo več postavljala dilema, ali naj bo bistven kriterij pri izbiri štipendista višina osebnega dohodka ali poprečna ocena na fakulteti, ali naj damo sredstva predvsem za stažiste ali magistre, ali naj imajo prednost kadri z univerze ali iz gospodarstva, mladi ali že formirani raziskovalci ipd.

To je seveda samo en pol, ena stran medalje. Je pa še druga. Pogledati je treba tudi, kako ravnajo uporabniki teh družbenih sredstev.

Ne gre toliko za to, da bi ponavljali znane stvari o neresnem in brezbriznem ravnanju posameznikov, ki se prijavljajo na razpise (ne da bi predložili tudi zahtevanih štiri, pet dokumentov, medtem ko, recimo, za ameriške štipendije kaj hitro prinesejo vseh 33 potrdil), ampak predvsem za stališča ustanov do posameznih oblik štipendiranja oziroma financiranja raziskovalnih kadrov.

Da bi ne bila stvar preveč abstraktna, si ta odnos pogledimo ob štipendijah, ki jih je dajal nekdanji zvezni svet za koordinacijo znanstvenih dejavnosti in zdaj prehodno prevzel republiški sekretariat za prosveto in kulturo SRS. Ta sredstva pomenijo večino družbenih sredstev, ki jih Slovenija vlaga v raziskovalne kadre, saj je samo v šolskem letu 1970/71 iz tega vira namenjenih dobrih 300 milijonov starih dinarjev.

Poglejmo nekatere vsekakor zelo zanimive izkušnje pri tem financiranju.

Stvari se začno zapletati že kar pri razpisu. Velikokrat slišimo očitke, da do raznih štipendij lahko pridejo le tisti, ki so jim znani viri teh štipendij, torej tisti, ki vedo, kdo daje štipendije, pod kakšnimi pogoji in kdaj. To vsekakor popolnoma drži, saj je kaj drugega trditi sploh nesmiselno. Pri omenjenem financiranju zveznega sveta je razpis izšel v »Uradnem listu« oziroma v »Delu«. Poleg tega pa je republiški sekretariat za prosveto in kulturo SRS kopijo razpisa poslal tudi vsem raziskovalnim inštitutom in vsem visokošolskim zavodom. Tudi z razpisom za šolsko leto 1970/71 se je zgodilo tako, s to razliko, da je poleg tega pozneje tudi še tajništvo univerze poslalo vsem fakultetam več izvodov prepisa razpisa. In rezultat te, za podobne razpise pri nas vsekakor nenavadne akcije? Prav s fakultet so še dolgo po razpisnem roku prihajale prijave z utemeljitvijo, da so pač šele pozneje zvedeli za razpis. Ob vsem prej omenjenem se vsekakor zastavlja vprašanje, kako je urejeno obveščanje na samih fakultetah? Na čigavi strani se skriva malomarnost in neodgovornost?

Po omenjenem razpisu so bile možne tri oblike financiranja: štipendije za podiplomski študij, štipendije za doktorske disertacije in sredstva za stažiste (nekakšni znanstveni vajenci).

Splošna ugotovitev, ki jo lahko naredimo ob tem, je, da gospodarske in druge družbene organizacije (skratka, vse neraziskovalne ustanove) ne kažejo nikakršnega zanimanja za nobeno izmed navedenih treh kategorij. Če so že bili nekateri posamezni kandidati s tega področja, potem to ni bil interes ustanove, ampak izključno ambicija posameznikov. Še več, tudi v raziskovalnih institucijah, ki delujejo pri gospodarskih organizacijah, se niso zanimali za tovrstno finančno pomoč kadrom. Gospodarske organizacije svojo nezainteresiranost za tako izpopolnjevanje svojih kadrov pogosto utemeljujejo z argumentom, češ če bo naredil magistraturo ali doktorat, bo za nas izgubljen. To gotovo drži. Kaže pa to na dve stvari. Na eni strani na pomanjkanje kadrov na raziskovalnem področju v Sloveniji, in drugič, da morda gospodarstvo le ni tako nezainteresirano za znanstveno izobražene kadre, kot velikokrat trdimo. Morda je prav ta zavest — da bo človek, ki je dosegel doktorat znanosti ali naziv magistra, odšel na univerzo ali kakšno visoko šolo — tudi vzrok, da so v raziskovalnih enotah pri gospodarskih organizacijah skoraj vsi raziskovalci le inženirji?

Kandidati, ki so se prijaviili na omenjeni razpis, so torej predvsem z univerze, višjih in visokih šol ter samostojnih raziskovalnih inštitutov. Pri tem pa lahko pridemo še do nekaterih zanimivih ugotovitev, če pogledamo nekoliko поблиže strukturo po »področjih«, s katerih prihajajo prosilci. Fakultete in visoke šole so na razpis za šolsko leto 1970/71 prijavele precej kandidatov, in sicer: od vseh prijav za štipendije za doktorske disertacije jih je bilo kar 67 % s fakultet in visokih šol, od vseh prijav za podiplomski študij jih je bilo 55 % s fakultet in visokih šol, od vseh prijav za stažiranje pa je bilo s fakultet in visokih šol le 29 % prijav.

Zdi se, da tu visoko šolstvo zamuja zelo obetajočo možnost, mislim namreč na stažiranje. To obliko bi morali na tem področju v današnjem položaju — ko je edini asistent bolj ali manj že vnaprej določen za profesorjevega naslednika — še posebej uporabljati, ker daje možnost, da si vsak učitelj izmed dveh, treh stažistov po dveh letih (kolikor stažiranje traja) res izbere za asistenta najprimernejšega. Seveda je s temi stažisti dodatno delo in tudi nova odgovornost. Ali je to razlog, da je sorazmerno tako majhen odstotek prijav za stažiranje s fakultet in višjih šol? Lahko sicer predpostavljamo, da je razlog v tem, da je zelo težko dobiti mlade ljudi, ki bi bili pripravljeni sprejeti takšne ponudbe. To je sicer res, pa vendar so te šole v enakem položaju kot inštituti, ki pa jim je vendarle uspelo dobiti precej več kandidatov za stažiranje (čeprav tudi ne toliko, kot so želeli). Podatek o majhnem odstotku prijav za stažiranje s fakultet in visokih šol je zanimiv zato, ker je pri drugih dveh kategorijah nasprotno odstotek zelo visok.

Seveda nekateri ribarijo tudi v kalnem, kar je seveda možno le v razmerah, kakršne na tem področju v Sloveniji so. Tako se npr. lahko zgodi, da asistent, ki je za podiplomski študij že dobil na univerzi dva milijona starih dinarjev, zaprosi še za štipendijo za podiplomski študij (fakulteta za strojništvo). Toda ne gre le za tega asistenta, ampak tudi za učitelja (ali učitelje), ker je danes vendarle treba imeti priporočilo za takšne štipendije. Tako se zgodi tudi, da nekdo, ki je že dobil odobreno štipendijo za podiplomski študij v tujini, prosí še za štipendijo za podiplomski študij v Ljubljani (fakulteta za strojništvo). Tako se zgodi, da podiplomanti, ki so se vpisali v prvi letnik podiplomskega študija že pred več leti, prinesejo potrdilo, da so prav to leto vpisani v prvi letnik (FAGG). Itn.

Očitno je torej nujno dvoje:

Pri štipenditorjih enotnejši kriteriji in jasna kadrovska politika ter na tem temelju ustrezna diferenciacija štipendij; pri prosilcih pa več odgovornosti in pri raziskovalnih ustanovah več zavzetosti za vzgojo kvalitetnega raziskovalnega naraščaja.

Samoupravljanje v prostem teku

I

Namesto uvoda ugotovitev, da so sporadične krize na področju nematerialne proizvodnje značilne za stopnjo samoupravnega razvoja in da so navzoče v bolj ali manj vidni obliki predvsem v institucionalizirani kulturi monopolnega položaja. Kot vsak pojav ima svojo dvojnost; lahko prožijo demokratične samoupravne mehanizme in jih sproščajo; prav tako pa tudi lahko podleajo pritiskom organizirane birokracije in etatizma in se izrojevajo v deformacijo demokracije in samoupravljanja.

Ker take deformacije, ki so bolj pogoste, kot se zavedamo, ogrožajo razvoj samoupravne humanizirane družbe, ker so sposobne, da se prilagajajo terminologiji in mehanizmu samoupravne pravnosti do take mere, da so videti formalno tako rekoč pravne in celo samoupravne, jih je s poprečnimi postopki težko razkrivati. Zato je vsaka analiza takih deformacijskih jeder tembolj koristna, čimbolj je konkretna. Čim bolj je tipična v svoji konkretnosti.

Samoupravni mehanizem je, kot vemo, zgrajen na povezanosti dveh samoupravnih procesov. Na *neposrednem* upravljanju članov delovnega kolektiva kot temelju, in na njegovem podaljšku — na samoupravnih organih s *posrednim* upravljanjem voljenih in pooblaščenih. Če se povezanost razrahlja in deluje posredni del mehanizma bolj ali manj neodvisno, se začne posredno samoupravljanje odtujevati od svoje neposredne proizvodjalske samoupravne baze. Kadar in kjer se povezanost pretrga, posredno samoupravljanje pa si porazdeli kompetence neposrednega in proces upravljanja in odločanja zapre v svoj sklenjen krogotok, lahko govorimo o *prostem teku samoupravnega mehanizma brez samoupravljalcev*. Kolikor bolj je sklenjenost obdana s formalizmom statutarnih določil, toliko zanesliveje je orodje v rokah administracije za birokratizacijo samoupravnega procesa; za utrjevanje najemnega položaja neposrednih proizvodjalcev v delovnem kolektivu. Kolikor deluje prosti tek kot *stalna* samoupravna praksa, lahko govorimo o *sistemu* prostega teka.

Konkretni primer prostega teka jemljem iz samoupravne prakse zavoda RTV Ljubljana, ki je nedvomno podobna mnogim drugim. Primer izbiram, ker ga dobro poznam; pa tudi zato, ker je RTV javna ustanova in jo dobro poznajo.

Samoupravno prakso v RTV Ljubljana izvajajo tako, da predloge za sklepe in odločitve, ki so v samoupravni pravnosti *neodtujljivo vezani na soglasje članstva delovnega kolektiva*, predlagajo in diskutirajo in sprejemajo na ravni vodstva zavoda, upravnega odbora in sveta zavoda. V nekaterih primerih pritegnejo še posamezen svet organizacijskih enot; medtem ko *neposredni* proizvajalci v delovnih enotah zaradi pomanjkljive samoupravne organiziranosti nimajo nobene možnosti za izvajanje svojih samoupravnih pravic. Neodtujljive odločitve ostajajo *ne le brez kakršnegakoli soglasja, ampak tudi brez vednosti neposrednega samoupravljanja*.

Sistem prostega teka v RTV Ljubljana deluje v dvofaznem ritmu.

Prva faza obsega vrsto *delnih* odločb. Vsaka od njih je majhna kršitev neposrednega samoupravljanja; vsota vrste pa vsebuje velike in temeljne odločitve, ki bistveno spreminjajo delovne razmere, prerazporejajo dohodek in menjajo finančni položaj članom kolektiva.

Navajam primer prve faze in izbiram med mnogimi značilnejšega. Na seji upravnega odbora dne 2. IX. 1969 je bil sprejet in na seji sveta dne 30. IX. 1969 uzakonjen nov *Pravilnik o ugotavljanju in delitvi dohodka zavoda RTV Ljubljana*: z njim se med drugim spreminja zlasti »*ekonomski variabilni del dohodka, ki ga je kot ekonomski učinek doslej delila vsaka delovna enota, ki ga je ustvarila; v novem pravilniku pa se vsi ekonomski učinki posameznih enot zlijejo v skupni dohodek in se posameznim delovnim enotam vrnejo v enakem odstotku na osebne dohodke, kot so izplačani za redni delovni čas*« (Obvestila RTV 1969/11). Niti o novem pravilniku niti o očitnem odtujevanju ekonomskega variabilnega dela iz rok delovnih enot v sistem fiksnih mesečnih dohodkov članstvo delovne skupnosti niso ne obvestili ali opozorili, pa tudi ne vprašali za soglasje in pristanek. Ker določilo ni učinkovalo niti takoj niti javno, ampak šele diskretno in šele ob polletnem obračunskem terminu, je ostalo neopaženo in nevznemirljivo.

Kadar prva faza kot trajen proces spreminjanja pravnosti v delovni organizaciji povzroči v zavodovi dokumentaciji zadosti nereda, pride na vrsto druga faza. Pristojna administrativna služba izdela nov splošen akt. Vanj vključi vse sprejete delne sklepe kot *zapis obstoječega stanja, s čimer odpade potreba po sklicevanju in soglasja zborov članstva delovnega kolektiva*. Z novim splošnim aktom se ustvari spet čist teren za prvo fazo.

Navajam primer druge faze. V 1969. letu so izdelali, v decembru v telegrafskem času pa predložili novo sistemizacijo in kategorizacijo delovnih mest zavoda za 1970, ki so jo posredni samo-

upravni organi zavoda sprejeli in potrdili kot zavodov splošni akt. Po navodilih upravnega odbora seveda kot zapis *obstoječega* stanja. Na ta račun niso obvestili članstva delovne skupnosti in niso sklicali zborov, kar je sicer obvezno.

Naj dodam, da se zavodova administracija, ki je pripravila splošni akt, to pot ni zadovoljila z *obstoječim* stanjem, ampak je uporabila priložnost za vrsto novih bistvenih sprememb in odredb; seveda prav tako ne da bi kogarkoli obvestili, zadevo pretresli in sklicali zборе.

In lani jeseni se je ponovila podobna igra; na pritisk ustavnega sodišča je zavodovo vodstvo moralo svoji sistemizaciji, ki so jo sprejeli protistatuterno, preskrbeli soglasje članstva delovnega kolektiva. Sredi poletja so sklicali zbor delovne skupnosti. Sistemizacijo so zboru predložili brez pismene obrazložitve in tudi brez odgovorov na vložene ugovore in pripombe nekaterih članov kolektiva proti vsebini sistemizacije. Zbor delovne skupnosti se je s sistemizacijo strinjal; zaradi pomanjkanja rutine v izvajanju samoupravnih pravic kakor tudi zaradi nepoznavanja statutarnih določil — isto velja za vodstvo zavoda, ki je zboru svetovalo, naj se strinja — je kot organ delovne skupnosti presešel svoje kompetence na škodo parcialnih zborov organizacijskih enot skupnosti. Ta potrditev in z njo pravnost sistemizacije ostajata sporni.

Medtem je zavodov svet na svoji oktobrski seji na podlagi prejšnje potrditve članstva delovnega kolektiva ponovno potrjeval decembrsko sistemizacijo; in tudi ob tej priložnosti se ni mogel vzdržati, da ne bi dodal stari-novi sistemizaciji »korektur«, ki jih zbor ni pretresel in sprejemal, čeprav nista majhni, ampak *bistveno* posegata v organizacijo kulturno-umetniškega TV programskega sektorja. Uredništvo *glasbenih oddaj* prejšnje sistemizacije se spreminja v uredništvo *glasbenega in baletnega programa*. Dve bistveni »korekturi«, ki naj mimogrede prikrijeta nekdanjo nekulturno likvidacijo samostojnega uredništva plesnobaletnega programa. In spet začenja prva faza prostega teka.

II

Niti samoupravljanje niti njegova zakonodajna pravnost nista sama sebi namen; ampak sta sredstvo za napredek socialistične družbe. Če prosti tek samoupravljanja služi razvoju, potem ni deformacija, ampak specifična prehodna formacija razvoja. Če pa obrača kolo razvoja nazaj v centralizem in najemne odnose, zgrajene na disciplinskih ukrepih in kaznovalni taktiki, če krepi etatične hierarhične oblasti, potem je jasno, da gre za negativen deformacijski pojav v razvoju.

Vračam se k uporabljenemu primeru in skušam razčleniti razvojno smer. Zdi se mi, da je nova sistemizacija zelo primerna v ta namen, saj vsebuje tri temeljne kategorije, s katerimi se določa organizacijska struktura delovnega kolektiva. Vsaka teh kategorij

je med novo sistemizacijo doživela spremembe; njihov vplivni krog pa ima različne dimenzije in ni omejen samo na obseg delovne organizacije.

Najširša je brez dvoma radiacija kategorije *izobrazbene zahtevnosti in njenega zniževanja*; dosega namreč interese šolskega sistema in mlade inteligence na univerzi. Z novo sistemizacijo se izobrazbena zahtevnost v nasprotju s potrebami časa tako rekoč generalno in zelo pomembno znižuje. Naj v ilustracijo in oceno obsega pojava navedem položaj v delovni enoti kulturno umetniškega programa. Po dosednji sistemizacijski praksi so za sleherno delovno mesto v uredniških zahtevali obvezno visoko izobrazbo in kulturno reputacijo na posameznem kulturnem področju. Nova sistemizacija zahteva *univerzitetno diplomo kot obvezen prvi pogoj za eno samo delovno mesto v celi delovni enoti*. Kulturno reputacijo, ki so jo prej zahtevali, so zdaj izpustili; visoko izobrazbo na vseh delovnih mestih (razen enega) nadomesti višja ali srednja izobrazba, pomnožena z leti »predpisane« prakse na delovnem mestu. Posledica take kadrovske politike je negativna selekcija ob vse prej kot zadovoljivi kadrovske izobrazbeni strukturi obstoječega kadra; prav tako je posledica zapiranje strokovnih odgovornih delovnih mest pred mladimi strokovnjaki, ker jih zasedajo ljudje s pomanjkljivo izobrazbo in zadostnim številom let na delovnem mestu.

Kategorija *plačanih skupin*, ki deluje znotraj delovne organizacije, razkriva prav tako vznemirljive tendence. Skoznjo se namreč favorizira hierarhično vodstvena in administrativna plast v zavodu. V celoti ji pripada prvih pet in večji del šeste plačilne skupine. Plačilne skupine so vezane na strmo točkovalno dohodkovno lestvico. Visoko kvalificiran strokovni kader iz neposredne proizvodnje kulturnega področja, ki ustreza po rangi inženirjem in visoko kvalificiranim delavcem v gospodarstvu, po izobrazbi pa bistveno prekaša prvo plast, participira z redkimi izjemami šele od sedme plačilne skupine dalje.

Ker sistem plačilnih skupin določa med drugim tudi prelihanje ekonomskega učinka med delovne enote, pomeni favoriziranje posameznih kategorij delovne skupnosti favoriziranje delovnih enot, ki jih kumulirajo. To v našem primeru seveda niso enote neposredne proizvodnje.

Temeljna kategorija vsake sistemizacije je kategorija *delovnih mest*, ki odraža ureditev delovne skupnosti. Spremembe, ki jih v RTV Ljubljana uveljavlja nova sistemizacija in kategorizacija brez kakršnekoli pismene argumentacije in poprejšnje razprave v delovnih enotah, so prav zato v celoti nepregledne in jih ni mogoče odgovorno oceniti. Zato se omejujem na delovno enoto kulturno umetniškega programa, ki jo poznam. Po rezultatih sodeč je reorganizacija po njej segla najbolj radikalno; verjetno tudi najbolj zgrešeno, diletantsko in škodljivo.

Izhajam iz stališča, da *mora biti kulturno umetniška programska delovna enota organizirana kot zrcalna podoba svojega kulturnega zaledja*: pri čemer je nujno, da upoštevamo dejstvo, da je TV vizualno sredstvo komuniciranja, ki vpliva na svojo publiko skoz podobe. Zanimarjanje prve ali druge postavke povzroča programsko sterilnost, izpad invencije in radosti ustvarjanja, upad kvalitete in krizo programa.

Razvoj, ki ga sugerira nova sistemizacija RTV Ljubljana, greši v obe smeri. S tem, da so plesnobaletnemu in zabavnoglasbenemu (estradnemu) programu vzeli samostojnost, s tem da so ju degradirali na redakcije *glasbenih oddaj* in ju podredili pod uredništvo glasbenih oddaj, so povzročili razkroj celovitosti zrcalne podobe KUP TV proti kulturnemu zaledju, namesto da bi jima omogočili, da se dopolnjujeta. V kulturo pa se protisistemsko vrača nesprejemljiv odnos podrejenosti in nadrejenosti ali z drugimi besedami kolonialni odnos tam, kjer in odkoder je bil odstranjen in ga je delo demantiralo in preraslo. Elementarno televizijske pango, ki delujejo z vizualnimi sredstvi, pa so zapostavljene v TV za slušnimi.

Korak po rakovo smo stopili tudi v samoupravnosti. Programski uredniki plesnobaletnega in zabavnoglasbenega in resnoglasbenega področja so poprej neposredno sodelovali v vodstvenem kolegiju kulturnoumetniškega odgovornega uredništva, po novi sistemizaciji pa se vriva mednje kot strokovnjake neposredne proizvodnje in starešino kulturno umetniškega programa plast dodatnih šefov kot vmesnih administrativnih managerjev. Strokovni programski delavci pa so s tem še bolj odrinjeni od programskega in samoupravnega odločanja in so v svojem najemnem položaju zdrknili iz kleti — v bunker.

Da je to korak nazaj v iskanju novih oblik pritegovanja ustvarjalcev iz kulturnega zaledja v prostor, ki v njem ustvarjajo svojo presežno vrednost, pa se jim ta odtujaže zaradi nedognanosti samoupravnega sistema na kulturnem področju, ni treba posebej poudarjati.

Rezultati takega nasilja, birokratskega urejanja in neznanja se proti pričakovanju kažejo v razmeroma kratkem času, kar se izvaja reorganizacija; kulturnoumetniški program TV je izsušen, brez poleta in brez sreče ustvarjanja, provincialen in parazitski. Izjem je malo.

In vendar je igranje s takimi stvarmi lahko nevarno, ker smo Slovenci majhen narod in majhna skupnost, ki se lahko obdrži in živi samo, če je sposobna vsak čas in povsod ustvarjati si znotraj svojih okvirov veliko skupnost. S tem da se odpira in posega na ven in s tem da si ustvarja svobodo velike skupnosti na znotraj. Zato je za nas spoštovanja kulture in samoupravljanja na kulturnem področju življenjsko pomembno; proces osvobajanja ustvarjalnih moči je za nas čisto drugače tehten, kot to velja za manj razvite sredine, ki imajo zaveznike v času, ker niso nestrpne; ali za velike sredine, ki se vedno

lahko porazdelijo v posamezne eksperimentalne kroge. Pri nas je eksperimentalen in kritičen krog vedno cela skupnost. Izgubljene perspektive in vrednosti so zguba za celo skupnost in za njeno prihodnost. Eksperiment prostega teka samoupravnega mehanizma brez samoupravljanja v monopolnih situacijah, ki nastajajo zaradi fizikalnih ožin in lahko igrajo vlogo centralnih in mamutskih, je zelo škodljiv.

Spoznati ga, razkrivati, omejevati ga, da se ne razraste, in zdraviti ga.

Aktualnost Leninovega odnosa do religije

Obravnavanje

Zdi se nam posebno pomembno stališče iz Marxa, ki bi ga — svobodno parafrazirano — lahko izrazili takole: ni se treba postavljati po robu religiji, temveč je treba spreminjati družbeno stanje, ki terja religijo. S tem ko si človek pridobiva humanistično vednost, postaja sposoben, da kvalificirano in konstruktivno spreminja tiste družbene odnose, v katerih, poleg drugega, brez religije ne gre.¹

Če smo sklenili, da bomo sledili Marxovi misli in ostali v okviru njenega koncepta, potem moramo religijo pogojno obravnavati primarno kot *odnos*, sekundarno pa kot *zavest* (sekundarna, izvedena iluzija), ki — konec koncev — kljub temu da deluje avtonomno, postane, potem ko se je pojavila, determinirana s tem odnosom. Vsi vplivi, ki niso usmerjeni v spremembo odnosov, imajo za rezultat transformacijo religije: opuščanje enih in sprejemanje drugih oblik religioznosti, kar je v bistvu gibanje v okviru iste kvalitete. V družbi okamnelih odnosov zadovoljuje potrebo po iskanju boga pri najširših slojih fenomen religije, ki se kaže kot emotivno, spoznavno, etično, kulturno, etnično, nacionalno, obredno, intelektualno dejstvo. V kakšni obliki se bo pokazal, kateri elementi bodo prevladovali v njegovi strukturi, ni odvisno izključno niti primarno samo od tradicije, strukture religiozne zavesti in smeri delovanja duhovnikov (čeprav tega v nobenem trenutku ne gre podcenjevati), temveč zelo veliko od tega, kakšen je *socialni status* človeka. Zato je religija tudi s stališča dnevne in dolgotrajno programirane politične akcije zelo *indikativna*: z njenim doživljanjem in s specifičnostjo njenega izražanja poudarjajo nosilci religiozne zavesti, tudi nezavedno, naravo svoje odtujenosti in stopnjo njene intenzivnosti.

V družbi, »ki je odpravila razredno eksistenco človeka, je mnogo lažje dokazati, da je človek gospodar in ustvarjalec svojega življenja«. Družbeni odnosi v razmerah razredne družbe utemelju-

¹ Temeljne misli iz tega članka sem podal v obliki tez na mednarodnem simpoziju *Lenin in sodobnost*, ki je bil v Zagrebu.

jejo potrebo po religiji, ker zatirani skušajo gospostvo socialnih sil po naravi stvari premagati — če je to nemogoče stvarno, potem je mogoče imaginarno. Postvarjenje človeškega in počlovečenje stvarnega imenuje Marx *religijo vsakdanjega življenja*. Marxova koncepcija vsebuje imanentno zahtevo po prevladovanju religije s spreminjanjem resničnih odnosov. Pri tem gre za dve predpostavki transformacije in izginjanja religije: po eni strani morajo biti odnosi v vsakdanjem življenju *razumni* (to se doseže s podružbljenjem proizvodjalnih sredstev, vendar ne le s tem!), kar pomeni na določeni osnovi — kot predpostavki — bolj etični; po drugi strani mora biti tudi človekov odnos do narave razumen. Torej ne le racionalno *dojeti* družba in narava, temveč tudi tako *oblikovani* sta pogoj ateizma kot *osvobajajoče* prakse. Toliko prej, ker religija — kot je pisal Marx — »ne živi od nebes, temveč od zemlje, in z razrešitvijo nasprotne realnosti, katere *teorija* je, se sama po sebi podre«. Nobena družba ne more težiti k temu, da bi prevladala bistvene predpostavke religije, če ne odpravlja *odtujujočih posrednikov* med človekom in človekom.

V procesu prisvajanja sveta obstaja po Marxu več oblik družbene prakse. To priča po eni strani o zamotanosti sveta, po drugi strani pa o človekovi odločenosti, da bo svet osvojil v celoti, ne pa »po koščkih«. Ali je te različne oblike prakse mogoče združiti v pojem prakse v primarnih ekonomskih skupnostih? Ali jih je mogoče razložiti s pojmom vsakdanje politične prakse glede na prevladujoči vpliv političnih struktur v sodobni družbi? Marxov koncept zahteva vztrajanje na celotni človeški praksi, ki jo resda sestavljajo različne oblike družbene prakse, te pa ustrezajo različnim ravnam družbenega življenja, ki pa jih — vsako zase — nikoli ne bi smeli obravnavati kot družbeno prakso nasploh, razen če zavestno privolimo v metodo zamenjave *pars pro toto*. Vsem tem oblikam prakse pa je skupno to, da se razlikujejo po svoji strukturi, ki je vedno — glede na objekt, h kateremu so usmerjene, na sredstva, ki jih uporabljajo, in na odnose, v katerih proizvajajo — struktura proizvodnje. V skladu s tem se tudi religija podreja zakonom *proizvodnje*, tudi ona je človekov proizvod. V religiji zajema človek tisto področje sveta, ki ga ne more zajeti v drugih oblikah dejavnosti. Človek v religiji uveljavlja tuje sile, to je sile, ki so mu v danem trenutku nedostopne, tako da jih s temi in drugimi oblikami svoje dejavnosti »dosega«, »dojema«: človek se v religiji ne počuti le podrejenega tem silam, temveč si jih hkrati na specifičen (religiozni) način podreja. V ekstremnih položajih izvira religija iz stanja frustracije in eksaltacije. Z njo skuša človek omiliti svoje človeške neuspehe in dati smisel svojim uspehom. To pa je pot ne le za premagovanje nečesa zunanjega — temveč tudi pot, da se vrneta notranji mir in ravnotežje.

Odtujitev se v religiji, kot je znano, kaže v zamenjavi imanentnega s transcendentnim, v uveljavitvi delitve, cepitve na golo eksistenco bitja in usposobljenega telesa, tako da se utrjuje dvojno

bivanje vsega obstoječega: fizično in duhovno. Taka splošna razcepjenost, negativni dualizem v religiji — in to na socialnem področju — se kaže v utrjevanju dveh svetov, med katerima ima drugi kompenzacijsko vlogo. Toda s to kompenzacijo ostaja nedotaknjen, če se že ne utrjuje, družbeni status quo, kajti možnost onstranske rešitve pogosto odvrča od mučne in tvegane tostranske akcije. Uveljavljanje dvojnega bivanja, ki je značilno za religijo v celoti, se na socialnem področju kaže drastično in ima zelo jasne posledice: človeka odvrča celo od misli, da bi spreminjal obstoječe stanje, v katerem je kot človek ogrožen, ker mu je v zamenjavo za resnično akcijo ponujena onstranska in navidezna rešitev. V religiji človek kot neintegrirano bitje išče in na videz najde sebe celovitega. Rešitev je dejansko le slika stanja, ali slikovito povedano: religijska rešitev je mrtev pozitiv nekega negativnega stanja. Toda to je zgolj odslikanje, to ni akcija, še huje: to je pogosto zamena za akcijo, zavračanje akcije. In kolikor je ta religiozna slika, ki jo človek ustvarja v sebi, bolj pozitivna, bolj idealna, bolj rožnata, toliko bolj je človek v svoji človeški totaliteti ogrožen. Zgolj kot kazalec je lahko ta slika koristna, tako da je tudi religija kot fenomen pomembna za sociološke raziskave, kolikor jo je mogoče uporabiti kot nezmotljiv pokazatelj. Kolikor bolj je bleščeč njen svet, toliko več razlogov imamo, da smo nemirni, toliko bolj moramo biti zaskrbljeni na nje-nega tvorca.

Seveda imamo v teh razmišljanjih vedno v mislih, da si nekatere verske skupnosti v sodobnem svetu, zlasti katoliška, izredno prizadevajo, da bi ne le modificirale obliko, temveč tudi spremenile vsebino, zato da bi se inkorporirale v sodobno socialno strukturo — našle nova zatočišča in nove opore za učinkovitejši vpliv na človeka.

Neskladje med »filozofsko pozicijo« in »prakso«

Temeljno vprašanje je, do katere točke je mogel Lenin sploh izpodbijati religijo v njenem bistvu. Zakaj? Njegovo filozofsko stališče (s pozicij »teorije odseva«) implicira nepremostljivost odnosov subjekt—objekt. Prav nemožnost resnične premostitve odnosov subjekt—objekt pa je, vsaj po našem mnenju, *bistvo religije*, pri katerem konec koncev ostajata tudi materializem metafizične tradicije (strojni, atomski, dialektični) in — idealizem.

Zdi se nam, da je vir tega Leninovega izhodiščnega stališča do religije zajet v dveh koreninah:

a) preveliko navdušenje nad dosežki *naravnih* ved in v skladu s tem silovit vpliv filozofije, katere votek je oblikovan na dosežkih teh ved;

b) prizadevanje Lenina, da bi se slehernega družbenega fenomena, torej tudi religije, lotil čimbolj *konkretno*, tako, da ga je situiral v kontekst tedanje sovjetske družbe, pri čemer je za trenutek izločil *enega* njegovih aspektov in si prizadeval najti primerno

oporno točko v teoriji. Zato je predvsem metodološko izjemno pomembno opozoriti, da je Lenin implicitno razlikoval religijo *per se* in popolnoma konkretno zgodovinsko določeno religijo; prav zato moramo razlikovati, kaj je *konstantno* in kaj *variabilno* v njegovih stališčih, ki so bila v funkciji družbeno kulturnih razmer, te pa ga po drugi strani niso omejevale, temveč jih je presegal.

Za mnoge marksiste in tudi za Lenina je značilno, da so koncept človeka izvajali iz vizije prihodnosti, ne pa iz zgodovinsko konkretnega človeka, in zato se jim je tudi religija zdela nenaraven fenomen. V tem je ena izmed korenin Leninovega teoretičnega obravnavanja religije.

Za nas je izjemno pomembno dejstvo, da je Lenin vselej, morda posebno glede religije, pokazal občudovanja vredno odstopanje od svojih lastnih teoretičnih domnev takrat, kadar niso bile v funkciji popolnoma določenega kulturno-znanstvenega položaja. V tem je, vsaj nam se tako zdi, ne le nepresegljiv revolucionar, temveč tudi pomemben *mislec*. Zato smo se odločili, da ob tej priložnosti po eni strani ponazorimo naznačeno tezo, po drugi pa prikažemo aktualnost Leninove misli, njeno navzočnost v vseh pomembnih vprašanjih v jugoslovanski, in ne le jugoslovanski, socialistični družbi.

Družbeno-razredna pozicija

Strmoglavljenje razredne družbe po Leninu ne pomeni le zoževanja akcijskega prostora uradne religije. Izginjanje razredne družbe pomeni najglobljo odpravo samih materialnih temeljev njenega izjemnega družbenega položaja in njenih družbenih korenin. Kajti razredni odnosi neposredno vplivajo na religijo — evolucije razredne strukture določajo strukturo religiozne zavesti. Religija se lahko ohrani le, dokler podpira človekove interese in človekove težnje. Zato postane nemočna, kakor hitro se preveč zapre v svoje lastne dogme: stvarno življenje in onstransko življenje (prostor človeških želja in sanj) ostajata zunaj njenega zoženega kroga.

V Leninovih delih je navzoče dvojno obravnavanje religije — kot *izraza* bede in kot *protesta* proti bedi, predvsem socialne narave. To, da je bil poudarek na izrazu, je treba pripisati (slabim) razmeram, v katerih je živel. Religija kot družbeno dejstvo bo obstajala vse dotlej, dokler bodo obstajale družbenoekonomske razmere, ki bodo človeka vedno znova spodbujale k temu, da bo iskal rešitev svojih človeških dilem v njej. Zato religija obstaja vse dotlej, dokler ljudje s svojo individualno in skupno akcijo ne spremenijo družbenega okolja tako korenito, da odpravijo potrebo po religiji kot »duhovnem dopolnjevanju«. Kot subjektivno dejstvo je religija individualna, teologizirana zavest, ki ustrezno izraža odvisnost, je ne krši, temveč jo, nasprotno, pogosto odobrava.

Idejna razdvojenost, idejna konfrontacija ateizma in religije oziroma cerkve je tako v novejši zgodovini pogosto izražala realna

razmerja sil — nosilcev dveh oddaljenih, pogosto diametralno nasprotnih konceptov.

Glede česa pa se je pravzaprav vnovič razvnel boj?

Težišče akcijske konfrontacije ateizma in religijskega sistema je — človek. Vse, kar obkroža človeka, kar je bistvena vsebina in smisel njegovega življenja — novi ali stari družbeni odnosi, nove miselne okupacije ali obrabljeni nazori, nove moralne določbe ali preživele norme, nova psihološka stanja ali stara psihična zakovanost — to je problematika, ki se razrašča iz človeškega ali nečloveškega družbenega položaja človeka, njegove svobode ali pa zakovanosti. Najvrednejši, pravi in edini smisel ateizma v Marxovem pomenu besede je navsezadnje seveda boj za svobodo človeka. To nam vsiljuje vprašanje — v čem je moč ateizma?

Ali je moč ateizma le v tem, da s pomočjo znanosti »dokazuje«, da bog ne obstaja, oziroma v tem, da pojem boga zamenjuje z idejo o regularnem poteku in zakonitostih v razvoju sveta in samega človeka?

Vse dotlej, dokler so po eni strani teoretiki, po drugi strani pa realizatorji novih idej in odnosov delovali dokaj ločeno, vsaksebi, koncepcije *integralnega* ateizma ni bilo mogoče niti slutiti, kaj šele jo racionalno zasnovati in uresničevati. Z uresničitvijo ideje socializma je povezanost med tistimi, ki razlagajo potrebo po svobodi, in tistimi, ki uresničujejo svobodo človeka, tistih, ki so sanjali o tem, da bodo odpravili nebesa z vsem, kar je težilo človeka, njegov razum in njegovo dušo, in tistih, ki so nebeško srečo transportirali in jo uresničili na zemlji — postala organska potreba in funkcija revolucije. Lenin je zares utelešenje takšnega koncepta ateizma tako v teoriji kot v praksi, kljub temu, da je bil včasih teoretično »nedosleden« oziroma da je — ko je prisluhnil utripu revolucije — preveč poudarjal en aspekt, zanemarjal pa drugega.

Tako kot je za Lenina religija izraz popačenega odnosa v odtujeni družbi, tako je ateizem demistificirana zavest, ki vpliva na oblikovanje humanih odnosov in trpi njihov vpliv. Množice se ne morejo osvoboditi religije, dokler »se same ne naučijo boriti se složno, organizirano, načrtno, zavestno proti tej korenini religije, proti gospostvu kapitala v vseh oblikah.«² Leninovo temeljno stališče bi strnjeno lahko izrazili takole: boj proti religiji (ki igra konservativno vlogo na družbenem področju) je treba podrediti boju za socializem. Kot rdeča nit se skozi vse njegovo delo vleče tale misel: »Boja proti religiji ni treba omejiti na abstraktno-ideološko propagando, ni ga treba reducirati na takšno propagando: ta boj je treba povezati s konkretno prakso razrednega gibanja, usmerjenega k odpravi družbenih korenin religije.«³

² Lenin, *O religiji*, »Kultura«, Zagreb 1953, str. 22—23.

³ Lenin, *O odnosu delavskega razreda do religije*, Kultura, Zagreb 1953.

Glede na omenjeno se nujno vsiljuje vprašanje, odkod Leninove nemajhne simpatije do misli (ateistične) francoskih materialistov. Verjetno temelje po eni strani v družbeno-kulturni zaostalosti carske Rusije, po drugi strani pa v specifični razlagi misli francoskih razsvetlencev. To dvojje pa eno drugo predpostavlja in pogojuje. Kajti francoski razsvetljenci so še in še poudarjali, da je sleherna, tako tudi verska zabloda — ne glede na to, ali je nastala naravno ali je bila umetno vzpostavljena — eno izmed močnih sredstev, da se ohrani, ovekoveči razredno gospostvo. Zato je Lenin v takšni usmeritvi misli videl ne le obliko razsvetljevanja množic, temveč tudi to, da postanejo imune za sleherni poskus manipulacije z njimi. Tega, da je Lenin zanemaril možnost, da bi se tudi s pozicij ateistične ideologije našla sredstvo za pristop do množic, ne gre pripisovati njegovi enostranosti, temveč zgodovinskemu dejstvu, da so bili nosilci ateistične misli v tedanji Rusiji v teoretični in praktični opoziciji proti sleherni ideologiji manipuliranja s človekom. Lenin je med drugim tudi eksplicitno poudarjal superiornost družbene spremembe pri spremembi strukture vsake zavesti. »Gledišče življenja, praksa,« je pisal Lenin, »mora biti primarno in temeljno gledišče teorije spoznanja.«⁴ Spoznanje torej ni zgolj navadna ugotovitev stvarnosti, temveč tudi moč za praktično spremembo stvarnosti. To je individualna miselna dejavnost. Družbena bit odločno vpliva na ta prizadevanja, s tem da jim daje določeno vsebino in jim postavlja meje. Človekovo spoznanje je rezultat človekovega aktivističnega stališča do družbe in narave, katerega težišče je — humanizacija družbenih odnosov, njihovo usklajevanje s človeško naravo človeka.

Medtem ko je po Leninu religija za državo privatna stvar, pa ne more biti privatna stvar za revolucionarno partijo. Komunist ni ateist, ki verbalno zanika boga, temveč človek, za katerega je ateizem teoretična, komunizem pa praktična predpostavka humanizma. Tisti, ki pripadajo revolucionarni partiji, niso predvsem v *teoretični*, temveč v *praktični* opoziciji proti religiji: ne postavljajo se po robu religiji, temveč nasprotujejo stanju, v katerem brez religije ne gre. Kajti konkretna oblika religije je rezultat določene stopnje zgodovinskega razvoja. Vendar pa to nikakor ne pomeni, da vsebina zavesti delno ne determinira določenih družbenih odnosov, niti da ne vpliva na zgodovinsko dozorele socialne prevrate. Religija ima lahko tako integracijsko kot tudi dezintegracijsko vlogo na globalnem družbenem področju. Nastanek razredne družbe je omogočil religiji in jo spodbudil, da se je integrirala v proces razrednega boja; včasih celo s pozitivnim predznakom: splošno znano je, da so tudi revolucionarni razredi v danem trenutku nastopali tako, da so preoblekli svoje ideje v religiozna oblačila.

⁴ Lenin, *Materializem in empiriokriticizem*, »Kultura«, Beograd 1948, str. 141

Malokdo si je tako kot Lenin prizadeval za dosledno uresničitev načela ločenosti cerkve od države; kljub temu da je to načelo politično tvorno, pa vsekakor drži, da sodi to, da se postavlja na raven teoretičnega načela, ki je *radikalno*, med zablode politične revolucije, ki se enači z družbeno revolucijo. Religija kot institucija (cerkev) in država kot institucija sta lahko ločeni, ni pa nujno, da sta. Njun odnos, inkluziven ali konkluziven pomen »in« odnos do religije, ni zato radikalno pozitiven niti radikalno negativen. Kajti: s tezo se tako država kot cerkev postulirata kot *instituciji* in se ne izpodbijata kot *instituciji*; v bistvu — *status quo*. Religija se ohranja kot zasebna stvar državljana v položaju, ko se dejavniki radikalnih družbenih gibanj zadovoljijo z dejanjem ločitve cerkve od države, kar pomeni, da se odrekajo temeljnim družbenim spremembam. S tem človek ni osvobojen religije, temveč si pridobi zgolj svobodo religije. Ločitev države od verskih skupnosti pomeni le, da država ni več »kolektivni vernik«, tako kot tudi ni »kolektivni ateist«. Predpostavke, ki omogočajo religioznost, so v končni instanci prav tiste, na katerih in iz katerih se porajata tudi državnost (kot družbena sila) in religija. V družbi, v kateri država admira, se ločitev države od cerkve dokončuje z razdejanjem in uresničenjem predpostavk odpravljanja družbenih korenin religije. Vendar pa človek še vedno v določeni meri pripada državi, družbi, včasih pa tudi sebi; vsak izmed teh momentov je v različnem odnosu do religije.

Kakor hitro se teoretična pozicija v revolucionarni praksi pokaže za nezadostno, je Lenin ne skuša ljubosumno varovati, temveč jo pogumno zapušča, pa četudi je to razlog več za ugotavljanje njegove »teoretične nedoslednosti«. Kljub temu da je Lenin odločno vztrajal pri zahtevi, da je treba ločiti državo od cerkve, je — glede na to, da je imel razvit posluš za politične razmere — napisal tudi tole: »Demokracija se ne more nikoli postaviti na stališče, da duhovščina nima pravice sodelovati v političnem življenju. Takšno stališče je arhireakcionarno. To pelje edinole k državnemu licermerstvu in nič več. V življenju je popolnoma nemogoče, neuresničljivo s kakršnimikoli ukrepi, da bi odstranili iz politike in iz razrednega boja to ali katerokoli drugo skupino ali del prebivalstva.«⁵

V kontekstu jugoslovanske samoupravne družbe bi bilo treba v Leninovem duhu med drugim temeljiteje premisliti tale vprašanja: možnosti, da se razmeji področje delovanja cerkve in področje delovanja države; ali bi kazalo obravnavati dejavnost cerkve kot dejavnost katerekoli druge organizacije in institucije; ali ni cilj samoupravne družbe, da se osvobodi ne le cerkvenega protektorata, temveč tudi protektorata države; ali je mogoče s pogojem, da cerkve ne omejujemo zgolj na duhovnike, ločiti državo od cerkve itd.

⁵ V. I. Lenin, *O ateizmu, religiji in cerkvi*, »Misele, Moskva 1969, str. 165.

Lenin je brez pridržkov ugotavljal, da bi bilo treba sprejeti v komunistično partijo celo duhovnika, če bi le-ta sprejel njen program družbenega spreminjanja sveta. Lenin gotovo ne bi bil gluha za našo sodobnost, v kateri je čedalje več kristjanov, ki si prizadevajo dati novo družbeno vsebino ter verske ideje inkorporirati v napredna in humanistična gibanja. To je toliko bolj verjetno, ker je imel Lenin izrazit smisel za to, da integrativne ali kompenzacijske funkcije religije ni predstavljal zgolj abstraktno: prizadeval si je in uspelo mu je, da je fiksiral bistvo religije kot specifično obliko rutinirane zavesti. Zato lahko upravičeno domnevamo, da bi tudi on podpisal tole Garaudyjevo misel: »Milijoni kristjanov in milijoni komunistov si skupno prizadevajo zgraditi eno prihodnost, pri čemer ne zavračajo nobenih človeških vrednot, ki jih je ustvarila krščanska tradicija v dveh tisočletjih. Toda razredne pozicije, ki so sicer v protislovju s krščanstvom, so ravno zamračile to poslanico in zakrivajo vrednosti krščanstva.«

Družbeni nauk katoliške cerkve kaže na primer nedvomno preobrazbo v skladu z družbenimi spremembami in z njenimi težnjami, da bi ohranila svojo moč vpliva na te spremembe. To ima resda neke notranje meje, ki jih opredeljuje ideološki koncept sveta določene cerkve. Ali je odpor proti bistvenim spremembam, ki se kaže znotraj katoliške cerkve, determiniran predvsem z njeno »ideološko doslednostjo« ali ga vsiljujejo nekatere globlje družbene predpostavke? Naklonjen sem stališču, da so meje teh sprememb determinirane z dometi širših družbenih sprememb ter da se bodo te meje nesluteno premikale, tako da bo — kot je bilo že rečeno — eden izmed papežev nekoč izrekel načelo: Bog je ustvaril svet na načelih zgodovinskega materializma! Toda cerkev noče tvegati svojega idejnega koncepta prav toliko, kolikor noče tvegati svoje opore — človeka. Globina prilagajanja kljub vsem notranjim odporom včasih presega človekovo moč, da bi ji sledil. Ona pa si prizadeva, da bi znova zavladovala nad svetom, ki se upira njenemu nadzorstvu, znova se želi definirati nasproti njemu s tem, da izloča iz spremenljivih situacij vse tisto, kar je v določenem zgodovinskem trenutku (z njenega stališča) — *nespremenljivo*.

V sodobni jugoslovanski družbi izginjajo razlike med teisti in ateisti glede na to, kako se vedejo v družbenopolitični akciji: čedalje manj jih je namreč mogoče ločiti po tem, kaj pričakujejo v tostranstvu; to, da se vendar ločijo, ker pričakujejo različno v razsežnosti transcendentnega, je družbeno čedalje manj pomembno. Avtentični marksizem ni nikoli a priori zanemarjal pomena transcendiranja obstoječega; nasprotno, marksizem samo ni hotel vztrajati pri nečem, kar je zelo oddaljeno, si čimer pa bi se izpostavljajal resnični nevarnosti, da ne bi vzpostavil predpostavke za to. Domnevamo, da bo v radikalno spremenjeni družbi ne le oblikovan smisel za *poslednja*

vprašanja, temveč da bodo v njej ta vprašanja postala — *prva*. Vendar pa to nikakor ne pomeni, da se bo razsežnost transcendentnega nujno versko impregnirala.

Praktični humanizem

Lenin, ki so ga poučile izkušnje, je imel dovolj močnih razlogov, ko je zapisal, da se je treba »... izogibati slehernemu žaljenju čustev vernikov, ker bi to zgolj utrjevalo verski fanatizem«. ⁶ Vedno se mu je posrečilo, da je pretehtal, kaj je treba v imenu *demokracije* dovoliti, kaj pa v imenu *socializma* prepovedati. Kot da pri Leninu njegov politični razum nikoli ni prevaral njegovega družbenega nagona.

Vse to podkrepljuje trditev, da je bila moč ateizma pri Leninu vselej odvisna od širine človekove svobode v družbi ali pa od družbenih pogojev človekove svobode. Za družbo, ki ni svobodna ali kjer je človekova svoboda omejena na najožje okvire — kljub temu da se ta družba razglša za ateistično — ni možnosti za tako dojeti in uresničeni ateizem. Saj se je v določenih fazah razvoja socialistične revolucije, kadarkoli je bil temelj svobode zožen iz teh ali onih razlogov, dogajalo, da je to fazo spremljalo izredno intenziviranje religiozne zavesti. Pri tem nas ne sme zmešati to, da je predmet religije spremenjen: še več, ni Bog v nebesih, temveč, recimo, človek na zemlji. Vendar pa to ničesar ne spremeni v stvari sami: religija ostane še naprej, ne glede na to, da je predmet spremenjen, ali glede na podvojitve človeka, prenos njegovih lastnih sil na njegovega okrepljenega dvojnika. Pri tem je bistveno, da se človek odtuja s tem, da prenaša na neko drugo silo — zemeljsko ali nebeško — del neuresničenega sebe, tako pa siromaši sebe do tiste mere, kolikor bogati neko entiteto zunaj sebe.⁷

Odklonilno stališče do religije in vernikov je morda zadnje oporišče birokratske *miselnosti*, ki se na tem področju kaže v svoji izvorni obliki in še vedno ne sproža v jugoslovanskem samoupravnem socializmu družbenih sankcij, ki bi bile dovolj učinkovite, kot so na drugih področjih. Te sile gledajo na religije izključno kot na družbeno zlo, ki ga je treba zatreti, vendar — zaradi njegove moči — začasno tolerirati. Toda dokler sta koeksistenca in sodelovanje pojmovani kot začasna rešitev ju ni mogoče domisliti, zato se vsak hip lahko izrodita v svoje nasprotje.

Lenin je imel popolnoma prav, ko je trdil, da religija in ateizem nista resnici, temveč — *postulata*. Za nas pa, v razmerah samo-

⁶ Lenin, *Dela*, zv. 29, Kultura, Beograd 1963, str. 114.

⁷ Ironija zgodovine je hotela, da so prav z Leninom ravnali na preživet religijski način: z dejanjem, ko so balzamirali njegove zemeljske ostanke, so ponovno uveljavili faraonsko prakso prav nečloveškega odnosa do zaslužnih ljudi! Ni težko odkriti pravih motivov tistih, ki so to storili: kult umrlega Lenina je predpostavka za kult živega birokrata ali živega birokratskega foruma.

upravne socialistične družbe, je ateizem pomemben prav zato, ker je najobčutljivejši kazalec duhovne svobode človeka. V stopnji razvoja tako razumljenega ateizma zelo nazorno odseva, koliko je človeku uspelo premagati celo vrsto omejitev — tako njegovih lastnih kot omejitev na najširšem družbenem področju. Od tega, ali se človek uspešno uveljavlja v družbenem življenju, ali uspešno gradi sebe, svoja lastna merila, ali postaja njegova zavest čedalje bolj občutljiva, ali mu je uspelo poostriti odgovornost — in ne le pred drugimi, temveč tudi pred samim seboj — od vsega tega je odvisno oblikovanje *integralne* osebnosti, ki ji bo ateizem ena izmed razsežnosti, resnica, ne tista, ki jo predpostavljamo, temveč tista, ki izhaja iz vsega. To poslanstvo pa obilno izžareva iz duhovne dediščine, ki nam jo je zapustil Lenin.

Polemika o odnosih v JLA

Polemika, ki poteka na straneh »Teorije in prakse« med J. Rugljem in S. Kotnikom pod naslovom »Polemika o stanju in razmerah v JLA«, vsebuje med možnimi komponentami znanstvene analize le kali aktualnosti in »tendencioznosti«. Vsi njuni dosednji prispevki se ukvarjajo s polovičnimi resnicami in se postavljajo na skrajna stališča. Stališča, ki jih vztrajno in trmasto zagovarjata brez sleherne prožnosti in želje, da bi ta stališča tudi pojasnila. Nepoučeni bralec se na podlagi njihovih prispevkov lahko seznanil le z dvema skrajnostma, ki ne izražata dejanskega stanja in ustvarjata napačno podobo o JLA, in to danes, v dobi uresničevanja splošne ljudske obrambe.

Aktualnost njihovih člankov se kaže v tem, da so se pojavili v času, ko postaja JLA zares v pravem pomenu besede »sestavni del družbe«. Ko se o njej razpravlja in ko skoznjjo preveva družba. Danes, bolj kot je sploh kdaj v svojem obstoju po vojni, JLA prevzema, dejal bi, »vsrkava« družbeno prakso. Ne zagovarjam Kotnika in tudi ne napadam Ruglja, kajti eden in drugi »ima prav« po svoje in s svojega stališča. Sodim pa, da oba govorita o preteklosti, ki je neljuba epizoda armadne stvarnosti. Glede tega nista aktualna, ker interpretirata »zgodovino«. Njuna temeljna napaka je v tem, da nepoučeni bralec vse to prestavlja v čas *danes* in sklepa o JLA na podlagi njune polemike. Članki so aktualni po naslovih, toda njihova vsebina sodi na področje proučevanja »zgodovine« in kopičenja družbenih izkušenj, da se kaj podobnega ne bi več ponovilo.

Tendencioznost člankov se kaže v tem, da zagovarjata skrajna stališča. Njuna polemika je podobna parlamentarnemu boju med »vlado in opozicijo«. Opozicija ima nalogo, da kritizira vladne predloge, vlada pa, da duši pobudo opozicije. Onadva polemizirata, ne spreminjata pa stališč. Rugljeva stališča so kritikantska, ne analizirajo, temveč zgolj podajajo gola dejstva. Ne pojasnjujejo jih. Kako je določena stvarnost nastala? Zakaj? In kako bi jo bilo mogoče odpraviti? Kotnik je ravno takšen. On brani; in vse, kar Rugelj napada — je zanj — narobe.

S to diferenciacijo, stoječ vsak na svojem koncu, polemika zares nista dosegla ničesar in tudi ne bosta dosegla ničesar. Samo bralce sta zmedla in dala nekemu orožje, da bo lahko podkrepil svojo morebitno razpravo.

Kot sem omenil, polemizirata o stanju, ki je bilo. Ki se ga vsi v JLA zavedamo in ga odpravljamo iz svojega dela. Rugljeve trditve so pravilne, to je nesporno. Ko našteva vzroke »za neustrezajoče stanje v JLA« na strani 107 »Teorije in prakse«, št. 1/70, govori resnico, toda to je resnica preteklosti. Ni več tako. Starešinam dovoljujejo šolanje na civilnih šolah. Spodbuja se k izpopolnjevanju. Odobravajo se prosti dnevi za izpite. Plačuje se šolnina v III. in IV. letnika študija in podobno. Vojaški šolski sistem se kvalitativno izboljšuje in dan za dnem se vrstijo spremembe v tem sistemu. Ne želim komentirati njegovih osem vzrokov za »neustrezajoče stanje v JLA«, toda kot aktivni pripadnik JLA sem ugotovil, da vsi ti ne vzdržijo kot resnica, temveč kot polresnica. Vsi navedeni vzroki se odpravljajo in v kratkem bomo o njih govorili kot o preteklosti.

Ne želim govoriti o stanju v JLA, ki je poglavitna preokupacija Rugljevih prispevkov. Odtod črpa dejstva. Vsak, ki teži k resnici in objektivnosti, mora priznati, da je bilo tako. Poglavitna in temeljna stvar, ki jo zamerim polemikoma, je vsekakor to, da ne analizirata našega notranjega in zunanjega položaja, da ne analizirata splošnih družbenih odnosov v državi, načina mišljenja, tendenc razvoja družbenih odnosov, tradicije, družbenega statusa izobrazbe, kakor tudi ne odnosa med pomenom prakse in teoretičnega znanja. Končno tudi ne materialnih možnosti JLA. Verjetno sta oba spregledala nekaj: višino proračuna DSNO in njegov namen. Poleg tega sta malo povedala o virih vodilnega kadra JLA. Polemika sploh ne vsebuje analize vsebine, o kateri teče razprava.

Rugelj pozablja na to, da bi moral primerjati razvoj vse družbe na področju izobraževanja, nacionalnih odnosov in reševanja medčloveških vprašanj z istimi problemi v JLA. Če bi primerjali obstoječa stališča v družbi in v JLA glede teh vprašanj, bi videli, da je razvoj potekal vzporedno. Zelo napačen je sklep, da ima JLA počasnejšo ali nasprotno tendenco v nadgradnji in dviganju humanosti medčloveških odnosov, nacionalnega vprašanja in izobrazbo na višjo stopnjo.

Družbene realnosti ni mogoče spremeniti čez noč. Ne s čarobno palico ne z administrativnimi predpisi. To je stvar generacij in časa. Generacija pride do vrhunca svoje naprednosti — in ne more naprej. Generacija opravi določen revolucionaren poseg v okviru svojega časa, vendar ne do kraja. Nobena generacija ni rešila vsega, tako tudi ne pretekla, ne bo sedanja, pa tudi ne prihodnja. Vedno se bodo porajali novi problemi, bodisi manj pomembni, pa tudi taki, o katerih bodo preprosto dejali: »Niso bistveni« in jih potisnili ob stran. Šele pozneje se bo pokazalo, da je to bila napaka; pokazale se bodo posledice, vzrok pa bo težko odstraniti, ker ga kratko malo ni.

Mislim, da velja to tudi glede prezkodaj upokojenih oficirjev, ki nimajo določene kvalifikacije, da bi se vključili v »civilno« življenje in uveljavili svojo temeljno ustavno pravico, pravico do dela. Grobo rečeno: »Ti so žrtve.« Da, tako je. To ve vsa Jugoslavija in to ni nobena novost. Toliko manj je mogoče doseči, če bi napadali nekaj, kar je bilo. Treba bi bilo napadati takrat, ko se je takšno stanje porajalo, ne pa danes. Danes ga je treba zdraviti. To pa delajo vsi pristojni forumi. Hitrost tega reševanja je drugo vprašanje.

V razpravah v odnosih v JLA bi nikakor ne smeli pozabiti na samoupravljanje in splošno ljudsko obrambo. Pa tudi ne pojmov: osebnost in strokovnost.

Samoupravljanje — ki je sestavni del družbe, ima nujno in nedvomno velik vpliv na armado. Ne moremo reči, da postaja naš organizacijski moto, toda v armadi ima smiselno tendenco. Vstopa s stališči vojakov in starešin. Ne vstopa paragrafsko, vendar pa se kaže v odnosih, spoštovanju in razumevanju osebnosti, nagrajevanju in podobnem. Smešna je trditev, da nimamo neke oblike samoupravnega sistema. Ali ni tendenca samoupravljanja: konsultacija mlajšega, teamsko delo? Navsezadnje delujejo domovi JLA organizacijsko po določenih načelih samoupravljanja. Hkrati pa ni nikakršen konservativizem, če priznamo, da načelo poveljevanja ne trpi in ne sprejema samoupravljanja v svojo sredo. To je nujnost.

Poleg samoupravljanja in razvijanja splošne ljudske obrambe vplivajo na konstrukcijo armadnega življenja tudi organizacijske oblike, v katerih se izraža. Dvigajo ga na višjo raven.

Tako kot družbena stvarnost revolucionira tudi JLA določena področja svojega bivanja. To je mogoče lepo razbrati iz najnovejših vojaških publikacij in zakonodaje. O tem polemika ne govorita.

Vodilni kader v JLA izhaja iz tehle dejstev: da je JLA sestavni del družbe, ustavna načela veljajo za vse državljane, torej tudi za starešine, da so v končni posledici ljudje gonilna sila ter da se morajo strokovno izpopolnjevati. Dokaz za to trditev so številni tečaji, ki trajajo od nekaj dni do dveh let. Morda ne drži trditev o »pomankanju organizacijsko znanstvenoraziskovalnega dela v armadi«. Ta sklep je verjetno posledica premajhne javnosti teh armadnih ustanov. Konec koncev mora njihovo delo vsebovati določeno mero tajnosti in tudi svojih rezultatov ne morejo publicirati.

Kotniku zamerim, da se je postavil na pozicijo obrambe in opravičevanja. Pojasnjevanje in priznanje sta načina, da se konstruktivno konča polemika, kajti sicer se lahko razvleče v nedogled. Priznanje napake ne sme vedno imeti za posledico rigorozne obsodbe. Zelo sta pomembni drugi časovni razsežnosti: sedanjost in prihodnost. Le-ti sta aktualni. V polemiki ju skoraj ni.

Glede tega, kar Ruglja tako zelo skrbi: enakopravnost jezikov, lahko navedem »novo« dejstvo. Starešine (po rodu iz drugih republik), ki službujejo v Sloveniji, v pravem smislu odločno zahtevajo od poveljstev, naj jim dovolijo in omogočijo učenje slovenskega je-

zika. Ta podatek priča tudi o drugem; usmeritev polemike k zahtevi, ne pa k obsodbi. Strinjam se z Rugljevo zahtevo in njegova dejstva so nesporna. Glede tega moramo zares nekaj storiti.

Rugljeva dejstva držijo, vendar samo kot »tehnični« dokument. Ni res, da upokojeni starešine odhajajo iz vojašnice, ne da bi jih kdo pospremil. Ne trdim, da takšnih primerov ni. Trdim pa, da so redki.

Na račun armade leti tudi obsodba, da nima v svoji sredi urejenih odnosov v šolstvu, samoizpopolnjevanju, znanstvenem delu, mednacionalnih odnosih, nagrajevanju in podobnem. Vprašal bi: ali so ta področja rešena v naši družbi? Ali je družba dosegla zadovoljivo višino pri reševanju teh problemov, armada pa ne? Dan za dnem smo priče člankov in razprav o problemih šolstva. Študentje to najbolje vedo. Od učnega programa do organizacijskih vprašanj. Isto velja za samoizpopolnjevanje. V vsej družbi vprašanje znanstvenega dela ni rešeno in status znanstvenikov je nizek. Ti ljudje odhajajo v tujino, kar je dokaz, da vprašanja na področju znanosti niso rešena. Mednacionalni odnosi — saj Jugoslavija buči od teh polemik, po drugi strani pa hočemo kar naenkrat, da bi bilo to v JLA rešeno. Da ne govorimo o nagrajevanju v proizvodnji. Vsak naš državljani »spremeni barvo«, ko nanese beseda na to vprašanje.

Ne želim pobijati Rugljevih trditev. Priznavam jih, toda povedati želim, da je stanje enako v vsej naši družbi. Vsi problemi, ki so navedeni kot problemi v armadi, obstajajo tudi v družbi.

Pri opazovanju teh pomanjkljivosti se ne smemo postaviti v položaj polemikov. Ta problem moramo gledati v širšem družbenem kontekstu: da je armada sestavni del družbe ter da ima enako strukturo obstoja kakor družba. Armada ni nekakšna ločena sfera z idealnimi ljudmi. Tudi mi v armadi delamo napake. Tako kot v gospodarstvu in v upravi.

Ko bi naša družba bila uredila v civilnem sektorju vsa vprašanja, potem bi imel Rugelj pravico objaviti svoj članek v tonu, v kakršnem je napisan. Toda, žal, ni tako. Rugelj ne nastopa s čiste pozicije, kjer je vse rešeno. To ne pomeni, da nima pravice kritizirati armade, pomeni pa, da mora biti v svoji kritiki bolj objektiven in da ne bi smel vnašati elementov dezorientacije.

Armada kot sestavni del družbe ne more živeti zunaj družbene stvarnosti. Tako kot postavlja in rešuje probleme celotna družba, jih postavlja in rešuje tudi armada. Ne glejmo torej te armade tako, kot da bi moralo biti v njej vse idealno. Ni in ne bo.

Rugljev poziv na pomoč je neutemeljen. Armadni sestav si sam pomaga. Pred njegovim opominom je že videl svoje napake in jih že popravlja. To velja tudi za Kotnikov strah, da bi utegnil Rugelj »uničiti ugled armade«. Tudi to je neutemeljeno.

Vse stvari se rešujejo in vse se bodo rešile, le potrpljenja je treba. Polemike so nam potrebne, vendar ne polemike skrajnih stališč, brez znanstvene analize. Takšne nam škodijo.

Vsebina glasil delovnih organizacij

V prejšnjem sestavku smo govorili o tem, kako so posamezne vsebinske kategorije zastopane v glasilih delovnih organizacij v Sloveniji. Zdaj pa bomo spregovorili o časovni komponenti prispevkov, o odnosu avtorjev do obravnavane vsebine in o tem, na katere skupine se ta vsebina nanaša.¹

Časovna situiranost glasil

1. Zakaj o časovni komponenti?

Naše izhodišče pri tem, ko obravnavamo vsebino glasil delovnih organizacij, je vseskozi isto: glasila obravnavamo kot eno izmed sredstev obveščanja samoupravljalcev. Kot taka, se pravi, kot napisani viri informacij, imajo nedvomno nekaj prednosti, pa tudi nekaj pomanjkljivosti. Prednosti so zlasti te: sorazmerno velik prostor, možnost, da se posamezna vprašanja temeljiteje obravnavajo, dokumentiranje trditev ipd. Bralcu pomenijo napisan vir, ki si ga lahko ogleda, kadar ima čas; ki ga lahko spet in spet prebira in se lahko nanj sklicujejo (ga navaja). Zahtevajo pa naj pismenost, večjo motivacijo za branje kot npr. za poslušanje, večji besedni zaklad, kot je potreben za govorno besedo, otežujejo in časovno zavlačujejo možnost dobiti dodatne informacije in imajo poleg tega vse pomanjkljivosti (in tudi prednosti), ki so značilne za oblike posrednega obveščanja.

Čas, kdaj je posameznik o čem obveščen, bistveno vpliva na njegovo dejavnost. Poznamo pregovor, da je po toči prepozno zvoniti. To se pravi, da potem, ko se nekaj zgodi, možnosti za delovanje niso velike. Izkušnje s samoupravljanjem kažejo, da so reakcije na sprejete sklepe zelo omejene; so ali izrazi nezadovoljstva, ki pa mu sledi prilagoditev, ali pa so zelo nasilne (tudi protestne ustavitve dela). Šele zelo nasilne reakcije skoraj vedno pripeljejo do tega, da se sklepi, ukrepi itd. spremenijo. Vse drugače pa je, če so prizadeti o predvidenem sklepu že vnaprej obveščeni. Predvsem se zmanjša napetost, zniža »temperatura« pri obravnavanju zadeve. Prizadeti imajo možnost vplivati na to, da se kvaliteta sklepa spremeni po normalnih, predvidenih poteh vplivanja, kar zmanjšuje občutek, da je že tako vse določeno »od zgoraj«. Še več, že to, da je dana možnost vplivati na vsebino, zmanjšuje odpor

---

¹ Avtor tega prispevka je tudi avtor zadevnih poglavij v publikaciji »Vsebina glasil delovnih organizacij Slovenije«, Delavska univerza Tomo Brejc, Kranj 1970.

proti predlogu. Učinek pravočasno objavljenega ukrepa je torej — kar je pravi paradoks — drugačen, kot pa ga pričakujejo tisti, ki se bojijo dati predloge pravočasno v razpravo, ker pričakujejo nasprotovanje. Učinek je podoben, kot ga poznamo pri delu direktorja; direktor, ki uvaja demokratične metode dela in pusti podrejenim, da odločajo ali soodločajo, s tem ne zgubi avtoritete, pač pa si jo pridobi.

Zato bi lahko iz količine informacij, ki jih delavci dobijo o predlogih posameznih ukrepov, torej ukrepov, ki še niso bili sprejeti, dokaj zanesljivo sklepali tudi o pozicijah delavcev kot samoupravljavcev, četudi je obveščenaost le nujen, ne pa tudi že zadosten pogoj za delovanje. Kjer delavci dejansko aktivno sodelujejo pri odločanju, je nujno, da so tudi vnaprej obveščeni. Če pa je v kakem podjetju samoupravljanje le nujno zlo, politična forma, oblika dela z ljudmi ipd., potem ni potrebe, da bi delavce vnaprej obveščali. Če jih že obvestijo, jih obvestijo o tem, kar je že bilo sklenjeno.

To so bile izhodiščne teze, ki so odločile, da smo zanimanje analize usmerili tudi na časovno komponento. Seveda takšne izhodiščne teoretične opredelitve ne dajejo tudi že možnosti za to, da bi se neposredno odločili glede tega, kakšna bi morala biti časovna situiranost prispevkov v glasilih. Zelo preprosto bi bilo, če bi lahko rekli, da mora biti toliko in toliko odstotkov sestavkov napisanih v prihodnjem času, če hočemo, da bo samoupravljanje »razvito« vsaj toliko, kolikor najmanj mora biti. Žal take preproste sodbe niso mogoče in kaj takega tudi ni bil naš namen. Seveda pa pričakujemo, da bi moral dokajšen del vsebine vendarle seznaniti bralce o tem, kaj se bo zgodilo. Precej vsebinskih kategorij, zajetih v analizi, pa je takih, da je o njih mogoče pisati predvsem v preteklem času.

Navedena izhodišča ne veljajo samo za samoupravno delovanje v ožjem smislu. Veljajo tudi za uvajanje tehnoloških sprememb. Izkušnje iz industrijsko razvitih držav, pa tudi empirične študije pri nas kažejo, da spreminjanje tehnologije ne poteka vedno gladko. Prav lahko se zgodi, da naleti pri delavcih na odpor. Nova tehnologija navadno spreminja način dela in zmanjšuje delež živega dela. Za delavca to pomeni, da se mora naučiti novih delovnih operacij, ki v njih ponavadi vidi »težje delo za enako ali slabše plačilo« ali pa celo možnost, da bo odpuščen, da bo izgubil zaposlitev, itd. Vnaprejšnje obveščanje zmanjša odpor in daje delavcem možnost, da preprečijo morebitno modernizacijo na svoj račun.

Takšna so bila naša izhodiščna stališča, ko smo načrtovali raziskavo. Za kazalec časovne komponente smo vzeli glagolski čas stavkov v sestavkih.

2. Vsebina in čas

V glasilih smo ugotavljali, kakšen del je namenjen prihodnjim, sedanjim ali preteklim dogodkom.

Strukturo celotne pisane vsebine v celotnem vzorcu glasil kaže tale pregled:

Glagolski čas	% vsebine
— pretekli	45,12
— sedanji	45,81
— prihodnji	7,55
— neugotovljiv	1,52
	<hr/>
	100,00

Glasila so torej izključno usmerjena v sedanost in preteklost. Pri-spevkov, ki bi obravnavali dogodke, ki naj bi se zgodili v prihodnosti, je sorazmerno malo. Poročajo torej o minulih dogodkih in o tem, kar še traja. Prav kategorija »poročanje o tem, kar še traja«, daje mož-nost vplivati na dogajanje in je v bistvu vsebinsko dvorezna: govori o prakar preteklem ali o pravkar prihodnjem. Za področje vsebine pa je časovna struktura takale:

Področje vsebine	% vsebine, ki govori o dogodkih v			
	preteklosti	sedanjosti	prihodnosti	neugotovljenem času
1	2	3	4	5
I. proizvodnja	38,2	52,3	8,6	0,9
II. cene in trg	44,9	46,4	6,2	2,5
III. notranja zakonodaja	21,9	71,5	5,6	0,8
IV. finančno poslovanje	59,1	35,0	5,1	1,0
V. kadrovska politika in delovna razmerja	29,7	62,3	6,8	1,2
VI. samoupravljanje	49,3	41,8	8,2	0,7
VII. socialna politika	55,2	35,2	7,5	2,1
VIII. družbenopolitične organizacije	43,6	46,9	9,2	0,3
IX. medosebni odnosi	42,4	51,2	6,1	0,3
X. drugo	54,6	35,0	8,0	2,4

V obravnavanju posameznih vsebinskih področij sicer so razlike s časovnega stališča, vendar z izjemo področja »notranja zakonodaja« niso posebno velike. Zlasti je stabilno sorazmerje stavkov v prihodnjem času, saj variira le od 5,1% do 9,2%. Nadpovprečno se v prihodnjem času govori o vsebinskih področjih »proizvodnja«, »samoupravljanje«, »družbenopolitične organizacije« in »drugo«. Čeprav so razlike v odstotkih majhne, je vendarle značilno, da glasila objavljajo prav v zvezi z delom družbenopolitičnih organizacij največ o tem, kaj bodo te organizacije delale. Ali je to odsev najbolj demokratičnega ozračja (možnosti vplivanja) v delu teh organizacij ali je to vpliv tega, da njihovo delo, bolj kot na drugih področjih, ostaja v okviru programov? Da se o vsebinskem področju »finančno poslovanje« najmanj govori v prihodnjem času, je že dokaj logičen podatek. Nedvomno pa smemo reči, da se v celoti premalo govori o tem, kaj bo novega v delovnih organizacijah.

Neopredeljeni čas vsebuje vzklike, gesla in zlasti številčne preglede.

Razlike med posameznimi področji glede na čas, ki ga predstavlja vsebina, so večje med preteklim in sedanjim časom. V sedanjem času obravnavajo največ notranjo zakonodajo. Ker smo s tem vsebinskim področjem opredelili predvsem poročila oziroma vsebino, ki se nanašajo na sprejemanje, spreminjanje in dopolnjevanje posameznih aktov, ta poudarek torej pove, da se glasila pretežno vključujejo v obravnavanje internih aktov le v teh fazah, manj pa poročajo o funkcioniranju in doseženih izkušnjah v notranji zakonodaji in še manj o perspektivi te zakonodaje.

Podoben položaj ima kadrovska problematika z delovnimi razmerji, saj gre predvsem za poročila o tem, kaj se dogaja. Nasprotno pa se o finančnih vprašanjih in o socialni politiki piše več v preteklem času in se torej poroča o preteklih dogodkih.

Med vrstami glasil glede na pogostnost izhajanja so razlike v časovni strukturiranosti vsebine prav tako majhne, vsaj če vzamemo pri primerjanju za enoto vsebinsko področje.

Globalne razlike praktično ni. Celotna vsebina je približno enako razporejena v vseh vrstah glasil (tednikih, mesečnikih in občasnih glasilih). Odkrijemo lahko le rahlo težnjo, da občasna glasila pišejo malo manj v preteklem času kot tedniki in ti spet manj kot mesečniki. Vendar so razlike za celotno vsebino tako majhne, da so lahko tudi posledica vzorčenja, in zato ne smemo sklepati, da je dejansko časovna razporeditev vsebine v obratni zvezi s pogostnostjo izhajanja. Pričakovali bi namreč, da tehniko lahko v večji meri govorijo o prihodnjih dogodkih kot pa glasila, ki izhajajo le občasno. Vendar kaže, da to prednost tednikov kompenzirajo pri občasnih glasilih redki »veliki« dogodki v podjetju, znani že vnaprej. Pač pa smo odkrili za posamezna vsebinska področja bolj jasne zveze. Naj navedemo področje, kjer je zveza: čim redkeje izhaja glasilo, tem več piše v preteklem času; to sta vsebinski področji: notranja zakonodaja in samoupravljanje. Obratno zvezo (čim redkeje izhaja, tem manj piše v preteklem času) pa ugotovimo pri področju proizvodnje. Druge so zveze manj jasne.

Iste časovne komponente smo ugotavljali tudi za posamezne kategorije vsebine. V tem primeru se sicer večina kategorij suče okrog poprečij, vendar se ponekod tudi precej od njih oddaljujejo. Navajamo povzetek analize.

Najmanjši del vsebine se nanaša na stavke v prihodnjem času, največ pa na stavke v preteklem (sem smo šteli tudi pripovedni sedanjik — skratka, opis vseh dogodkov, ki so že končani) in v sedanjem času (tudi drugi časi — če dogodek še traja). Vendar tudi količina stavkov, ki so pisani v prihodnjem času, variira od 1% (zaokroženo) do 28%. Zadnji podatek je izjemen, nanaša pa se na vsebinsko kategorijo »odnosi med samoupravnimi organi enot in — ali centralnimi samoupravnimi organi«. Celotna porazdelitev odstotkov vsebine, ki je pri posameznih kategorijah pisana v prihodnjem času, pa je takale:

% stavkov v prihodnjem času	Število kategorij
1 — 2	10
3 — 4	14
5 — 6	20
7 — 8	8
9 — 10	9
11 — 12	8
13 — 14	—
15 — 20	7
nad 20 (= 28 %)	1

Posebej si oglejmo kategorije, ki so od poprečja oddaljene za več kot $\pm 5\%$, ki obsegajo torej manj kot 2% ali več kot 12% stavkov v prihodnjem času.

Manj kot 2% obsegajo:

- s področja »cene in trg« kategoriji »prodajne cene« in »servisna služba«;
- s področja »notranja zakonodaja« kategoriji »statut delovne organizacije« in »pravilnik o rekreaciji«;
- preostale tri kategorije so s področja »druge teme«.

Iz teh podatkov ne bi mogli izluščiti kakšne značilne tendence. Vsebinsko bina teh kategorij je večidel tisti razlog, ki pojasni takšno časovno struk-

turo. To je obenem eden izmed vzrokov, da je časovna orientacija sestavkov vendarle globalen odsev aktualnosti posamezne vsebine.

Nad 12 % pa so dobile:

- a) s področja »proizvodnja« kategorija »enostavna in razširjena reprodukcija«;
- b) s področja »notranja zakonodaja« kategorija »pravilnik o delovnih razmerjih«;
- c) s področja »finančno poslovanje« kategorija »ostali skladi«;
- d) s področja »samoupravljanje« kategorije »kadrovanje za samoupravne organe«, »izobraževanje za samoupravne organe« in »odnosi med samoupravnimi organi«;
- e) s področja »socialna politika« kategorija »prevozi na delo in iz dela«;
- f) s področja »druge teme« kategorija »proslave kolektiva«.

Ta seznam je nedvomno zanimiv, če vzamemo, da je odsev tega, kar je bilo v obravnavanem letniku glasil v kolektivih najbolj perspektivno obravnavano.

Ker nastopata druga dva časa pravzaprav komplementarno (kolikor manj je napisanega v sedanjiku, toliko več je v preteklem času), podrobneje obravnavamo le pretekli čas.

Tudi v tem primeru je večina kategorij blizu poprečju (45,17 % vse vsebine v preteklem času). Posebej si kaže ogledati vsebinske kategorije, ki so za več kot $\pm 15\%$ oddaljene od poprečja. Odmiki za več kot -15% (manj kot v poprečju, tj. do 29 % stavkov v preteklem času):

- a) s področja »proizvodnja« kategorije »tehnologija«, »organizacija dela v podjetju« in »osnovna sredstva«;
- b) s področja »cene in trg« kategorija »prodajne cene izdelkov«;
- c) s področja »notranja zakonodaja« kategorije »statut podjetja«, »pravilnik o delitvi dohodka podjetja«, »pravilnik o delovnih razmerjih«, »pravilnik reklamacij«, »pravilnik o skladu skupne porabe«, »drugi pravilniki« in »zakoniti predpisi«;
- d) s področja »kadrovska politika in delovna razmerja« kategoriji »izobraževanje« in »delovni čas«;
- e) s področja »samoupravljanje« kategorija »odnosi med direktorjem in samoupravnimi organi«.

Prav gotovo je zanimivo, da najdemo med kategorijami v tem oddelku praktično celotno področje »notranja zakonodaja«. To pa je obenem edina jasnejša tendenca v navedenih podatkih.

Odmiki za več kot $+15\%$ (več kot v poprečju, nad 60 % stavkov v preteklem času):

- a) s področja »proizvodnja« kategorija »mesečni, četrletni, polletni plani«;
- b) s poprečja »cene in trg« kategorija »servisna služba«;
- c) s področja »finančno poslovanje« kategorije »sklad skupne porabe«, »drugi skladi«, »delitev osebnih dohodkov«, »inventura«;
- d) s področja »kadrovska politika in delovna razmerja« kategorija »delovna razmerja«;
- e) s področja »samoupravljanje« kategorij »sprejemanje sklepov samoupravnih organov« in »pregled izvajanja sklepov samoupravnih organov«;
- f) s področja »socialna politika« kategorije »dnevna, tedenska, letna rekreacija«, »šport in kultura« in »socialni problemi«;
- g) drugi dve kategoriji sta s področja »druge teme«.

V tem oddelku kategorij je najmočnejše zastopano področje »finančno poslovanje«, o katerem se piše večidel — čeprav ne izključno — za nazaj. To — skupaj s sorazmerno majhnim deležem v celotni vsebini — nedvomno pomeni, da so o tako imenovanih »ekonomskih« informacijah delavci obveščeni le malo, in še to za nazaj. To velja večidel za celo vrsto kategorij, ki bi jih lahko označili »ekonomske informacije«.

Ob tem pa moramo seveda upoštevati, da je podatke o rezultatih poslovanja mogoče objavljati le za nazaj, ko so že znani, ali kvečjemu sproti (doseganje plana, realizacija itd.).

II

Odnos avtorjev prispevkov do vsebine

I. Kaj smo hoteli ugotoviti?

Želeli smo ugotoviti, kakšen je odnos avtorjev do obravnavane tematike v glasilih delovnih organizacij oziroma kakšna stališča zavzemajo do tega, o čemer pišejo.

Stališča smo porazdelili v tele razrede:

1. nevtralno stališče — za nevtralno stališče smo šteli vsako trditev, ugotovitev, opis ipd., ki ne zavzema stališča;

2. opredeljen odnos — pozitivna ali negativna ocena zadeve, ki jo avtor obravnava;

3. programsko stališče — ocene, kako naj bo oziroma kako mora biti glede na obravnavano zadevo.

Zakaj smo pozitivno in negativno stališče združili v razred »opredeljen odnos«? Vzrok je preprost: opredeljevanje enot, v našem primeru stavkov, za pozitivna in negativna stališča je tako nezanesljivo, da smo ga rajši opusti. Formalni kriterij, npr. trdilni in nikalni stavki, je vsebinsko brez vrednosti.

Nevtralna stališča so navadno izražena v trdilnih stavkih. Od avtorjevega sloga je odvisno tudi, ali piše v trdilnih ali nikalnih stavkih. Ugotovitev: »V našem podjetju imamo razvito sodelovanje delavcev pri upravljanju«, je mogoče na primer izraziti tudi z nikalnim stavkom: »Ni res, da pri nas nimamo razvitega sodelovanja delavcev pri upravljanju.« Vsebina sicer ni popolnoma ista, vendar se take malenkostne razlike navadno izgubijo pri velikih količinah gradiva.

Na drugi strani pa tudi ni sprejemljiva definicija, po kateri bi poskušali opredeljevati pozitivno ali negativno stališče tako, kot gre za oceno obravnavane zadeve v celoti. Da bi bilo to mogoče, bi morali imeti analitiki, vsi, ki so sodelovali pri tehnični izvedbi analize, prvič, trdno in, drugič, enako vrednostno normativno shemo o vseh vsebinskih kategorijah. Praksa pa je pokazala, da tega od analitikov ni mogoče zahtevati. Za zgled lahko vzamemo spet omenjena stavka. Priznati moramo, da bi ju težko uvrstili v isto kategorijo, čeprav v bistvu sodita skupaj.

Vsi omenjeni argumenti so nas napotili, da smo se odločili tako, kot smo že rekli. Upamo, da je vsaj to gradivo toliko zanesljivo, da sklepi niso napačni!?

2. Vsebina v odnosu do stališč.

Eno od navedenih oznak glede stališča, ki ga je vseboval, je dobil vsak stavek. Pri tem je razumljivo, da so se analitiki včasih ravnali tudi po sosednjih stavkih. V celotni vsebini analiziranih glasil je:

— nevtralnih stališč	70,39 %
— opredeljenih stališč	21,41 %
— programskih stališč	8,20 %
<hr/>	
skupaj	100,00 %

Takšna struktura daje celotno podobo o vsebini glasil delovnih organizacij. To so predvsem poročila, gole informacije, nepristranski opa-

zovalci, ne pa ocenjevalci dogodkov. Skoraj tri četrtine vsebine so normativno, vrednostno neopredeljene. To so lahko le poročila, prikazi dejstev, opisi, naštevanja itd. Komaj dobra petina celotne vsebine hvali ali graja kake misli — skratka, vrednoti. Tudi programatskih je malo — kot je malo vsebine namenjene projekciji (prihodnjemu dogajanju).

Strukturo stališč po posameznih vsebinskih področjih kaže tale razpredelnica:

Področje vsebine	Stališča v %		
	nevtralna	opredeljena	programska
I. proizvodnja	68,4	19,7	11,9
II. cene in trg	61,3	28,9	9,8
III. notranja zakonodaja	75,8	11,2	13,0
IV. finančno poslovanje	68,1	22,2	9,7
V. kadrovska politika in delovna razmerja	76,8	14,9	8,3
VI. samoupravljanje	76,3	14,6	9,1
VII. socialna politika	70,2	24,7	5,1
VIII. družbenopolitične organizacije	64,0	21,5	14,5
IX. medosebni odnosi	54,0	40,4	5,6
X. drugo	70,4	22,3	5,3
poprečje	70,39	21,4	8,2

Posebno velikih odmikov od poprečij pravzaprav ni. *Podpoprečni delež* nevtralnih stališč imajo vsebinska področja »cene in trg«, »družbenopolitične organizacije« in »medosebni odnosi«. Opazno nad poprečjem pa so področja »samoupravljanje«, »kadrovska politika« in »notranja zakonodaja«. Druga področja so zelo blizu poprečja.

Delež opredeljenih stališč je največji na vsebinskem področju »medosebni odnosi«, nadpoprečno še na področju »cene in trg«. Navzdol pa so odmiki pri »notranji zakonodaji«, »kadrovske politiki in delovnih razmerjih« ter »samoupravljanju«.

V koloni programska stališča pa je odmik navzgor opaziti le pri »notranji zakonodaji« in »družbenopolitičnih organizacijah«.

Pozornost vzbujajo podatki, da je o samoupravljanju tako malo opredeljenih stališč in obenem komaj v poprečju programskih. Torej se tudi o tem le poroča. Glasila nastajajo kot »objektiven«, nepristranski vir informacij. Nimajo mobilizacijsko akcijske narave, čeprav bi jo lahko imela in bi jo delovne organizacije tudi potrebovale.

Razvrstitev kategorij po številu opredeljenih stališč je asimetrična v desno, torej so kategorije nad poprečjem bolj razpršene. Ker je opredeljenost stališč o posameznih vsebinskih kategorijah nedvomno zanimiv kazalec za odnose v kolektivih, si kaže temeljiteje ogledati kategorije, ki se izrazito oddaljujejo od poprečja (21,41 %).

Obstaja kategorija, v kateri je stališče opredeljeno za en sam odstotek vsebine. Najbrž ni naključje, da je to kategorija »odnosi med direktorjem in drugimi samoupravnimi organi«. To je tudi sicer tema, ki jo glasila redko objavljajo (namenjeno ji je le 0,04 % celotne vsebine), saj je na zadnjem mestu med vsemi kategorijami.

Za to lahko navedemo dve razlagi:

1. Tema ni aktualna. Glede na praktične probleme, zelo široko definiran položaj direktorja, njegovo navzočnost na sejah samoupravnih organov, članstvo zaradi položaja, predstavljanje podjetja itd., itd., bi to komaj upali verjeti.

2. Ta tema je »tabu« — torej vsebina, o kateri ne kaže veliko pisati, ker je »nevarna« (za novinarja). K takemu sklepu navaja zlasti neznamenit odstotek opredeljenih stališč in popolno pomanjkanje programskih stališč.

Prispevki na to temo so torej samo poročila o preteklih dogodkih. Kot ponazorilo v tem smislu velja omeniti tudi pogosta pričevanja novinarjev in drugih sodelavcev o cenzuri v delovnih organizacijah.

Iz istega vsebinskega področja (»samoupravljanje«) je še ena kategorija, o kateri je zelo malo opredeljenih stališč — le 5%. To je kategorija »izvolitev in rotacija članov samoupravnih organov«. Tudi o tej temi, ki sicer zavzema precejšen del celotne vsebine vseh glasil (1,50%), pišejo skoraj izključno v nevtralnem slogu, skopo, objektivno — čeprav je polovica vsebine v preteklem času.

Dalje, manj kot poprečno je opredeljenih stališč na celotnem vsebinskem področju »notranja zakonodaja«. Tako je pri kategoriji »statut delovne organizacije« za 3% opredeljenih stališč, pri »pravilniku o delitvi dohodka« za 5%, pri »pravilniku o delovnih razmerjih« za 5% itd. Sprašujemo se, ali lahko ob tem rečemo, da je samoupravna zakonodaja zrcalo notranjih potreb kolektivov, da normirajo samoupravne odnose.

Na vsebinskem področju »finančno poslovanje« je dobrih 15% opredeljenih stališč pod poprečjem, pri kategorijah »z zakonom predpisane obveznosti podjetja« (8%), »sklad skupne porabe« (8%) in »pogodbene obveznosti podjetja« (9%). Težko je razložiti, da so se te tri kategorije znašle skupaj iz istega vzroka. Če je z zakonom predpisane obveznosti res težko razlagati in o njih mnogo pisati, pa je prav nasprotno res za uporabo sklada skupne porabe. V teh skladih, iz katerih se financira skoraj polovica stanovanjske gradnje (poleg posebnega sklada za ta namen), izobraževanje, rekreacija itd., so zajeta dokajšnja sredstva. Kot so pokazale raziskave, se ta sredstva porabljajo večidel brez dolgoročnejših programov in brez opredeljene trajnejše politike.

Nasprotno od teh, ki smo jih opisali do zdaj, pa so dobile nadpoprečni delež opredeljenih stališč tri kategorije (od štirih) s področja »medčloveški odnosi« (»prepiri in konflikti«, »odgovornost« ter »intervjuji s člani kolektiva«), dve kategoriji (od devetih) s področja »cene in trg« (»uvoz ter izvoz konkurenčnega blaga«) ter ena kategorija s področja »finančno poslovanje« (»zaključni račun«).

To so teme, o katerih zavzemajo avtorji prispevkov v glasilih opredeljeno stališče. Vsebine so same dovolj zgovorne in ne potrebujejo posebnega komentarja.

Distribucija kategorij po številu programskih stališč je izrazito asimetrična, pravi šolski primer distribucije. Najbolj homogena je skupina okrog poprečja in pod poprečjem, kjer so odmiki zelo majhni. Navzgor so izrazito oddaljene zlasti štiri kategorije: »osnovna sredstva« (33% programskih stališč), »odnosi med samoupravnimi organi enot in centralnimi samoupravnimi organi« (34% programskih stališč), »pravilnik o rekreaciji« (50% programskih stališč) in »pravilnik o delitvi dohodka podjetja« (66% programskih stališč). To so vsebine, o katerih glasila kolektivov pišejo »kako bi bilo treba« oziroma »kako bomo uredili« zadevne odnose. Morda bi morali povzeti sklep, da so bila ta vprašanja osrednje prizorišče predvidenih akcij v kolektivih oziroma tista področja, o katerih standardno pišejo »da bi bilo treba...«. Med prve vsekakor sodi pravilnik o delitvi dohodka podjetja, med druge pa vprašanje odnosov med centralnimi samoupravnimi organi in samoupravnimi organi delovnih enot (ki jih »politično« ustanavljamo že najmanj eno desetletje).

Vsebina in skupine v delovni organizaciji

V raziskavi smo vzeli kot eno izmed sprejemljivk tudi skupino, na katero se nanaša obravnavana vsebina. Med cilji smo tega opredelili takole: »Ugotoviti, na katere nivoje (skupine) delovne organizacije se vsebina glasil predvsem nanaša, oziroma ugotoviti strukturiranost vsebine glede na nivoje delovnih organizacij.«

Če ugotovimo skupine, na katere se nanaša vsebina prispevkov v glasilih, nam to pokaže, kam so glasila usmerjena, do kakšne mere so »brezosebna« in do kakšne mere je vsebina konkretizirana. Konkretizirana vsebina je eno od zagotovil učinkovitosti. Zato je razumljivo, da smo v projektu skupine in nivoje opredelili zelo podrobno (14 razredov), in sicer:

a) posameznik: raziskovali smo posameznike kot nevodilne delavce, kot vodilne delavce (razen kolegija), kolegij (direktor in vodje sektorjev) in posameznike, ki jih ni mogoče (ni podatka) uvrstiti v navedene razrede;

b) deli podjetja: raziskovali smo formalne in neformalne skupine na ravni posameznih delov podjetja (delovnih enot, obratov ipd.);

c) več delov ali celo podjetje: spet smo razlikovali formalne in neformalne skupine;

d) samoupravni organi: razlikovali smo samoupravne organe na ravni delov podjetja, centralni delavski svet, centralni upravni odbor ter komisije, odbore ipd. na ravni podjetja;

e) nivoji zunaj podjetja;

f) skupina oziroma nivo ni ugotovljiv, ni jasen.

Ker so se nekatere skupine zelo redko pojavljale pri večini vsebinskih kategorij, izsledkov ne prikazujemo v vseh podrobnostih, ampak — razen nekaj izjem — le v navedenih šestih skupinah.

2. Koliko je vsebine v kateri izmed skupin?

Od celotne vsebine vseh analiziranih glasil se nanaša:

a) na posameznike:	14,07 %	od tega na:	
— nevodilne delavce			2,82 %
— vodilne, razen kolegija			1,48 %
— kolegij			0,40 %
— neugotovljiv položaj			9,37 %
b) na dele podjetja:	8,08 %	od tega na:	
— neformalne skupine			0,23 %
— formalne skupine			7,85 %
na več delov ali na celo podjetje:	36,10 %	od tega na:	
— formalne skupine			34,98 %
— neformalne skupine			1,12 %
d) na samoupravne organe:	3,10 %	od tega na:	
— samoupravni organi na ravni delov podjetja			0,86 %
— centralni delavski svet			0,89 %
— centralni upravni odbor			0,59 %
— komisija ipd. na ravni podjetja			0,76 %
e) na nivoju zunaj podjetja:	23,46 %		
f) skupina (nivo) ni jasna:	15,19 %		
Skupaj:	100,00 %		

Najmočnejše so zastopane formalne skupine na ravni več delov ali celega podjetja. Neformalne skupine so nasploh malo obravnavane. Ne-pričakovano malo vsebine (3,1 %) se nanaša na samoupravne organe. Kjer pišejo glasila o posameznikih, v večini primerov ni bilo mogoče ugotoviti njihovega položaja v podjetju. Skoraj četrtina celotne vsebine se nanaša na skupine zunaj podjetja. In za več kot vsak sedmi stavek ni mogoče reči, na katero skupino oziroma raven se nanaša.

Podatke po vsebinskih področjih ponazarja razpredelnica.

Vsebinsko področje	Skupina (nivo) v %					
	posa- meznik	deli podj.	pod- jet.	organi samoup.	zunaj podj.	ni ugo- tovlj.
I. proizvodnja	1,78	19,25	47,31	1,38	17,09	11,89
II. cene in trg	3,14	11,64	49,84	0,62	19,61	15,15
III. notranja zakonodaja	14,20	3,40	47,60	6,30	14,50	14,00
IV. finančno poslovanje	2,90	10,91	75,90	2,69	4,20	3,40
V. kadrovska politika in delovna razmerja	21,40	5,10	36,40	1,40	12,80	22,90
VI. samoupravljanje	28,12	7,15	29,25	25,38	3,70	6,40
VII. socialna politika	17,76	8,65	44,43	25,38	3,70	6,40
VIII. družbenopolitične organizacije v podj.	7,34	10,63	63,29	3,60	10,99	14,77
IX. medosebni odnosi	47,39	6,30	25,71	7,94	5,90	4,90
X. drugo	11,11	2,50	15,40	0,40	50,89	19,70

Razlike med vsebinskimi področji glede na to, na katero raven se vsebina nanaša, na splošno zrcalijo logiko vsebine. S tem mislimo npr., da se pri vprašanih proizvodnje, pri finančnih vprašanih in podobno, vsebina ne more nanašati na posameznika v toliki meri kot v primeru medosebnih odnosov, kadrovske politike ipd. Pregled podatkov po vsebinskih področjih tudi kaže, da je visoko poprečje vsebine, ki se nanaša na ravni zunaj delovne organizacije, v precejšnji meri posledica visokega odstotka takšne vsebine pri vsebinskem področju »drugo« (ki je močno zastopano tudi v celotni vsebini). Kljub temu pa je vsebine, ki se nanaša na ravni zunaj podjetja, še vedno precej. Ocena, ali je je preveč, primerno ali celo premalo, je seveda odvisna od kriterija. Če izhajamo s stališča, naj bi bilo glasilo predvsem glasilo o kolektivu in za kolektiv, naj bi torej obveščalo člane kolektiva o dogodkih, razmerah, dilemah, itd. v kolektivu, potem je vsebine, ki se nanaša na ravni zunaj podjetja, verjetno preveč. Iz drugačnih izhodišč pa lahko pridemo do drugačnih sklepov. Razumljivo je, da mora določeni del informacije, določeni del vsebine govoriti o zadevah zunaj podjetja. Že opisana zahteva, da je treba delavce obveščati o ekonomskih problemih, vsebuje tudi zahtevo po primerjalnih informacijah o stanju drugih delovnih organizacij iste vrste itd.

Ob tej problematiki velja opozoriti še na troje vprašanj:

a) Odstotek vsebine, za katero ni bilo mogoče ugotoviti, na katero raven oziroma skupino se nanaša, je po našem prepričanju odločno prevelik. To je vsebina, ki dobesedno »visi v zraku«; ponavljanje splošnih načel in gesel, brezosebno, puhlo govoričenje. Odstotkom v stolpcu »skupina ni ugotovljiva« moramo prišteti še določeni del vsebine iz stolpca »nivo celega podjetja ali več delov podjetja«, ki je za delavce še vedno zelo abstraktna. Sem sodijo stavki, kot so: »podjetje mora povečati skrb za ...«, »podjetje se ne sme spuščati v ...« To so primeri, ko pisci obravnavajo podjetje kot neko posebno osebnost, ne pa kot celoto združenega dela svobodnih proizvajalcev in proizvajalnih sredstev.

b) Ob pravkar nanizanih mislih je treba omeniti tudi to, da je malo vsebine namenjene posameznim delovnim enotam. Ker izdajajo glasila predvsem večji kolektivi, ni sprejemljiv izgovor, da gre za nediferencirana podjetja, ki tehnološko niso dovolj razvejana, da bi lahko organizirala delovne enote. Pač pa je najbrž res, da delovnih enot (samoupravno, tehnološko in obračunsko zaključene celote delovnega procesa) s samostojnimi pristojnostmi verjetno nimajo. Tako je mogoče, da je struktura vsebine v glasilih odsev procesa težavnega in cikličnega uvajanja delovnih enot in s tem neuresničevanja načela o čimbolj neposrednem sodelovanju pri upravljanju v vseh fazah delovnega procesa (10. člen zvezne ustave).

c) Samoupravni organi — pravilneje: del vsebine, ki se nanaša na samoupravne organe — zavzemajo pri vseh področjih vsebine manj pomembno mesto, izjema je le področje »samoupravljanje«. Za to področje pa smo že v uvodu omenili, da obsega le večjo, predvsem formalno plat samoupravljanja. Na ekonomsko področje (cene in trg, finančno poslovanje) in na kadrovske politike pa, kot kaže, nimajo vpliva. Prav pri kadrovske politiki in delovnih razmerjih je več kot petina vse vsebine take, da ni mogoče ugotoviti, na katero skupino se nanaša.

Domnevamo lahko, da takšna porazdelitev vsebine zrcali odnose, ki v resnici vladajo v podjetjih; torej zrcali zlasti konflikte med (formalno vrhovno oblastjo) samoupravno linijo in vodilno linijo (kot dejansko oblastjo).

IV

Nekaj sklepov

Na temelju navedenih podatkov in izkušenj raziskovalcev, ki temeljijo na analizi glasil delovnih organizacij, deloma pa tudi na drugih raziskavah samoupravljaljskih procesov in vprašanj v zvezi z obveščanjem, navajamo na koncu poročila nekaj sklepov in predlogov za politično akcijo. Ti sklepi in predlogi temeljijo na prepričanju raziskovalcev, da je prva, bistvena in vrhovna funkcija namen in naloga glasil delovnih organizacij, da obveščajo zaposlene o dogajanjih znotraj delovnih organizacij. Obveščanje pa mora biti celovito, objektivno, pravočasno in prilagojeno sposobnostim razumevanja tistih, ki jim je namenjeno. To izhodišče postavlja namen glasila v odnos do samoupravljanja. Glasilo pojmuje kot eno izmed sredstev, s katerim je mogoče pripomoči k temu, da bi zaposleni bili toliko obveščeni, da bi bil vsaj s te plati izpolnjen pogoj za njihovo dejansko aktivno vključevanje v samoupravljanje. Izhajajoč odtod smo na temelju analize povzeli nekaj sklepov.

1. Bistveno pomembnejše mesto, kot ga imajo zdaj, bi v glasilih morale dobiti tako imenovane »*ekonomske informacije*«, tj. informacije o realizaciji proizvodnih in finančnih, letnih in periodičnih načrtov, o uspehu oziroma neuspehu na trgu, o zalogah, produktivnosti itd. delovne organizacije. Sem spada tudi zahteva po »*komparativnih informacijah*«, ki bi omogočile delavcem, da bi rezultate svoje delovne organizacije primerjali z rezultati drugih delovnih organizacij v isti skupini ali panogi dejavnosti. Popolnoma nesprejemljivo je dejstvo, ki ga je pokazala analiza glasil, namreč, da je tej vrsti informacij namenjenega manj prostora kot pa vsebinskemu področju »*drugo*« oziroma manj prostora kot prispevkom, ki obravnavajo dogodke zunaj podjetja.

2. V skladu z izhodiščem, naj bo glasilo predvsem sredstvo za obveščanje zaposlenih o dogajanju v delovni organizaciji, je tudi zahteva, naj se bistveno zmanjša obseg prispevkov in s tem celotni prostor, ki ga glasila delovnih organizacij namenjajo in porabijo za *prispevke*, katerih vsebina ni povezana z delom delovne organizacije, v kateri glasilo izhaja. Rezultati, ki jih je dala analiza vsebine, dokazujejo, da je neka-

terim vprašanjem namenjeno odločno premalo prostora. Poleg ekonomskih informacij spadajo sem še vprašanja notranjih odnosov, delo strokovnih služb in samoupravnih (kolektivnih in individualnih) družbenih organov.

3. Da bi delavci lahko uspešno sodelovali pri upravljanju podjetij, morajo biti o dogodkih *seznanjeni pravočasno*. Da bi lahko vplivali na odločitve, morajo, preden so sprejete, in zato, da bi bile sprejete, poznati njihovo vsebino, alternative in posledice. Analiza vsebine je jasno pokazala, da se o tem, kar bo, torej o dogodkih, ki se šele bodo zgodili, tako malo piše, da lahko brez zadržkov rečemo, da glasila vse preveč obveščajo o tem, kar se je že zgodilo, kar je že preteklost, in bistveno premalo o prihodnjih dogodkih. Takšna vsebina ne omogoča, da bi se aktivno vključevali v samoupravne procese. Lahko bi trdili celo več: da je odsev in izvir pojmovanja, da večina delavcev ne more in ne sme aktivno sodelovati. Z drugimi besedami: takšna struktura vsebine (glede na čas, v katerem opisuje dogodke) omejuje samoupravljavce v njihovi pravici, da so obveščeni. Ne kaže pozabiti na dejstvo, da je že sprejete ukrepe težko spreminjati; da vsi po vrsti tisto, kar o nas sklepajo, pa mi sami pri tem ne sodelujemo, že vnaprej sprejemamo z nezaupanjem, negodovanjem, odporom itd.

4. Vsebina glasil je preveč subjektivna v smislu vrednostne neopredeljenosti. Pisci le izjemoma *ocenjujejo dogodke*, ki jih opisujejo, s stališča prevladajočih družbenih vrednot. Seveda je pisati angažirano bistveno težavneje in najbrž zahteva predvsem drugačen položaj uredništva. Pri nas se le stežka sprijaznimo s kritiko in zlasti s »cenzuro« v delovnih organizacijah, pri tem nismo posebno širokosrčni. Vendar brez odprte, neposredne, brezobzirne (Marx) kritike obstoječega, razmer ni mogoče spreminjati in izboljševati.

5. Ko smo analizirali delovni položaj piscev prispevkov v glasilih, se je pokazalo, da tako rekoč absolutno prevladujejo vodilni delavci in uredniki glasil. Spričo takšne strukture se najbrž tudi ni mogoče toliko zanesti na vrednotenje, predvsem pa na določanje kvalitete posameznih pojavov. Kot eno izmed akcijskih načel bi bilo treba sprejeti zahtevo, naj se glasila bolj odprejo širšemu številu članov kolektiva, zlasti tistim, ki niso na vodilnih mestih. Ti pisци bi po vsej verjetnosti pripomogli, da bi razmere v delovni organizaciji drugače presojali, kot jih presojajo vodilni (beri: pisци večine prispevkov).

Naj na koncu še enkrat poudarimo, da našeti predlogi izhajajo iz opredelitve, da je pglavitna naloga glasila delovne organizacije obveščati zaposlene o razmerah v organizaciji. Če hočemo, da bodo glasila imela takšno funkcijo, pa bo najbrž nujno potrebno povečati njihovo samostojnost, odpraviti vse vrste »cenzure« itd. To pa bo mogoče doseči le ob splošni demokratizaciji odnosov.

Nova revolucija v politični znanosti*

V ameriški politični znanosti je na poti nova revolucija. Zadnja revolucija — behavioralizem** — se še ni končala, ko so jo že zajele naraščajoče socialne in politične krize našega časa. Težo teh kriz občutimo v naši politični znanosti v obliki novega konflikta, ki ga ravno zdaj boleče doživljamo. Ta novi in poslednji izziv je naperjen zoper razvijajočo se behavioralistično ortodoksijo. Ta izziv bom imenoval postbehavioralno revolucijo.

Začetni sunek te revolucije že kar živo občutimo. Njena bojna klica sta *relevantnost* in *akcija*. Predmet njene kritike so znanstvene discipline, poklici in univerza. Premlada je še, da bi jo dokončno opisali. Vendar je ne moremo obravnavati kot zgolj nekaj prehodnega, kot nekakšno zgodovinsko naključje, ki bo nekako zbledelo, ne da bi se kakorkoli spremenilo. Prej bi lahko rekli, da se pojavlja kot posebna in pomembna epizoda v zgodovini naše discipline, če ne celo v vseh družbenih vedah. Zaradi pomena, ki bi ga lahko dobila v kontinuirani evoluciji politične znanosti, se nam zdi primerno, da raziščemo to revolucijo nekoliko pbliže. Ali ta revolucija grozi naši disciplini, grozi, da nas odmakne od naše dolge zgodovine prizadevanj, da bi zanesljivo doumeli politiko? Ali pa je samo ena od sprememb, ki bo povečala našo sposobnost, da tako znanje najdemo?

Narava postbehavioralne revolucije

Bistva postbehavioralne revolucije ni težko zadeti. Vse je namreč v globokem nezadovoljstvu s tisto vrsto političnih raziskav in pouka, ki si prizadeva spremeniti študij politike v bolj rigorozno znanstveno disciplino, zgledujoč se po metodologiji naravoslovnih ved. Čeprav utegne imeti postbehavioralna revolucija vse zunanje znake zgolj enega od odporov zoper behavioralizem, se od teh odporov v resnici bistveno razlikuje. V dosedanjih odporih zoper vključevanje znanstvene metode so se sklicevali na preteklost — na klasično politično znanost, kot je naravno pravo, ali pa na še bolj megleno zamišljeno ne-metodologijo tradicionalne raziskave. V behavioralizmu so videli grožnjo stanju *status quo*; klasičizem in tradicionalizem sta bila odgovora, preračunano na to; da ohr-

---

* Iz: American Political Science Review, 4/1969.

** D. Easton strogo razlikuje med »behaviorizmom« (psihološka šola) in »behavioralizmom« (kot imenuje smer v politologiji in sorodnih disciplinah). Gl. o tem D. Easton, *The Current Meaning of »Behavioralism«* v: James C. Charlesworth (ed.) *Contemporary Political Analysis*, New York 1967. — Op. prev.

nita del tistega, kar je bilo, zanikovala pa sta pri tem samo možnost znanosti o politiki.

Postbehavioralna revolucija pa je usmerjena v prihodnost. Predvsem si ne prizadeva, da bi se vrnila v nekakšno zlato dobo političnih raziskav ali da bi ohranila ali celo uničila določeno metodologijo. Od svojih privrženec ne zahteva, da bi zanikali, da je mogoče odkrivati v človekovem ravnanju posplošitve, ki jih je mogoče preveriti. Politično znanost raje skuša pognati v nove smeri. Zelo podobno je behavioralizem petdesetih let, ko je uvajal novo tehniko raziskovanja, poskušal prej nekaj dodati k naši dediščini, kot pa to dediščino zanikati. Ta novi razvoj je torej pristna revolucija, ne pa reakcija, je nastajanje, ne pa ohranjanje, je reforma, ne pa protireformacija.

Postbehavioralizem je tako gibanje, agregat ljudi, kot intelektualni tok. Kot gibanje ima mnogo difuznih, nestabilnih in spornih značilnosti, kot jih je nekoč imela behavioralna revolucija v svoji mladosti. Bila bi resna napaka, celo huda krivica, če bi to široko mlado gibanje zamenjevali s katerokoli organizirano skupino znotraj ali zunaj politološkega kroga. Sega v dolgem loku od konservativcev do aktivne levece. Zajema rigorozne znanstvenike, a tudi vdane klasiciste. Tudi ne odmeva zgolj v neki posebni starostni skupini. Njegovi privrženeci pripadajo vsem generacijam od študentov-podiplomcev do starejših članov našega poklica. To neverjetno pisanost — politična, metodološka in generacijska — povezuje samo eno čustvo, namreč globoko nezadovoljstvo s sodobnimi političnimi raziskavami.

Čeprav danes pišejo večino dramatičnih scenarijev organizirane cepitve znotraj našega poklica, se lahko na koncu zgodi, da bodo te cepitve najmanj zanimivi del tistega, kar se dogaja. Kar bo imelo nedvomno za nas daleč globlji pomen, je širša intelektualna težnja, ki je okolje, v katerem prihaja do teh delitev. Zato bom osredotočil svojo pozornost na čisto intelektualne sestavine postbehavioralizma.

Naj je postbehavioralizem še tako nov pojav, načela njegove vere so dovolj jasna, da jih lahko opredelimo. Sestojijo iz tistega, kar bi lahko imenovali *kredo relevantnosti*.¹ Načela tega postbehavioralnega kreda bi opisal takole:

1. Vsebina ima prednost pred tehniko raziskovanja. Če moramo eno žrtvovati drugemu — to pa ni vedno nujno — je pomembnejše, da smo relevantni za pereče sodobne družbene probleme, kot pa da smo kultivirani v raziskovalnem orodju. Namesto znanstvenega aforizma, da je bolje ne imeti prav kot pa biti nedoločen, bi postbehavioralizem postavil nov izrek, da je bolje biti nedoločen kot pa v nepomembnih stvareh natančen.

2. Behavioralna znanost skriva v sebi ideologijo empiričnega konservatizma. Če se izključno omejimo na opis in analizo dejstev, si zapremo vrata za to, da bi ravno ta dejstva razumeli v njihovem najširšem kontekstu. Rezultat tega je, da mora empirična politična znanost pomagati, da se ohranijo prav tiste dejanske razmere, ki jih raziskuje. Nenamerno ustvarja ideologijo družbenega konservatizma, ki jo omiljuje težnja po skromnih, neznatnih spremembah.

3. Behavioralna raziskava mora zgubiti stik s stvarnostjo. Jedro behavioralnih raziskav sta abstrakcija in analiza in s tem te raziskave prikrivajo boje v politični realnosti. Naloga postbehavioralizma je, da zlomi meje molka, ki ga je behavioralna znanost nujno ustvarila, ter da pomaga politični znanosti, da zajame resnične potrebe človeštva v času krize.

4. Raziskava vrednot in njihov konstruktivni razvoj sta neločljivi del študija politike. Znanost ne more biti in kljub protestom nikoli ni bila

¹ Primerjaj s kredom behavioralizma, kot ga je opisal D. Easton, *A Framework for Political Analysis*, Englewood Cliffs, N. J., Prentice Hall, 1965, str. 7.

vrednostno nevtralna. Da bi torej razumeli meje našega znanja, se moramo zavedati vrednostnih premis, na katerih temelji, in alternativ, za katere lahko to znanje uporabljamo.

5. Članki neke znanstvene discipline nosijo isto odgovornost kot vsi intelektualci. Zgodovinska vloga intelektualca je in mora biti, da varuje človeške vrednote civilizacije. To je njihova edinstvena naloga in obveznost. Brez tega postanejo goli tehniki, mehaniki, ki družbo le krpajo. S tem opuščajo posebne privilegije, ki jih zahtevajo zase v akademskem svetu, kot sta svoboda raziskovanja in quasisekteritorialno varstvo pred napadi družbe.

6. Vedeti pomeni nositi odgovornost za akcijo, delovati pa pomeni angažirati se za preoblikovanje družbe. Intelektualec kot znanstvenik nosi posebno odgovornost, da vnese svoje znanje v prakso. Kontemplativna znanost je bila produkt devetnajstega stoletja, ko so se ljudje v širšem obsegu strinjali glede moralnih vrednot. Akcijska znanost pa nujno odseva sodobne družbene konflikte glede idealov in ti spopadi morajo prežeti in obarvati celotno raziskovalno dejavnost.

7. Če ima intelektualec obveznost, da uresniči svoje znanje, potem tiste organizacije, ki jih sestavljajo intelektualci — poklicne organizacije in univerze — od teh vsakdanjih bojov ne morejo biti ločene. Politizacija poklicev ni samo neizogibna, ampak je tudi zaželeno.

Noben postbehavioralist se ne bi strinjal z vsemi temi pogledi. Predstavil sem samo jedro maksimalnega programa. Morda je to nekakšen webrovski idealni tip izzivov behavioralizmu. Kot takšen razkriva ta kredo večino opaznih potez postbehavioralne revolucije, kakršna je videti, ko se odvija pred našimi očmi.

Spreminjajoče se predstave o znanosti

Kaj nam lahko ponudi ta uveljavljajoča se nova predstava o politični znanosti? V Združenih državah je bil v preteklem desetletju behavioralizem brez dvoma prevladujoča smer. Ali bo postbehavioralizem uničil pridobitve behavioralne revolucije, ki jih ji ne moremo odrekat, ali pa je postbehavioralizem sam toliko pomemben prispevek, da ga lahko vključimo in da ga moramo vključiti v našo prakso?

Eno je jasno. V svetu, ki se hitro spreminja, je gotovo, da ni samo politična znanost tista, ki bi lahko trdila, da je sklenila svoj razvoj. Samo z domnevo, da je behavioralna politična znanost povedala zadnjo besedo o tem, kaj je ustrezno raziskovanje in primerna disciplina, bi lahko brez nadaljnega odklonili vsak predlog za spremembo.

Zgodovina raznih teoretičnih znanosti, kakršni sta na primer fizika in kemija, odkriva, da stoji vsaka disciplina na nekaterih temeljnih predpostavkah. Je ujetnik tistega, kar so ji postavili za raziskovalno paradigmo.² Politična znanost, če jo gledamo v njenem razvoju, ni bila nič manj nagnjena k temu, da razvija modele o tem, kaj je podlaga za kakovost discipline ali ustreznost raziskave, in tudi ti modeli so se močno spremenili.

Behavioralni model je bil v tem stoletju le zadnji člen v dolgi verigi. Premaknil je poudarek od predpisovanja, etičnega raziskovanja in akcije k opisovanju, pojasnjevanju in preverjanju. Behavioralizem je opravičeval ta premik z zatrjevanjem, da bi bila sredstva za doseg ciljev brez kopičenja zanesljivega znanja tako negotova, da bi spremenila akcijo v jalovo igro. Ne moremo zanikati čedalje večjih uspehov te znanstvene iniciative na področju politične znanosti.

² T. S. Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*, Chicago 1962, University of Chicago Press, 1962.

Nove razmere v modernem svetu pa nas silijo, da ponovno premislimo svojo predstavo o tem, kaj želimo biti. Znanstveni napredek je počasen in naj je postalo naše omejeno znanje o politiki še toliko zanesljivejše v zadnjih petdesetih letih, znašli smo se pred družbenimi krizami nepredvidenih razsežnosti. Strah pred jedrsko bombo, čedalje večji notranji razkoli v Združenih državah, kjer sta postali državljanska vojna in avtoritarna vladavina grozljivi možnosti, in nenapovedana vojna v Vietnamu, ki krši moralno zavest sveta, so obstoječe razmere, ki jih ni niti v najmanjši meri predvidela politična znanost — niti behavioralna niti kaka druga. Iskanje odgovora na vprašanje, zakaj smo kot politologi bili tako skrajno neučinkoviti v predvidevanju sveta šestdesetih let, je pomembno prispevalo k rojstvu postbehavioralne revolucije.

S tega vidika ne more biti vprašljiva upravičenost dvoma v aдекватnost ali relevantnost politične znanosti v sodobnem svetu kriz. Postbehavioralnemu gibanju se lahko pridružimo vsaj s tem, da se vprašamo: ali moramo biti večno vdani nespremenljivi predstavi o znanosti, pa naj gre za behavioralno ali kako drugo? Ali nismo dolžni, da upoštevamo spreminjajoče se razmere in da smo pripravljeni in voljni, da ponovno premislimo stare predstave in jih spremenimo v meri, ki bi se zdela potrebna? Ali mora politična znanost še naprej delati, kar je delala zadnjih nekaj desetletij, v upanju, da se bo nekoč povrnilo nekakšno »normalno« razdobje, v katerem bo čas na strani tistih, ki si prizadevajo razviti zanesljivejše razumevanje političnih procesov?

Negativni odgovor, ki ga dajejo številni posamezniki vseh generacij politologov, je jasen. Enega od verjetnih razlogov za ta odgovor kaj lahko razumemo. Človeštvo danes deluje pod pritiskom časa. Čas ni več na naši strani. To je samo na sebi nov grozljiv dejavnik v svetovnih zadevah. Apokaliptično orožje, prav tako uničujoča eksplozija prebivalstva, nevarna onesnaženost okolja in, v Združenih državah, hudo notranje nesoglasje rasnega in ekonomskega izvira, vse se giblje v isti smeri. Giblje se v smeri naraščajočega družbenega konflikta in čedalje hujšega strahu in zaskrbljenosti glede prihodnosti, ne prihodnosti generacije ali naroda, marveč samega človeškega rodu. Nasproti tej kataklizmični možnosti pa stojijo velikansko bogastvo in tehnični viri, ki so na voljo nekaj favoriziranim regijam sveta, neverjetna stopnja rasti v človekovi materialni inventivnosti in tehnologiji in bogat potencial, ki se je pravkar prikazal na obzorju. Agonija naše sedanje družbene krize je v tem nsprotju med našimi ubopnimi razmerami in našo vidno perspektivo — ko bi jo le utegnili ousničiti.

Glede na takšen človeški položaj nam postbehavioralno gibanje v politični znanosti (in hkrati v drugih družbenih znanostih) nudi novo predstavo o naši znanosti in o obveznostih našega poklica. Zavzema se za bolj relevantno raziskovanje. Zavzema se za usmeritev, ki bo spodbujala politologe, da bodo celo kot specialisti predpisovali in delovali tako, da bi izboljšali politično življenje v skladu s človeškimi kriteriji. Na ta položaj lahko odgovorimo tako, da se ne premaknemo, kot so nekoč storili klasicisti in tradicionalisti spričo napada behavioralistov. Ali pa lahko priznamo potrebo po spremembi in raziščemo najboljše poti za rekonstrukcijo naše koncepcije politične znanosti in z njo povezanih poklicnih institucij, katerih del smo. Predlagam, da uberemo drugo pot.

Idealna angažiranost politične znanosti

Odločitev, da razmišljamo o ponovnem pretresu predstave o naši disciplini in poklicu, postavlja politologa v čuden in težaven položaj. Kopičijo se močni pritiski, da bi razreševali neposredne probleme. Toda narava temeljnih raziskav je ravno v tem, da potiska pozornost stran od neposrednih vprašanj in da odlaga aplikacijo znanja, dokler nismo dovolj gotovi v njegovo zanesljivost.

To dilemo sodobne politične znanosti morda najbolj razkriva idealna angažiranost behaviorizma. Na primer, po behavioralni predstavi o znanosti bi bile v političnih raziskavah neizogibne, da, celo zelo zaželene, ravno tiste epistemološke značilnosti, ki jim postbehavioralisti tako močno ugovarjajo. Postbehavioralizem obžaluje tehnično pretiravanje pri raziskovanju. Vendar ne bi mogel verjetno nihče zanikati, da je tehnična ustreznost življenjskega pomena. Brez nje bi bil zaman celoten razvoj empirične znanosti na vseh področjih znanja v zadnjih dva tisoč letih. Kljub nekaterim ugovorom, ki jih izrekajo nekateri postbehavioralisti proti znanstveni abstraktnosti in oddaljenosti od sveta zdrave pameti, mora znanost že po svoji naravi delovati abstraktno. Nobena znanost se ne bo mogla sama spopasti z realnostjo v njeni celovitosti, kakor jo interpretira politik. Samo z analizo, samo s tem, da razrežemo svet v enote raziskovanja, ki jih lahko obvladamo, z natančnostjo, ki jo dosežemo z merjenjem, kjerkoli je to mogoče, lahko politična znanost odgovori na trajne potrebe po zanesljivešem znanju, ki nastajajo v kompleksni postindustrijski družbi. S tem, ko vabimo znanost, naj kot kriterije za relevantnost raziskav zavrže abstraktno teorijo in modele in postavi na njihovo mesto družbeno urgentnost problemov, zahtevamo, da žrtvujemo tista merila, za katera se je v razvijanju zanesljivega razumevanja stvari pokazalo, da so najuspešnejša.

Zdi se, da raba metod behavioralne znanosti koristi ravno tisti vrsti sociološke pozicije politologov, proti kateri se postbehavioralizem tako vneto bojuje. Te metode pomagajo varovati poklicnega znanstvenika pred pritiski družbe, naj hitro odgovori na aktualne, čeprav zapletene praktične probleme. Zgodovina naravoslovnih znanosti nam kaže, kako počasi se giblje temeljne raziskave. Pomembne nove ideje v naravoslovnih znanostih — Newtonova mehanika, Darwinova evolucija, Einsteinova relativnost ali moderna kibernetika — se pojavljajo redko, na časovni skali stoletij. Toda v intervalih med novimi idejami, velikimi ali malimi, si znanost s strastjo za podrobnosti prizadeva, da bi obdelala njihove implikacije, pa čeprav se zdi, da vodijo raziskave stran od praktičnih, očitnih problemov dneva. Te na videz oddaljene, pogosto neznatne podrobnosti o skalah, indeksih, specializiranih tehnikah za zbiranje in analizo podatkov, te podrobnosti so zidaki stavbe, v kateri se dogaja zanesljivejše dojetje procesov. Lahko pričakujemo, da tisto, kar velja glede počasnosti koraka in njihove odmaknjenosti za temeljne raziskave v naravoslovnih znanostih, enako drži tudi na področju družbenih znanosti. Da, v družboslovju se celo s težavo sporazumemo o tem, kaj so velika odkritja, tako nerazviti so naši kriteriji za ustreznost.

Poleg tega pa je verjetno, da bo politolog, četudi začenja z neposrednim družbenim problemom, kot se tako pogosto v resnici tudi dogaja, med samim potekom raziskave problem ponovno opredelil v terminih, ki jih bo v raziskavi lažje obvladati. Ta ponovna konceptualizacija ga navadno vodi nazaj k temeljnemu izhodiščem, ki se zdijo s stališča prvotnega praktičnega interesa nepomembna.

Zdelo se je, da so v razvitejših znanostih ideologija čistih ali temeljnih raziskav in njihov uspeh zanesljiva podlaga znanju ter da opravičujejo to raziskovalno strategijo, pa naj bo še tako počasna in mučna. S tem da je pomagala zavarovati znanstvenike pred vsakodnevnimi pritiski družbe, ki hoče hitre in udobne odgovore, je ta ideologija omogočila znanosti, da je iskala resnico na najboljši način, ki ga je poznala.

Isto zanimanje za posplošeno razumevanje, ki ga je moč preveriti, je prisililo družboslovce, da s skrajno skrbnostjo razločujejo med tem, kar s svojimi premisami in orodji lahko storimo, in tistim, česar ne moremo storiti. Lahko opisujemo, pojasnjujemo in razumemo, toda ne moremo predpisovati etičnih ciljev. S tem izključujemo vprašanje vrednot ne zaradi tega, ker bi menili, da je nekonsekventno, temveč zato, ker ne ustreza orodju, ki je koristno za analizo in pojasnitev empiričnega sveta.

To so potemtakem nekatere od normalnih idealnih obveznosti znanosti: tehnična spretnost pri iskanju zanesljivega znanja, prizadevanje za razumevanje temeljnega in s tem v zvezi nujna ločitev od praktičnih vprašanj in izključitev vrednostnih specifikacij kot vprašanj, ki ne sodijo v znanost. Prav te ideale so skušale behavioralne raziskave vpeljati v politično znanost.

Nove strategije za znanost

Dandanašnji se ti tradicionalni ideali soočajo s kompleksom družbenih razmer, ki nimajo zgodovinskega precedensa. Te izjemne razmere so ustvarile zagatni položaj, v katerem so se zdaj znašle behavioralne raziskave. Ta položaj izvira iz okoliščine, da stojimo pred novo in skrajšano časovno skalo v teku človeškega dogajanja, pred skalo, na kateri bomo morda morali skrajšati prihodnost bolj kot kdajkoli doslej. Za mnoge sta vojna ali državljanski spopad, ki bi se verjetno končal v avtoritarizmu, očitna in neposredna nevarnost, na katero moramo v prihodnje računati. Mnogi mislijo, da se utegne zgoditi, da ne bomo imeli nobene prihodnosti, ki bi bilo vredno razmišljati o njej, ne da bi osredotočili pozornost na pereče probleme današnjega časa, pa naj bodo naše ugotovitve še tako negotove ali naša orodja še tako neustrezna. Kako naj potemtakem behavioralne raziskave s svojim priznanim previdnim korakom in očitno odmaknjenostjo upajo, da bodo odgovorile na zahteve, ki se danes postavljajo pred našo disciplino?

Nekatere postbehavioraliste je strah pred fizičnim in političnim samouničenjem pripeljal do tega, da so opustili znanost sploh. Menijo namreč, da je znanost kratko malo nesposobna, da bi bila kos sodobnim potrebam. Drugi, ki so bili zmerom prepričani, da je znanost notranje nezadostna, danes menijo, da je pravilnost njihovega stališča dokazana. Toda za tiste postbehavioraliste, ki še vedno z upanjem gledajo v moderno behavioralno znanost, postavlja sedanja kriza problem, ali je še modro da nadaljujejo s svojo privrženostjo »normalni« *strategiji znanstvenega raziskovanja. Ta vrsta postbehavioralistov je bila prisiljena spoznati, da nimamo druge alternative, kot da napravimo svoje raziskave bolj relevantne. Po njihovem lahko to storimo samo s tem, da posvetimo vse svoje poklicne moči raziskavam, napotilom in akciji glede na neposredne probleme današnjega dne. Skratka, od nas zahtevajo, da popravimo predstavo o sebi tako, da odložimo zahteve po počasi napredujočih temeljnih raziskavah in da delujemo v svoji poklicni lastnosti tako, da damo vse svoje znanje na voljo neposredni rabi.*

Pred vse nas postavlja ta predlog nekaj kritičnih vprašanj. Ali res moramo celo glede na družbene krize današnjega časa podrediti dolgoročne smotre znanstvenega poklica nedvomno perečim problemom dneva? Ali lahko najdemo kak drug način, kako bi lahko odgovorili na to očitno potrebo po praktični relevantnosti? In če je tako, ali lahko upamo, da bomo za politično znanost ohranili tiste pogoje teoretične avtonomije, preciznosti in relativne izolacije, ki so tako življenjskega pomena za to, da bi še naprej mogli dodajati k zalogi temeljnih spoznanj?

Rad bi poudaril, da zgodovinskih smotrov temeljne znanosti ni treba opustiti. Obstaja strategija, ki nam bo omogočila, da bomo odgovorili na nenormalno urgentnost sedanje krize, a hkrati te tradicije vendarle ohranili. Če sprejmemo tako usmeritev, postbehavioralizma ni treba obravnavati kot grožnjo behavioralnim raziskavam, marveč samo kot njihovo razširitev, ki jo narekuje nujna, da se spopademo z nenavadnimi problemi sedanjega časa.

Da bi lahko ocenili to strategijo, se moramo zavedati ene stvari. Tudi če *se da* dokazati, da se je časovna skala, v okviru katere moramo misliti, močno skrajšala, nas gola projekcija ne more popolnoma pre-

pričati, da moramo prihodnost računati v desetletjih, ne pa v stoletjih. Naj bo to še tako malo tolažilno za nas, vemo, da so bile naše intuicije v preteklosti napačne. Še utegnemo imeti pred seboj stoletja, ne pa samo desetletja.

Ta realistična možnost nam svetuje, da se moramo oprijeti optimizirajoče strategije, v kateri bo nekaj sredstev za dolgoročno usmeritev v primerjavi s kratkoročno — samo za primer, če ne bomo pravzaprav vsi mrtvi. Cena temu, da se posvetimo izključno kratkoročnim krizam, je veliko previsoka. Zlahka se prepričamo, da bo v primeru, če bomo res preživeli sedanje krize, to, da nam ne bi uspelo še naprej dodajati k naši kapitalni akumulaciji temeljnega družbenega znanja, povzročilo, da bomo tragično nepripravljeni za še celo večje krize v bolj oddaljeni prihodnosti. Tako bi izgubili sleherno možnost, da preprečimo samouničenje človeštva ali zlom tistih političnih institucij, ki jih cenimo.

Ali je kakšen razumen način, da bi zadovoljivo uporabljali svoje moči, ne da bi se preveč oddaljili od pozornosti in novih raziskovalnih usmeritev, ki jih zahtevajo veliki problemi te dežele in sveta? Ravno tem vprašanjem moramo tisti med nami, ki še nekoliko upamo, da utegnemo v bližnji prihodnosti preživeti gotovo še večjo krizo, posvetiti nekaj svoje moči. Delujemo lahko v različnih smereh in te smeri moramo obravnavati tako z gledišča naše discipline kot s stališča našega poklica.

DISCIPLINA

Temeljne raziskave proti uporabnim raziskavam

Glede naše discipline nas postbehavioralna revolucija napeljuje k temu, da popravimo naš idealni model vsaj v tisti obliki, v kateri so ga vključili v behavioralizem. Življenjskega pomena je, da še naprej priznavamo delež, ki ga morajo imeti temeljne raziskave. Toda pri razporejanju finančnih virov in človeških moči moramo tudi zavestno priznati, da mora takoj priti do premika v poudarku, do premika, ki bi upošteval kritične čase, v katerih živimo.

S stališča kakršnekoli idealne razdelitve naših naporov bi morale temeljne raziskave zavzemati nesorazmerno velik delež. Čeprav mine mnogo časa, preden se običajno pokažejo koristni rezultati takih raziskav, so konec koncev zanesljivejši. Toda pod neizogibnim pritiskom sedanje krize moramo poudarek obrniti. Daleč večji del svojih moči moramo vložiti v neposredne kratkoročne probleme. Potrebno je, da sprejmemo veljavnost tega, da se obračamo neposredno k vsakodnevnim problemom, da bi dobili hitre, kratkoročne odgovore z orodji in posplošitvami, ki so nam pač na voljo, pa naj bodo ti instrumenti še tako neustrezni. Nič več se ne moremo postavljati na idealno behavioralno stališče, da bi bila zaradi meja našega razumevanja uporaba še prezgodnja in da mora čakati na temeljne raziskave v prihodnosti.³

V resnici ta predlog zahteva manj premik v naši praksi kakor spremembo v naši ideološki drži. Naša disciplina ni nikoli popolnoma razumela in vsrkala behavioralne revolucije; še vedno se ubadamo z njenim pomenom. Vsak površni pogled potekajočih raziskav bi odkril, da ne glede na kakršnokoli idealno razdelitev čiste raziskave v resnici niso nikoli zajemale več kot zelo majhen del moči naše discipline. Še prehitro smo bili pripravljani, da zveznim, državnim in lokalnim dejavnikom svetujemo v zvezi z neposrednimi problemi, političnim strankam in njihovim kandidatom pa v zvezi z njihovo kampanjo. Ravno z behavioralno revolucijo so se ideali naše discipline, kakor so bili vključeni v raziskovalno ideo-

³ Glej, D. Easton, *The Political System* (New York: Knopf, 1953), str. 78 in nasl.

logijo, začeli spreminjati. Ta nova predstava je upravičila vrsto temeljnih raziskav, katerih korist morda ni bila neposredno oprijemljiva, za katere pa se je zdelo, da za prihodnost veliko obetajo. Danes moramo omiliti svojo behavioralno predstavo o disciplini, tako da v teh kritičnih časih ne bomo več mislili, da zahteva od nas, naj večino svojih naporov posvetimo odkrivanju dokazljivih temeljnih resnic o politiki. Bolj se bomo morali zadovoljiti z iskanjem neposrednih odgovorov na neposredna vprašanja.

Takšen premik žarišča discipline bo nujno zahteval sistematično obravnavo nalog, ki jih predpostavlja sprememba našega sedanjega omejenega znanja v obliko, ki bo veliko bolj uporabna za politične akcije. Nekaj težav je na poti, ki vodi k uporabi našega znanja. Predvsem sodobni družbeni problemi daleč presega sposobnost politične znanosti, da jih sama zase ali v povezavi z drugimi družbenimi vedami razreši. Naše temeljno znanje je samo omejeno. Še tisto malo, kar imamo, ni nujno neposredno uporabno za razreševanje praktičnih problemov.

Drugič, morda smo, kot v srednjeveški medicini, še na stopnji, ko puščamo kri misleč, da bolnika zdravimo. Glede na našo majhno sposobnost, da razvrstimo kompleksne vzročne zveze med našim predlogom in njegovimi družbenimi posledicami, imamo kaj šibko zagotovilo, da ne delamo več škode kot koristi. Ta hip lahko vidimo, da si nekateri prizadevajo, da popravijo ta položaj. V vse bolj razširjenem iskanju socialnih indikatorjev odkrivamo tehnike, s katerimi osamimo rezultate političnih outputov⁴ in s katerimi primerjajo te posledice z domnevnimi političnimi cilji.⁵ Tako bomo dobili mero učinka našega posega v družbene procese. Toda na uspeh teh prizadevanj bo treba še nekaj časa čakati.

Tretjič, politična znanost sama je nesposobna predlagati rešitve za družbene probleme; ti navadno obsegajo vprašanja, ki zahtevajo specializirano znanje in spretnosti drugih družboslovcev. Vendar politiki redko iščejo kolektivni nasvet obsežnih ekip družboslovcev.

Te in številne druge težave so bile na poti uporabi našega znanja v specifičnih položajih. Prispevale so k nizki ceni uporabne znanosti v akademskem svetu, vsaj v primerjavi s temeljnimi raziskavami. Dosedanja aplikativna prizadevanja so imela premalo uspeha, da bi pritegnila najboljše glave svojega časa.⁶ Ko bomo začasno spremenili neposredne prioritete naše discipline, bomo morali najti poti, da dvignemo mučni razvoj uporabnega znanja, ki se neprimerno imenuje »socialengineering«, na raven uglednosti, ki jo je behaviorizmu uspelo doseči za temeljne raziskave.

Toda če bi, kakor — tako je vsaj videti — zahtevajo nekateri post-behavioralisti, namenili vse svoje raziskovalne moči sedanjosti, bi s tem pretirano zmanjšali pomen prihodnosti. Ohraniti moramo žive in aktivne dolgoročne interese vse znanosti. Razreševanje družbenih problemov ni popolnoma v neskladju s tem ciljem. Razmejitevna črta med čistimi in uporabnimi raziskavami je pogosto zelo tenka. Tisti med nami, ki so se odločili za dolgoročno perspektivo, optimistično pričakujoč, da bo človeštvo preživelo, bodo marsikaj koristnega našli v raziskavah tistih, ki jih zanimajo uporabni problemi. Toda to nas ne more rešiti potrebe, da še naprej posvečamo posebno skrb temeljnim raziskavam v naši di-

⁴ Glede razlike med »autcomes« in »output« glej, D. Easton, *A Systems Analysis of Political Life* (New York: Wiley, 1965), str. 351.

⁵ Literatura o socialnih indikacijah, glej: R. A. Bauer (ed.), *Social Indicators* (Cambridge: M. I. T. Press, 1966); »Social Goals and Indicators for American Society«, *Annals of the American Academy of Political and Social Sciences*, vols. 271 (May, 1967) in 373 (September, 1967).

⁶ Glej, H. W. Riecken, »Social Science and Contemporary Social Problems«, *23 Items* (1969), 1–6.

sciplini — ponovni konceptualizaciji naših pomembnih spremenljivk, vztrajnemu iskanju ustreznih enot za politično analizo, raziskovanju alternativnih delnih in splošnih teorij in modelov o delovanju različnih tipov sistemov in našim temeljnimi metodološkimi izhodiščem in tehničnim zahtevam. Ti trajni problemi so nas pogostokrat resda vodili daleč od praktičnih vprašanj. Toda če ne bomo pozorni na te temeljne probleme, ne moremo upati, da bomo prispevali k naši zalogi zanesljivega znanja in da se bomo s tem pripravili za enako hude politične krize v bolj oddaljeni prihodnosti.

Vrednostne premise in raziskovalni interesi

Poleg tega, da predlagamo to začasno ponovno razporeditev naših moči glede na razmerje med temeljnimi in uporabnimi raziskavami, se moramo čedalje bolj zavedati, da temeljne raziskave niso brez bistvenih pomanjkljivosti. Prav na to nas v bistvu opozarjajo stalne postbehavioralne pritožbe, da naše raziskave niso relevantne. Trdijo, da nas je pretirano ukvarjanje s tehnikami in opisovanjem dejstev odtiralo od pomembnih vprašanj, posebno v zvezi z delovanjem ameriškega demokratičnega sistema. Veliko smo zvedeli o tem sistemu, toda vse v vrednostnem okviru, ki sprejema obstoječo prakso kot v bistvu zadovoljivo, kvečjemu če ji je potrebno nekaj drobnih izboljšav. Kot disciplina smo bili nespособni, da bi se izognili angažiranosti za svoj lastni politični sistem. Ta raziskovalna kratkovidnost, trdijo postbehavioralisti, nas je ovirala, da bi postavljali pravilna vprašanja, s katerimi bi odkrivali temeljne sile, ki oblikujejo nastajanje in izvrševanje avtoritativnih ločitev.

Tu nas postbehavioralisti spet opozarjajo na tisto, kar so spet in spet odkrivali v daljšem časovnem razponu med drugimi Marx, Weber in Mannheim, namreč, da vse raziskovanje, pa naj gre za čisto ali uporabno, nujno počiva na nekih določenih vrednotnih predpostavkah. Toda mit, da se lahko raziskave osvobodijo vrednot ali da so lahko nevtralne, težko umre. Še naprej smo razvijali našo disciplino, kot da imajo predmeti raziskave, spremenljivke, ki smo jih izbrali za proučevanje, podatki, ki jih zbiramo, in interpretacije, ki jih delamo, neko izjemno prvotno čistost, neomadeževano z vrednostnimi premisami, ki jih sprejemamo zavestno ali drugače. Ne sprašujemo vztrajno vprašanja, ki je osrednjega pomena za sociologijo znanja: v kolikšni meri lahko svoje napake, opustitve in interpretacije bolje pojasnimo s svojimi normativnimi predpostavkami kot pa z nevednostjo, tehnično neustreznostjo, pomanjkanjem bistroumnosti ali primernih podatkov in podobno? Behavioralisti so v resnici grešili v tem, da niso z isto vnemo, kot smo se posvečali tehnološkim novostim, vztrajali pri tem, da je za zavestno analizo treba navesti učinkujoče vrednote in da je treba oceniti njihov vpliv na raziskavo.

Danes je tveganje, ki ga storimo s tem, da zanemarjamo svoje normativne predpostavke, več kot očitno. Nobenega dvoma ne more biti, da politična znanost kot celota ni predvidela kriz, ki jih doživljamo. Eden od kazalcev za to je morda to, da je v desetletju od 1958 do 1968 *American Political Science Review* objavila samo tri članke o krizi v mestih, štiri o rasnih konfliktih, enega o bedi, dva o državljanski nepokorščini in dva o nasilju v Združenih državah.⁷

V dokajšnji meri smo tudi nosili kolektivne plašnice, ki so nam preprečevale, da bi prepoznali druge velike probleme. Kako naj npr. razložimo neuspeh sedanjih pluralističnih interpretacij demokracije, da niso ugotovile, razumele in predvidele vrste domačih potreb, ki so se začele

⁷ V tem se nedvomno izraža samo to, da je bilo predloženih le malo člankov o tem predmetu, ne pa kaka namerna uredniška politika.

izražati kot politične zahteve v šestdesetih letih? Kako naj pojasnimo to, da smo zanemarjali način, kako razdelitev moči v sistemu preprečuje, da bi sprejeli zadostne in pravočasne ukrepe, s katerimi bi se izognili zatekanju k nasilju pri postavljanju zahtev, kar ustvarja razmere, ki grozijo, da bodo povzročile najglobljo krizo politične oblasti, kar so jih Združene države kdajkoli pretrpele? Kako naj razložimo težavo, ki jo ima politična znanost kot disciplina, da se izogne zavzemanju za temeljne predpostavke državne politike, tako notranje kot zunanje, tako da smo konec koncev kot celota bolj delali vtis, da apologetsko sledimo državni interpretaciji ameriških interesov, kot pa, da smo objektivni analitiki državne politike in njenih posledic? Kako lahko, končno, razložimo, da smo celo na tako novem in velikem raziskovalnem področju, kot je politična socializacija, tako naravno in brez napore skušali odkrivati, kako prispeva predodraslo politično učenje k stabilnosti sistemov, dejansko pa smo pri tem zanemarili enako pomembno funkcijo socializacije, kako delovati na politično spreminjanje.⁸

Ne moremo govoriti o enem samem in edinem vzroku za ozko vizijo naše discipline. Lahko pa gremo vsaj tako daleč, da ponudimo tole hipotezo: kakršnikoli so že vzroki, neuspeh, da bi razširili vizijo svojih temeljnih raziskav, verjetno v precejšnji meri izvira iz tega, da se vztrajno izogibamo tega, da bi se spraševali po svojih normativnih premisah in da bi raziskovali obseg, v katerem te premise določajo izbiro problemov in njihovo končno interpretacijo.

Ustvarjalna spekulacija

Kako naj opravimo nujne napore, ki so potrebni, da prebijemo okove, ki so jih vsilili temeljnim raziskavam obstoječi vrednostni okvirji? Kako naj ustvarimo tiste razmere, ki nam bodo pomagale, da postavimo temeljna vprašanja o delovanju političnega sistema, vprašanja, ki nas bodo vodila k temu, da bomo postavili tiste »razuzdane hipoteze«, v zvezi s katerimi nas je nekoč grajal Robert Lynd.⁹ Nova zavest o deležu, ki ga imajo naša vrednostna angažiranost in drugi družbeni vplivi pri omejevanju obzorja naših temeljnih raziskav, lahko deloma popravi napake našega dela. Toda to moralno preiskovanje samega sebe bržčas ne bo zadostno. Če naj presežemo svoje kulturne in metodološke pristranosti, nas lahko to samozavedanje vodi le po delu celotne poti. Morda se je treba lotiti odločnejših ukrepov in najti dodatno pomoč v tem, da se vrnemo k starejšemu izročilu v političnem raziskovanju, toda na popolnoma moderen način.

Pred mnogimi leti sem se v delu *The Political System* zavzemal za nujnost, da ponovno premislimo način, kako se lotevamo teorije vrednot, hkrati ko sem načel enako nalogo, da konstruiramo empirično teorijo.¹⁰ Drugo nalogo opravljamo zdaj v naši disciplini. Prvo, namreč kreativno ustvarjanje političnih alternativ, pa bomo šele morali začeti uresničevati.

Da bi obogatili svoje razumevanje in da bi dali širši pomen svoji lastni družbeni stvarnosti, se je velikim političnim teoretikom preteklosti zdelo koristno, da konstruirajo nove in pogosto radikalno različne koncepcije o političnih odnosih, ki bi bili možni v prihodnosti. S tem da formuliramo takšne široke spekulativne alternative glede na zdaj in tukaj,

⁸ Glej: D. Easton in J. Dennis, *Children in the Political System: Origins of Political Legitimacy* (New York: McGraw-Hill, 1969), 2. pogl.

⁹ R. S. Lynd, *Knowledge for What?* (Princeton: Princeton University Press, 1939).

¹⁰ D. Easton, *The Political System*, 9. in 10. poglavje.

lahko tudi mi začnemo bolj razumevati pomanjkljivosti naših političnih sistemov in raziskovati pota ustreznih sprememb, ki so tako skrajno potrebne. Želel bi poudariti, da moramo imeti to za del naloge in odgovornosti znanosti, če naj ohrani svojo relevantnost za sodobni svet. Tiste filozofije, ki skušajo oživit klasično naravno pravo in ki zavračajo možnost znanosti o človeku, so s tem zapravile svojo priložnost in postavile pod vprašaj svojo sposobnost, da prevzamejo to ustvarjalno nalogo teorije. Zagovarjamo drzno spekulativno teoretiziranje, ki je pripravljeno graditi na rezultatih same sodobne behavioralne znanosti, ne pa te rezultate zavreči, in ki je pripravljeno razmišljati o njihovih implikacijah za politično življenje v luči artikuliranih alternativnih vrednostnih okvirov.

Pomena, ki ga ima za politično znanost takšna ustvarjalna spekulacija, ni moč preceniti. Za tiste, ki skušajo razumeti, kako politični sistemi delujejo, daje taka spekulacija alternativne perspektive, s katerimi lahko določijo pomen problemov, ki jih izberejo za raziskavo in analizo. Če resno jemljemo spoznanja sociologov znanja, naše znanstvene rezultate močno oblikujejo naše etične perspektive. Če torej v naši disciplini ne spodbujamo k ustvarjalni spekulaciji o političnih alternativah v najširšem pomenu, si ne moremo kaj, da ne bi postali jetnik obstoječega vrednostnega okvira. Ko začnemo ta okvir zgubljeni relevantnost za družbo, nas mora njegova angažiranost za vzdrževanje sistema zaslepiti, da ne vidimo perečih vprašanj, ki vznikajo celo v zvezi z neposredno prihodnostjo.

In ravno to se je zgodilo politični znanosti. Toda našim filozofom in našim znanstvenikom ni uspelo rekonstruirati naših vrednostnih okvirov v kakršnekoli relevantnem pomenu in jim jih ni uspelo preveriti tako, da bi ustvarjalno konstruirali nove tipe političnih sistemov, ki bi utegnili bolj ustreči potrebam postindustrijske kibernetične družbe. Novi sklop etičnih perspektiv, spleten okrog te teme, bi zbudil v nas občutljivost za celo vrsto novih temeljnih političnih problemov, ki bi jih bilo vredno raziskovati. Tudi bi lahko pokazal, da je pomembno, da te probleme raziskujemo z novimi ali radikalno spremenjenimi tipi relevantnih empiričnih teorij. S tem bi se morda osvobodili poklicne kratkovidnosti, ki jo je povzročila pretirana pozornost danim dejstvom. Bili bi morda manj nagnjeni k temu, da se ujamemo v past »empiričnega konservatizma«¹¹ ali v perspektivo, ki ohranja sistem, za kar so politično znanost med drugimi po pravici obtoževali¹² tudi postbehavioralisti.

Naša disciplina torej potrebuje takšne preureditve. Temeljne raziskave moramo ohraniti kot naložbo v prihodnost. Toda celo *njihovo* prioriteto je treba spremeniti z vidika boljšega razumevanja njihovih vrednostnih predpostavk. Uporabno, v akcijo usmerjeno raziskovanje zahteva bolj sistematično pozornost kot kdajkoli prej. Bolj se moramo zavedati meja, ki so jih naložile našim raziskavam naše vrednostne premise. In na trdnem temelju znanja, konstruiranega z behavioralnimi raziskavami, moramo resno razmisliti o možnih alternativnih preureditvah naših političnih odnosov.

Strokovnjak in raba znanja

Preureditve pa ne potrebuje le naša disciplina, marveč tudi naš poklic, da bi se uskladi s spreminjajočimi se koncepcijami družbene znanosti. Naša disciplina se nanaša na našo intelektualno podjetnost, naš poklic na šolane in specializirane strokovnjake, ki sodelujejo v disciplini.

¹¹ H. Marcuse, *One-Dimensional Man* (Boston: Beacon Press, 1964) 4. pogl.

¹² Glej, C. A. McCoy in J. Playford (eds.), *Apolitical Politics* (New York: Crowell, 1967) in D. Easton, *The Political System*, 2. in 11. pogl.

Postbehavioralizem zatrjuje, da behavioralna pozicija ne ustvarja samo discipline, ampak tudi poklic, ki ima čedalje manjšo pomembnost za politični svet, ki ga obkroža.

Behavioralna predstava o politološkem poklicu

Trdijo, da sta pravzaprav dva temeljna vzroka za ta padec. Prvič, profesionalizacija naše discipline v behavioralnih okvirih je krepila predstavo o politični znanosti, ki je skrbno ločila znanje in delovanje in ju razdelila.¹³ Kot znanstveniki, ki imajo posebno spretnost, gledamo sami nase kot na dobavitelje tistega, kar se imenuje poklicna ekspertiza. Naloga nas ekspertov je, da damo nasvete samo glede sredstev, ne pa glede ciljev, za katere bi se lahko uporabilo naše znanje. Ali kot pravi obrabljjen pregovor: smo na repu, ne pa pri glavi.

Dejansko se eksperti, kot postbehavioralizem pravilno zatrjuje, niso nikoli ravnali po tem pravilu. Kot smo že omenili, behavioralno raziskovanje v naši disciplini ni moglo doseči prave etične nevtralnosti. To je imelo resne posledice za temeljne raziskave. V našem poklicu, poudarjajo kritiki, etična nevtralnost ni bila nič manj ponarejena. Pri aplikaciji svojega znanja sprejema politolog izrecno ali nezavedno vrednostne premise tistih, ki jim služi. Njegova poza nevtralnosti ima dodatno posledico, da slabi njegovo voljo ali sposobnost, da se sprašuje o širših ciljih, ki jim služi njegovo znanje. Še en vzrok razlaga padec strokovnjakove relevantnosti. Tukaj postbehavioralizem ostro pretrga s prevladujočo strokovno paradigmo o moralnem razmerju med raziskovanjem in delovanjem. Po behavioralni interpretaciji to, da ima znanje, politologu ne nalaga posebne obveznosti, da postavi svoje znanje v službo družbe. Politologu ostane na voljo, da izbere, če naj v ta namen stopi iz svoje znanstvene vloge ali ne. To *laissez faire* stališče do političnega angažiranja je bilo moralna premisa našega poklica. To stališče je dovoljevalo, če že ne pospeševalo, umik iz političnih spopadov. Znanje je ločeno od delovanja.

Toda za postbehavioralizem začena razmejitvena črta med čistim raziskovanjem in službo bledeti. Ta priložnost za racionalno izbiro nalaga posebno obveznost tistemu, ki kaj ve. Politolog kot strokovnjak je *par excellence* tisti ki ve. Zato je nemoralen, če ne deluje na temelju svojega znanja. Ko trdi, da je znanje odgovornost za delovanje, se postbehavioralizem pridružuje častitljivi tradiciji, podedovani po tako različnih virih, kot so grška klasična filozofija, Karl Marx, John Dewey in sodobni eksistencializem.

Kriteriji za rabo znanja

Implikacije tega postbehavioralnega premika v predstavi o vlogi našega poklica v družbi so precejšnje. Če naj politolog vrednoti, kako uporabljajo njegovo znanje, in če naj si sam prizadeva, da njegovo znanje deluje na razreševanje družbenih problemov, kateri kriteriji naj vodijo njegove izbire? Tukaj se postbehavioralizem vrača k humanistični konceptiji intelektualca kot varuha tistih civilizacijskih humanih vrednot, ki jih pozna večina ljudi. Dolžnost strokovnjaka je, da skrbi, da ima od njegove ekspertize korist vsa družba, ne pa samo privilegirani del. Svoje obveznosti izpolni le, če upošteva najširši spektrum družbenih interesov.

Mnogi postbehavioralisti proučujejo aktivnost znanstvenikov v zadnjih letih in sklepajo, da so politologi svojo nadarjenost postavili pred-

¹³ Glej posebno T. Roszak (ed.), *The Dissenting Academy* (New York: Random House, 1968), Introduction.

vsem v službo elit v družbi — v državni oblasti, poslovnem svetu in prostovoljnih organizacijah. Na strokovnjaka gledajo kot na človeka, ki malo občuje in ima malo stikov s tistimi, ki imajo značilno najmanj koristi od sadov sodobne industrijske družbe, kot so rasne in ekonomske manjšine, nepredstavljene skupine doma in kolonialne množice v tujini. To so skupine, ki so najmanj sposobne obvladati vire ekspertize, za katero se zavzema politična znanost. Družbena odgovornost politologa kot eksperta je, da popravi to neravnovesje.

Po tem postbehavioralnem pogledu je uporaba ekspertnega znanja v službi družbene reforme konkurenčna iskanju znanja zaradi znanja samega. Reforma postane neločljiva od znanja.

Jasno je torej, da se poraja nova predstava o strokovnjaku, predstava, ki znanju ne odreka njegovega mesta, po kateri pa znanstvenik ne more več ločevati življenja uma od življenja družbene akcije. Webrovo razlikovanje med poklicem znanstvenika in poklicem politika ne zadošča več popolnoma.

Ta nova podoba vodi k politizaciji našega poklica. Če se od posameznega strokovnjaka zahteva, da uporablja svoje znanje v korist družbe, so tisti kolektivi ekspertov, ki jih imenujemo poklicne asociacije, sami enako odgovorni, če v svoji organizaciji ne sprašujejo po namenih, v katere se lahko uporablja njihova ekspertiza, ali še ne delujejo, kadar jih njihovo znanje opozori na nevarnost. V tem so moralne in intelektualne korenine stalnega pritiska na strokovne asociacije, da zavzemajo stališča do javnih problemov, glede katerih jim daje njihova kompetenca specialno znanje.

Politizacija poklica

Ta postbehavioralna težnja, da se politizirajo poklicna združenja, je naletela na velik odpor. Ugovori izhajajo manj iz načelnih razlogov kot iz praktičnega strahu, da naša poklicna združenja ne bodo več mogla izpolnjevati normalnih znanstvenih smotrov. Denimo, da ta praktični premislek drži. Toda ali lahko celo v tem primeru odklonimo popolnoma novo moralno podobo, ki jo razvija postbehavioralizem?

Eno je jasno. Kriza našega časa ne gre mimo nobene skupine, tudi mimo družbenih znanosti ne. Pritiski, naj uporabljamo vse svoje energije za kritično vrednotenje ciljev, kakor tudi, naj priskrbimo učinkovita sredstva, so preveliki, da bi jih lahko zanikali. Čedalje večje število med nami ne more praktično in moralno prenesti, da bi stali ob strani, ko nas naša ekspertiza opozarja na katastrofo.

Ko sprejemamo to novo (v resnici staro) obveznost intelektualca, pa moramo priznati, da se lahko politolog-specialist angažira v treh vrstah dejavnosti, ki se med seboj razlikujejo. Te sta pouk in raziskovanje na eni strani in praktična politika na drugi. Nekje med tema deluje politolog kot konsultant in svetovalec. Vsaka od teh vrst dejavnosti — kot znanstvenik, kot politik in kot svetovalec — oblikuje drugo in vpliva nanjo. Ali je mogoče, da konstruiramo enotno organizacijo, ki naj bi služila kolektivnim namenom našega poklica s tem, da bo pospeševala vse tri vrste dejavnosti? To se zdi zelo neverjetno. Ali lahko izvedemo neko razumno delitev dela med različnimi organizacijami, delitev, ki bi omogočala najpopolnejše izražanje za vse tiste dejavnosti, v katere potiska ta kritični čas poklicne politologe? To se zdi verjetno.

Lahko si zamislimo, da bi se nekatere poklicne organizacije posvetile tisti vrsti akcije, ki pomaga dodajati k naši zalogi temeljnega znanja in ki olajšuje komunikacijo med nami in naslednjo generacijo politologov. Te že imamo v naših poklicnih združenjih. Njim je namenjeno, da pomagajo tako pri pouku kot pri raziskovanju. Lahko pa si zamislimo tudi

druge tipe poklicnih organizacij, ki bi se ukvarjale s strukturiranjem uporabe naše ekspertize glede na pereče socialne probleme. Takšnih poklicnih organizacij še nimamo v politični znanosti niti v družbenih vedah kot celoti.

Toda če tu gledamo na stvar samo kot politologi, si ustvarjamo nepremagljive težave. Družbeni problemi ne prihajajo k nam lepo razvrščeni kot ekonomski, psihološki, politični in podobni problemi. Naše krize izvirajo iz težav, ki zaobsegajo vse vidike človeškega obnašanja. Naša poklicna združenja so usmerjena k disciplinam, te pa so analitska področja. Po sami naravi razkosajo realnost na specialnosti, ki imajo pomen predvsem za iskanje temeljnega razumevanja stvari. Da bi postavljali cilje in določali sredstva za razreševanje družbenih problemov, pa moramo spet združiti discipline v enotno organizacijo, ki bi lahko mobilizirala moči vseh družbenih znanosti in jih združevala v žarišču specifičnih problemov.

Čas je, da kot raziskovalci politike sprejmemo v tej smeri posebno odgovornost. Dati moramo pobudo, da se ustanovi federacija družboslovcev — predlog, ki ga je že dal eden od naših kolegov.¹⁴ Naloga take federacije bi bila, da ugotavlja velike probleme dneva, da razjasnjuje smotre, vrednoti akcijo, ki so jo začeli drugi, proučuje in predlaga alternativne rešitve in jih z vso močjo uveljavlja v politični sferi.

Če se ne bomo kolektivno politizirali na ta način, se bomo nekritično sprizajzneli s prevladujočo politiko že samo s tem, da stojimo ob strani, medtem ko problemi sveta kar naprej rastejo po številu in intenzivnosti. S tem se pravzaprav postavljamo na neko politično stališče. Ko bomo delovali kolektivno kot strokovnjaki v federaciji družboslovcev, bomo imeli intelektualno in moralno priložnost, da upravičimo svojo politično usmeritev. S tem bi lahko začeli zadovoljevat naš vse večji občutek politične odgovornosti v času krize. Hkrati s tem bomo sposobni ohraniti svoje zgodovinske institucije, svoja strokovna združenja za nadaljnje iskanje temeljnega znanja.

Takšna federacija pa bi ne opravila svoje odgovornosti, če bi postala zgolj odmev na nacionalne smotre, instrument uradne politike ali laskave kritike vsega, kar je. Če ima Mannheim prav, ko opisuje intelektualca kot najmanj zakoreninjeno med vsemi družbenimi skupinami, mora profesionalni družboslovec gledati nase kot na človeka, ki je angažiran za najširše človeške vrednote. To mora biti preskusni kamen, s katerim naj bi vplival na družbene probleme. Toda veliko ovir zapira pot. Med njimi ima identifikacija s cilji in interesi svojega naroda pomembno mesto. Politologi se bodo še morali izogibati hromečim učinkom, ki jih ima za znanost nenamerna vdanost nacionalnim ciljem in perspektivam. Kot ima znanost kot sklop disciplin pretenzijo, da je internacionalna po svojem torišču, tako se mora tudi politolog denacionalizirati. Nekega dne bo morda tudi profesionalnemu družboslovcu tako kot idealnemu mednarodnemu uslužbencu dovoljeno, da se maksimalno osvobodi od vdanosti naciji, tako da bo moral nositi mednarodni potni list in da se bo v skladu s tem tudi vedel.

Za našo stroko torej nastajajoča postbehavioralna faza pospešuje razvoj nove norme vedenja. V politični angažiranosti vidi družbeno odgovornost intelektualca, kakršnakoli že je institucionalna oblika, skoz katero se to lahko izrazi. Nekega dne utegne tudi zahtevati, da se družboslovec osvobodi jetništva ozkih potreb in ciljev svojega nacionalnega političnega sistema.

Jasno je, da spreminjajoči se časi terjajo, da radikalno premislimo, kaj smo in kaj hočemo biti kot disciplina in kot poklic. Postbehavioralizem

¹⁴ David Singer z Inštituta za raziskovanje duševnega zdravja, University of Michigan, Ann Arbor, Michigan, v osebni korespondenci.

je prodirajoča intelektualna težnja današnjega časa, ki razodeva velik napor, da stori ravno to. Njegova prodornost mu preprečuje, da bi postal imetje katerekoli posebne skupine ali katerekoli posebne politične ideologije. Postbehavioralizem razširja behavioralne metode in tehnike tako, da bi napravil njihove vsebinske implikacije pomembnejše za probleme našega časa. Zato ga je treba razumeti kot najnovejši prispevek k naši intelektualni dediščini. Kot intelektualna težnja torej ni grožnja in nevarnost, ki se zdi, da se je nekateri bojijo. Z vidika širokih zgodovinskih perspektiv naše discipline je postbehavioralizem prej priložnost za nujno spremembo. Lahko se odločimo, da ga izkoristimo, da ga zavržemo ali da ga modificiramo. Toda prezreti ga ni mogoče. Ta revolucija je izliv, da neustrašno spet preiščemo premise naših raziskav in namene našega poklica.

Prevedel Adolf Bibič

Kako je Lenin pojmoval koeksistenco

Ko iščemo vir koeksistence v mednarodnem političnem življenju, lahko izhajamo od številnih koncepcij in dogodkov, ki so v raznih zgodovinskih razmerah razvoja človeške družbe zahtevali veliko strpnost v mednarodnih odnosih družbenih skupin, kot so: plemena, mesta—države ali pa razvite in trdno organizirane državne strukture. Tudi dejavniki, ki so vplivali na take odnose, so mnogoteri in pogosto zelo zapleteni. Ravnotežje sil med skupinami, nemožnost, da se spremene objektivni odnosi, prepričanje o nujnosti mirnega in sočasnega bivanja različnih državnih subjektov na nekem področju — to so bile najpogostejše sestavine, ki so omogočale vzporedni obstoj držav in bile tudi nekakšen pravzor miroljubne koeksistence širše, čeprav še nerazvite mednarodne politične skupnosti.

Pri modernem razvoju ideje o koeksistenci in njeni praktični uporabi v mednarodnem življenju pa ne moremo mimo oktobrske revolucije, nastajanja prve socialistične države in ustvarjalne vloge Vladimirja Iljiča Lenina v njej. Prav Leninovi nazori o potrebnosti in možnosti sočasnega obstoja držav z različnimi družbenopolitičnimi in ekonomskimi sistemi so utrlji pot miroljubni koeksistenci — in ta politična zamisel je kmalu nato postala temeljni progresivni okvir za razvoj moderne mednarodne skupnosti.

Vsa Leninova zunanjepolitična dejavnost neposredno po nastanku sovjetske države je bila kljub njegovemu prepričanju, da bo kmalu izbruhnila širša socialistična revolucija v mednarodni rasežnosti, tesno povezana z doslednim iskanjem vseh možnosti, da se v tedanjih razmerah predvsem ohrani mlada sovjetska država. Mir je bil za sovjetsko državo notranja potreba in edina možnost, da nastanejo najugodnejše zunanjepolitične razmere za urejanje neodložljivih vprašanj ekonomskega razvoja in izvajanja ukrepov za socialistično graditev. Lenin je razbijal vsa prizadevanja tako imenovanih levih komunistov, ki so zahtevali revoluciono vojno; prožno je spreminjal in prilagajal taktiko zunanjepolitičnih akcij ter zavestno sklepal kompromise s kapitalističnimi državami, da bi ohranil pridobitve socialistične revolucije, ko so deželo obkrožali kapitalisti in je neprestano grozila nevarnost vojne. Prizadevanja za mir, kompromisno sprejemanje predaha kot tudi pričakovanje možnosti, da razvije s kapitalističnimi državami normalne ekonomske odnose, so bila po Leninovih tedanjih nazorih samo taktično, kratkoročno delovanje, da se ohrani mlada sovjetska država in da se okrepe vse njene moči. V takem ocenjevanju porevolucijskega stanja sta bila vojna s kapitalističnim

svetom in pričakovanje izbruha svetovne proletarske revolucije trajna elementa, s katerimi so resno računali.

V kasnejšem razvoju sovjetske države, ko so tujo oboroženo intervencijo odbili, ko so zamrli revolucionarni poskusi v nekaterih drugih državah, v času, ko je postajal obstoj prve socialistične dežele iz dneva v dan vse bolj nespremenljiva mednarodna resničnost, je Lenin lahko v teoretičnih analizah in v praktični dejavnosti prešel na nove osnove ter si prizadeval za take odnose, v katerih bodo druga ob drugi lahko obstajale socialistična država in kapitalistične dežele.

Celotna zunanjepolitična dejavnost voditelja ruske revolucije je bila izredno intenzivna. Lenin je sodil, da se z urejanjem širših nalog mednarodnega pomena rešujejo tudi nacionalne in internacionalne naloge revolucionarnega gibanja; zato je s podvojeno pozornostjo spremljal tok mednarodnih gibanj. Vztrajal je pri spretnelem manevriranju, iskanju vseh možnih taktičnih kompromisnih rešitev, izkoriščanju nasprotij med kapitalističnimi državami ter specifičnega položaja socialistične države v tem obroču. Vsa ta dejavnost je bila usmerjena k iskanju najboljših alternativ, ki bodo — čeprav za ceno nekaterih žrtev — obvarovale sovjetsko oblast in sovjetsko državo.

Ko je postajal Lenin vse bolj prepričan, da v bližnji prihodnosti ne bo prišlo do svetovne socialistične revolucije in da je glavna naloga sovjetske oblasti na zunanjepolitičnem področju, da vzpostavlja take odnose, ki bodo pomagali pri zavarovanju pridobitev Oktobra, je začel v središče zunanjepolitičnih akcij postavljati nove zasnutke odnosov s kapitalističnimi državami. Za razliko od prvotnega kompromisnega urejanja žgočih problemov — obstoja nove države v času podpisa Brest-Litovskega miru, začasnega kompromisa med dvema neenakima partnerjema ob pričakovanju svetovne revolucije — je Lenin poslej odnose s kapitalističnimi državami začel spravljati v trdnější zgodovinski okvir; spoznal je, da gre za dolgotrajnejši proces, v katerem bo obstajala Sovjetska Rusija kot prva socialistična država ob kapitalističnem svetu. Ta novi vidik mednarodnih odnosov, zasnovan na realni oceni političnih odnosov in nasprotnih razrednih sil, ima teoretično podlago že v zgodnejših Leninovih razglabljanjih. V članku »O paroli Združenih držav Evrope« je Lenin že precej časa, preden se je začela revolucija, (1915. leta) opozoril na neenakomerni razvoj kapitalizma ter na možnost, da socializem zmaga samo v nekaterih državah ali celo v eni sami kapitalistični državi.¹ Pri tem je moral upoštevati tudi možnost in nujnost stikov med temi kvalitetno različnimi subjekti, ki so primorani živeti drug ob drugem. Kasneje, v fazi ostrih polemik, je Lenin to vprašanje še jasneje obdelal; trdil je, da se zavzema za sodelovanje s kapitalističnim svetom in da če socialistična država ne bi hotela odnosov s kapitalističnimi državami, potem bi morala zapustiti ta svet in »se preseliti na Mesec«.²

Po kapitulaciji Nemčije in prodiranju sil kapitalističnih intervencionistov sta bili za Lenina najbolj pomembni dve nalogi:

1. Obvarovati, tudi za ceno največjih žrtev, mlado, komaj rojeno socialistično državo; to je v praksi pomenilo, da se mora sovjetska oblast po kratkotrajnem predahu še z večjo silovitostjo in še ob večjem odre-

¹ V. I. Lenin: Polnoe sobranie sočinienij, zv. 23, str. 67.

² Ibid., zv. 35, str. 402.

kanju spopasti z domačo buržoazijo in mednarodnim kapitalističnim pohodom proti sovjetski državi.

2. Ustvariti je bilo treba take razmere, da se z diplomatskopoli-
tičnimi sredstvi ta intervencija zaustavi ter pripravi teren za trajnejše
stike med Sovjetsko Rusijo in izrazito sovražnim obročem mednarodnega
kapitala.

Naj se nam zdita še dandanes ti nalogi v tedanji mednarodni kon-
stelaciji neuresničljivi, Lenin je s svojo doslednostjo, bistrostjo, in vztraj-
nostjo počasi, vendar pa zanesljivo vodil deželo sovjetov k uresničevanju
teh zapletenih nalog. S taktiko odbijanja agresorjevih napadov, ob ne-
prestanih prizadevanjih, da se nasprotnikom omogočijo pogajanja z vedno
novimi predlogi, se je položaj sovjetov vedno bolj utrjeval.

Možnost sočasnega obstoja socialistične države ob kapitalističnih
državah je Lenin povezoval z nujnostjo takih razmer, v katerih bodo med
temi državami možni ne le razviti politični odnosi, marveč tudi vezi, ki
bodo dovoljevale medsebojno ekonomsko sodelovanje. Že v pismu ameriš-
kim delavcem leta 1919 je Lenin posebej poudaril možnost in koristnost
razvijanja trgovske menjave med Sovjetsko Rusijo in kapitalističnimi dr-
žavami ter pojasnil vsebino prvih koncesij, ki jih je Sovjetska Rusija pri-
znala nekaterim tujim kapitalističnim družbam.³ V razgovoru z ameri-
škim dopisnikom The Chicago Daily News je bil voditelj Oktobra še
jasnejši. Odkrito se je opredelil za take zveze med ZDA in Sovjetsko
Rusijo, ki bodo omogočale tudi ekonomsko sodelovanje; k temu je dodal,
da sovjetska vlada zagotavlja, da se v tovrstnih odnosih ne bo vmeša-
vala v notranje zadeve drugih držav.⁴

V teh težkih trenutkih življenja sovjetske države je Lenin vedno
našel čas tudi za zunanjepolitično dejavnost. Kot je kasneje pisal G.
V. Čičerin, se je Lenin zelo podrobno zanimal za vsa vprašanja diplo-
matskih odnosov, »takoj dojel bistvo vsakega vprašanja in ga tudi takoj
najširše politično osvetlil. Vladimir Iljič je v svojih razgovorih prispeval
vedno najboljšo diplomatsko analizo položaja in njegovi nasveti (pogosto
je takoj predlagal besedilo odgovora drugi vladi) bi bili lahko zgled
diplomatske spretnosti in prožnosti.«⁵

Lenin je v praktični zunanjepolitični dejavnosti zelo pazljivo prouče-
val odnose med kapitalističnimi državami in bil posebej pozoren do tistih
slabotnejših členov, ki bi se lahko zaradi specifičnih razmer laže in
hitreje povezovali s Sovjetsko Rusijo — ker so bili za to sami zainteresi-
rani. V letih popolne blokade in onemogočenega normalnega mednarod-
nega komuniciranja je bil za mlado sovjetsko državo prodor v svet
izredno pomemben. Prav zaradi manjših koncesij, poudarjanja demokra-
tičnih načel zunanje politike socialistične države, ki bo ta načela tudi
hkrati spoštovala, je sovjetski diplomaciji v najtežjih dneh obstoja uspel
prvi prodor diplomatsko-politične in ekonomske narave, ko je leta 1920

³ Lenin je zlasti poudarjal: »S sprejemljivimi pogoji dane koncesije so zaželeno
tudi za nas — kot ena od možnosti, da pritegujemo v Rusijo tehnično pomoč v tem
pogledu razvitejših držav, za obdobje, v katerem bodo vzporedno eksistirale (sušče-
stvovat' rjodom) socialistične in kapitalistične države.« Ibid., zv. 39, str. 197. Tedaj
je Lenin prvokrat uporabil formulacijo o vzporednem obstoju socialistične in kapita-
lističnih držav.

⁴ Ibid., zv. 39, str. 209—210.

⁵ G. V. Čičerin, Stat'i i reči, Moskva 1961, str. 277.

navsezala diplomatske odnose z Estonijo.⁶ To je bil najlepši primer uspešnega diplomatskega manevriranja, izkoriščanja nasprotij v krogu kapitalističnih držav, pa tudi doslednega spoštovanja načel sovjetske zunanje politike. To je vplivalo, da je mala Estonija videla v Sovjetski Rusiji državo, ki priznava njeno pravico do samoodločbe in jo obravnava kot enakovreden subjekt. Da bi preprečil vojno s Poljaki, je bil Lenin pripravljen na popuščanje in je ponudil Poljski celo več ozemlja, kot ga je Poljska vlada zahtevala.⁷ Ker je bil prepričan, da se lahko sovjetska oblast obdrži in razvija le v miru, je bil pripravljen priznati tudi stare dolgove carske Rusije, da bi dežele Antante pridobil za priznanje sovjetske oblasti in za prekinitve intervencije.⁸

Lenin je bil v tistem času mnenja, da ima zunanjepolitična dejavnost izredno važne naloge; od njene uspešnosti je bilo v marsičem odvisno upanje, da se bo Sovjetska Rusija obdržala. Zato ni prav nič čudno, da se je Lenin toliko zavzel za zunanjepolitično dejavnost. Na stotine dokumentov mednarodne narave je sestavil Lenin osebno; energično je branil zunanjepolitično usmeritev, pisal in pojasnjeval je posamezne politične poteze ter si prizadeval, da bi bil čim širši krog državljanov seznanjen z zunanjo politiko, ki ne bi smela biti več tajna in zaprta izključno v kabinetih ministrstva za zunanje zadeve.⁹ Lenin je z zahtevo po neprenehnih pogajanjih, z vedno novimi predlogi, načrti in ponodbami za sklenitev miru s posameznimi intervencionisti ponovno dokazal svojo vztrajnost; upal je, da bo tako ravnanje ob neprestanem odbijanju vseh akcij intervencionistov na bojnem polju tudi prispevalo in pospešilo sklenitev tako potrebnega miru.

Ta energična odločnost, da je treba vztrajati tudi v najhujših razmerah kapitalističnega pritiska, je postopno rodila prve sadove. Sporazum z Estonijo je postal, kot je dejal Čičerin, »prvi poskus mirnega vzporednega življenja z buržuaznimi državami.« Ko je natančneje pojasnjeval naloge in cilje sovjetske zunanje politike na zasedanju VCIK, je komisar za zunanje zadeve v Leninovi vladi s ponosom izjavil: »Mi ne nosimo svojega sistema niti svoje oblasti na bajonetih... Naša politika je politika miru, vendar pa to ni politika kapitulanstva.«¹⁰ Na tem zasedanju so tudi prvič uradno uporabili termin koeksistenca. Čeprav je poročal Čičerin, je bilo očitno, da gre samo za razčlenitev temeljnih Leninovih misli, ki so bile že leta 1920 povsem jasno usmerjene k iskanju možnosti sočasnega obstoja in snovanja stikov med socialistično državo in kapitalističnim obročem. V tem ekspozeju je bil Čičerin zelo natančen: »Naše geslo je bilo in je še zdaj: mirno koeksistiranje z drugimi vladami

⁶ O pomenu te uspešne diplomatske poteze je Lenin med drugim pisal: »Ta mir je okno v Evropo. Z njim se za nas odpira možnost, da začnemo z izmenjavo blaga z zahodnimi državami. Naši nasprotniki so trdili, da je revolucija na Zahodu še daleč in da se brez nje ne bomo obdržali. Toda mi se nismo obdržali, marveč tudi zmagali.« *Ibid.*, zv. 40, str. 111.

⁷ M. Naszkowski, Walka o pokojowe wspolistnienie w swietle nauk Lenina, *Nowe Drogi* 1970, št. 4, str. 44.

⁸ G. V. Čičerin, *Stat'i i reči*, op. cit., str. 282.

⁹ V Dekretu o miru, ki ga je sestavil Lenin, je med drugim zlasti pomembno: »Vlada opušča tajno diplomacijo ter izraža s svoje strani trdno pripravljenost, da se bo vselej pogajala javno pred vsem ljudstvom ter takoj v celoti objavila tajne sporazume, ki so jih potrdile ali sklenile prejšnje vlade fevdalcev in kapitalistov.« *Ibid.*, zv. 35., str. 15.

¹⁰ G. V. Čičerin, op. cit., str. 135.

ne glede na to, kakšne so. Stvarnost sili nas in druge države v nujno snovanje dolgoročnih odnosov med delavsko-kmečko vlado in vladami kapitalističnih dežel.¹¹ Ko je pojasnjeval nujnost koeksistiranja, je Čičerin poudaril, da prav ekonomska stvarnost terja menjavo blaga in regulacije odnosov z drugimi deželami ne glede na to, s kolikšno mržnjo gledajo na sovjetski sistem.

Že naslednje leto je lahko na X. vseruski konferenci RKP(b) Lenin ugotovil, da sta rodili pripravljenost sovjetske oblasti za obrambo pridobitev revolucije in nepretrgana zunanjepolitična prizadevanja za ustvarjanje politike mirnega razvoja prve daljnosežne sadove: »V sedanjem trenutku je mednarodni položaj tak, da je prišlo do začasnega, kratkotrajnega ravnotežja; do ravnotežja nove vrste, ko so imperialistične države kljub svoji mržnji in želji, da planejo na Sovjetsko Rusijo — to misel opustile, kajti razkranje kapitalističnega sveta progresivno napreduje, enotnost neprestano slabi, prizadevanja sil zatiranih kolonialnih narodov, ki štejejo več kot milijardo prebivalcev, pa se vsako leto, vsak mesec, celo vsak teden vse bolj krepijo.«¹²

V času, ko je postajal mednarodni položaj sovjetske oblasti trdnejši in ko so se odpirale možnosti za sodelovanje, je začel Lenin problem odnosov s kapitalističnimi državami obravnavati precej širše. Takrat ni šlo več samo za to, da se vzpostavljajo redni diplomatski odnosi in se obranijo pridobitve revolucije, marveč je v tej novi in mnogo širši zasnovi dobil pomembno mesto ekonomski dejavnik — razvoj vsestransko koristnih ekonomskih zvez. Teh zvez niso obravnavali več izključno enostransko, kot da Sovjetska Rusija zaradi nerazvitosti, vojnega opustošenja ter pospešene razvoja terja pomoč tujine. Lenin je to stališče že leta 1921 znatno razširil. Odnose med kapitalističnimi deželami in prvo socialistično republiko, za katero je vedno bolj prepričan, da bo še dolgo ostala sama in da bo morala kot edina socialistična država vzpostavljati stike z vsem svetom, ki jo obkroža, je obravnaval v drugačni zgodovinski miselni zvezi.

Sovjetska Rusija se je obranila mednarodnega kapitalizma, revolucija na Zahodu je zamrla ali pa vse bolj ugašala, medtem ko kapitalistični svet ni bil tako močan, da bi strl sovjetsko oblast in odpor njenih branilcev. V takem položaju so bile kapitalistične dežele zaradi svojih specifičnih interesov vedno bolj naklonjene ekonomskemu sodelovanju in številnim sovjetskim predlogom. Leninu je postalo jasno, da bo vzporedno s konsolidacijo sovjetske države in bojem za nova tržišča potekal tudi proces, ki se je začel z Estonijo, in da bodo tudi druge kapitalistične države navezale s Sovjetsko Rusijo diplomatske in ekonomske odnose.¹³

Že tedaj, v razmerah napetega gospodarskega razvoja in še nezacelejenih ran iz vojne, je videl Lenin dolgoročno perspektivo odnosov med prvo socialistično državo in kapitalističnim svetom. Ta perspektiva je sicer tudi vsebovala novo razsežnost permanentne konfrontacije, vendar v drugačnih, za sovjetsko oblast veliko ugodnejših razmerah. Tudi oblike stikov naj bi bile kvalitetno in kvantitetno drugačne, zakaj: »dandanes najmočnejše

¹¹ Ibid., str. 144—146. Dokumenty vnešnej politiki SSSR, II. zv., Moskva 1958, str. 638.

¹² V. I. Lenin, Soč., zv. 43, str. 340—341.

¹³ O tem je Lenin govoril: »Obstaja sila, ki je močnejša kakor želje, hotenja in sklepi vsake od nam sovražnih držav ali razredov; ta sila so obči ekonomski svetovni odnosi, ki jih silijo v to, da sklepajo z nami zveze.« Ibid., zv. 44, str. 304—305.

vplivamo na mednarodno revolucijo z našo gospodarsko politiko. V Sovjetsko Rusijo so odprte oči delovnih ljudi vseh dežel sveta — brez razlike in precenjevanja. Kapitalisti ne morejo ničesar zamolčati ali skriti in prav zato se oprijemajo vseh naših gospodarskih napak in težav. Na to področje se zdaj prenaša boj v svetovnem merilu. Če bomo rešili to nalogo, smo zmagali v svetovnem merilu, dejansko in do konca.«¹⁴

Težnja k miru in snovanju normalnih meddržavnih odnosov s kapitalističnimi državami (kot možnost sočasnega obstoja) tedaj ni izločila revolucionarnih tendenc niti novih oblik teh odnosov. Lenin se je dobro zavedal novega položaja; realno je ocenjeval odnos sil in je bil zato daleč od tega, da bi svoj primer socialistične graditve komu vsiljeval. Zahteval je, da sovjetska oblast v praksi dokaže, da je močnejša, privlačnejša in da je največja moč socializma prav v njegovi konkretni realizaciji. Prav v praktični graditvi dežele, v organizaciji gospodarstva in v novih družbenih odnosih naj bi bil dokaz prednosti socializma, njegov vpliv in živ primer.

Ko je ocenil doseženo stopnjo odnosov kot določeno ravnotežje med Sovjetsko Rusijo in kapitalističnimi državami, se je Lenin povsem zavedal velikih disproporcij glede ekonomskih in vojaških moči; zato pa je sodil, da daje ocena realnih moči vseh razredov v vseh državah sveta ter njen moralni ugled Sovjetski Rusiji pravico, da se šteje za močnejšo od vseh drugih.¹⁵ Politika miru, ki izhaja že iz same narave socialistične države, zgled razvoja njenega gospodarstva in višja raven dejanske demokracije naj bi bile po Leninovi sodbi tiste trajne vrline, s katerimi se lahko socialistična država kosa s kapitalističnim svetom in so lahko tudi zgled drugim narodom.

Taka usmeritev pospeševanja medsebojnih odnosov je vsebovala dinamično komponento; ta naj bi neprestano spodbujala pospešeni razvoj socialističnih dosežkov ter s celotnim zgledom močno in neprestano vplivala na nadaljnja revolucionarna gibanja. Sočasno bivanje socialistične države in kapitalističnih držav je imelo za Lenina potemtakem večji pomen kot preprosto obstajanje: presojal ga je kot vzporedno in mirno konfrontiranje dosežkov.

Na IX. vseruskem kongresu sovjetov je Lenin razširil in še bolj razčlenil tezo o možnosti paralelnega koeksistiranja. Na vprašanje, ali si je sploh možno zamisliti, da socialistična republika živi in deluje v kapitalističnem obroču, je Lenin odgovoril, da se je zdelo, da si tega ni možno zamisliti ne politično ne vojaško, toda, »da je to možno tako politično kakor vojaško, je že dokazano, je že dejstvo.«¹⁶ Ko je navajal podatke o ekonomskih zvezah s kapitalističnimi državami, je poudaril, da se tudi na tem področju razvijajo konkretni odnosi, da so ti v praksi možni in koristni za obe strani.

Leninske ideje o možnosti koeksistiranja kapitalističnega sveta in prve socialistične države so predvsem izražale realni odnos sil in zakoniti razvoj k socializmu, le da je hitrost razvoja različna, odvisna od posebnosti vsake posamezne države. Lenin je bil povsem prepričan, da bodo prišli vsi narodi do socializma, vendar je trdil, da ne bodo šli vsi po isti poti in da bo vsak med njimi »vnesel nekaj specifičnega v tako ali drugačno obliko demokracije, v tako ali drugačno različico diktature prole-

¹⁴ Ibid., zv. 43, str. 341.

¹⁵ Ibid., zv. 44, str. 300.

¹⁶ Ibid., zv. 44, str. 301.

tariata, v tak ali drugačen tempo socialistične preobrazbe raznih plati družbenega življenja.¹⁷

S takim nazori, ki svetovno socialistično revolucijo obravnavajo kot dolgotrajen zgodovinski proces, ki poteka v različnih časovnih ali celo zgodovinskih etapah v različnih delih sveta z različno hitrostjo, je Lenin povsem trezno ocenil, da bodo še dolgo vrsto let obstajale druga ob drugi kapitalistične dežele in socialistična država ruskega proletariata, da je iskanje možnih in koristnih oblik sodelovanja življenjska nuja — ne da bi s tem kakorkoli opuščali temeljna določila marksizma.

Te temeljne ideje o koeksistenci, katerih Leninu ni uspelo izdelati v širši in celovitejši teoretični zasnutek mednarodnih odnosov, so povsem jasne glede tega, da Lenin sočasnega obstoja kvalitetno različnih mednarodnih subjektov ni razumel pasivno, marveč da je imel pred očmi predvsem načela nadaljnjega socialističnega razvoja. Prizadevanja, da socialistični svet s praktičnimi zgledi v razmerah miru pokaže in dokaže, da je uspešnejši, kvalitetnejši in s tem privlačnejši tudi za druge narode, so bila glavna prвина dinamike tega procesa, ki vzporedni obstoj kvalitetno različnih držav gleda kot obliko nadaljnje možne graditve socialistične družbe, hkrati pa kot snovanje realnih pogojev, da bo ta primer dobil nove posnemavce. Gibko odzivanje na dinamične spremembe v mednarodnih odnosih, upoštevanje razmerja sil in novih možnosti za vključevanje v pozitivne svetovne procese — na podlagi mirnega sožitja in poudarjanja razrednih interesov prve socialistične države — to je bilo za Lenina bistvo zunanje politike države, ki bo prisiljena še dolgo živeti med kapitalističnimi državami.

Hkrati pa je Leninska zunanja politika vnesla v dotedanje mednarodne odnose novo kvaliteto. V svet, ki je bil poln boja za tržišča in delitev vplivnih področij, v katerem so bile vojne normalen način reševanja sporov, je stopila mlada socialistična država, ki je z novimi demokratičnimi načeli, predvsem pa z zavestno politiko miru dokazovala, da boj za mir ni propagandno geslo proletarske države, pač pa izhaja — kot je učil Lenin — iz samega bistva socialistične države in njenih razrednih interesov. Boj za mir in zahteva po odpravljanju imperialističnih oblik mednarodnih odnosov sta bila velik prispevek k tedanjim mednarodnim odnosom, hkrati pa sta še poglobila zanimanje in spoštovanje sovjetskega vzora, ki bi ga lahko v nekaterih manjših kapitalističnih državah, zlasti sosedah, koristno uporabili za urejanje njihovih odnosov s kapitalističnimi velesilami.

Tako je Leninova zunanjepolitična zasnova, ki je bila v začetku usmerjena predvsem k obranitvi pridobitev revolucije, dobila po razpredanju odnosov in krepitvi položaja sovjetske oblasti veliko širše okvire; postajala je prva podlaga za progresiven in perspektiven razvoj vseh mednarodnih odnosov.

Še konkretnjšo obliko je dobila sovjetska zunanjepolitična koncepcija na konferenci v Ženevi, katere delo je vodja ruske revolucije spremljal zelo pazljivo ter dajal navodila za urejanje posameznih vprašanj. V prizadevanjih, da Sovjetsko Rusijo kar najhitreje vključi v mednarodne odnose ter razširi ekonomske zveze s kapitalističnimi državami, je Lenin v dopolnilih projekta za nastop sovjetske delegacije zlasti vztrajal pri »brezpogojnem brisanju vseh pripomb o ‚neizogibnem‘ nasilnem prevratu

¹⁷ Ibid., zv. 30, str. 123.

in uvajanju krvavega boja«, dalje je zahteval, da opustijo izjave o tem, da »naša zgodovinska koncepcija brezpogojno predvideva neizogibnost novih svetovnih vojn«. Vseh teh »strašnih besed« — kot se je izražal Lenin — ne smejo uporabljati, ker bi lahko pomagale nasprotnikom sovjetske države.¹⁸

Ker je imel pred očmi predvsem razvoj mednarodnih odnosov, je tudi na konferenco v Ženevi gledal kot na začetek širšega včlenjevanja v mednarodne, zlasti ekonomske tokove; zato je hotel, da se tudi tokrat poudari objektivna možnost sočasnega obstoja socialistične države v kapitalističnem obroču. V nastopnem referatu je ljudski komisar za zunanje zadeve Čičerin upošteval Leninova navodila ter predstavljal temeljni program sovjetske delegacije in gledanje sovjetov na odnose med kapitalističnimi državami in prvo socialistično državo: »Ko vztraja na stališčih načel komunizma, ruska delegacija priznava, da je v sedanji zgodovinski epohi, ki omogoča paralelen obstoj starega in porojeni novi socialistični sistem, možno ekonomsko sodelovanje med državami, ki so nosilke teh dveh sistemov lastnine in da je to tudi neobhodno za obči preporod.«¹⁹

V vseh nadaljnjih zunanjepolitičnih akcijah na mednarodnih konferencah v Cannesu, Rapallu in Haagu ali pa v odnosih s sosednjimi državami je bila sovjetska zunanja politika v Leninovem času vedno vzor načelnosti in realne politične ocene mednarodnih odnosov, moči nasprotnika in možnosti, da s taktično dejavnostjo izbojuje najbolj ugodne možnosti za sovjetsko državo. Povsem dosledno svojim besedam: »Prek vseh kompromisov, če so neizogibni, ohraniti zvestobo svojim načelom, svojemu razredu, svoji revolucionarni nalogi«,²⁰ je Lenin v zelo zapletenih mednarodnih razmerah vodil zunanjo politiko sovjetske države ter se upiral vsem poskusom, da bi spremenil njeno usmeritev. Izogibal se je pritegovanju države v svetovni spopad, v letih intervencije dosledno vztrajal na reševanju golega obstanka Sovjetske Rusije, da bi kasneje — takoj po prvih priznanjih sovjetske države — neposredno spodbudil in budno spremljal njene akcije v mednarodnih okvirih; Lenin je v tej dejavnosti pokazal veliko ustvarjalno moč volje in duha, kajti tudi v najtežjih trenutkih je iskal najboljši izhod.

Za varnost prve dežele, v kateri je zmagala socialistična revolucija, je prekrizal pot vsem avanturističnim potezam, ki bi lahko spravile v nevarnost njen obstoj; ker se je zavedal, da je do dokončne zmage socializma še dolg zgodovinski prehod, je voditelj oktobrske revolucije ustvaril podlago za razvoj državnih vezi s kapitalističnim svetom, priznal nujnost teh stikov, ki lahko le še bolj okrepe moč sovjetske države in podpro njen hitrejši socialistični razvoj. S svojim zgledom, uspehi, z ustvarjalnim elanom bi naj postala socialistična Rusija v časovni perspektivi še bolj privlačna in bližja proletarcem vseh dežel, ki naj bi po zgledu sovjetskih uspehov poskušali usmeriti tudi svoje sile k socializmu.

Miren obstanek in razvoj dežele sta zagotavljala te pogoje, zunanjepolitična dejavnost sovjetske države pa jih je morala izbojevati v najbolj zapletenih razmerah mednarodnega razvoja. Tej akciji se je Lenin posvetil z vso vnemo; budno je spremljal, oblikoval in natančno analiziral mednarodno politiko, realne odnose in objektivno možne perspektive sov-

¹⁸ Ibid., zv. 45, str. 63.

¹⁹ G. V. Čičerin, *Stat'i i reči*, op. cit., str. 208—209.

²⁰ V. I. Lenin, *Soč.*, zv. 34, str. 133.

jetskih prizadevanj. Vedno dosleden glede temeljnih načel socializma ter pripravljen tudi na prožnejše urejanje problemov, je bil Lenin od nastanka prve socialistične države pa do svoje smrti najvažnejši ustvarjalec sovjetske zunanje politike, njen glavni teoretik in praktik, ki je opredelil strategijo in taktiko njene mednarodne dejavnosti. Uresničevanje politike koeksistence je imelo v tem kontinuiranem procesu zelo pomembno mesto in prav v Leninovem času je praksa mednarodnega življenja potrdila, da so možne nove oblike in vsebine odnosov med državami z različnimi sistemi. To je bil Leninov nadaljnji prispevek k zavarovanju sovjetske države in pomemben pozitiven dejavnik k bolj progresivni usmeritvi vsega dotedanjega sistema mednarodnih odnosov.

Odgovor RTV

Tovarišu Z. Roterju, ki očitno pričakuje odgovor na kritični zapis z naslovom »Družba in komuniciranje«, objavljenem v 1. številki 8. letnika *Teorije in prakse* (drugače najbrž ne bi dal zapisu podnaslova »Izziv televizijski hiši«), sem dolžan sporočiti, da se z vsemi tistimi kritičnimi mislimi, ki lete na račun poročanja iz navedenih sej zborov slovenske skupščine, strinjam. V programskih telesih zavoda RTV smo o tem večkrat razpravljali in kritične misli so bile v bistvu docela enake Roterjevim. Zaradi tega menim, da je na njegov izziv mogoče odgovoriti ne s polemiko ali opravičevanjem, pač pa s kvalitetnejšim in bolj točnim poročanjem. Upam, da je tovariš Roter poskus tovrstnega odgovora s poročanjem iz zadnjih zasedanj zborov v TV programu že opazil.

Dodam naj samo to, da pomanjkljivosti v poročanju ne izvirajo iz konceptnih programskih stališč, pač pa iz neposrednih kadrovskih in kdaj pa kdaj tudi uredniških pomanjkljivosti.

M. MERČUN

Različna pričakovanja

Februarja je Zvezni zavod za statistiko objavil rezultate ankete, ki jo je izvedel lani decembra med našimi industrijskimi podjetji. Na vprašanje, kakšno gibanje proizvodnje pričakujejo v letošnjem letu, je odgovorilo 2.682 industrijskih podjetij ali 91% vseh jugoslovanskih industrijskih podjetij, ki zaposlujejo skupaj 95% zaposlenih delavcev in uslužbencev. Njihove odgovore smemo torej šteti za mnenje jugoslovanske industrije, naše najvažnejše gospodarske veje.

Naša industrija pričakuje, da bo letos povečala proizvodnjo v primerjavi z lanskim letom poprečno za 16%. Najbolj optimistična so podjetja v Makedoniji (napovedujejo povečanje za 22%), sledijo pa jim hrvatska (17%), srbska (16%), bosansko-hercegovska (15%), slovenska (14%) in črnogorska podjetja (13%).

Lani se je industrijska proizvodnja v Jugoslaviji povečala za 9%, resolucija zvezne skupščine o družbenoekonomski politiki v letu 1971 pa predvideva povečanje za 5 do 5,5%. Odkod torej pričakovanje podjetij, da bodo proizvodnjo lahko povečala za 16%? To vprašanje je utemeljeno kljub temu, da so podjetja odgovarjala na anketo Zveznega zavoda za statistiko, še preden je bila sprejeta resolucija o družbenoekonomski politiki v letu 1971, in pred devalvacijo dinarja. Ob koncu lanskega leta so pač že morala vedeti, da položaj v gospodarstvu terja ukrepe, ki naj bi zaustavili naraščanje cen in spravili gospodarstvo v mirnejši tek. Tudi sprememba paritete dinarja jim ni bila neznanka, vedela niso le za trenutek in odstotek devalvacije, kar dokazuje to, da so se mnoga med njimi že v decembru lani, predvsem pa letos januarja nanjo temeljito pripravljala (rekorden uvoz, največja razlika med uvozom in izvozom itd.).

Podjetja so predvidevala (in še vedno predvidevajo), da se bo konjunktura na domačem trgu nadaljevala. To pomeni zanje: možnosti za nadaljnjo investicijsko gradnjo, nezmanjšan uvoz reprodukcijskega materiala, nezmanjšano povpraševanje po njihovih izdelkih, možnosti za povečanje cen izdelkom in višje dohodke za njihove delavce in uslužbence. Računajo torej z nadaljnjo emisijo denarja, z novimi posojili, se pravi z nadaljnjo inflacijo. Enega od dokazov za to trditev nam daje anketa zavoda za tržna raziskovanja pri zvezni gospodarski zbornici. 56% anketiranih podjetij pričakuje, da bo lahko že februarja dvignilo cene povprečno za 18%, v treh mesecih pa za 41%.

Odgovorov podjetij na vprašanja, zastavljena v anketi, ne gre podcenjevati. Napačno bi bilo pomiriti se z ugotovitvijo, da je anketa eno, konkretno poslovno odločanje in ukrepanje v spremenjenih razmerah pa drugo. Naša industrijska podjetja bodo ukrepala v okviru svojih pričakovanj in želja; če za takšno ukrepanje ne bo možnosti, jih bodo skušala ustvariti ali izsiliti. Dejavnikov, ki jih bodo pri teh njihovih prizadevanjih podpirali, ne manjka ne v občinah ne v republikah.

Skoraj odveč je ugotavljati, da so pričakovanja podjetij v kričečem nasprotju s predvidevanji načrtovalcev našega gospodarskega razvoja in ZIS. Zdaj ne gre za to, ali so pričakovanja podjetij preveč optimistična ali so predvidevanja in zamisli ZIS pretirane, nestvarne, napačne. **Bistveno vprašanje je, ali se bo gospodarstvo ravnalo po stabilizacijskem programu in po predpisih ZIS ali pa jih bo skušalo obiti in uresničiti svoja pričakovanja.**

Bojimo se, da se bo zgodilo drugo. Naša podjetja in ljudje, ki imajo v njih odločilno besedo pri poslovnih odločitvah, že dolgo poslujejo v razmerah inflacije. Doživeli in preživeli so že lepo število devalvacij in tudi obljub o drugačnih časih, o konvertibilnosti dinarja itd. Zato razmišljajo in ukrepajo natanko tako, kot opisuje logiko razmišljanja podjetnika v razmerah inflacije v gospodarstvu eden najuglednejših ameriških ekonomistov Paul Samuelson: »Če ste me z inflacijo ogoljufali enkrat, sram vas bodi, če ste me ogoljufali dvakrat — naj bo sram mene!« (»Živeti z inflacijo«, Newsweek, februarja 1971). Skušajo ukrepati tako, da jih naraščanje cen ne bi prizadelo. Inflacijo vračunajo v svoje kalkulacije in gospodarske načrte. Primer: večina naših podjetij računa vsako leto s povečanjem osebnih dohodkov za približno 10%. Zakaj? Ne zaradi morebitne večje storilnosti dela ali večje učinkovitosti gospodar-

jenja, ampak predvsem zaradi predvidenega splošnega porasta cen. Ko pa začne gospodarstvo tako računati, je konec pozitivnih učinkov inflacije in ostanejo le še negativni. Takšno računanje in takšno obnašanje našega gospodarstva pa je dejstvo, ki ga bo veliko težje spremeniti kot devalvirati dinar in tiskati bankovce vedno bolj živih barv z vedno višjimi nominalami.

Bojazen, da gospodarstvo ne bo delovalo na način stabilizacijskih ukrepov, utemeljujemo z nekaterimi primeri iz bližnje preteklosti. Zamrznili smo cene, da ne bi naraščale — cene so se kljub temu zvišale. Uvedli smo 50% obvezni depozit na uvoz, da bi ga zmanjšali — uvoz se je zelo povečal. Devalvirali smo dinar, med drugim tudi zato, da bi zmanjšali uvoz in spodbudili izvoz — v mesecu februarju smo izvozili za 110 milijonov dolarjev blaga, uvozili pa za 183 milijonov dolarjev. Poglejmo primerjavo z lanskim letom: februarja 1970 je znašal uvoz 164, izvoz pa 128 milijonov dolarjev. Kaj se je po devalvaciji spremenilo? Nič — oziroma kolikor se je spremenilo, se je na slabše in v nasprotni smeri, kot smo z ukreпом želeli. Nobenega dvoma ni, da je za oceno učinka devalvacije zdaj še veliko premalu, toda odziv gospodarstva na ukrep zvezne administracije je takšen, kakor smo ga opisali. In dodati je treba, da je takšen odziv, vsaj po opisanih primerih sodeč, že značilen in tipičen.

Poglejmo zdaj še nekaj pričakovanj in napovedi letošnjih gospodarskih gibanj. Zanimajo nas področja, ki so odločilna za (ne)uspeh stabilizacijskega programa: investicije, cene, uvoz in izvoz.

Investicije — »V skladu s stabilizacijskim programom bi morala biti (investicijska potrošnja — op. pisca) realno nižja, kot je bila lani. Moram pa reči, da ozračje in razpoloženje na tem področju nista ugodna za umiritev. Noben pomembnejši program ni bil podaljšan, zmanjšan ali spravljen v realnejše okvire.« (Mitja Ribičič v pogovoru z redakcijo Komunist, Komunist, 19. 2. 1971.)

Cene — »Glede na to, da v letu 1971 pričakujemo nadaljnje korekture cen — nekatere smo že opravili (elektrika, železniški in PTT promet, bencin) — moramo računati, da proces naraščanja cen in s tem življenjskih stroškov ni končan, ampak da se nadaljuje.« (Privredni pregled — februarja.)

Uvoz — Velik del naše industrije je s kooperacijskimi pogodbami ali kako drugače vezan na uvoz reprodukcijskega in drugega materiala. Tega uvoza torej ne bo mogoče bistveno zmanjšati. Poleg tega bomo letos poleg masla, mleka in drugih prehrabnenih izdelkov uvozili tudi približno 500.000 ton žitaric, v glavnem iz ZDA (podatek zveznega sekretariata za zunanjo trgovino). Če bi hoteli naš uvoz omejiti z višjimi carinami in uvoznimi kontingenti, bi gotovo naleteli na ustrezen odgovor drugih držav in si s tem zmanjšali izvozne možnosti.

Izvoz — Zadovoljni bi morali biti z normalnim tempom povečevanja izvoza blaga. Zaradi vse ostrejšje konkurence na svetovnem trgu in intenzivnih integracijskih procesov v Evropi tudi tega ne bo lahko doseči. Prav gotovo pa izvoz blaga v primerjavi z uvozom ne bo naraščal tako hitro, da bi primanjkljaj v trgovinski bilanci lahko bistveno zmanjšali. Pokrivati ga bomo morali še naprej s turistično dejavnostjo in najbrž še v večji meri z izvozom delovne sile.

»Ustvarjanje psihoze negotovosti otežkoča saniranje ekonomskih razmer,« je zapisalo glasilo ZKJ (isto kot zgoraj!). Že mogoče, toda za nego-

tovost je žal toliko vzrokov, da si nikomur ni treba še posebej prizadevati, da bi jo ustvaril.

Tisto, o čemer smo pisali in kar smo zapisali, so samo pričakovanja, toda precej različna pričakovanja. Letošnja gospodarska gibanja bodo pokazala, katera med njimi so bila bolj in katera manj upravičena, realna, pravilna.

L. VEZOČNIK

Na predzadnjem mestu v Evropi

Kadar se seznanja s podatki o našem razvoju, dobiva človek počasi vtis, da pri nas — če čisto preprosto povemo — pogosto radi pozabljamo, kaj se sploh gremo. Za to »pozabljivost« so seveda čisto določeni razlogi. Pionirski koraki v graditvi socialističnega tržnega gospodarstva samoupravnega tipa, odsotnost vzorov, ki bi nam nudili modele in nas opozarjali na Scile in Karibde...; tako v vsem tem iskanju naletimo na toliko praktičnih težav, da res ni nič čudnega, da je v zadnjih dveh desetletjih razvoj potekal v znamenju tolikih improvizacij. Improvizacije pa porajajo in utrjujejo pragmatizem in praktičistično miselnost. In zaradi te miselnosti pri nas večkrat tudi pozabljajo, katere prvine morejo pravzaprav sestavljati metode in mehanizme, s katerimi hočemo zgraditi socialistično družbo.

Primerov bi lahko našteali, kolikor bi hoteli. Tako se ta naša »pozabljivost« zrcali včasih celo v pripravljanju sistemskih rešitev, ki rešujejo ali ki naj bi reševale en problem, pozabljajo pa vanje vgraditi elemente, ki bi preprečili, da bi se problem prikazal na drugem koncu. Za ponazoritev vzemimo samo tale sklop vprašanj: problem rentabilnosti nekaterih gospodarskih dejavnosti je Jugoslavija dvajset let reševala med drugim tudi z zavestno depresiranimi cenami in z dezinvestiranjem železniškega prometa, ki pa je postal danes s svojo zastarelostjo ozko grlo blagovnega prometa in zlasti ovira, da bi se naše gospodarstvo vključevalo v mednarodno izmenjavo, kar velja seveda tudi za tiste dejavnosti, ki jim je železniški promet nekoč pomagal nositi breme stroškov. Očitno smo torej pozabili, da je transport sestavni del reprodukcijskega procesa in blagovnega prometa. Podobne »pozabljivosti« smo dalje doživeli na primer na področju vzgoje in izobraževanja — zanemarjanje te dejavnosti je bilo v preteklih obdobjih za socialistično družbo sploh nekaj nepojmljivega — ali pa na področju stanovanjskega gospodarstva, kjer je hotela naša družba na eni strani z nizkimi cenami stanovanjskih najemnin (res, kako vabljivo preprosta rešitev!) »reševati« življenjski standard delavskega razreda, razširjeno reprodukcijo stanovanjskega fonda pa je ponekod praktično prepustila razdrobljeni individualni zidavi lastniških hiš in stanovanj ob popolni anarhiji glede finančnih virov. Posledice so tu — na eni strani veliko pomanjkanje stanovanj, na drugi pa majhna ponudba in slaba organiziranost gradbene operative s porazno

nizko ravnijo stanovanjske zidave in fantastično visokimi cenami. Smo pač, kot vse kaže, pozabili, da hiše in stanovanja niso konzerve, detergenti ali kozmetična sredstva, pri katerih se da sorazmerno hitro in enostavno uveljaviti delovanje tržnih zakonitosti. In tako dalje.

In še na nekaj smo v naši družbi med drugim pozabili, o tem pa bi se pomenili nekoliko bolj podrobno.

Sicer že dolgo vemo, nekateri strokovnjaki na to že dolgo opozarjajo, pa teh opozoril naša družba ne jemlje kaj posebno resno, da v znanstvenem in raziskovalnem delu, da v inovacijah, tehničnih izboljšavah in sploh v dosežkih na tem področju porazno zaostajamo. Če pa pregleddamo zdaj še zadnje podatke, ki jih je objavil zvezni zavod za patente, je podoba taka, da se človek prime za glavo.

Število prijavljenih patentov, inovacij, tehničnih izboljšav, izumov itd. sicer res ni edini kazalec družbenega bogastva in napredka, je pa čisto resen kazalec tehničnega razvoja in intelektualne produkcije na tem področju. Medtem ko smo pred tremi leti zabeležili v Jugoslaviji 881 prijavljenih patentov, jih je imela v tistem času sosednja Avstrija 2600, Češkoslovaška 6887, NDR 5479, Poljska 4535, Romunija 1658 itd. Medtem ko beležijo v Švici na 1 milijon prebivalcev letno več kot 1000 prijav patentov, v ZSSR okoli 500, v ČSSR 450, v NDR 400 — kar je nekako spodnja meja v razvitih državah — dosegamo v Jugoslaviji komaj 40 prijav patentov na 1 milijon naših občanov.

Čim dlje listamo po teh gradivih, tem bolj katastrofalne številke se nam nizajo pred očmi. Danes lahko naštejemo v naši državi letno komaj še enkrat toliko prijavljenih patentov, kot jih je bilo pred vojno, leta 1939 — čeprav imamo najmanj petkrat toliko novih tehničnih naprav in vsaj petkrat več tehnične inteligence. Pa še nekaj zelo nespodbudnega: v razvitih deželah je velikanska večina predmetov plod organiziranega skupinskega dela v raziskovalnih institucijah. Pri nas je ravno narobe. Na izume iz družbeno organiziranega dela, to je iz podjetij, znanstvenih in raziskovalnih zavodov, pride komaj 17% vseh prijav, 83% pa na prijave posameznikov. To pa je razmerje, ki so ga npr. v ZDA zabeležili že leta 1880! Razen tega moramo upoštevati, da na sedanji razvojni stopnji tehnike, tehnologije in organizacije dela in sploh tehnično tehnološke revolucije, niso več možni kakšni pomembnejši izumi brez dolgotrajnega kolektivnega načrtnega in skrbno organiziranega dela ob uporabi najsoodobnejših pripomočkov, laboratorijev itd. Če torej to upoštevamo, potem lahko domnevamo, da izumi naših posameznikov (med njimi je veliko obrtnikov in celo upokojujencev) — teh pa je večina — ne morejo biti kakšne pomembnejše tehnične novosti. Ta podatek po svoje govori tudi o tem, kako je delo naših raziskovalnih institucij in sploh raziskovalcev povezano s praktičnimi neposrednimi potrebami gospodarstva. Govori tudi o tem, kako malo je pri nas zavestnega načrtovanja v tej smeri.

V nekem poročilu, ki ga je pred nedavnim dobila naša zvezna vlada od patentnega zavoda, piše dobesedno tole: »Če izvzamemo Albanijo, je Jugoslavija po vseh kriterijih in po vseh primerljivih podatkih v kompleksni problematiki organizacije tehničnega razvoja na zadnjem mestu v Evropi.«

Toliko o podatkih in stanju, ki ga imamo. Nemara bi to ugotovitev smeli delno popraviti z opozorilom, da veliko tehničnih izboljšav in sploh tovrstnih prizadevanj naših strokovnjakov v podjetjih iz najrazlič-

nejših razlogov (to je sicer tudi tema zase!) ne registrirajo, vendar splošnega stanja in vtisa to v bistvu najbrž ne spreminja. Preidimo torej k razglabljanju o vzrokih.

Glavni vzrok tiči zelo verjetno v tem, da je naš razvoj še vedno v precejšnji meri ekstenziven in da hudo šepa naš sistem planiranja, zaradi česar gospodarstvo močno zanemarja kvalitativne elemente svojih razvojnih sil. Že takoj naslednji razlog pa lahko pripišemo temu, da se ne uresničuje reforma, ki je sicer intenzivnejši tehnični napredek in razvoj znanstveno-raziskovalnega dela predvidela. To je pravzaprav logična posledica vseh drugih popuščanj ekstenzivnim in manj produktivnim strukturam, vseh drugih kompromisov in odstopanj od načel in usmeritve reforme. Sicer pa tudi celotni gospodarski mehanizem pri nas tako prizadevanja zelo slabo spodbuja. Zaradi velike obremenjenosti z družbenimi dajatvami in velike odvisnosti od tujih sredstev, zaradi nekonsistentnega instrumentarija in pogojev gospodarjenja lahko pri nas posamezna delovna organizacija z večanjem produktivnosti, racionalizacijami in podobnim sploh bolj malo vpliva na večanje svojega dohodka. Zato tudi v kolektivih — z nekaterimi redkejšimi izjemami — ni pravega »ozračja«, ki bi spodbujalo strokovnjake in strokovne službe k zboljševanju tehnologije, k racionalizaciji postopkov, sodobnejši organizaciji dela in tako naprej.

Pravzaprav vse kaže, da na to, da mora socialistična družba kar najbolj intenzivno, zavestno in organizirano pospeševati tehnični in tehnološki napredek nacionalne ekonomije, doslej nihče niti ni kaj posebno resno mislil. Na to so ob razbohotenem pragmatizmu in praktičizmu, s katerim rešujemo ekonomske probleme ponavadi tako, da hkrati ustvarjamo nove — pač pozabili. Saj v takem položaju niti časa ni bilo, da bi na to mislili...

I. RAVNIKAR

Politika in znanost

Jugoslovanska družba je (znova) pred tem, da reformira ustavo. Njen cilj je, da v sedanjem razvojnem obdobju predvsem ustrezneje opredeli pravno-politične in družbenoekonomske funkcije federacije in v zvezi s tem določi političnemu in ekonomskemu razvoju primernejše odnose med federacijo in socialističnimi republikami kot federalnimi enotami. Vse to terja tudi drugačno strukturo organov federacije; ta nova struktura pa bo dosegla svoj namen le, če bo — hkrati s tem, da bo upoštevala stabilnost sistema — podčrtala tudi prožno funkcionalnost in nujno potrebno učinkovitost.

Kot ob številnih drugih ustavnih reformah se tudi ob tej postavlja vprašanje, kakšna je bila in kakšna bi lahko bila pri tem vloga družboslovnih znanosti. Kakor ob številnih drugih premikih — v političnem po-

menu tudi manj važnih, kot je ustavna reforma — lahko tudi za uveljavljanje sedanjih ustavnih sprememb ugotovimo, da znanstvene institucije niso bile dovolj vključene v oblikovanje znanstvenih temeljev za spremembo ustave in v tem sledeče politične akcije. Čeprav je neposredna politična spodbuda za spremembo ustave prišla od politike, kar je glede na to, da smo (še) politična družba, razumljivo, pa menimo, da bi vendarle tudi že v fazi **uvodnih razprav** o ustavnih amandmajih (torej že takrat, ko so ustavne amandmaje še oblikovali, kar pomeni: **pred** širšo javno razpravo) lahko veliko bolj izkoristili vse razpoložljive znanstvene moči. Gre preprosto za to, da družboslovnih znanosti ne bi uporabljali samo kot bolj ali manj nujen **epiteton ornans** pri sklepnih obrazložitvah že v javno razpravo predloženih ustavnih amandmajev, češ zdaj je na znanosti, da se tvorno vključi v ustavno razpravo in s svojimi metodami pomaga k oblikovanju ustavnih sprememb. Menimo, da s tem, ko dajemo družboslovnim znanostim takšen prostor, vendarle postavljamo družboslovne znanosti v »**položaj post festum**«.

Vse to očitno odpira tudi širše — pri nas še vedno očitno nerazčiščeno — vprašanje o odnosu med znanostjo in politiko in o tem, kaj je znanstvena in kaj politična odločitev. Če bi se postavili na stališče, da bi **izključno** politika odrejala cilje, znanost pa bi bila zgolj sredstvo, ki bi to politiko uresničevalo, bi to vodilo do improvizatorske politike in do nehrbtenične, apologetske znanosti. Po naši sodbi bi v jugoslovanski družbi že morali težiti k ustvarjalni sintezi znanosti in politike, saj je proces integracije znanosti v družbene procese imperativ časa tudi (ali bolje rečeno predvsem) za samoupravno družbo. Pri tem nam seveda ne gre za uveljavljanje konformističnega znanstvenega utilitarizma, za pristajanje na danost, za takšno »znanost« in »znanstvenika«, ki bi se zavzemala za stališča politike ne zaradi teže argumentov, temveč zgolj zato, ker bi v tem, da **a priori** sprejmeta stališča politikov, videla zase ali za panogo ugodnejši položaj. Takšni znanstveniki, ki bi tako razumeli funkcijo znanosti in v obliki znanstvene teorije obdelovali zgolj politično improvizirana stališča, bi v najboljšem primeru same sebe vklenili v vlogo vsakodnevnega političnega propagandista. Kot smo zapisali že v programu zveze komunistov, je naloga znanosti, da odkriva resnico o družbi.

Razumljivo je, da se tudi družboslovne znanosti ne morejo zapirati v slonokoščeni stolp svoje stroke, v svoj znanstveni »larpurlartizem«, temveč morajo biti izrazito družbeno angažirane, odmaknjene tudi od tehnokratskega lotevanja družbenih problemov, kar je za sodobno jugoslovansko družbo še posebej pomembno. Pomen družboslovnih znanosti ne more biti le v tem, da razlagajo in utemeljujejo obstoječi model našega političnega sistema, temveč tudi v tem, da kažejo, kje je ta model zmoten ali neuporaben in bi ga bilo zato treba spremeniti (vsekakor bolje, kot vzklikati: tem slabše za dejstva!). Pomembno v tej zvezi se nam tudi zdi, da se znanost opredeljuje tudi do vprašanja, kako vnašati v sedanost tista stanja, odnose in institucije, ki jih bo v skladu z družbenoekonomskim razvojem moč uresničiti šele v prihodnosti, tj. takrat, ko bomo uveljavili potrebne družbene predpostavke. Kljub temu, da tudi naša družba mora imeti svojo vizijo, lahko prevelik in nepravilčen razkorak med normativnim in stvarnim vodi do neke vrste uzakonjenja licemerja, češ saj je normalno, da ni tako, kot je (ustavno, programsko) zapisano.

Pripravljanje ustavnih amandmajev je bilo v glavnem zamujena pri-
ložnost, da bi družboslovne znanosti intenzivneje pritegnili.¹ Če govo-
rimo o družboslovnih znanostih, potem seveda ne spregledamo dejstva,
da je politika že pričela upoštevati — kljub različnim smerem
— ekonomsko znanstveno misel. (Primerjaj v zvezi s tem tudi izvajanja
Z. Dragana in A. Marınca na XVIII. seji CK ZKS.) To je vsekakor prav
in spodbudno. Očitno pa gre tudi za to, da samoupravno in torej hu-
manistično usmerjena družba (poleg pravnih znanosti) ne more mimo
sociologije in politologije, saj so globalne projekcije družbe in ugotav-
ljanje dejanskega stanja področji, ki ju raziskujeta prav ti vede. Demo-
kratizacija družbe prinaša vse večjo potrebo po uveljavljanju sociologije
in političnih ved, ki tudi same postajajo pomemben mehanizem pri na-
daljnjem razvoju samoupravne družbe.

Kljub naporom organiziranih subjektivnih sil jugoslovanski druž-
benopolitični sistem (za zdaj) še ni takšen, kot bi ga delovni ljudje —
ki jih ustava razglša za nosilce oblasti — želeli in zaslužili. Videti
je, da je to razlog več za tvorno sodelovanje med znanostjo in politiko.

B. MARKIČ

Aktualiziran spomin na Miko Špiljka

(O ODNOSU HUMOR : POLITIKA)

Predvidoma pri vsaki stvari se najde neki izhod. Ko sem se nekaj dni
zapored skušal z vsemi možnimi izgovori umakniti pisalnemu stroju,
ki naj bi mi pomagal izoblikovati tekst z okvirnim naslovom O odnosu
med humorjem in politiko, so mi prihajale pred oči številne fraze, s
katerimi bi bilo mogoče začeti, potem pa bi se besedilo že nekako samo
razvijalo naprej.

Prav prijetno bi bilo zapisati: »Vsaka družba ima tak humor, ka-
kršnega zasluži!« ter zraven postaviti »Vsaka družba ima take politike,
kakršne zasluži!« in potem zvariti »Politiki imajo tak humor, kakršnega
zaslužijo!«, nakar bi po krajšem meditiranju, kakšna je ta družba, ugo-
tovili, denimo, kakšni so predvidoma politiki, kakšen je predvidoma
humor in stilistično bleščeč zaključek »Humoristi imajo take politike,
kakršne zaslužijo!« bi se kar ponujal.

Potem me je začel žreti črv dvoma, kajti nekaj časa sem s srcem
in tudi za plačo delal v Zvezi mladine, kar mi je pomagalo, da sem
tudi na politike začel gledati kot na ljudi in si do njih celo izoblikoval
precej human odnos.

Poleg tega sem s prijatelji humoristi in satiriki iz vse Jugoslavije
na nekaj festivalih izpil toliko sadnih sokov, da sem si poleg izrazito

¹ Delna izjema je bil npr. znanstveno-politični kolokvij o reformi ustavnega siste-
ma v Zagrebu decembra 1970, ki ga je v sodelovanju z družbenopolitičnimi organizaci-
jami pripravila tamkajšnja pravna fakulteta.

humanega odnosa do njih zaradi tistega »in vino veritas!« uspel izoblikovati še nekaj političnih stališč do njih.

In ko sem že bil na tem, da izbiram med dvema variantama, se mi je prismehljala še tretja. Po prvi bi se moral v sebi razkrojiti na humorista in na politika, dati obema možnost, da se spopadeta in potem slediti boljšemu. Druga bi bila lažja, ker bi enostavno naročil tajnici, da — če me kličejo iz Teorije in prakse — sem bolan. V tistem trenutku sem se spomnil na Miko Špiljaka.

Septembra 1969 je namreč na Jugoslovanskem festivalu humorja in satire v Šabcu dobil posebno nagrado za toleranten odnos do vica. Na istem festivalu sem jaz prejel drugo nagrado za tekst Zadnja želja, najbrž zaradi netolerantnega odnosa do politične neodgovornosti. Nagrade, ki jih je razglasil predsednik žirije Branko Čopić, so doživele precejšnjo pozornost. Pred razglasitvijo tudi pozornost javnega tožilca, ki je prepovedal poseben festivalski list Čivija ter knjigo aforizmov Milovana Vitezovića.

Takrat ravno ne več predsednika zveznega izvršnega sveta Miko Špiljaka sem, v nekem smislu kot stanovskega kolego, naprosil za intervju in tovariš Mika me je z zanimanjem sprejel. Če je kdaj kakšen človek koga presenetil, je Mika Špiljak mene. Potem, ko sem pol ure mencial in motovilil in kašljal in končno vprašal, kako so se mu kaj zdeli vici na njegov račun, je enostavno rekel:

»Tem šalam sem se smejal!«

In potem sva se za »Mladino« pogovarjala o humorju in satiri. Ker mislim, da so njegovi odgovori sijajno osvetljevanje odnosa »politika-humora«, mislim, da so boljši od vsakega mojega meditiranja. Zato jih povzemam.

»Tovariš Špiljak, kako ste sprejeli nagrado, ki so vam jo dodelili za korekten odnos do šal?«

— Bil sem zelo presenečen, ker še nikoli v življenju nisem dobil nobene nagrade. Delam na takem položaju, kjer so bolj očitne slabe kot dobre stvari in sem zato bolj navajen na kritike kot na nagrade. Meni se moj odnos do vicev, humorja in satire zdi povsem naraven in nikdar si nisem mislil, da bi mi za to morali dajati nagrado.

Mislim, da se mora družba, ki napreduje fizično, materialno, bogatiti tudi duhovno. Za napore pri razvoju je potrebna zabava, sprostitvev, ki je lahko kulturna, zanimiva, lahko pa tudi destruktivna. Zato mislim, da je v naši družbi potreben normalen kulturni odnos do ljudi, ki ustvarjajo humor in satiro, bogatijo naše življenje, napadajo tisto, kar v naši družbi ni pravilno.

»Kaj torej menite o šalah na svoj račun?«

— Vicev je bilo ogromno; bili so dobri, kulturni, zanimivi. Nekaj pa je bilo nehumanih, nizkih udarcev. Bil sem pač aktualen, ko sem bil na tako izpostavljenem mestu, kot je mesto predsednika ZIS. Ko človek gre malo niže, to nikogar več ne zanima, šale izginejo. Tudi za vic sem smatral — tako kot za literaturo, glasbo, slikarstvo, vsako vejo družbene ustvarjanja — da kar je dobrega, bo dobilo potrditev v realnem življenju. Ljudje bodo to sprejeli in v pogovorih prenašali. Tem šalam sem

se smejal in bil vesel ob njih. Če pa nekaj ni bilo dobro, zakaj bi se potem jaz jezil. Jasno je bilo: kar je slabo, ne more dolgo obstati. Res pa je, da je za tako stališče treba imeti lastni jaz, imeti za notranjo stabilnost in silo, moč, postaviti se tako človeško v svojih stališčih. Drži tudi, da vsi ljudje nimajo živcev in stabilnosti. Enako je tudi pri političnih stališčih.

»Ponekod v nekaterih glavah obstoje umetne meje o tem, kaj se sme in česa ne. Mnogi si niso upali pisati, da ste dobili nagrado, ker niso vedeli, kako boste reagirali. Kaj pravite na to?«

— Meni se je zdelo strašno smešno, zabavno in zanimivo, kako so tovariši iz satiričnega lista JEŽ, od koder sem nagrado dobil, spraševali mojo sekretarko, od daleč preiskovali teren, če bi sprejel nagrado, če bi jih sprejel na razgovor, kako bi reagiral in podobno. Zato sem hotel izvedeti, kaj jih motivira, zakaj ravno jaz in da bi konec koncev v neposrednem razgovoru spoznal njihova razmišljanja. Zakaj bi samo oni mene poslušali. Vi ste mi (gre za moje pismo, op.p.) v svojem pismu pisali, da je nagrada, ki sem jo prejel in da pristanem na razgovor o tem, nekakšna prekretnica v jugoslovanskem odnosu politika: humor in satira. Mislim, da ena sama stvar to ne more biti. Je pa lahko kvečjemu majhna podpora, ki je lahko bolj ali manj spretno izkoristite pri vašem odpiranju vrat v te sfere, pri vašem osvobajanju, da bi šli bolj smelo po tej poti. To ne bo prelomilo, zlomilo ničesar, lahko pa po malem lomi nekatere meje.

»Kaj menite o jugoslovanskem humorju in satiri?«

— Ne bi mogel reči, da sem dober poznavalec obojega, čeprav sem to vseskozi več ali manj spremljal. Razmišljal kaj več ali analiziral našega humorja ali satire nisem. Mislim pa, da sta nam humor in satira potrebna, kot vse drugo, kot gospodarski razvoj, kot kulturna rast, kar — enostavno — bogati naše življenje. Ne morem si predstavljati življenja, bilo bi pusto in dolgočasno, enostavno in revno, brez razvitega humorja in satire. Vendar se mi zdi, da naše satirike še posebej muči problem tem, idej, linije. Dalj časa sem »na oblasti« in sem se morda zato srečeval s to vrsto satire. Nekateri satiriki kritizirajo samo oblast, ne zato, ker dela dobre ali slabe stvari, temveč zaradi golega dejstva, da je oblast. To se mi je vedno zdelo vulgarno, nekulturno, če hočete tudi kot odraz nesposobnosti pisca, da se izrazi drugače, kot da ubere najbolj ceneno pot: ljudje ne marajo oblasti, ker jih vedno v nečem omejuje in to je pravzaprav najlažje kritizirati. Všeč so mi tisti ljudje, ki skozi humor in satiro, šale, karikature, vedno vidijo človeka, ga ne žalijo, čeprav smešijo napake, slabosti, podpirajo dobro, napadajo slabo. Človek ni kriv, če je lep ali grd, velik ali majhen. V življenju pa dela dobre in slabe stvari, neumnosti, in s tem se je treba ukvarjati. Nikoli ne bom pozabil nekaterih oddaj, v katerih sem poslušal Čkaljo, še posebej prenosa neke nogometne tekme. Sijajen je.

»Kako ste si ustvarili taka stališča?«

— To je moj splošen pristop, ne le k humorju in satiri. Že od takrat, ko sem postal skojevec, ko sem se vključil v revolucijo, borbo,

ko so se dogajale velike stvari, kjer je bil človek i velik i majhen, nič, ko se je ubijalo vse vprek, vedno me je držalo v revolucionarnem gibanju — skrb za človeka, kako ljudem pomagati. Take ideale smo imeli, nikomur ni nikoli padala na pamet oblast, in zaradi teh idealov, borbe za človeka, smo šli v revolucijo, zaradi idealov o enakopravnosti smo odhajali na robije, umirali v NOB in prestali huda poveljna leta. In vedno smo napravili najhujše napake, kot posamezniki in kot družba, kadar smo pozabili na človeka.

Res je, da se tudi med politiki najdejo posamezniki, ki se izpridijo. Pridejo do določene oblasti, do določenega vpliva in materialne podlage, ter začnejo pozabljati, se izgublajo, tonejo. Vendar ljudje niso rojeni kot lopovi, v to jih usmerijo določeni pogoji. Ampak to se dogaja inženirju, delavcu, uslužbencu, študentu. Zakaj bi torej tu delali razliko s politiki? Humor in satira morata odkrivati ljudi, ki se izrojevajo, izgubljajo tla, ki jih zgrabi sla po oblasti. To je treba opaziti in pravočasno, odločno pokazati.

»Ali imajo naši politiki smisel za šalo?«

— Imajo. Z mnogimi se srečujem na najrazličnejših nivojih. Po številnih šalah, ki sem jih slišal, imajo še kako smisel...

Tako je odgovarjal Mika Špiljak. In bolj ko razmišljam, bolj se mi postavljanje odnosa — politika : humor — zdi nesmiselno. To je pač ena specifičnih pojavnih oblik (v katerih se kaže stopnja naše razgledanosti in človečnosti) odnosa — človek : človek.

Stopnja naše človečnosti in razgledanosti danes pa bržčas je taka, da poleg željenega odnosa človek : človek v navidezni relaciji humor : politika daje nekaterim ljudem možnost za mnoge drugačne interpretacije tega odnosa.

S. PREGL

Na temo: enotnost načel brez enotnosti organizacije

V okviru političnih razprav, predloga predsedniku republike in razprave o tem predlogu v zvezni skupščini o pripravi sprememb zvezne ustave, so pristojna telesa Skupščine SR Slovenije razpravljala o predvidenih ustavnih spremembah. Poleg predlogov o uvedbi predsedstva SFRJ ter o ponovnem dogovoru glede funkcij ter pravic in dolžnosti federativnih organov na družbenopolitičnem in družbenoekonomskem področju so v tem okviru razpravljali tudi o vprašanih pravosodnega sistema.

Bistvo predvidenih sprememb je v tem, da se federacija kot državna skupnost enakopravnih narodov in narodnosti in samoupravna skupnost delovnih ljudi izgraja iz državnosti republik in avtonomnosti pokrajin

in da zagotavlja in uresničuje samo one skupne interese, ki so tako določeni v zvezni ustavi.

Te ustavne spremembe se uresničujejo tako, da se z zoževanjem političnih in ekonomskih funkcij federativnih organov razširjajo pravice in dolžnosti ter samostojnost in odgovornost republiških in pokrajinskih organov, občin in delovnih organizacij. Zlasti se ti odnosi spreminjajo na ekonomskem področju, kjer so dosedanje funkcije federacije zaradi obsega in teženj k še nadaljnji razširitvi zaostrovale ozračje in kvarile dobre odnose med republikami.

S predvidenimi spremembami zato izhajajoč iz opredelitve o skupnem sožitju jugoslovanskih narodov in narodnosti ugotavljamo skupne interese, ki naj jih spet v skupnem interesu uresničuje federacija prek svojih organov ali pa bi se uresničevali z različnimi drugimi oblikami neposrednega sodelovanja in dogovarjanja med republikami in pokrajinami, občinami, delovnimi organizacijami, interesnimi skupnostmi, družbeno političnimi organizacijami in vsemi drugimi družbenimi in samoupravnimi subjekti, ne nazadnje tudi z neposredno svobodno in ustvarjalno dejavnostjo občanov.

Na dlani je, da moramo v tem okviru razpravljati tudi o sodni funkciji federacije, ki je takšna kot doslej, ustrezala odnosom med federacijo in republikami, kakršni so bili vzpostavljeni ob uveljavitvi te ustave.

Nedvomno je v skupnem interesu vseh jugoslovanskih narodov in narodnosti uresničevanje načela, da je pravnomočna sodna odločba pristojnega sodišča izvršljiva na celotnem ozemlju Jugoslavije. Izvrševanje tega načela je prvi pogoj za urejeno delovanje različnih gospodarskih in družbenih dejavnosti in za pravno varnost občanov. To načelo pa se lahko uresničuje z vsebinske plati le na podlagi načelne enotnosti materialnega in formalnega prava, na podlagi katerega in po katerem sodišča delujejo. Z dosledno uresnitvijo tega načela se vsebinsko uresničuje tudi ustavno načelo iz 132. člena prvega odstavka zvezne ustave, da se sodna funkcija uresničuje v enotnem sodnem sistemu. Enotnost sodišč v delovanju na načelno enotni podlagi in izvršljivost njihovih odločb na celotnem ozemlju Jugoslavije je zato tista bistvena materialna komponenta enotnega sodnega sistema, ki zagotavlja tudi prisilno izvrševanje ugotovljenega in na podlagi zakona v zakonitem postopku in po pristojnem sodišču priznanega skupnega interesa, tokrat v korist individualnega udeleženca v sodnem postopku. Računati zgotj na to, da bi se načelo o enotnem sodnem sistemu uresničevalo skozi formalno organizacijsko enotnost sodstva, ne bi bilo realno, ne glede na to, da vsebuje to načelo tudi poanto in prepoved, da se v Jugoslaviji ustanavljajo lahko le redna in specializirana sodišča in da ni mogoče ustanavljati nobenih drugačnih sodišč, na primer izrednih naglih sodišč ipd. Zato govori ustava o tem, da sodni sistem sestavljajo sodišča splošne pristojnosti in specializirana sodišča.

V skladu z bistvom ustavnih sprememb je zato prav in potrebno, da razpravljamo o vprašanju nadaljnje krepitve državnosti in suverenosti republik tudi s tega vidika, tudi z vidika pristojnosti sodišč v federaciji in v republikah. Pri tem je očitno, da kar ni nujno potrebno, se v federaciji ne rešuje, oziroma da se lahko organizacija pravosodja, ki temelji na določbah zvezne in republiške ustave, ureja v republiki kot pravica in dolžnost republike. S tem ni rečeno, da bodo sodišča po re-

publikah bistveno drugače organizirana in da se bo organizacija sodišč bistveno razlikovala, skupne so tu ustavne določbe in dogovori med republikami, pa tudi ni rečeno, da bi morala biti vsa sodišča enotno organizirana do potankosti, tudi tam, kjer to za učinkovito izvajanje sodne funkcije ni potrebno. Republiške specifičnosti se bodo tu nedvomno uveljavile brez škode za učinkovito in enotno opravljanje sodne funkcije, ker je vsekakor bistvena funkcionalna ne pa zgolj organizacijska enotnost sodstva.

V takih okoliščinah je seveda tudi vloga vrhovnega sodišča Jugoslavije oziroma vsakega zveznega sodišča bistveno drugačna. S povečano vlogo republik in proklamirano republiško državnostjo je nezdržljiva sodna funkcija kakršnegakoli drugega sodišča zunaj republike v rednem sodnem postopku. Vse sodne zadeve se lahko v okviru republike rešujejo po dvostopenjskem sistemu z vsemi potrebnimi jamstvi za udeležence v sodnem postopku. Pri tem nikakor ni res, da ostanejo zveznemu sodišču samo malenkostne pristojnosti, temveč je narobe res, da mu pripade zelo pomembna naloga usklajevanja sodne prakse, kadar se pokaže takšna potreba, poleg tega pa mu gredo tudi pristojnosti, ki mu pripadajo kot sodišču federacije v novih razmerah, to je pristojnosti, ki jih opravlja federacija kot družbenopolitična skupnost.

Ni mogoče trditi, da bo z ureditvijo novih odnosov v pravosodju oziroma z uveljavitvijo načela, da je sodstvo predvsem zadeva republik in pokrajin, prišlo do razcepa enotnega pravnega sistema SFRJ na šest pravnih področij, kakor je bilo to sicer res pred vojno, a v bistvo drugačnih razmerah. Taka razmišljanja so zelo blizu težnjam, ki v družbenem razvoju sicer priznavajo nove odnose in razvojne težnje, ne priznavajo pa potrebe po kvalitetnem spreminjanju in prilagajanju ustavnih načel novim razmeram in potrebe po odstranjevanju ovir in vzrokov za konflikte in nerazumevanje. Pravočasno spreminjanje in prilagajanje ustavnih načel je gotovo tudi eden izmed važnejših skupnih interesov jugoslovanske skupnosti narodov in narodnosti.

Sposobnost ugotavljanja dejanskega stanja predvidevanja prihodnjega razvoja in odstranjevanje ovir v razmerah enakopravnega sodelovanja in medsebojnega razumevanja je v jugoslovanski skupnosti nedvomno ustvarjalna podlaga za hitrejši in skladnejši gospodarski in družbeni razvoj.

J. ČESNIK

Obeti po govoru

(ljubljskega nadškofa in metropolita dr. Jožeta Pogačnika)

Pod naslovom »Čas je, da se dogradi slovenska cerkvena pokrajina« je verski list »Družina« (št. 3, 7. februarja 1971, str. 4) objavil govor, ki ga je imel na tradicionalnem novoletnem sprejemu slovenske duhovščine pri komisiji SRS za verska vprašanja ljubljanski nadškof in metropolit

dr. Jože Pogačnik. Kakor se spominjam, so poleg sprejema tradicionalni tudi državni in cerkveni nagovori ob tej priložnosti. Toda ne ta tradicija, marveč trije drugi razlogi so me navedli k zapisu ob govoru dr. Pogačnika:

Prvič ne bi bilo prav, da bi obšli **javni nastop enega od najvišjih predstavnikov slovenske Cerkve, organizacije in institucije, ki je imela in še ima dovolj pomemben in vpliven položaj v strukturi slovenske družbene skupnosti. Res da je Cerkev ločena od države, toda ta ločitev je predvsem juridična. V dejanskem življenju pa je Cerkev povezana, vključena, delujoča tudi v drugih sestavih naše družbe. Prav je zato, da se seznanjamo z usmerjenostjo v takem govoru tudi tisti del javnosti, ki ni religiozna, ki ne bere »Družine«.**

Drugič: prek **javnih izjav, deklaracij, apelov, ugovorov, pritožb in drugih oblik sporočil najvišjih cerkvenih predstavnikov na Slovenskem spoznavamo uradno usmerjenost Cerkve v sedanjem trenutku ter na tej podlagi sklepamo tudi o tej usmerjenosti v prihodnje. Predpostavljamo lahko, da se bo (večji ali manjši) del podrejene duhovščine zaradi načela hierarhične podrejenosti ravnal po škofovih smernicah. Predpostavljamo pa lahko tudi, da bo škofovim mnenjem, stališčem ali ocenam prisluhnil tudi del vernikov.¹ Poleg tega pa javne izjave cerkvenih predstavnikov, še posebej najvišjih, njih same **obvezujejo pred javnostjo. Javnost lahko presoja njihovo nadaljnje ravnanje v luči teh izjav in izreka o tem kritično mnenje.****

Tretjič: vse doslej (vsaj tak je moj vtis in izkušnja) so javni nastopi škofov ob raznih priložnostih ostajali brez vsakršnega odmeva. Laična javnost o njih v glavnem ni bila informirana. Stališča ob njih so oblikovali (kolikor so jih) v ozkih, zaprtih krogih, skupinah ali forumih ter jih zato v najboljšem primeru objavljale v raznih internih publikacijah raznih ustanov, organizacij in forumov. Ne odrekam nikomur pravice tudi do takšnih internih ocen, toda zdaj najbrž že ne more biti nobenega dvoma več, da v demokratični družbi ne more ostati samo pri tem.

Katere so glavne izjave dr. Pogačnika?

a) *Odnose med Cerkvijo in državo je po njegovem mnenju zdaj mogoče oceniti pozitivno. V vzpostavitvi diplomatskih odnosov med Vatikanom in Jugoslavijo vidi »obetajoč zarodek ugodnega nadaljnega razvoja. V naši družbi, kjer je vse dogajanje v neprestanem in hitrem razvoju, opravičuje to optimističen zor v bodočnost.«*

b) *Meni, da naj se »tudi pri nas pohiti z združitvijo ostankov škofij, katerih sedeži so zunaj naših meja, v enotno škofijo Slovensko Primorje ali kakor se bo že imenovala in se tako dokončno dograđi cerkvena slovenska pokrajina«. To upanje navezuje na primer poljsko-nemških mej. Kakor ondod tudi pri nas deli našega ozemlja še vedno spadajo*

¹ Vsekakor je utemeljeno reči, da le del. V raziskavi »Slovensko javno mnenje 1969« je na vprašanje: »Povedali ste nam, da ste verni. Gotovo vam je znano, da Cerkev objavlja različna stališča o verskih, moralnih in družbenih vprašanjih našega časa. Kakšen je Vaš odnos do teh cerkvenih stališč?« — le 18,8 % religioznih odgovorilo, da sprejemajo cerkvena stališča kot obvezujoča v vseh vprašanjih. Vsi drugi se več ali manj distancirajo od te obveznosti in težijo k ravnanju po svojem lastnem preudarku. (Poročila iz raziskave Slovensko javno mnenje 1969, št. 5. Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij Fakultete za sociologijo, politične vede in novinarstvo v Ljubljani).

pod jurisdikcijo škofij v Trstu in Gorici, kar pomeni, da tudi cerkvena ureditev kaže na začasnost italijansko-jugoslovansko državne meje.

c) Dr. Pogačnik vidi pri nas »važen ideološki napredek«. Takole pravi: »Ne samo pri nas, tudi v drugih republikah je bilo spoznano, pribito in priznano, da je naša družba pri ustvarjanju skupne blaginje odprta tudi za vernega človeka«. Izraža želje, »da bi ta napredek v ideoloških pojmovanjih prodiral iz naših dokumentov in iz našega tiska tudi med nižje organe naše družbe«.

d) Zagotavlja, »da verni državljani ne nameravajo ustvarjati kakih vzporednih struktur«. Zdi se mu, da je bila »pregnana... v preteklem letu utvara o nekem zavestnem političnem neoklerikalizmu, ki se je, upam si reči, končno prelevila v prazen strah, o katerem pravi narodni pregovor, da je znotraj votel, zunaj ga pa nič ni«.

e) Zdi se mu, da še ni ozdravljeno vse, kar Cerkev »še v živo reže«. Toda to bo premagala »dobra volja in stalna pripravljenost za iskren dialog«. Tudi v prihodnje bodo težave med državo in cerkvenim občestvom, toda pretekle izkušnje vlivajo optimizem. Škofje da so povedali najvažnejše potrebe Cerkve v pismu izvršnemu svetu. Med konkretne stvari, ki potrebujejo rešitev, šteje »zidavo kulturnih in učnih prostorov, duhovniških stanovanj, vojaškega roka bogoslovcev«. Tudi verni državljani postavljajo podobna in druga vprašanja. Pričakuje njihovo postopno reševanje, kar bo »Cerkvi na Slovenskem... odpiralo svoboden prostor delovanja, ki bo tudi za družbo in človeka v njej plodonosno«.

f) Poseben pomen s tem v zvezi pripisuje nedavnemu pismenemu dialogu »med predsednikom naše vlade in slovenskimi katoliškimi škofi. Predsednikovo pismo in naš odgovor je mnogo kamnov spotike spravil s poti«. Iz vseh navedenih razlogov se mu zdi, da »moramo pogumno in vedro gledati na pot, ki jo s prelaza novega leta gledamo naprej«.

In kakšna so moja razmišljanja ob tem?

Najprej mislim, da ni prav, da je državna politika do slovenske Cerkve tako nedostopna, nepoznana javnosti. Čemu služi dejstvo, da so državljani zvedeli za pismeni dialog med slovenskimi škofi in slovenskim izvršnim svetom šele iz nadškofovega govora? Zakaj veljajo razlogi nekakšne državne skrivnosti glede vsebine teh pisem? Ali ne bi bilo veliko manj ugibanj in neustreznih komentarjev, če bi to korespondenco javno objavili? Zakaj ne bi javnost smela vedeti za »kamne spotike« v odnosih Cerkev-država in tudi to, kako jih je pismo škofov spravilo s poti?

Stališče o neurejeni slovenski cerkveni pokrajini glede na jugoslovansko-italijansko državno mejo je zelo pozitivno, čeprav se vsiljuje vprašanje, zakaj si škofje vse doslej niso bolj prizadevali, da se to uredi, zakaj je potrebno samo čakati na popolno ureditev italijansko-jugoslovanskih državnih odnosov.

Spodbudno je, da je nadškof opazil tisto, kar imenuje »ideološki napredek«. Vprašanje je seveda, ali je to popolna novost, ki se je uveljavila šele lansko leto. Ali ni npr. že program zveze komunistov iz 1958 zelo jasno opredelil odprtost socialistične družbe za vse, tudi za verne? Ali ni že OF slovenskega naroda temeljila prav na tej odprtosti? Mislim, da lahko rečem, da trditev, da se je »odprlo« šele lani, enostavno ni točna, čeprav dopuščam možnost, da je to dr. Pogačnik šele takrat opazil, pa tudi to, da so v preteklih letih nekatere stvari mnogim (ne samo cerkvenim ljudem) zastirale poglede na to »odpornost«.

Z optimizmom lahko navdaja izjava o tem, da Cerkev ne bo ustvarjala vzporednih struktur, kar pomeni, da ne želi poleg laičnih, državnih ali družbenih, političnih, kulturnih, prosvetnih, rekreativnih, socialno karitativnih in drugih ustanov ali organizacij postavljati še svojih. Ne kaže najbrž dvomiti, da nadškof osebno nasprotuje kakršnemu koli zavestnemu političnemu neoklerikalizmu. Toda ne kaže pozabiti tudi, da so korenine vsakršnega, ne le političnega klerikalizma zelo globoke in niso le votel strah, ki ga zunaj nič ni. Na to končno opozarjajo cerkveni ljudje sami!

Nadškofov veder pogled v prihodnost je vsega upoštevanja vreden. Predpostavlja zaupanje v demokratičnost socialistične samoupravne družbe, njeno odprtost, ali če bi rekel enostavneje: predpostavlja zaupanje v možnost, da Cerkev v socialistični družbi lahko normalno živi in deluje. V primerjavi s preteklostjo je tako stališče zares spodbudno.

Ob vsem tem pa me vendar **nekateri stvari motijo**. Nerazumljiva mi je nadškofova **enostranost**, ker ponekod pozitiven razvoj odnosov Cerkev-država povezuje izključno le s »poboljšanjem« države, le s tem, da Cerkev dobi nove pravice, nov »svoboden prostor delovanja«. Nobenega dvoma ni, vsaj zame, da so vsa vprašanja, ki jih nadškof našteva, potrebna reševanja in rešljiva. Toda nadškof bi se moral vprašati tudi po tem, v čem na **cerkveni strani** obstajajo ovire, težave v razvoju odnosov, in ne le te stvari iskati le na državni strani: vprašanje o tem bi cerkveno stran nujno privedlo tudi do vprašanja, v čem je **krivda in odgovornost** Cerkve za to, da so bili v preteklosti odnosi med državo in Cerkvijo tako konfliktni in ostri. Tako bi se pogumnost pogleda nazaj in naprej še jasneje pokazala. Pa ne samo to. To vprašanje ni pomembno le zaradi nekakšne želje po zadoščenju, marveč bi razkrilo tudi vse tisto, kar tudi v sedanjem cerkvenem delovanju nespodbudno vpliva na globljo normalizacijo položaja Cerkve pri nas, na razumevanje te normalizacije pri ljudeh. O tem pa smo na straneh naše revije že večkrat pisali zelo konkretno.

Z. ROTER

Mir, velika želja ljudi 20. stoletja

Mir, beseda, ki si jo mnogi različno razlagajo, ima pa le en pomen. Vsakdo jo razume drugače, vendar končno pove vsem le eno, da je mir sreča in neprecenljiv zaklad. Miru so si želeli vsi vojaki, vsi ljudje, ki so doživeli vojno, miru si tudi danes želi vse človeštvo.

V prvi svetovni vojni so se vojaki borili na frontah, padali so stotisoči, da bi osvojili eno samo koto, en sam grič, na vsak kvadratni meter je padlo več granat, kri je pojila ožgano zemljo. Zakaj? Zato, ker nekdo ni bil zadovoljen z razdelitvijo sveta. Znani politik in vojskovodja je zapisal: »Vojna je čas, ko se pobijajo ljudje, ki se ne poznajo, na račun tistih, ki se dobro poznajo, pa se ne ubijajo.« Tedaj so si ljudje tudi zaželeli mir, vendar ne mir pod jarmom izkoriščevalcev, svoboden mir, ki bo vsakemu prinesel svetle trenutke življenja. Tak mir si je želel vojak v rovu, invalid, pohabljenec, ki so ga zmaličile granate, delavec za stružnico, ki mu je vsaka granata, ki jo je izdelal, izpila delček oči. Tudi on si je želel mir, da bo delal zase, za družino in za otroke, ne pa »za« delavca na tujem, kateremu je pripravljajal smrt z bombami in orožjem. Toda ljudje so sprevideli, da vojna nima smisla. Zakaj bi se morili, če imajo pa skupnega sovražnika — kapitalista. »Kaj? Upirajo se? Vsakega desetega ustrelite!« Tako so govorili vladarji, reveži pa na fronto. To pa je le razpihalo tlečo iskro upora. »Končali bomo vojno, še prej pa bomo opravili z onimi, ki so jo začeli. Naj še oni okusijo njene dobrote!« Toda povsod delavski razred ni bil dovolj močan, da bi lahko opravil z zatiralci.

Doživeli so mir. Doživeli so konec nesmiselnega klanja, vendar »spone so jim še ostale«. Na vojno pa so jih vezali le še »železni« ali »Viktorijini« križci, če je bil vojak »hraber« in dovolj sit vsega, da je iskal smrt, pa se ga je ognila. Vezali pa so ga tudi trpki spomini in prenekaterrega tudi noga ali roka, ki je ostala v Galiciji, na soški fronti, pri Verdunu ali na morju. Nem spomenik so tudi ogromna pokopališča, nepregledne vrste grobov, imen. Da, imen. Vsako ime je dolga povest. Vsak, ki bi vstal iz groba, bi znal povedati, kaj je mir. Znal bi razložiti, kaj mir pomeni tistim, ki so vojno preživeli, in kaj pomeni njemu, ki mu na grobu piše, da je dobil čin in odlikovanje, ker je junaško padel za domovino. Za domovino ravno ne, pač pa za interese tistih, »ki se dobro poznajo, pa se ne pobijajo«. Kaj pomeni mir ljudem 20. stoletja, bi znal povedati tudi tisti, ki se danes premika po vozičku, ker mu je

granata odtrgala nogo, pa tudi tisti, ki hodi z belo palico, ker mu je sij eksplozije uničil oči, in tisti, ki je pozimi v snegu nosil deske za barake in so mu morali porezati prste. Vsi ti bi dobro vedeli, kaj pomeni lakota, plin, klanje; kratka vojna.

Vendar vsak ni doživel vojne, boril se je le po pisarnah, tak si želi vojne, ker mu prinaša koristi. Tak človek lahko ogroža mir, posebno če je na oblasti. To se je kmalu pokazalo v drugi svetovni vojni, ki jo je sprožil človek, ki mu eno štiriletno klanje ni bilo dovolj. Hotel je več, hotel je svet, pri tem pa je uničil sebe in še mnoge druge, ki jih je njegova politika upijanila.

Druga svetovna vojna, čas še hujšega klanja in še hujših strahot. Tedaj je neposredno čutilo vojno tudi ljudstvo v zaledju. Mir je spet beseda, ki ima samo en pomen: konec vojne. Mir je bil cilj vseh borcev, ki pa so bili dovolj močni, da jim mir ni prinesel le konec vojne, ampak tudi drugo družbeno ureditev; pravično in enakopravno. Po miru je hrepenel vsakdo: partizan pri nas, ki se je boril ne samo proti okupatorju, ampak tudi proti bratu izdajalcu, ki je sebe in narod prodal tujcu. Mir je prinesel lepše življenje in pravico. Miru so si želeli ameriški vojak na Okinawi, Guamu, Guadalcanalu, Iwo Jimi, kjer se je boril s kamikazi, borci-fanatiki, ki niso poznali predaje. Boril pa se je za kolonije; za to, da bi s teh otokov lahko vzleteli bombniki in stresali smrt na mesta, na Hirošimo in Nagasaki. Želel si je miru, konec vojne, konec jurišev po džunglah in konec strašnih poletov nad gorečimi mesti. Toda temu vojaku mir ni prinesel drugačnega življenja.

Vrnil se je domov, kjer se je pridružil trumi brezposelnih tovarišev, ker so njegovo mesto zasedli drugi. Dobil je službo. Kje? V novi vojni. V Koreji in v Indokini. Kot izkušen morilec in veteran je dobil dobro plačo, sovražnik pa mu je civilno prebivalstvo, včasih pa so ga plačali tudi za genocid, za umazano dejanje nad človeštvom. Tudi imena padlih v drugi vojni obtožujejo. Vsakdo molče sprašuje: »Zakaj jaz? Zakaj sin, oče, brat...« Zato, ker je bila izžrebana tvoja številka. V množici ljudi si le številka. Padel si za domovino, ki te ne bo pozabila. Pozabila pa te ne bo tudi domovina, kjer si moral otroke in žene, kjer si požigal uborne kočice. Miru si je želel tudi nemški vojak, ki so ga žrtvovali za rajh. Tudi ti si številka, ki so jo izžrebali voditelji, oficirji, naredniki in končno — smrt, ki pa je izžrebala tudi »neoštevilčene«. Kaj je mir, bi znal lepo razložiti tudi interniranec, ki so ga vrgli v blato, med njimi pa se je sprehajal esesovec s pištolo. Na povelje ni več vstala polovica tovarišev. Povedal bi tudi, kakšna je razlika med kruhom, ki ga je jedel v taborišču, in med kruhom, ki ga sedaj mečejo proč presiti ljudje.

Konec druge vojne pa ni rešil vseh nasprotij. Ostali so ljudje, ki jih zanima le to, kako bodo prodali bombnik ali kako bodo izpraznili skladišča orožja. Tem mir pomeni bankrot. Toda človeštvo se vprašuje, zakaj ima tak človek proste roke, da »prazni« skladišče bomb nad Vietnamom, nad Suezom, nad Biafro... Zakaj ljudje ne vprašajo tovarnarjev in bogatašev, kaj ko bi ti malo stopili na njihovo mesto. Vendar ni daleč čas, ko si bo tudi tovarnar želel miru, če ne drugače, zaradi strahu, ker nadcelinske rakete ne delajo razlike med fronto in zaledjem in ker tudi protiraketni »dežnik« ne bo zagotavljal popolne varnosti. Takrat se bosta enako bala tako bogataš v novi obleki na sprejemu v palačah kot prepoten in izmučen vojak v jarku, kjer ne vlada duh po parfumu, temveč oster duh smodnika in krvi. Človeštvo bo nekoč doča-

kalo obdobje, ko se bo v možgane vsekakor vrinila zavest, da le mir nekaj pomeni, da le mir zagotovi protiraketni »dežnik« ter da le mir zagotavlja blaginjo, ne pa denar, izkupiček prodanih tankov in raket.

Kaj naj rečemo o miru? To je res želja večine ljudi 20. stoletja, vendar je treba precej moči, volje in mogoče je treba tudi še precej vojn, da bo ta želja postala stvarnost, ki bo ljudem prinesla svetlo življenje. Mir pa bo vedno ostal želja trpečih ljudi, ki jih na vojne vežejo trpki spomini.

Najdan Pašić

**Politično
organiziranje
samoupravne
družbe***

Čeprav velja, da je pri oceni knjige prikaz njene vsebine še najmanj zahtevno delo, se mu vendarle ne kaže ogniti; zato naj tudi tokrat začnemo z vsebino Pašičevega dela. Avtor je delo razdelil v tri daljša poglavja. Prvo, »Konstituiranje samoupravljanja v celovit sistem družbene organizacije«, se loteva ideje o socializmu kot družbeni osvoboditvi dela in odpravi državnolastninskega monopola; samoupravne družbe, ki je zdaj še vedno politična družba, problemov decentralizacije in deetatizacije družbenega življenja ter neposredne demokracije in podružbljanja politike. Končno razpravlja avtor v tem poglavju še o samoupravni integraciji družbe, o neposredni izvedbi politične organizacije iz samoupravne družbene osnove, o skupščinskem sistemu in kooperativnem federalizmu. Drugo poglavje, »Kritični pogled na različne koncepcije samoupravljanja«, se spoprijemlje zlasti z etatističnimi, skupinsko lastninskimi, liberalističnimi in avtonomističnimi pojmovanji samoupravljanja. V zadnjem poglavju, »Samoupravna integracija in politični sistem«, nam spregovori avtor o interesih in integraciji, o tehnokratski

* Marksizem in sodobnost, zbirka I, 3. knjiga, založba »Komuniste«, Ljubljana 1970, strani 96.

prikazi, recenzije

P

in »politični« integraciji, o vlogi političnih dejavnikov, enotnosti in razbitosti gospodarskega področja ter o pogojih za hitrejšo in doslednejšo samoupravno integracijo.

Natančnejša analiza tega, kako se je avtor lotil posameznih problemov in kako jih je obdelal, bi segala čez okvir in namen tega zapisa, zato se bomo tokrat omejili le na nekaj kritičnih pripomb.

Na začetku nam avtor obljublja, da bo na podlagi nekaterih temeljnih idej, ki so značilne za jugoslovansko koncepcijo socializma in samoupravljanja, ter iz dosedanjih izkušenj opozoril na ključne ter nerešene probleme oblikovanja naše družbe na samoupravnih temeljih. Žal avtor te obljube, zlasti v njenem drugem delu, ni izpolnil v celoti. Tudi pri opisovanju idejne zasnove ne gre dlje od običajnih in že tolikokrat ponovljenih razlag te zasnove. Pri soočanju koncepta z njegovim uresničevanjem je dostikrat nedosleden, sem in tja se takemu soočanju celo odreče, kar pa najbrž vseeno ne pomeni, da šteje takrat koncept za že uresničenega.

Ocene posameznih institucij našega družbenega sistema so včasih v nasprotju z marsikatero doslej izvedeno empirično raziskavo o njihovi učinkovitosti in primernosti, pa celo s politično oceno teh institucij (glej na primer ugotovitve o

zborih volivcev in drugih oblikah neposredne demokracije, str. 26).

Oglejmo si še nekaj nesistematično zbranih primerov, ki potrjujejo prej zapisane splošne pripombe.

Ali je res mogoče veliko povečanje obsega funkcij občine pojasniti samo z razvojem samoupravljanja v družbeni bazi, čeprav bremo hkrati opozorilo o nemajhni razliki med normativnim in resničnim, med teoretično in ustavnopravno zasnovo komune ter njeno naravo in položajem v resničnem političnem življenju (str. 27)? Avtor vidi perspektivo le v uresničenju teoretične in normativne koncepcije občine, o tem, da utegne biti ta koncepcija vsaj v nekaterih svojih delih neuresničljiva in napačna, ne zvemo ničesar, čeprav ne manjka dovolj trdnih podatkov tudi za take dvome.

Ali je res povečini opuščena praksa, da partijske organizacije vnaprej rešujejo vprašanja tekoče politike, o katerih nato formalno odločajo državni in samoupravni organi? Avtor nam za to trditev ne ponuja dokazov (str. 30). Zgolj dobro zrežirana in spretno vodena javna razprava še ne premika središča odločanja.

Nekritična je ocena volitev v našem sistemu (str. 41), zlasti ko avtor malo prej pove, da je naš občan kot vsestransko obveščen in pripravljen na reševanje zamotanih vprašanj sodobnega življenja z zanesljivo in stabilno družbeno pozicijo... še vedno samo teoretična konstrukcija. Volitve pa naj bi ga prebudile iz teoretične figure v samostojno in odločno živo osebnost. Tudi kandidiranje je po avtorjevem mnenju očitno primerno in do kraja demokratično urejeno. Z volitvami je torej vse tako, kot mora biti; le čemu tedaj toliko razprav o delegatskem sistemu? Kaže, da so od-

več, lotevajo se procesa, ki je skorajda brezhiben.

Nič kaj prepričljiva ni misel, da kažejo zgodovinske izkušnje, da je demokratični politični sistem možno graditi tudi v ekonomsko še ne razviti družbi, kot je Jugoslavija, saj je avtor v ničemer ne podpre. O taki možnosti sicer ne dvomimo toda če jo že omenja, bi morda kazalo opozoriti, kakšni posebni problemi nastajajo pri njegovem uresničevanju prav zaradi te ekonomske nerazvitosti.

Zakaj bi morali verjeti, da so se »delovne množice odločno — praktično in idejno — opredelile za samoupravljanje kot realno zgodovinsko pot svoje družbene osvoboditve« (str. 59), če tega globlje ne utemeljimo, zlasti ko hkrati bremo, da je bilo samoupravljanje izraz odpora hegemonizmu, ki ga je etatizem porajal na mednarodnem področju (str. 57).

Tudi če pritegnemo avtorjevimi ocenam različnih koncepcij samoupravljanja, se vendar sprašujemo, ali pri tem ne pozablja na možnost, da je samoupravljanje tudi v »čisti« obliki marsikdaj spretna kamuflaža za politične spodrsaljake in za doseganje namenov, ki jih ni mogoče vključiti v približevanje uresničevanju samoupravne družbe. Ne zgolj napačne koncepcije, tudi napačna pota v uresničevanju so vredna obsodbe. Ko govori o različnih pojmovanjih samoupravljanja, bi kazalo vendarle poudariti, da ne gre zgolj za pojmovanja, temveč tudi za njihovo praktično uresničevanje, saj jih najbrž prav zaradi tega odklanjamo.

Presenetli nas tudi tako ostro zavračanje vsaj teoretičnih poskusov, da bi se potrošniki vključili v samoupravno organizacijo (pri nas se za to zavzema zlasti prof. Lukić, pa tudi nekaj praktičnih poskusov je že bilo, čeprav niso uspeli). Kljub avtorjevemu zatrdjevanju, da izraža

ideja o predstavnstvu potrošnikov najbolj jasen in popoln prelom z marksistično koncepcijo samoupravljanja kot oblike, v kateri se uresničuje zgodovinski proces družbene osvoboditve dela, ter da se tako predstavnstvo ne bi razlikovalo od samoupravnih oblik v kapitalizmu, ni mogoče mimo dejstva, da se interesi proizvajalcev in potrošnikov tudi v naši družbi razhajajo ter da opravičeno govorimo zgolj o »proizvajalskem samoupravljanju«, kjer so možnosti vpliva potrošnikov močno omejene in kjer je klic po varstvu potrošnikov marsikdaj res utemeljen. Samo negativna ideološka oznaka iskanja ustrezne rešitve teh problemov ne more prav nič zmanjšati. Take ocene so tudi v neskladju z avtorjevo lepo mislijo, da se na posamezne oblike samoupravne organizacije ne sme gledati kot na nekakšen tabu ter da morajo biti vse konkretne rešitve predmet ustvarjalne kritike, revizije in nadaljnega izpopolnjevanja. Upajmo, da velja tako tudi za njihove ideološke temelje, sicer se bomo težko ubranili dogmatizma.

Sem in tja zamenja avtorjevo premajhno kritičnost oziroma pomanjkanje soočenja koncepta z njegovim uresničevanjem izrazito kritična ocena nekaterih predlogov za spremembo sedanjega koncepta. Ostro zavrača npr. idejo fleksibilnega mandata, saj vidi v njej nevarnost za funkcioniranje sistema, ker bi tak mandat onemogočal kontinuirano delo predstavnških teles in njihovo odgovornost.

Res škoda, da ni več takih pripomb in globljih analiz problemov, ki se kažejo pri uresničevanju koncepta. Knjigi bi dale večjo vrednost, še bolj bi jo dvigale nad vsakdanjo politično aktivistično publicistiko. Najbrž ne bomo daleč od resnice, če zapišemo, da bi se moral načelen ideološki boj, ki je včasih zaradi svoje abstraktnosti naredil več škode kot koristi in prispeval k politični apatiji, vendarle počasi izživeti, moral bi se lotiti bolj pragmatičnih nalog, morda bi tako v večji meri prispeval k oživljanju za zdaj »le teoretično zamišljenega občana«. Pri vsem tem naj bi mu bilo strokovno in znanstveno pisanje kritični spremljevalec in opominjevalec.

Kljub navedenim pripombam ni mogoče mimo ugotovitve, da pomeni Pašičevo delo dovolj uspešen poskus izbrati najpomembnejše probleme našega družbenopolitičnega sistema. Prezreti ne kaže tudi vseh kritičnih opomb in strogih ocen naše prakse, čeprav bi si, kot smo že omenili, želeli pri tem večje doslednosti. Avtorju in delu v prid je treba povedati tudi to, da je delo, kljub temu da je sorazmerno kratko, pisano jasno in pregledno ter pogosto prerase iz kratke skice v izčrpano obdelavo zastavljenega problema. In končno, s kritičnimi opombami, pa tudi s pomanjkanjem le-teh, utegne delo spodbuditi k čedalje ustrežnejšemu obdelovanju številnih problemov, ki jih prinaša uresničevanje sprejetega koncepta in s tem tudi preverjanje koncepta samega.

A. PERENIČ

Borislav Djurović

**Transformacija
boljševiške partije
po oktobru
1917 — 1924***

Knjiga Borislava Djurovića nam prinaša resnico, da se je proces transformacije boljševiške partije v aparatsko partijo končal še za Leninovega življenja. Vendar pa v zadnjih stavkih svoje knjige pravi: »Krivično bi bilo trditi, da je Lenin kriv, ker je zasnoval tako organizacijo, ki je vsebovala možnost in nevarnost, da se zbirokratizira in zdogmatizira. Predvsem, nobenega političnega sredstva ni, ki bi takšne nevarnosti ne vsebovalo. Potem pa, in to je bistveno, samo tako se je lahko — v nekih določenih zgodovinskih razmerah uresničila socialistična revolucija, s katero se je začelo novo zgodovinsko obdobje socializma«. Kakor da se je dolgotletni in minuciozni raziskovalec celotnega sovjetskega razvoja, še posebej pa obdobja 1917—1924, in vloge partije v totalnosti tega razvoja, B. Djurović ustrašil resnice, do katere se je dokopal, ko sta ga vodila samo intelektualna in znanstvena poštenost. Ta resnica namreč snema s svečeniškega piedestala samega V. I. Lenina. Mimogrede rečeno — na takšen piedestal so Lenina postavili lahko samo tisti,

* Borislav Đurović: Transformacija Boljševičke partije nakon Oktobra (1917—1924), Centar za političke studije i društveno-političko obrazovanje, Novi Sad, i Institut za izučavanje radničkog pokreta, Beograd, 1969.

ki so zavrgli duha, oprijeli pa so se črke Leninovega dela. Vendar tudi za tiste, ki sprejemajo — ali bolje — ki skušajo sprejeti in uresničiti duh Leninovega dela, ima resnica, ki nam jo z vso močjo v naši literaturi le malo ali pa prav nič poznane argumentacije sporoča Djurovićeva študija, vseeno trpek in grenak okus. Tak okus ima ta resnica tudi za samega avtorja in iz končnega odstavka njegove knjige, ki smo ga v celoti navedli, bi lahko sklepali, da je avtor privrženec mnenja, da namen opravičuje sredstva, to pa je popolnoma tuje duhu njegove študije v celoti. *Discutable* je tudi avtorjeva misel iz sklepnega odlomka, da je bilo mogoče v tedenjnih razmerah le na ta način uresničiti socialistično revolucijo, kar dvakrat *discutable* — veliko vprašanje je namreč, ali je ta revolucija že uresničena, in sama študija ne napeljuje na to, da je bila transformacija boljševiške partije v aparatsko partijo nujnost, temveč na to, da je za to bilo možnost. Na drugi strani ne smemo pozabiti, da je zgodovinsko relevantno samo to, kar je uresničeno.

Svoje iskanje zgodovinske resnice o sovjetskem razvoju prve socialistične države je avtor omejil na čas od 1917 do 1924. To je storil z vso pravico. Takrat so namreč bile odprte vse možnosti za nadaljnji razvoj in vse te možnosti je bilo takrat mogoče uresničiti. Našemu komunističnemu gibanju, pa tudi komunističnemu gibanju v celoti ne more biti vseeno, kako in zakaj je bila uresničena ravno tista možnost, ki ji že od nekdaj pravimo stalinizem. K rešitvi te zgodovinske uganke resno prispeva tudi ta knjiga, čeprav imamo vtis, da je to ena od večnih ugank človeškega razvoja nasploh in socialističnega razvoja posebej.

Študija nam bolj argumentirano kakor vse razprave v našem jeziku

potrjuje spoznanje, da si oktobrske revolucije absolutno ni mogoče zamisliti brez vloge, ki jo je v njej imela Leninova partija. To velja prav tako tudi za celoten razvoj, ki ga raziskuje študija. Radi pa bi pokazali na aktualnost te študije glede na sedanji trenutek socialistične preobrazbe sodobnega sveta in vloge, ki jo ima v tej preobrazbi komunistična partija. Tudi danes je namreč slišati mnenja, ki bi jih lahko, kadar gre za vprašanje vloge komunistične partije tako v razvitem kakor v nerazvitem svetu, izrazili z geslom: *nazaj k Leninu*. Djurović pred nami razgrinja argumentacijo, ki jo je zelo težko spodbiti, za tole svojo trditev: »Lenin je v resnici politično partijo delavskega razreda tudi ustvaril za konkretne zgodovinske razmere in za čisto določene naloge.«

V času, ki ga raziskuje, vidi Djurović tri etape, in to: 1917—1918, 1918—1920 in tretja etapa, ki se začne z letom 1921. Skupno s spremembami, ki jih je doživljala sovjetska družba v celoti, je bila tudi njena partija v procesu stalne in globoke preobrazbe. V prvi etapi Lenin in partija stojita na stališču »neposrednega vzpostavljanja socializma«, zato se po avtorju v tem času tudi ne postavlja dilema, ali je temeljna sila, ki lahko izpelje revolucijo, država ali razred, in na tej stopnji popolnoma odkrito postavljajo vprašanje, ali je temeljna sila socialistične preobrazbe organizacija delavskega razreda ali organizacija države. V procesu transformacije boljševiške partije ni šlo za njeno poddržavljenje, ker je bila partija od samega začetka nad državo. Šlo je za državo avantgarde. Ta pogumna avtorjeva sintagma po našem mnenju zelo ustrezno izraža pozicijo komunistične partije v političnem sistemu Sovjetske zveze po letu 1918. Izvirna je tudi v naši literaturi nova, a točna avtorjeva tr-

ditev, da kljub rednemu sklicevanju kongresov vseh odločitev, ki so se nanašale na demokratizacijo odnosov v partiji, »ali niso izvajali ali pa so jih izvajali le delno in nepopolno«. Neznana razsežnost partijskega življenja v tem času je administriranje, ki so ga uporabljali na široko, da bi uravnavali socialno sestavo partije, in pri tistih članih, ki se niso strinjali z uradno politiko vodstva in ki so zaradi tega lahko pričakovali, da jih bodo »poslali na nove dolžnosti, zamenjali na partijskih ali sovjetskih položajih, preregistrirali, počistili itd.«

Rezultat transformacij, ki jih je doživela boljševiška partija, je ta, da je postala aparatska partija, aparatska organizacija. Aparat je prevzel, pravzaprav uzurpiral prerogative partije in teoretično in praktično postal centralna sila v partiji. Partija se je identificirala z aparatom.

V sklepnem razmišljanju Djurović obračunava z mnenji, da sta Leninova koncepcija partije in organizacijska struktura boljševiške partije glavna vzroka za poznejši razvoj sovjetskega političnega sistema, z mnenji torej, ki na ta način to koncepcijo in to strukturo postavljajo v neposredno zvezo s samim stalinizmom.

Ne glede na to, ali se bo z Djurovićem strinjal ali ne, nihče, ki bo proučeval boljševiško partijo, ne bo mogel spregledati njegove študije. Po izvirnosti, globini, sistematičnosti je ta razprava trajen prispevek k naši sovjetologiji.

Ko preberemo to knjigo, se nam vsiljuje sklep, da sta se oba velika izleta v nebo — tako izlet pariških komunardov kakor tisti iz oktobra 1917 — končala tragično. Prvega so porazili po dvainsedemdesetih dneh, drugi pa je doživel tako zmagoto kakor poraz v stalinizmu.

M. MILJANOVIĆ

Prihodnost, ki se je začela*

Študija »Prihodnost« je tesno povezana z razpravo istega avtorja v »Teoriji in praksi« (1970/11) »Kibernetika — družbena noč — človek«. Razlika med njima je v tem, da je »Prihodnost« obširnejša in bolj dokumentirana; avtor pa si zastavlja tudi ambicioznejši cilj. Sestavek v »Teoriji in praksi« pa raziskuje predvsem odnos med kibernetiko in strukturo družbene moči. Zdi se, da so nekateri koncepti avtorja v tem sestavku bolj dodelani (npr. posthierarhične strukture itd.), zato je sestavek manj skica in bolj teze o tej problematiki.

Temeljne misli v študiji. Avtor izhaja iz tega, da je človeštvo na razpotju civilizacije, ki je povezano z znanstvenotehnično revolucijo in prodorom kibernetike. Na pragu je hud spopad med staro in novo civilizacijo; z izhodom tega spopada je povezan val nihilizma — pesimizma, vendar hkrati tudi veliki upi človeštva. Teza avtorja je, da kibernetika ustvarja objektivne možnosti za *socialistično preobrazbo meščanske družbe* (oz. nujnost); hkrati ustvarja realen temelj, da preide socializem v višje, bogatejše,

* Pečujličeva knjiga, ki jo obravnavamo, je izšla sicer že v letu 1969. Toda kljub formalni časovni odmaknjenosti je tema, ki jo knjiga obravnava, tako aktualna, da bi moral vsak odziv nanjo nalleti na pozitiven odmev.

bolj humane oblike (povezavo socialistične organizacije družbe z znanstveno-tehničnim napredkom). Glede prihodnosti je avtor optimist, zaveda pa se, da družba s humano podobo ni edini tekmelec v areni, zato opozarja, da je: *izid odvisen od zavestne akcije*.

Študija je le groba skica prihodnosti. Njen namen pa je spodbuditi zanimanje, da bi se intenzivneje ukvarjali s to veliko temo današnjega časa, kajti: »Prihodnost postaja usodno področje, merilo tudi za naše vedenje danes.« (Str. 7.)

xxx

V prvem delu »Znanstveno-tehnološka revolucija in sodobna meščanska civilizacija« ugotavlja avtor spremembe, do katerih prihaja na raznih področjih zaradi prodora znanstveno-tehnične revolucije in kibernetike, opozarja na sociološke posledice ter nakaže v zvezi s tem možne smeri prihodnjega razvoja.

Spremembe na proizvodnem področju: (1) ogrodje novih proizvodnih sil je *kibernetični stroj* kot orodje optimalne izbire, prenašanja informacij in znanstvenega upravljanja; hrana tega stroja so *informacije*; (2) na tem temelju se razvije nov tip družbene proizvodnje — *integralna proizvodnja*, ki združuje v celoto vse tiste komponente, ki so v prejšnjih oblikah proizvodnje pomenile posebna področja človeške dejavnosti (incl. znanost, upravljanje, odločanje, informacije); (3) informacijski procesi, ki so jedro kibernetike, so izraz obče povezanosti objektov v svetu; poznavanje teh procesov daje možnost za revolucionarne spremembe v upravljanju zapletenih sistemov; (4) *znanost* postaja neposredna proizvodna sila (kot npr. metalurgija).

Vse te spremembe vplivajo na *socialno področje*: (1) prva industrijska revolucija razdeli skupno delovno telo na delčke; produkt znan-

stveno-tehnološke revolucije pa je »Kolektivni delavec« (celota fizičnega in intelektualnega elementa proizvajalnih sil); (2) birokratsko-hierarhična organizacija postaja nefunkcionalna — zaradi zapletenosti nove tehnologije; ponavljajo se tendence za prehod od toge organizacije k »prostovoljni«; oblike samoupravljanja postanejo del načrta za preureditev družbe; (3) do preobrata pride v *kvalifikacijskem in izobrazbenem modelu*.

Avtor ugotavlja, da je civilizacija na razpotju ter da se vsiljujeta dve podobi prihodnosti: tehnokratska vizija — ko na krmilo družbe pridejo gospodarji strojev, gradijo se veliki sistemi, ki nimajo človeške podobe, in reakcija na to vizijo, tj. abstraktno-humanistična (fiktivna) kritika tehnične civilizacije. Toda hkrati s tem je treba videti tudi »revolucionarno stran tehnoloških inovacij«, videti dejstvo, da se »kristalizira nov zgodovinski blok, v katerem postanejo fizični in duhovni proizvajalci del sodobnega kolektivnega delavca, nosilca novih potreb, vrednost težnje po avtonomiji, samostojnosti, udeležbi pri odločanju o usodi lastnega in združenega dela in pri kontroli nad pogoji in rezultati lastnega in združenega dela«. (Str. 35.)

Gre za to, ali bo kibernetika revolucija v službi dominacije ali pa bo dobila kibernetika človeško podobo. Avtor opozarja, da so na družbenem prizorišču sile in posamezniki, ki si skušajo pridobiti kontrolo nad najbolj revolucionarnim materialnim elementom proizvajalnih sil: nad kibernetiko in informatiko; obstaja bojazen, da si posameznik ali skupina prilasti *monopol* na kibernetiko in informacije (na to nevarnost so opozarjali že Wiener in drugi, npr. pater Pere Dubarlé leta 1948, ko je govoril o t. i. »machine à gouverner« — Wiener, »Kibernetika in družba«, str. 220).

Iz materialne biti kibernetikega stroja pa izhaja tudi tendenca po avtonomiji, samodejavnosti, po osvoboditvi dela — samoupravljanju, ki je naravnejši okvir za nove proizvajalne sile. Udeleženci smo svetovno-zgodovinskega konflikta med dvema težnjama: po večji svobodi, avtonomiji itd. na eni strani in po dominaciji, večji odtujenosti na drugi. Boj, ki se bije, je boj za človeško podobo kibernetike. »Izid je odvisen od zavestne akcije.«

xxx

V drugem delu »*Socializem — znanstveno-tehnološka revolucija — samoupravljanje*« analizira avtor možnosti, ki jih ustvarja kibernetika za prehod socializma v višjo, bolj razvito življenjsko obliko. Avtor analizira jugoslovansko prakso, ki je v tem pogledu veliko »eksperimentalno-socialno torišče«. Rešitev vidi v prehodu iz avtarkično parcialnega v *integralno samoupravljanje* vzporedno z razvojem velikih tehničnih sistemov. Avtor se zave da, da imajo njegove misli hipotetični značaj; spodbuditi hoče temeljne raziskave v tej smeri.

Analizo pričinja z opisom zgodnjega obdobja socializma, ki ga imenuje »težki socializem«; ta se prične z revolucionarnim etatizmom, se nato preobrazi v centralizirani birokratski etatizem; zatem se na prizorišču pojavi poseben zgodovinski hibrid — spojitev centralizirano-decentraliziranega birokratizma in *parcialnega avtarkičnega samoupravljanja*. To obdobje ima tako svoje pridobitve kot tudi senčne strani; po eni strani nastajajo sorazmerno avtonomne samoupravne organizacije, pride do relativno svobodnega delovanja ekonomskih zakonitosti, toda hkrati s tem zamenjajo centralni birokratizem — lokalni birokratizmi; na-

mesto enega nastane večje število monopolov; itd. Tempo razvoja je sicer hiter, toda razvoj ima izrazito ekstenzivno obeležje, bistveni značilnostni sta teritorialna in funkcionalna avtarkija, stopnja tehnološke integracije je nizka. Hkrati s tem pa se pričenjajo ustvarjati *razvojnja jedra*, »vrhovi valov tehnološke modernizacije« (str. 72); velike integracijske celote prebolevajo otroške bolezni avtarkizma in postajajo gonilne sile razvoja (glej moj članek 1964/10 — o ideji dr. Čalića).

Prav gotovo je najbolj zanimivo in najbolj izvirno poglavje: »*Na pragu novega obdobja — predpostavke tehnološke in samoupravne integracije*«. Tukaj avtor ugotavlja, da sta dva zdaj obstoječa tipa velikih sistemov v krizi (prvi tip je zgrajen na monopolu privatne lastnine, drugi tip — pa so veliki sistemi državno-birokratskega socializma). Oba ta tipa sta v krizi, zato se pojavlja nujnost, da se zgradi zgodovinsko *novi tip socialne integracije*, kot antiteta obeh obstoječih tipov. To naj bi bil tip, ki nastane na podlagi *neprisilne samoupravne integracije*. Kako je zgrajena taka organizacija in kakšna je njena osnovna celica? V zvezi s tem obravnava avtor zakon: *avtonomije in neprisilne integracije*. Ta zakon ima dva pola — avtonomijo delov (pogoj za učinkovitost) in neprisilno integracijo delov v celoto okrog jedra skupnega interesa (poglavitne lastnosti: cilji se realizirajo s samodejavnostjo, povezovanje delov v celoto z dogovarjanjem, ne z dominacijo). Avtor navaja, da je to zakon v nastajanju ter da ta novi zgodovinski tip omogočata šele kibernetika in informatika. (N. B.: najbrž bi se lahko tu avtor skliceval na formulacijo tega zakona v kibernetični obliki in navedel pri tem ugotovitve von Neumanna, Kolmogorova in Offmana

itd., ki so matematično ugotovili, kako naj bi bil zgrajen sistem, ki bi optimalno funkcioniral; podobno bi se lahko skliceval tudi na bioniko.) Temelj, osnovna »celica« samoupravne integracije je: avtonomna delovna celica z razvitim neposrednim samoupravljanjem (spet analogija z biologijo); interes bazičnih sil se mora prebiti kot vladujoč. Temeljni pogoj je, da so te bodoče enote tehnološko odprte — mobilne s stališča transferja tehnologije. Proces nastajanja zapletenega samoupravnega sistema ni raziskan; nove celote ne morejo nastati na podlagi enostavnega spajanja obstoječih celic. Važno je: celice se združujejo okrog *skupnega interesnega jedra*. Avtor meni, da gre za *dve jedri*, okrog katerih nastaja zapleten samoupravni sistem: tehnološko jedro integracije in socialna interesna integracija, ki je v nekem smislu predpostavka prve. Novi, višji tip velikega sistema je tip, katerega temelj je cirkulacija informacij; razvejan živčni sistem, ki napaja vse celice z obiljem informacij. Avtor sodi, da je upravljanje takšnega sistema zelo zapleteno, ker uvaja človeške potrebe kot svoje neposredno merilo, to pa je mogoče šele takrat, če so v te sisteme vtankani kibernetični stroji, ki omogočajo to zapleteno upravljanje. (Podlaga je torej ISU.)

Informatika in kibernetika omogočata takšno obliko povezovanja, da je zagotovljena tako avtonomija delov kot tudi njih neprisilna integracija. (Avtor navaja v »Teoriji in praksi«, da ustvarjajo informacijski procesi možnosti za prožnejše povezovanje delov v celoto, omogočajo ustvarjati novo obliko decentralizacije in centralizacije; to so posthierarhične oblike organizacije — glej tudi Lerner: »Principi kibernetike«.)

Če niso interesi in potrebe proizvodjalcev mejni pogoj, obstaja ne-

varnost, da pride do tehnokratske integracije. Ker samoupravno gibanje ni edini tekmelec v areni, je *izid odvisen od zavestne akcije*. Avtor pravilno ugotavlja, da poteka v sedanjih razmerah integracija počasi zato, ker je premajhna povezanost znanstvenih pridobitev, spoznanj in integracijskih procesov. Predlaga, da pospešeno vgrajujemo moderno tehnologijo, avtomacijo, kibernetične stroje, razvito informatiko na določena gospodarska področja, katera tako spreminjamo v žarišča gospodarskega gibanja, ki poganjajo tudi druge dele (Ashby — lastnosti, ki se ponavljajo; Komogorov — informacija kot operator).

Ob koncu avtor ugotavlja, da je stvarni problem v načinu prehoda iz enega stanja v drugo.

xxx

Tema, ki jo obravnava avtor, ni nova. V raznih variantah so jo pred njim obravnavali že mnogi avtorji, pričeni z Wienerjem (»Kibernetika in družba«, »Stvarnik in robot«). Zdi se mi, da gre tu za dve temeljni vprašanji:

1. za simbiozo »človek-stroj«, tj., kakšna naj bo delitev dela med njima; in

2. za nove oblike družbene organizacije v prihodnosti, katere omogoča kibernetika (posthierarhične organizacijske oblike; neprisilna integracija in avtonomija delov; itd.).

Očitno sta problema pod (1) in (2) med seboj povezana. Glede problematike (1) so izvajanja avtorja podobna ali identična s stališčem večine, ki je doslej obravnavala ta problem, zato ne pomenijo novosti (tudi »čiste« kibernetike zelo zanima to vprašanje, saj se čutijo odgovorne za posledice, ki jih prinaša kibernetika, podobno kot se je čutil odgovornega Einstein za atomsko bombo). Veliko bolj zanimiva in

pomembna so izvajanja avtorja v zvezi s problematiko pod (2). Njegova skica prihodnosti je izvirna, pa tudi popolnoma v soglasju z načeli kibernetike in informatike. Do podobnih ugotovitev so sicer prišli že pred avtorjem tudi drugi, ki so delali oziroma študirali do snov na drugih področjih (npr. von Neumann, Kolmogorov-Offman, ki so obravnavali odnose med delom in celoto matematično in prišli do istih sklepov kot Pečujlić, tj. da so najučinkovitejše organizacije, ki ne temelje na klasični hierarhični strukturi; ali avtorji, ki so abstraktno obravnavali probleme samorganizacije, npr. Pask G. in drugi.

Na področju makroorganizacije družbe je v načelu iste ideje zagovarjal sovjetski akademik Nemčinov (»Princip avtonomne samoregulacije centraliziranega planiranja«); najbrž pa podobne tudi v dvajsetih letih tega stoletja A. A. Bogdanov (»Taktologija«). Toda koncept prihodnosti Pečujlića (vizija prihodnosti) je, kljub temu da je samo skica, veliko bolj dodelan. Njegova prednost je gotovo tudi, ker izhaja iz analize naše prakse, ki je »eksperimentalno področje«. Morda bi se avtor lahko skliceval na te vire; to mu vsekakor ne bi škodovalo, ker so njegove misli izvirne, študija pa bi dobila večjo vrednost.

Morda je pomanjkljivost v tem, ker se pri svojih analizah, in sicer pravih sklepih premalo neposredno tudi formalno opira na zakone ali izsledke kibernetike. Po mojem mnenju so nekatere temeljne zamisli avtorja bolj dodelane v njegovem že omenjenem članku v reviji. Njegova »Prihodnost« je sicer obširnejša, bolj dokumentirana, vendar je bolj razmišljanje, skica; sestavek v »Teoriji in praksi« pa je manj skica in bolj teze o isti problematiki; misli so bolj urejeno nanizane.

In končno: študija je po mojem mnenju velik prispevek avtorja ne samo k reševanju dileme glede organizacije prihodnje družbe, ampak tudi pomemben teoretični prispevek k teoriji samoupravljanja in samoorganiziranja naše družbene skupnosti. Prispēva lahko k reševanju nekaterih perečih problemov naše prakse, npr. pot, po kateri naj krene integracija, gradnja velikih sistemov v naši družbi, itd.

F. ŽAGAR

Kronika

PROFESOR ZIHERL O SIMPOZIJU »HEGEL, MARX, ENGELS, LENIN«

Po krajši informaciji o namenu simpozija in udeležencih (objavljeni v prejšnji številki TiP, 2/71) objavljamo tokrat kratko oceno simpozija, kot jo je podal profesor Boris Zihelr, predsednik pripravljalnega odbora:

— *Profesor Zihelr, ali ste zadovoljni z udeležbo na simpoziju?*

— Na simpoziju je bilo ekspliciranih 24 referatov, ki so, če upoštevamo še diskusije, pošteno zapolnili ves delovni čas simpozija. S številom udeležencev in s številom referatov smo zadovoljni. Kot se vedno dogaja na posvetovanjih, pride do odstopanj glede števila udeležencev. Tokrat pa so tisti, ki niso utegnili priti na simpozij, poslali referate in so bili le-ti kratko obrazloženi. Simpozija pa so se udeležili tudi nekateri nenajavljeni stro-

kovnjaki iz različnih znanstvenih področij, kar pa smo pričakovali; še posebej pa smo bili veseli mladih sociologov in filozofov.

— *Ali je simpozij dosegel svoj namen in če je, v čem?*

— Simpozij je nedvomno dosegel svoj namen in tega mnenja so tudi gostje. Dotaknili smo se aktualnih vprašanj, zlasti prispevki ekonomistov in politologov so obravnavali določnejša vprašanja, medtem ko so se drugi nanašali na bolj abstraktne teme. V razpravi so bila načeta različna vprašanja naše socialistične poti, tudi vprašanja, ki jim posvečamo v vsakdanjih razpravah premalo pozornosti (npr. socialne posledice blagovno-tržnega gospodarstva). Simpozij seveda ne more dokončno reševati družbenih vprašanj, z raznolikostjo problemov in načinom obravnave pa je močno vzpodbudil nadaljnje delo; po simpoziju bodo potekale še številne razprave o teh vprašanjih. Ob nekaterih vprašanjih je, razumljivo, prišlo do nesoglasij, kar nakazuje potrebo, da se o tem obširneje spregovori in sicer na različnih področjih družbenih znanosti. Simpozij je bil edinstven, ker mu je uspelo s široko zasnovo pritegniti različne znanstvene stroke in s tem iz različnih vidikov osvetliti aktualni pomen Hegla, Marxa, Engelsa, Lenina za današnji čas. Pomen teh štirih mislecev ni bil enakomerno obravnavan in osvetljen. Vsekakor so največjo pozornost posvetili Leninu, kar lahko razložimo s tem, da so nekateri znanstveni sodelavci sodelovali že na dveh drugih simpozijih, ki sta bila v Zagrebu in Hercegovnem, kjer je bila vsa pozornost usmerjena k Leninovi misli. Simpozij v Ljubljani pa je upošteval še 200-letnico Heglovega in 150-letnico Engelsovega rojstva in je s tem skušal preseči ozkost v obravnavi nekaterih vprašanj in doseči skladnejšo celoto.

DR. ZDRAVKO MLINAR O JUS

Že v prejšnjih Kronikah smo objavili teme strokovnega posvetovanja Jugoslovanskega združenja za sociologijo (JUS) in našli referate slovenskih udeležencev. Tokrat pa odgovarja na vprašanja o JUS in o vtisu s strokovnega posvetovanja dr. Zdravko Mlinar, predsednik JUS.

»Sedanja uprava Jugoslovanskega združenja za sociologijo je ob prevzemu man-

data marca 1970 opredelila program nadaljnega delovanja združenja. Značilnost tega programa je v tem, da naj bi premagal dotedanjo razdrobljenost, nepovezanost sociologov iz posameznih ustanov, republik in ožjih socioloških disciplin. Program nakazuje več ukrepov, s katerimi naj bi odpravili »otroške bolezni« sociologije kot relativno novega področja znanstvenega proučevanja pri nas.

Ustanovljene so bile sekcije, ki naj bi v okviru združenja povezovala sociologe v okviru tako imenovanih posebnih sociologij. Poleg tega je bilo dogovorjeno, da bo namesto dosedanje prakse, ko so se sociologi Jugoslavije sestajali le enkrat na dve leti, v bodoče vsako leto strokovno posvetovanje o določeni temi. Ker pa nobena, bodisi zelo splošna bodisi specifična tema ne pritegne pozornosti vseh sociologov, bo združenje na takih posvetovanjih obravnavalo hkrati neko splošno temo in tudi večje število specifičnih vprašanj, ki zadevajo le posebna področja sociologije. Tako bi dosegli, da bi se enkrat letno zbrali na dogovorjenem mestu skoraj vsi, ki aktivno delujejo bodisi na raziskovalnem ali pedagoškem področju. To bi bila tudi priložnost, da vsako leto prikažejo svoje dosežke in uskladijo reševanje skupnih problemov.

Taka so bila okvirna izhodišča za organizacijo letošnjega strokovnega posvetovanja na temo »sociološke dimenzije urbanizacije in industrializacije v Jugoslaviji« od 11. do 13. februarja v Dubrovniku. Omenjena tema je bila skupni imenovalec za številne referate in razprave tako v plenarnem zasedanju kot tudi na posameznih ožjih tematskih področjih (sekcijah). Udeležba več kot 250 sociologov je pokazala, da se je dejansko razširil krog ljudi, ki se vključujejo v organizirano dejavnost združenja. Seveda pa sama organizacija ne more reševati tudi vprašanja splošnega nivoja oziroma kvalitete strokovnih razprav, ki nujno izražajo razvitost tega področja družboslovja pri nas nasploh. Ker je šlo tokrat za uveljavitev novega načina delovanja, se ni dalo izogniti temu, da so na letošnjem sestanku bolj kot je bilo želeno prihajala v ospredje čisto organizacijska vprašanja. Premalo je bilo časa in možnosti, da bi se osredotočili na vsebino posveta, ki zadeva procese urbanizacije in industrializacije pri nas (potrebna je bila npr. izredna skupščina, ki je potrdila spremenjeni način dela z novim

statutom, potrebne so bile informacije o konstituiranju sekcij in ne le o vsebini razpravljanja v teh sekcijah itd.).

Dejstvo, da je bilo tokrat ustanovljenih deset sekcij (za urbano-ruralno sociologijo, industrijsko sociologijo, sociologijo družine, sociologijo komunikacij, sociologijo prava in politike, sociologijo izobraževanja, sociologijo religije, za družbeno strukturo in spreminjanje, za sociologijo prostega časa in sociologijo medicine), je terjalo čas, kar pa se bo, upajmo, dobro obrestovalo v prihodnjem delovanju jugoslovanskih sociologov. Čeprav se je ohranilo enotno združenje, je v novi organizaciji hkrati deset novih enot, deset žarišč iniciative in povezovanja, ki naj bi bila opora za hitrejšo uveljavljanje sociologije tako v Jugoslaviji kot tudi v mednarodnih okvirih.

Po končanem posvetovanju v Dubrovniku se bo tudi Jugoslovansko združenje za sociologijo še tesneje oprlo na svojo bazo po republikah. Ker je sedež združenja v tekočem letu v Sloveniji, so s tem opredeljene tudi posebna vloga, pričakovanja in možnosti, da bi slovenski sociologi pripravili vse potrebno za čim uspešnejše delo združenja in posvetovanje o novi temi, ki bo februarja prihodnje leto. Vsebina te teme bo verjetno zajela različne vidike družbenih konfliktov v sodobnih razvojnih spremembah pri nas.«

NOVEJŠE PUBLIKACIJE, STUDIJE

Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij je izdal 5. številko biltena »Slovensko javno mnenje 69«. Vsebina: Avtoriteta Cerkve in stališča o njenem nauku in delovanju pri nas (Zdenko Roter), Odnos anketirancev do religije in Cerkve (Marko Kerševan), Vzrok študentskih nemirov in protestov (Peter Klinar), Predstave o sredstvih za zmanjšanje kaznivih dejanj (Pavle Čelik).

Center za proučevanje sodelovanja z deželami v razvoju je izdal v lanskem letu naslednje publikacije: Vojni napor in naoružanje zemalja u razvoju — uvod u literaturu (Petar Kodžić); monografija o Libiji je izšla v prvem biltenu centra, v drugem pa monografija o Pakistanu. V okviru zveznega projekta »Gospodarsko, politično, kulturno, znanstveno-tehnično sodelovanje Jugoslavije z deželami v razvoju« so bile izdelane študije, ki predstavljajo ekonomski del projekta. Izšle so bile pod skupnim naslovom »Is-

kustva nekih razvijenih zemalja u una-
predivanju ekonomskih odnosa sa zem-
ljama u razvoju» (uredil nosilec eko-
nomskega dela projekta Vladimir Dra-
gomanić).

Center za proučevanje religije in Cer-
kve je izdelal naslednje študije: Evolucija
cerkvenega nauka o socializmu, komu-
nizmu, marksizmu in ateizmu (Zdenko
Roter), Odgovori na bistvena vprašanja
človeka (Spomenka Hribar), Komunisti
— Cerkev in religija (Sergej Pelhan),
Država in Cerkev v socialistični družbi
(Zdenko Roter), Vloga družine v pre-
našanju religioznosti (Maca Jogan).

Center za raziskovanje lokalnih skup-
nosti in delovnih organizacij. V okviru
raziskave »Sociološki in politološki as-
pekti procesov integracije mesta in po-
deželja« je Center pripravil naslednje:
Pregled sumarnih podatkov iz ankete hri-
bovske podeželsko-kmečkega prebivalstva
(občina Idrija), Bibliografijo knjig in
članke (nosilec dr. Zdravko Mlinar, so-
delavca Ana Martelani, Aarasto Mossan-
ne), Kulturna integracija mesta in po-
deželja (Dimitrij Rupel); v okviru »Kon-
cepta dolgoročnega ekonomsko politi-
čnega razvoja SR Slovenije« pa: Planira-
nje višjega in visokošolskega izobraževan-
ja — študijsko gradivo (Stane Možina,
Franci Pivec, Jan Makarovič, Janez Je-
rovšek).

Iz domačih revij

»NASE TEME« 1/1971

Vsebinsko-tematska usmeritev »Naših
tem« v 1971. letu: SRĐAN VRCAN:
Za razpravo o problemu družbene moči,
ESAD ČIMIĆ: žola v kontekstu samo-
upravljalvske družbe, MILAN SKRBIĆ:

Ekspanzija zdravstvene potrošnje v Jugo-
slaviji, MILAN MESARIĆ: Pomen in
domet procesa scientizacije, TRIVO IN-
ĐIĆ: Prvi in tretji svet: Levica in spodaj
političnih kultur; *Pogledi*: LUKA STO-
JAKOVIĆ: Kje so možnosti za razbre-
menitev gospodarstva, MIROSLAV JI-
LEK: O potrebah po sociološkem raz-
iskovanju turizma; *Prikaz knjig*: NAJ-
DAN PAŠIĆ: Politično organiziranje sa-
moupravne družbe (J. Pavelić), dr. PRE-
DRAG RADENOVIC: Sociološki aspekti
funkcije vodenja (Z. Surčulija), ERNST
FISCHER-FRANZ MAREK: Kaj je resni-
čno rekel Lenin (I. Jakopović); *Iz do-
mačih revij*; *Iz tujih revij* (ZSSR, Italija).

»GLEDIŠTA« 1/1971

»EKONOMSKE FUNKCIJE FEDE-
RACIJE« — na tri vprašanja uredništva
so odgovorili: dr. ALEKSANDAR VA-
ČIĆ: Značaj in osnovna področja eko-
nomskih funkcij federacije, dr. MILOŠ
SAMARDŽIJA: Ekonomske funkcije fe-
deracije in gospodarski sistem, DUŠAN
BJELOGRLIĆ: Razmišljanja ob razpravi
o ekonomskih funkcijah federacije, dr.
ZORAN PJANIĆ: Tri vprašanja ob pri-
hodnjih ekonomskih funkcijah federacije,
dr. BRANKO HORVAT: štiri vrste re-
gulativnih mehanizmov v federaciji; OS-
KAR KOVAČ: Področja gospodarske po-
litike, ki zahtevajo koordinacijo v okvirih
jugoslovanske skupnosti; *Dogodki*: dr.
ARTUR POLAČEK: Jasnovidnost, RA-
DE KUZMANOVIĆ: Beleške o šundo-
klastih, MUSTAFA IMAMOVIĆ: Ali
obstoje »neproduktivne civilizacije«, KO-
STA ČAVOŠKI: Poljski odmevi; *Raz-
iskovanja*: dr. MIODRAG LUKIĆ: Kak-
šna je dejanska vloga idej v zgodovini,
dr. DUŠAN PIREC: Nekateri razsežni-
sti ekonomske politike v 1971. letu, BE-
NEDIKTUŠ ŠVARC: Nad Herbertom
Marshallom McLuhanom: Contra, contra
tantum, CLARK KEER: Večdimenzional-
na družba, BORISLAV DŽUVEROVIĆ:
Jugoslovanski tisk in mladina; *Pogledi,
recenzije, prikazi*: VOJIN SIMEUNO-
VIĆ: Filozofija in kritična teorija, PAV-
LE JOVANOVIĆ: Novo breme za samo-
upravljalvske: neko berilo, SERGEJ FLE-
RE: dr. Stipe Šušar: Sociološki presek
jugoslovanske družbe, STANOJE IVA-
NOVIĆ: Johan Huizinga, Homo Ludens,
PETAR ŽIVADINOVIĆ: Aristotel, Poli-
tika.

b

(Iz dokumentacije Inštituta za sociologijo in filozofijo v Ljubljani)

A. ČLANKI IN KNJIGE IZ SFRJ

I. MARKSIZEM

SARTRE Jean-Paul: Egzistencijalizam i marksizam. (Critique de la dialectique. Prev. S. Marić i B. Jelić.) Beograd, Nolit 1970. (IV) + 234 str. (Sazvežđa. 25.) sign. — 10.690-25.

SIFLER Ljerka — Premec: Kroz riječ Lukacsevu uoči predvečerja renesance marksizma. Pitanja, Zagreb, 1970, št. 17, str. 1660—1663.

II. FILOZOFIJA

BURGER Hotimir: Mišljenje kao metoda u Hegela. Pitanja, Zagreb, št. 18—19, 1970, str. 1683—1691.

HEIDEGGER Martin: Govor. Pitanja, Zagreb, 1970, št. 18—19, str. 1753—1766.

LACAN Jacques: Pages 819—827 ili o subjektu najzad u pitanju. Pitanja, Zagreb, 1970, št. 18—19, str. 1767—1778.

MAJER BORIS: Človek — struktura — zgodovina. Skorajšnji konec človeka. Anthropos, Lj., 1970, št. 2, str. 9—21. (se nadaljuje).

PEJOVIĆ Danilo: Sistem i egzistencija. Um i neum u savremenoj filozofiji. Zagreb, Zora 1970, 272 str. sign. — 12.487.

—: SAVREMENA filozofija. (Ured. Andrija Stojković.) Beograd, Rad 1970, sign. 12.463.

ZIVOTIĆ Miladin: Človek i vrednosti. Beograd, Prosveta (1969.) 235 + (IV) str. (Biblioteka Današnji svet. 7.) sign. 11.947-7.

SVARC Benediktus: Nad Herbertom Marshallom Mc Luhanom: Contra, contra tantum. Gledišta, Beograd, 1971, št. 1, str. 89—100.

III. SOCIOLOGIJA

ANZULOVIĆ Živko: Neka razmišljanja o pitanju jednakosti. Split 1970. str. 11—40. (Separat.) sign. II/11.207.

DANILOVIĆ Rajko: Radničko samoupravljanje i osnovi industrijske sociologije. Beograd, Zavod za izdavanje udžbenika SRS (1970.) 162 + (II) str. sign. II/11.265.

DUMAZEDIER J. — Alin Ripier: Intelektualni interesi u slobodnom vremenu. Kulturni život, Beograd, 1970, št. 7, str. 610—635.

GORIČAR Jože: Teoretični pogledi na socialno dezorganizaciju. Anthropos, Lj., 1970, št. 2, str. 22—35.

JEROVSEK Janez: Socialna organizacija in podjetje. Naši razgledi, Lj., 12. febr. 1971, št. 3.

JILEK Miroslav: O potrebi socioloških istraživanja turizma. Naše teme, Zagreb, 1971, št. 1, str. 138—149.

KADIĆ Muhamed: Pokretljivost seoskog stanovništva i problemi agrarnih naselja. Sociologija sela, Beograd, 1970, št. 29—30, str. 105—116.

—: KAKSEN model družbe in socializma? Anketa. Anthropos, Lj., 1970, št. 2, str. 81—102.

KER Klark: Višedimenzionalno društvo. Gledišta, Beograd, 1971, št. 1, str. 101—121.

LIVADA Svetozar: Osnovne strukture i pokretljivosti seoskog i poljoprivrednog stanovništva u Jugoslaviji. Sociologija sela, Beograd, 1970, št. 29—30, str. 76—91.

- MLINAR Zdravko: Integracija ruralnih područja u širi društveno-ekonomski sistem. Sociologija sela, Beograd, 1970, št. 29—30, str. 158—164.
- POPARA Nedeljko: Da li prostorna i komunalna infrastruktura treba da vrše javnu službu. Komuna, Beograd, 1970, št. 11, str. 26—27.
- VRCAN Srdan: Za razpravu o problemu društvene moći. Naše teme, Zagreb 1971, št. 1, str. 4—35.
- WUDLER Borivoj: Čovek kot »resničnost« ali kot »utvara«. Razmišljanje ob razmišljanju Ljuba Bavcona. Delo, Lj., 13. febr. 1971.
- ZUPANČIĆ Milan — Adolf Malić: Osvrt na ranija i novija istraživanja sela u Jugoslaviji, Sociologija sela, Beograd, 1970, št. 29—30, str. 171—178.

**V. ZNANOST — KULTURA —
PROSVETA — ŠOLSTVO**

- BULC Marko: Bitka za čas. Znanost... Komunist, Lj., 12. febr. 1971, št. 6.
- ČIMIĆ Esad: Škola u kontekstu samoupravljačkog društva. Naše teme, Zagreb, 1971, št. 1, str. 36—49.
- ČIMIĆ Esad: Škola u kontekstu samoune području kulture. Kulturni život, Beograd, 1970, št. 7, str. 535—546.
- : IZOBRAŽEVANJE in vzgoja v Jugoslaviji. Beograd—Ljubljana 1970, 69 + (II) str. (Biblioteka savezne skupštine. letn. 7, št. 2.) sign. 11.245 — 7/2.
- MESARIĆ Milan: Značenje i domet procesa scijentizacije. Naše teme, Zagreb, 1971, št. 1, str. 81—115.
- : NAUČNO-TEHNOLOŠKA revolucija i samoupravljanje. Teorijska diskusija... Beograd, Institut za političke studije 1969. 240 + (III) str. (Političke sveske. 1969, sv. 3.) sign. — 11.935—1969/3.
- OROŽEN Marjan: Izobrazba — najveća investicija. Delo, Lj., 20. febr. 1971.
- PEČUJLIĆ Miroslav: Kako obvarovati znanost pred varuštvo? Komunist, Lj., 12. febr. 1971, št. 6.
- PILIĆ Vera: Kibernetički metodi i mogućnost optimizacije univerzitetske nastave. Socializam, Beograd, 1970, št. 12, str. 1597—1611.

- PINTAR Emil Milan: Diagonale slovenske znanstvene politike. Naši razgledi, Lj., 12. febr. 1971, št. 3.
- POLJANSEK Miloš: Kultura v družbi. Naši razgledi, Lj., 12. febr. 1971, št. 3.
- : RAZISKOVALNE naloge Inštituta za sociologiju in filozofiju. Ljubljana ISF pri Univerzi 1970. II + 141 + (II) str. (Informacije. 4.) sign. 12.191—4.
- SAVEZ Komunističke Slovenije o kulturi. Kulturni život, Beograd, 1970, št. 7, str. 577—580.
- SAVIĆ Miloš: »Građani i grad« u 2000-toj godini. Tema VII kongresa Evropske kulturne fondacije. Komuna, Beograd, 1970, št. 11, str. 58—59.
- SUVAR Stipe: Kulturne promjene u selima Jugoslavije. Sociologija sela, Beograd, 1970, št. 29—30, str. 117—129.
- : TEORETIČNE in metodološke pretpostavke empiričnih raziskav. Antropos, Lj., 1970, št. 2, str. 119—215.
- VALENTINČIĆ Jože: Je lahko podjetje sodobna izobraževalna ustanova? Naši razgledi, Lj., 12. febr. 1971, št. 3.
- ZAKIĆ M.: Obrazovanje u SAD, SSSR i Zapadnoj Evropi. Beograd, Grafos 1970, 264 str. sign. — II/11.209.

VI. POLITIČNE VEDE

1. Splošna dela:

- KOMATINA Milja: Odnos komunističke organizacije i inteligencije. Međunarodna politika, Beograd, 1971, št. 498,499.
- LUKIĆ Miodrag: Kakva je stvarna uloga ideja u istoriji? Gledišta, Beograd, 1971, št. 1, str. 61—72.
- MUHIĆ Fuad: Objektivizacija revolucije i teror. Pitanja, Zagreb, 1970, št. 17, str. 1555—1568.
- TROCKI Lav: Partija i umjetnici. Pitanja, Zagreb, 1970, št. 17, str. 1569—1581.

2. Druženopolitični sistem SFRJ:

- DRAGAN Zvone: Nestabilnost ne koristi nikomur. Delo, Lj., 20. febr. 1971.

—: EKONOMSKE funkcije federacije. Gledišta, Beograd, 1971, št. 1, str. 5—50.

HADZI-VASILEV Kiro: Neka pitanja daljeg razvoja skupštinskog sistema u opštini. Komuna, Beograd, 1970, št. 11, str. 4—5.

KARDELJ Edvard: Neka pitanja daljeg razvoja samoupravnih društvenih odnosa i političkog sistema u komuni. Komuna, Beograd, 1970, št. 12.

KAVČIĆ Stane: Stabilizacija je samo drugo ime za reformo. Delo, Lj., 6. febr. 1971.

KOCIJANČIĆ Janez: Mladina je najbolj za spremembe. Delo, Lj., 13. febr. 1971.

MRATOVIĆ Veljko: Družbena in politična ureditev SFRJ. (Društveno i političko uređenje SFRJ . . .) V Ljubljani, CZ 1970, 188 str. sign. 12.426.

POPIT Franc: Zaupanje in prepričanje. Komunist, Lj., 19. febr. 1971, št. 7.

RIBIČIĆ Mitja: Smisel prehodnih težav. Komunist, Lj., 19. febr. 1971, št. 7.

3. Politični sistemi in organizacije:

RAČIĆ Obrad: Četvrt veka Ujedinjenih nacija. Socializam, Beograd, 1970, št. 12, str. 1612—1622.

VRATUŠA Anton: Akcija za mir i progres. Međunarodna politika, Beograd, 1971, št. 499.

4. Delavska in progresivna gibanja:

MILJANOVIĆ Mitar: Sindikati u kapitalističkom društvu. Međunarodna politika, Beograd, 1970, št. 497.

STANIĆ Janez: Partijsko vodstvo in delavci. Poljska po plenumu. Naši razgledi, Lj., 12. febr. 1971, št. 3.

5. Mednarodni odnosi:

DRUŠKOVIĆ Drago: Slovenci v prostoru med Alpami in Jadranom. Naši razgledi, Lj., 12. febr. 1971, št. 3.

INDIĆ Trivo: Prvi i treći svet: levica i sukob političkih doktrina. Naše teme, Zagreb, 1971, št. 1, str. 116—130.

RIBIČIĆ Mitja: Konferencija o bezbednosti — sastavni deo i pokretačka snaga evropskih procesa. Međunarodna politika, Beograd, 1971, št. 498.

—: ŠTUDENTJE in zamejstvo. Resolucija in odprto pismo . . . Delo, Lj., 19. febr. 1971.

VII. POLITIČNA EKONOMIJA IN GOSPODARSTVO

ANDOV Stojan: Kritičke beleške o metodu teorije dohodne cene. Socializam, Beograd, 1970, št. 12, str. 1532—1550.

DOLENC Marjan: Devalvacija in slovensko gospodarstvo. Naši razgledi, Lj., 12. febr. 1971, št. 3.

KNEŽEVIĆ Komnen: Regionalna zaposlenost u SFRJ. Socialna politika, Beograd, 1970, št. 11—12, str. 34—37.

MARKOVIĆ Petar: Agrarna politika Jugoslavije i rezultati u proizvodnji. Sociologija sela, Beograd, 1970, št. 29—30, str. 17—33.

MARKOVIĆ Petar: Aktuelna pitanja daljeg razvoja poljoprivrede Jugoslavije. Socializam, Beograd, 1970, št. 12, str. 1505—1531.

MOZINA Stane: Razponi osebnih dohodkov so premajhni in preveliki. Komunist, Lj., 12. febr. 1971, št. 6.

PUŠENJAK Rado: Razkorak med razvitimi in nerazvitimi področji v Sloveniji. Anthropos, Lj., 1970, št. 2, str. 105—112.

ROTER Zdenko: O izhodiščih delgoročnega razvoja. Anthropos, Lj., 1970, št. 2, str. 112—115.

STIPETIĆ Vladimir: Poljupriveda u jugoslovenskoj privredi. Sociologija sela, Beograd, 1970, št. 29—30, str. 7—16.

VESELICA Vladimir: Ekonomski odnosi između privredno razvijenih i nedovoljno razvijenih republika. Pitanja, Zagreb, 1970, št. 17, str. 1611—1628.

VIII. SREDSTVA MNOŽIČNEGA OBVEŠČANJA IN JAVNO MNENJE

BOGDANOVIĆ Žika: Televizija i kultura. Tip potkulture. Socializam, Beograd, 1971, št. 1, str. 123—134.

DRAGAN Nuša: Možnost vstopa v množično komunikacijo. Ekran, Lj., 1970, št. 77—78, str. 406—410.

DŽUVEROVIĆ Borislav: Jugoslovenska štampa i omladina. Gledišta, Beograd, 1971, št. 1, str. 123—134.

MAYER Maritin: Blodnjak televizijske reklame. Naši razgledi, Lj., 12. febr. 1971, št. 3.

MICUNOVIĆ Vukašin: Televizija i kultura. Televizija izvan etatizirane svijesti. Socializam, Beograd, 1970, št. 12. str. 1551—1554.

IX. RELIGIJA IN VERSEKE ORGANIZACIJE

RUDOLF Branko: O vprašanju religije v naši stvarnosti. Borec, Lj., št. 1, str. 12—20.

X. ZGODOVINA — GEOGRAFIJA

VILFAN Sergij: Koordinacija rada na proučavanju istorije jugoslovenskih gradova. Komuna, Beograd, 1970, št. 11, str. 34—36.

XI. POTOPISI — BIOGRAFIJE — PRIROČNIKI — SLOVARJI

MARTIĆ Mirko: Izbor bibliografije radova o jugoslovenskom selu i poljoprivredi. Sociologija sela, Beograd, 1970, št. 29—30, str. 179—189.

B. KNJIGE IZ TUJINE

I. MARKSIZEM

HARTMAN Klaus: Die Marxsche Theorie. Eine philosophische Untersuchung zu den Hauptschriften. Berlin, W. de Gruyter & Co. 1970. XII + 593 str. sign. — II/11.198.

II. FILOZOFIJA

AXELOS Kostas: Einführung in ein künftiges Denken. Über Marx und Heidegger. Tübingen, M. Niemeyer 1966. IX+104 str. sign. — II/11.274.

MARCUSE Herbert: Negations. Essays in critical theory. London, Allen Lane The Penguin Press 1968. XX+290 str. sign. — II/11.199.

III. SOCIOLOGIJA

APTER David E.: Some Conceptual Approaches to the Study of Modernization. Englewood Cliffs, Prentice-Hall (1968.) XIII+380 str. sign. — II/11.235.

CHILD John: The Business Enterprise in Modern Industrial Society. London, Collier-Macmillan (1969.) VII+152 str. sign. — II/11.273.

DARIN-DRABKIN H.: Der Kibbuz. Die neue Gesellschaft in Israel. (The Other Society. Aus dem Englischen übersetzt von R. Polacek.) Stuttgart, Klett (1967.) 304 str. sign. — II/11.262.

FALLDING Harold: The Sociological Task. Englewood Cliffs, Prentice-Hall (1968.) XIII+141 str. sign. — II/11.205.

GEIGER Theodor: On Social Order and Mass Society. Selected papers. Transl. by R. E. Peck. Chicago-London, 1969. X+242 str. (Phoenix Books, 333.) sign. — 11.932—333.

HAWTHORN Geoffrey: The Sociology of Fertility. London, Collier-Macmillan 1970. V+161 str. sign. — II/11.270.

HERLYN Ulfert: Wohnen in Hochhaus. Eine empirisch-soziologische Untersuchung in ausgewählten Hochhäusern der Städte München, Stuttgart, Hamburg und Wolfsburg. Stuttgart-Bern, K. Krämer (1970.) 275 str. sign. — II/11.276.

JOHNSON Chalmers: Revolutionary Change. London, University of London Press (1968.) XV+191 str. sign. — 12.420.

KON Igor' Semenovič: Der Positivismus in der Soziologie. Geschichtlicher Abriss. Berlin, Akademie Vlg 1968. VIII+377 str. sign. — II/11.264.

MAC LEISH John: The Theory of Social Change. Four views considered. London, Routledge-Kegan (1969.) XIII+95 str. sign. — II/11.237.

MINAR David W.: The Concept of Community. Reading with interpretations. (By) D. Minar and Scott Greer. Chicago, Aldine (1969.) XII+370 str. sign. — III/2735.

PARK Robert E.: On Social Control and Roderick D. McKenzie: The City. Chicago Press 1967. X+239 str. (Phoenix Books. 323.) sign. — 11.932-323.

PARK Robert E. On Social Control and Collective Behavior. Selected papers. Chicago & London (1967.) XLVI+274 str. (Phoenix Books. 275.) sign. — 11.932-275.

SCHWÄGLER G.: Soziologie der Familie. Ursprung und Entwicklung. Mit einem einleitenden Essay: Die Bevölkerungsexplosion und die Zukunft der Familie. Tübingen, Mohr 1970. XIX+208 str. (Heidelberger Sociologica. 9.) sign. — II/9159-9.

SEGER Imogen: Knauers Buch der moderner Soziologie. Mit einem Geleitwort von Robert Merton. (München-Zürich), Droemer Knauer (1970.) 336 str. sign. — II/11.162.

IV. PSIHOLOGIJA

—: ROOTS of Agression. A re-examination of the frustration-aggression hypothesis. Ed. by Leonard Berkowitz. New York, Atherton 1969. (VIII)+136 str. sign. — II/11.267.

V. ZNANOST — KULTURA — PROSVETA — ŠOLSTVO

—: AUSBLICK auf die Zukunft. Mit Beiträgen von Max Born, René König, Werner Heisenberg. (Gütersloch), Bertelsmann Sachbuchverlag (1968.) 238+(II) str. sign. — II/11.236.

BROOKS Harwey: The Government of Science. Cambridge-London, The M. I. T. Press (1968.) VII+343 str. 80. sign. — 12.423.

LYND Robert S.: Middletown. A study in American Culture. (By) Robert S. Lynd and Helen Merrell Lynd. New York, Harcourt, Brace-World (1956.) XI+550 str. (Harvest Books. 27.) sign. — 12.350-27.

RAINA Peter K.: Die Krise der Intellektuellen. Die Rebellion für die Freiheit in Polen. Olten und Frenburg im Breisgau, Walter Vlg 1968. 128 str. sign. — II/11.275.

—: UNSERE Welt 1985. Hundert Beiträge internationaler Wissenschaftler-Schriftsteller und Publizisten aus fünf Kontinenten. Hrsg. von R. Jungk und J. Mundt. München, K. Desch (1969.) 461 str. sign. — II/11.206.

VI. POLITIČNE VEDE

1. Splošna dela:

HILLMANN Günther: Selbstkritik des Kommunismus. Texte der Opposition. (Reinbek bei Hamburg), Rowohlt (1967.) 251+(III) str. (Rowohlts Deutsche Enzyklopädie 272/273.) sign. — 3566-272/273.

—: POLITICAL Science. Ed. by Heinz Eulau & James G. March. Englewood-Cliffs, Prentice-Hall (1969.) IX+148 str. (A Spectrum Book. S-220.) sign. — 10.211-S/220.

ROOS Lothar: Demokratie als Lebensform. München 1969. 380 str. (Abhandlung zur Sozialethik. 1.) sign. — II/11.277-1.

5. Mednarodni odnosi:

LEMBERG Eugen: Nationalismus. Soziologie und politische Pädagogik. Reinbek bei Hamburg, Rowohlt (1968.) Rowohlts Deutsche Enzyklopädie 199.) sign. — 2566-199.

VII. POLITIČNA EKONOMIJA IN GOSPODARSTVO

—: MEN without Work. The economics of unemployment. Ed. by Stanley Labergot. Englewood Cliffs, Prentice-Hall (1964.) VII+183 str. (A Spectrum Book. S-105) sign. — 10.211-S/105.

VIII. SREDSTVA MNOŽIČNEGA
OBVEŠČANJA IN JAVNO
MNENJE

FELDMANN Erich: Neue Studien zur
Theorie der Massenmedien. Mün-
chen-Basel, E. Reinhardt 1969. 193
str. sign. — II/11.279.

IX. RELIGIJA IN VERSKE
ORGANIZACIJE

DAIM Wilfried: Linkskatholizismus.
Eine katholische Initiative in Moskau.
Wien itd. Europa (1965.) 123 str.
(Europäische Perspektiven. 27.) sign.
— 11.731-27.

X. ZGODOVINA — GEOGRAFIJA

—: ISTORIJA Komunističkoj partii So-
vetskogo Sojuza. (:Izdanie 3., dop.)
Moskva, Politizdat 1969. 736 str. (cir.)
sign. — II/11.263.

V OCENO SMO PREJELI:

Založba »NAPRIJED«, Zagreb:

Nerkez Smailagić: Historija političkih
doktrina, I. in II. knjiga

Predrag Matvejević: Razgovori s Miro-
slavom Krležom

A. N. Prior: Historija logike

Založba »OBZORJA«, Maribor:

Božidar Debenjak: Friedrich Engels —
Zgodovina in odtujitev

Marjan Kramberger: Državljan te dežele

Veljko Rus: Človek, delo in strukture

Univerzitetna založba v Ljubljani:

Raziskava: Proučevanje sprejemnih meril
za vpis novih študentov na univerzo

CANKARJEVA ZALOŽBA, Ljubljana:

V. I. Lenin: Imperializem kot najvišji sta-
dij kapitalizma

Zbirka NASIH TEM, Zagreb:

Zbornik: Klasno i nacionalno u suvreme-
nom socijalizmu. I. in II. knjiga

ĐORĐEVIĆ, Dr. Jovan: Science and the National Question in the Contemporary World**Teorija in praksa, Vol. 8, No. 3, p. 361—369, Ljubljana 1971**

In his picture of the genesis of the national question in the world and especially in Europe, the author calls attention to the new topical nature of these problems in the contemporary world. In this he enumerates four fundamental facts which have brought the national question in the foreground: (a) decolonization and crystalization of new peoples in Africa, Asia and America, (b) the emergence of federal communities with several peoples and new dimensions of relations between the whole and its parts, (c) appearance of inner social, political, cultural and ethnical questions even in the states which have been considered most homogeneous and centralized nationally (France, etc.), (d) the emergence of post-industrial societies in which the narrowness and outdatedness of the old concept of the people comes to clear expression. In this respect Yugoslavia has an advantage which does not consist only of autonomy of the federal units but also of self-government which makes it possible for groups with ethnical, cultural and historical individuality to participate more profoundly.

UDC 330 (497.1)

ČERNE, dr. France: John Maynard Keynes and the Problems of Socialism**Teorija in praksa, Vol. 8, No. 3, p. 370—380, Ljubljana 1971**

Though being a theorist of state capitalism J. M. Keynes went even further as a social philosopher. This applies to his statements: (1) that labour is the only (true) production factor, (2) that saving is no sacrifice that is why receiving interest on the part of persons of private means represents an exploitation appropriation of income, (3) that full employment of labour must be one of the main goals of the new economic system, (4) that is why besides private market mechanism investments should be at least partly socialized, (5) that laissez faire pure market system is out of fashion, (6) that the tendency toward stagnation of economy is an objective process and accordingly state intervention is inevitable.

UDC 378.18 (497.1)

KLINAR, mag. Peter: The Reasons for Student Unrests and Profests**Teorija in praksa, Vol. 8, No. 3, p. 381—396, Ljubljana 1971**

In this article the author starts from the hypotheses that the reasons for student movement in Yugoslavia should be sought in the problems of global society: non-democratical relations, different forms of social inequality, economic and mental poverty and inadequate ethical norms. He calls special attention to the difference between the declared and the realized policy and to specific university and student problems. The author tries to verify these hypotheses by means of the results of the investigation of the Slovene public opinion in 1969, which show that the Slovene public puts special emphasis on the employment-economic reasons while attributing only smaller significance to political and other reasons. These results show various rather intensified modalities revealing refusing, negative estimates of the student movement and its reasons. The Slovene public attributes a more important character to those reasons of student unrests which are directly connected with the interests of students. According to the Slovene public opinion other reasons, representing the problems of global society, have no decisive importance for student unrests.

ĐORĐEVIĆ, dr. Jovan: Znanost in nacionalno vprašanje v sodobnem svetu
Teorija in praksa, Ljubljana 1971, let. 8, št. 3, str. 361—369

Avtor v prikazu geneze nacionalnega vprašanja v svetu, zlasti v Evropi, opozarja na ponovno aktualnost te problematike v sodobnem svetu. Pri tem navaja štiri osnovna dejstva, ki so nacionalno vprašanje potisnila v ospredje: a) dekolonizacija in kristalizacija novih nacij v Afriki, Aziji in Ameriki, b) nastajanje večnacionalnih federativnih skupnosti ter nove dimenzije odnosov med deli in celoto, c) pojavljanje notranjih družbenih, političnih, kulturnih in etničnih vprašanj celo v deželah, ki so veljale za nacionalno najbolj homogene in centralizirane (Francija itd.), d) nastajanje poindustrijskih družb, v katerih prihaja na dan vsa ozkost in preseženost starega koncepta naroda. Jugoslavija ima v tem pogledu prednost, ki ni le v avtonomiji federalnih enot, pač pa tudi v samoupravljanju, ki omogoča globljo participacijo skupin z etnično, kulturno in zgodovinsko individualnostjo.

UDK 330 (497.1)

ČERNE, dr. France: John Maynard Keynes in problemi socializma
Teorija in praksa, Ljubljana 1971, let. 8, št. 3, str. 370—380

Dasiravno je J. M. Keynes teoretik državnega kapitalizma, je šel kot socialni filozof celo dlje. To velja predvsem za tele njegove ugotovitve: 1. da je delo edini (pravi) produkcijski faktor, 2. da varčevanje ni nobeno žrtvovanje in je zato prejemanje obresti po rentnikih izkoriščevalsko prisvajanje dohodka, 3. da mora biti polna zaposlenost delovne sile eden glavnih ciljev novega ekonomskega sistema, 4. da je zato potrebno vsaj delno socializirati investiranje mimo zasebnega tržnega mehanizma, 5. da je laissez faire, to je čisti tržni sistem preživel sistem, 6. da je tendenca k stagnaciji gospodarstva objektivni proces in je zato državna intervencija neizogibna.

UDK 378.18 (497.1)

KLINAR, mag. Peter: Vzroki študentskih nemirov in protestov
Teorija in praksa, Ljubljana 1971, let. 8, št. 3, str. 381—396

Avtor v svojem prispevku izhaja iz hipotez, da je treba iskati vzroke študentskega gibanja v Jugoslaviji v problemih globalne družbe, med katere šteje: nedemokratične odnose, različne oblike socialne neenakosti, ekonomsko in duhovno revščino ter neustrezne etične norme. Posebej opozarja na pomen razlik med deklarirano in uresničeno politiko ter na specifične univerzitetne in študentske probleme. Te hipoteze poskuša avtor verificirati s pomočjo rezultatov in raziskave slovenskega javnega mnenja 1969, iz katerih izhaja, da slovenska javnost predvsem poudarja zaposlitveno-ekonomske vzroke, manjši pomen pa pripisuje političnim in drugim vzrokom. Rezultati kažejo na različne, dokaj potencirane modalitete, iz katerih so razvidne zavrnilne, negativne ocene študentskega gibanja in njegovih vzrokov. Slovenska javnost daje večji značaj tistim vzrokom študentskih nemirov, ki neposredno prizadevajo interese študentov. Drugi vzroki, ki predstavljajo širše probleme globalne družbe, pa po sodbah slovenskega javnega mnenja nimajo odločilnega pomena za študentske proteste.

Dr. ČIMIĆ Esad: Topicality of Lenin's Attitude to Religion
Teorija in praksa, Vol. 8, No. 3, p. 438—447, Ljubljana 1971

The author analyses Marx's and Lenin's treatment of religion. At this he establishes that Lenin approached each social phenomenon, and so also religion as concretely as possible, that he treated in the context of the Soviet society of that time; that is why he strictly distinguished religion *per se* and concretely historically determined religion. His fundamental view was that the struggle against religion should be subordinated to the struggle for socialism, »the struggle against religion should not be limited to the abstract ideological propaganda or reduced to such propaganda: this struggle should rather be connected with the concrete practice of the class movement directed to the abolition of the social roots of religion«. Dr. Čimić establishes that the negative attitude to religion and believers in a part of our society represents the last basis of bureaucratic mentality. Such forces view religion exclusively only as a social evil which should be outrooted or, owing to its power, tolerated temporarily, and this is contrary to Lenin's views.

UDC 327 (47)

VUKADINOVIC, Radovan: Lenin's Concept of Coexistence
Teorija in praksa, Vol. 8, No. 2, p. 479—487, Ljubljana 1971

The author treats the role and importance of Vladimir Ilič Lenin in shaping the idea of coexistence and its practical application on international life. Even though Lenin never made a complete theory of coexistence out of his analyses proceeding from his foreign political activities in the time of the simultaneous existence of the first socialist state encircled by capitalist states, his views furnished the first basis for the progressive and perspective development of all international relations. To the world of market contest and division of interest spheres in which war was considered the normal way of solving conflicts, Lenin, heading the young Soviet state, brought new democratic principles, above all with his conscious policy of peace, with which he proved in practice that it was not a propaganda slogan of a proletarian state but rather its essence and an expression of its deepest class interests.

ČIMIČ, dr. Esad: Aktualnost Leninovega odnosa do religije
Teorija in praksa, Ljubljana 1971, let. 8, št. 3, str. 438—447

Avtor prispevka analizira Marxovo in Leninovo lotevanje fenomena religije. Pri tem ugotavlja, da se je Lenin slehernega socialnega pojava, in tako tudi religioznega, loteval čimbolj konkretno, da ga je obravnaval v kontekstu tedanje sovjetske družbe; zato je dosledno razlikoval religijo *per se* in konkretno zgodovinsko določeno religijo. Njegovo osnovno stališče je, da je treba boj proti religiji podrediti boju za socializem, »boja proti religiji ni treba omejiti na abstraktno-ideološko propagando, ni je treba reducirati na takšno propagando: ta boj je treba povezovati s konkretno prakso razrednega gibanja, usmerjenega k odstranitvi socialnih korenin religije«. Pri tem dr. Čimič ugotavlja, da je odklonilno stališče do religije in vernikov v delu naše družbe zadnje oporišče birokratske mentalitete. Te sile gledajo na religijo izključno kot na družbeno zlo, ki ga je treba zatreti ali pa zaradi njegove moči začasno tolerirati, kar je povsem v nasprotju s stališči Lenina.

UDK 327 (47)

VUKADINOVIC, Radovan: Kako je Lenin pojmoval koeksistenco
Teorija in praksa, Ljubljana 1971, let. 8, št. 2, str. 479—487

Avtor prispevka obravnava vlogo in pomen Vladimirja Iliča Lenina za oblikovanje ideje o koeksistenci in njeni praktični uporabi v mednarodnem življenju. Čeprav svojih analiz, ki izhajajo iz njegove zunanjepolitične dejavnosti v času sočasnega obstoja prve socialistične države v obroču kapitalističnih držav, ni izoblikoval v celovito teorijo koeksistence, so bila njegova stališča prva podlaga za progresiven in perspektiven razvoj vseh mednarodnih odnosov. V svetu, ki je bil dotlej poln boja za tržišča in delitev vplivnih območij, v katerem je bila vojna normalen način reševanja sporov, je Lenin na čelu mlade sovjetske države nastopil z novimi demokratičnimi načeli, predvsem z zavestno politiko miru, s katero je v praksi dokazal, da ni propagandno geslo proletarske države, pač pa njeno bistvo in izraz njenih najglobljih razrednih interesov.

Tuji avtorji

David Easton

rojen 1917, profesor politične znanosti na univerzi v Chicagu, utemeljitelj sistemske analize politike. Najpomembnejša dela: *The Political System* (1953); *A Framework for Political Analysis* (1965); *A Systems Analysis of Political Life* (1965); *Varieties of Political Theory* (ed., 1966).

TEORIJA in PRAKSA

---

iz vsebine naslednjih števil

- FRANCE VREG: Komunikacijski sistem in njegova odprtost
  - FRANJO VETRIH: Urbanski sistem in policentrični razvoj SR Slovenije
  - PETER KLINAR: Migracije kot pojavi socialne dezorganizacije
  - SAVKA DABČEVIČ-KUČAR: Perspektive razvoja večnacionalne SFRJ
  - RUDI CRNKOVIČ: Bančništvo in financiranje razvoja regij
  - ĐURO KNEŽEVIČ: Delegatski sistem in osnovne organizacije ZK
  - TAŽO JANČAR: Zaposlovanje v tujini
  - DUŠAN BIBER: Memoari, publicistika in zgodovinske vede
  - JANEZ ŠKULJ: Posebni programi družbene stanovanjske pomoči
  - LOJZE SOČAN: Učinkovanje zunanjetrgovinskega sistema in enotnost trga
  - JOSIP GLOBEVNIK: Pravosodni sistem in sodna funkcija federacije
  - KAREL ŠIŠKOVIČ: Južna Tirolska — enkratnost ali zgled?
  - DIMITAR MIRČEV: Dogodki na Severnem Irskem
  - OKROGLA MIZA: Kako se soočiti s problemi socialističnih družb (iz revije Rinascita)
-